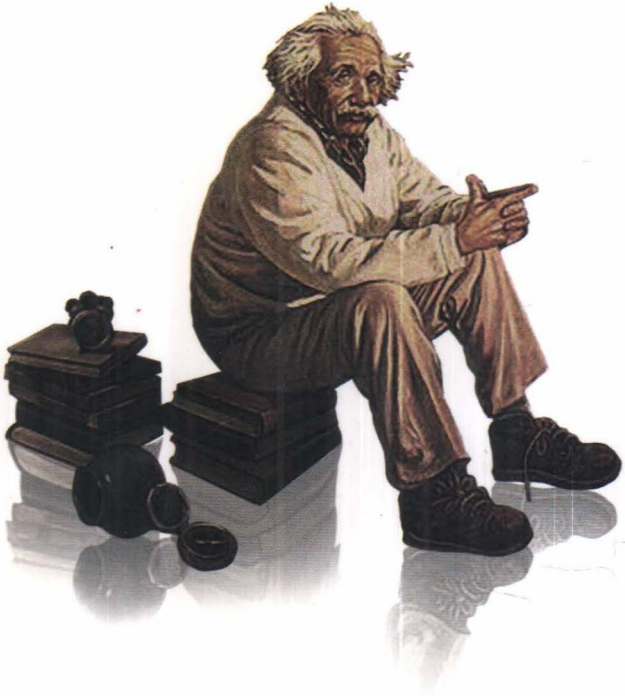
KİTAPLARI NASIL OKUMALI

MORTIMER J. ADLER-CHARLES VAN DOREN

atıf

KİTAPLARI NASIL OKUMALI

Akıllı Okurun Klasik Rehberi

Mortimer J. Adler
Charles Van Doren
Çeviren: A. Erkan Koca

atıf

gözden geçirilmiş 5.baskı

Mortimer J. Adler, Charles Van Doren

KİTAPLARI NASIL OKUMALI

Akıllı Okurun Klasik Rehberi

KİTAPLARI NASIL OKUMALI

Mortimer J.Adler – Charles Van Doren
Özgün adı: *How To Read a Book:*
The Classical Guide to Intelligent Reader (Touchstone Press)
Bu kitabın telif hakları Akçah Ajans aracılığıyla satın alınmıştır.

© Atıf Yayınları 2020
Genel Koordinatör: Muhammed Erbay
Çeviri: Erkan Koca
Kapak tasarım: Atıf Tasarım
Sayfa düzenlemesi: Şükrü Karakoç
Atıf Yayınları, 2020

ISBN: 978-605-5515-44-7
Yayıncı sertifika no: 35960
5.Baskı: Ankara Aralık 2020

Baskı: Tarcan Matbaacılık, Ankara
Genel Merkez/Dağıtım
Örnek Akademi Basın Yayın Dağıtım
İnkılap sok. 19/B Kızılay/Ankara Tel: 0 (312) 431 02 80

Bu kitabın tüm yayın hakları Atıf Yayınlarına aittir. Hiçbir bölümü yazılı izin olmaksızın, dergilerde ve eleştirel makalelerde kısa alıntılar yapılması dışında, herhangi bir şekilde kullanılamaz ve çoğaltılamaz. Tüm hakları saklıdır.

Atıf Yayınları, Örnek Akademi Basın Yayın Ltd. altında faaliyet göstermektedir.

Mortimer J. Adler, Charles Van Doren

KİTAPLARI NASIL OKUMALI

Akıllı Okurun Klasik Rehberi

Çeviren A. Erkan Koca

tif

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ 11

BİRİNCİ KISIM: OKUMANIN BOYUTLARI 17

1.Okuma Etkinliği ve Sanatı 19
Aktif Okuma 21
Okumanın Amaçları: Bilgi İçin Okuma ve Anlayış Kazanmak İçin Okuma 23
Öğrenmek İçin Okuma: Öğretim Yoluyla Öğrenme ile Keşfederek Öğrenmenin Farkı 28
Canlı ve Cansız Öğreticiler 31

2.Okuma Düzeyleri 33
2.1.Birinci Düzey Okuma: Başlangıç Okuması 38
Okumayı Öğrenim Aşamaları 41
Aşamalar ve Düzeyler 44
Daha Yüksek Okuma Düzeyleri ve Yüksek Öğrenim Okumak ve Eğitime Dair Demokratik İdeal 47
2.2.İkinci Düzey Okuma: İnceleyici Okuma 48
İnceleyici Okuma I: Sistematik Tarama veya Ön Okuma 49
İnceleyici Okuma II: Yüzeysel Okuma 54
Okuma Hızı Üzerine 56
Aşırı Takılmalar ve Geriye Çekilmeler 58
Kavrama Problemi 59
İnceleyici Okumanın Özeti 61

3.Talepkâr Bir Okur Haline Nasıl Gelinir? **63**
Aktif Okumanın Özü: Okuyucunun Sorduğu Dört Temel Soru 64
Kendi Kitabınızı Nasıl Oluşturursunuz? 67
Not Almanın Üç Türü 69
Okuma Alışkanlığının Oluşumu 71
Pek Çok Kuraldan Tek Bir Alışkanlığa 72

İKİNCİ KISIM: ÜÇÜNCÜ DÜZEY OKUMA: ANALİTİK OKUMA YAPMA **77**

4. Kitabı Yerine Koymak **79**
Kitapları Sınıflandırmanın Önemi 80
Bir Kitabın Başlığından Neler Öğrenebilirsiniz? 82
Pratik ve Teorik Kitaplar 86
Teorik Kitapların Türleri 91

5. Kitabın Röntgenini Çekmek **97**
Konumlar ve Planlar: Bir Kitabın Bütünselliğini İfade Etmek 100
Çokluğun Üstesinden Gelmek: Kitabın Ana Hatlarını Çıkarma Sanatı 106
Karşılıklı Yazma ve Okuma Sanatı 113
Yazarın Niyetlerini Ortaya Çıkarma 115
Analitik Okumanın İlk Aşaması 118
Analitik Okumanın İlk Aşaması veya Bir Kitabın Ne Hakkında Olduğunu Bulmanın Kuralları 119

6.Yazarın Kavramlarında Uzlaşmak **120**
Kelimeler ya da Kavramlar 120
Anahtar Kelimeleri Bulma 125
Teknik Kelimeler ve Özel Kullanımlar 127
Anlamları Bulma 131

7.Yazarın Mesajını Tespit Etmek **139**
Cümleler ya da Teklifler 142

Anahtar Cümleleri Bulma 146
Önermeleri Bulma 150
Savları Bulma 154
Çözümler Bulmak 160
Analitik Okumanın İkinci Aşaması 161

8. Bir Kitabı Adilce Eleştirmek 163
Bir Meziyet Olarak Öğretilebilirlik 165
Retoriğin Rolü 167
Hükmü Sona Bırakmanın Önemi 168
Çekişmeye Düşmekten Kaçınmanın Önemi 172
Görüş Ayrılıklarının Çözümü 174

9.Yazarla Uzlaşmak veya Görüş Ayrılığına Düşmek 179
Ön Yargı ve Yargı 181
Yazarın Dilini Değerlendirmek 184
Yazarın Eksiksizliğini Yargılamak 188
Analitik Okumanın Üçüncü Aşaması 190

10. Okumanın Yardımcıları 196
İlişkili Geçmiş Tecrübenin Rolü 197
Okumaya Dışsal Bir Yardımcı Olarak Diğer Kitaplar 200
Değerlendirmeleri ve Özetleri Nasıl Kullanmalı? 202
Referans Kitapları Nasıl Okumalı? 204
Bir Sözlüğü Nasıl Kullanmalı? 207
Bir Ansiklopediyi Nasıl Kullanmalı? 211

ÜÇÜNCÜ KISIM: FARKLI TÜRDEKİ OKUMA METİNLERİ İÇİN YAKLAŞIMLAR 219

11. Pratik Kitapları Nasıl Okumalı? 221
İki Tür Pratik Kitap 223
İknanın Rolü 227
Pratik Bir Kitap Ne Tür Bir Uzlaşı Gerektirir?

12. Kurmaca Edebiyatı Nasıl Okumalı? 234
Kurmaca Edebiyat Nasıl Okunmamalı? 235
Kurmaca Edebiyat Okumasına Dair Genel Kurallar 240

13. Hikâye, Oyun ve Şiir Okuması İçin Öneriler 247
Hikâyeleri Nasıl Okumalı? 250
Epik Şiire Dair bir Not 255
Oyunları Nasıl Okumalı? 256
Tragedya Üzerine Bir Not 259
Lirik Şiiri Nasıl Okumalı? 261

14.Tarih Kitaplarını Nasıl Okumalı? 269
Tarihsel Gerçekliklerin Elle Tutulamazlığı 270
Tarih Teorileri 273
Tarihteki Evrensel 275
Bir Tarih Kitabına Sorulacak Sorular 277
Biyografi ve Otobiyografi Eserlerini Nasıl Okumalı? 280
Güncel Olayları Nasıl Okumalı? 285
Kısa Metinler Üzerine Bir Not 289

15. Bilim ve Matematik Eserlerini Nasıl Okumalı? 292
Bilimsel Bir Çalışmayı Anlamak 293
Klasik Bilim Kitaplarının Okunmasına Dair Bazı Öneriler 295
Matematik Meselesi 297
Bilimsel Kitaplarda Matematikle Baş Etme 301
Popüler Bilim Üzerine Bir Not 304

16. Felsefe Nasıl Okunmalı? 308
Filozofların Sordukları Sorular 310
Modern Felsefe ve Büyük Gelenek 314
Felsefenin Yöntemi Üzerine 315
Felsefi Yazım Tarzları Üzerine 318
Felsefe Okumaları İçin İpuçları 324
Kendi Zihninizi Yapılandırmak 330
Teoloji Üzerine Bir Not 331

Kült/Kutsal Kitapları Nasıl Okumalı.....332

17. Sosyal Bilimleri Nasıl Okumalı? 335
Sosyal Bilim Nedir?.....336
Sosyal Bilimler Okumanın Kolaylığı.....338
Sosyal Bilimler Okumanın Zorlukları 340
Sosyal Bilim Literatürü Okumak.....344

DÖRDÜNCÜ KISIM: OKUMANIN NİHAİ AMAÇLARI 347

18. Dördüncü Düzey Okuma: Çoğul (Sintopik) Okuma 349
Çoğul Okumada İncelemenin Rolü.....354
Çoğul (Sintopik) Okumada Yer Alan Beş Adım.....356
Nesnellik İhtiyacı.....364
Çoğul Okuma Çalışmasına Bir Örnek: İlerleme Fikri 366
Çoğul Okuma Referans Kitabı ve Nasıl Kullanılacağı.....369
Çoğul Okumanın Altında Yatan İlkeler.....373
Çoğul Okumanın Özeti.....376

19. Okumak ve Zihnin Gelişimi..... 378
İyi Kitaplar Bizim İçin Neler Yapabilir? 379
Kitaplar Piramidi 383
Yaşam ve Zihnin Gelişimi.....386

EK 389
OKUMA LİSTESİ ÖNERİSİ 389
OKUMA ÖNERİLERİ.....393
DİZİN.....403

ÖNSÖZ

Kitapları Nasıl Okumalı, ilk olarak 1940'ların ilk aylarında basıldı. Beni oldukça şaşırtan ve itiraf etmeliyim ki memnun eden bir şekilde bir anda çok-satanlar listesine girdi ve bir yıldan fazla bir zaman ülke genelindeki çok-satanlar listesinin başında kalmayı sürdürdü. 1940'dan sonra da sürekli bir şekilde hem karton hem de mukavva kapaklı olarak çok sayıda basılıp geniş kesimlere ulaşmayı sürdürdü ve Fransızca, İsveççe, Almanca, İspanyolca ve İtalyanca gibi dillere çevrildi. O halde, kitabı neden günümüz yeni nesil okurları için yeniden yazma ve yeni şeklini vermeye kalkıştık?

Bunun nedenleri, hem toplumda hem de bu konuda son otuz yılda meydana gelen değişikliklerde yatmaktadır. Bugün eskisinden çok daha fazla lise mezunu genç dört yıllık üniversitelerden mezun olmaktadır; radyo ve televizyonun popülerliğine rağmen toplumun çok büyük bir kesimi okuryazar durumdadır. Kurmaca okumaya gösterilen ilgide inceleme türü okumaya doğru bir kayma yaşanmıştır. Ülkenin eğitimcilerince, gençlere, kelimenin en basit anlamıyla okumayı öğretmenin eğitimimizin en başta gelen sorunlarından olduğu kabul edilmektedir. Sağlık, Eğitim ve Refah Bakanlığı'nın yakın zamanlardaki bir Bakanı, yetmişleri Okuma Çağı olarak vasıflandırarak federal kaynakları bu temel beceriyi geliştirmeyi amaçlayan çok çeşitli çabalara ayırmış, bu çabaların pek çoğu çocukların okuma sanatına giriş yapmasını sağlayan bir başarıyla sonuçlanmıştır. Buna ek olarak, çok sayıda yetişkin, hızlı-okuma kurslarının –okuma hızı kadar okunanın kavranma düzeyini de arttırma vaadinde bulunan- göz alıcılığına kapılmıştır.

Bununla birlikte, son otuz yılda temel şeyler değişmemiştir. Bunların değişmezlerinden biri, okumanın bütün amaçlarını elde edebilmek, her şeyi aynı hızda okumayarak farklı şeyleri farklı – uygun- hızlarda okuyabilme gerekliliğidir. Pascal'ın üç yüz yıl önce gözlemlediği gibi "Çok hızlı ya da yavaş okuduğumuzda hiçbir şey anlamayız." Hızlı-okuma ulusal bir hevese dönüştüğünden, *Kitapları Nasıl Okumalı*'nın bu son baskısı bu soruna el atıyor ve bir çözüm olarak değişken-hızlı-okumayı öneriyor, burada amaçlanan şey daha iyi, her zaman daha iyi ama kimi zaman daha yavaş kimi zamansa daha hızlı okumak olarak ele alınıyor.

Değişmeyen bir başka şey de ne yazık ki okuma yoluyla temel düzeyin ötesinde bir öğrenmenin sağlanamaması başarısızlığıdır. Bizim eğitim becerimiz, ayırdığımız para ve harcadığımız çaba, okuma öğretimini ilk altı sınıfta ele alır. Öğrenciler için bu beceriye dair daha yüksek seviyede ve kendine has biçimde başkaca çok küçük bir formel eğitimden bahsedilebilir. Bu durum, *Columbia Üniversitesi* eğitim Profesörü James Mursell'in *Atlantic Monthly* için yazdığı, "Okulların Başarısızlığı" başlıklı makaleyle de teyit edilmiştir. Onun aşağıya alıntıladığım şu iki paragrafta söyledikleri hâlâ geçerliliğini korumaktadır:

> *Çocuklarımız ana dillerinde okumayı yeterince etkili şekilde öğreniyorlar mı? Evet ve hayır. Beşinci ve altıncı sınıfa kadar okuma oldukça etkili şekilde öğretiliyor ve öğreniliyor. Bu seviyeye kadar sürekli ve genel bir gelişme görüyoruz fakat sonrasında ivme aşağı doğru hareket etmeye başlayıp sıfıra kadar iniyor. Bunun nedeni kişinin altıncı sınıfa geldiğinde doğal sınırlarına ulaşmış olması değildir, tekrar be tekrar ortaya konulduğu gibi özel bir öğretimle sonraki sınıflarda ve yetişkinlerde muazzam bir gelişme sağlamak mümkündür. Bu durum ne de çoğu altıncı sınıfa gelenlerin pratik amaçlar için yeterince iyi bir okuma yapabildiği anlamına gelmektedir. Oldukça geniş bir öğrenci kesimi, yazılı sayfalardan gerekli anlamı çıkaramamaktan dolayı lisede zorlanmaktadır. Oysa bunu geliştirebilirler, geliştirmeleri gerekir; ama bu mümkün olmamaktadır.*

Ortalama bir lise mezunu epeyce bir okuma yapmış oluyor ve eğer ki üniversiteye devam ederse buna epeyce bir okuma daha ekliyor; ne var ki buna rağmen daha çok zayıf ve yetersiz bir okur olarak kalıyor. (Şunu da not etmek gerekir ki burada kastedilen ortalama bir öğrencidir yoksa özel bir eğitim almış olanlar değil.) Kurmaca bir eseri belli ölçüde okuyor ve bundan zevk de alıyor. Fakat ne zaman kapalı yazılmış bir ekonomi görüşüyle, dikkatli ve ekonomik açıdan ileri sürülmüş bir savla veya eleştirel muhakeme gerektiren bir bölümle karşılaşsa eli ayağı birbirine dolaşıyor. Ortalama bir lise öğrencisinin bir bölümün ana fikrini veya vurgulama düzeyleri ya da bir görüş veya ifadedeki ilişkiselliği göstermede inanılmaz derecede yetersiz kaldığını biliyoruz. Ne yapmış olursa olsun üniversite hayatı boyunca hep altıncı sınıf okuru olarak kalıyor.

İlk baskının bize kesin bir biçimde gösterdiği gibi *Kitapları Nasıl Okumalı*'ya otuz yıl önce ihtiyaç duyulmuş olsa da bugün bu ihtiyaç çok daha büyüktür. Ne var ki kitabı yeniden yazmamızın tek nedeni ve ana motivasyonu bu değil. Nasıl okumak gerektiğine dair yeni içgörüler; karmaşık okuma sanatının çok daha kapsamlı ve daha sistematik bir biçimde analizi; farklı okuma biçimleri için -gerçekte her türden okuma için- temel kuralların esnek bir biçimde uygulanması; okumaya dair yeni kuralların keşfi ve formülleştirilmesi; okunacak kitaplara ilişkin altta geniş, üstlere doğru giderek incelen piramid yaklaşımı –bütün bunlar otuz yıl önce yazdığımız kitapta yeterince veya hiç ele alınmamıştı, bu gereklilik ve eksiklikle birlikte baştan sona yeniden yazmaya koyulduk ve işte elinizdeki bu eser böylelikle oluştu.

Kitapları Nasıl Okumalı basıldıktan bir yıl sonra *İki Kitap Nasıl Okunur* başlığıyla mizahi şeyler de çıktı ve Profesör I. A. Richards *Bir Sayfa Nasıl Okunur* başlığıyla bir kitapçık yazdı. Bütün bu birbirini izleyen gelişmelerden bahsetmemin nedeni her iki başlıkla ortaya konulan, ciddi olanlar kadar mizahi olanlar da dahil, okuma sorunlarına işaret etmek, bütün bunları bu yeniden yazımda ele al-

mak, özellikle de ortak bir konu üzerinde birbiriyle ilişkili kitapları bu ilişki içerisinde tamamlayıcı ve çelişen bir şey olarak okumaktır.

Kitapları Nasıl Okumalı'yı yeniden yazma nedenlerimi sıralarken, daha önceki baskıda temas edilmeyen veya yeterince geliştirilmemiş olan okuma sanatına ve bu sanatsal beceriyi daha yukarı çıkarmak için gerekli olan hususlara özel bir vurgu yapmıştım. Bu anlamda ne kadar yeni katkı yapıldığını anlamak isteyen olursa bu baskının İçindekiler kısmını bir öncekiyle karşılaştırması yeterli olacaktır. Dört bölümden yalnızca İkinci Bölüm, ilk baskıdakine oldukça yakın bir paralellik içinde Analitik Okuma'nın kurallarını ortaya koymaktaysa da o bile büyük ölçüde yeniden ele alınmıştır. Okumanın ayırdedici dört düzeyine –temel, inceleyici, analitik ve çoğul (sintopik)- dair Birinci Bölüm'deki Giriş kısmı kitabın yeniden düzenlenişi ve içeriğindeki temel ve gözden geçirilmiş değişikliktir. Farklı türdeki okuma materyallerine –pratik ve teorik kitaplar, kurmaca edebiyat (lirik şiir, destanlar, romanlar, oyunlar), tarih, bilim ve matematik, sosyal bilim, felsefenin yanı sıra referans kitaplar, günümüz gazeteciliği ve hatta reklamcılık- getirilen farklı yaklaşımların yer aldığı Üçüncü Bölüm'deki sunuş, yapılan en geniş ilavedir. Son olarak, Dördüncü Bölüm'deki Çoğul Okuma tartışması bütünüyle yenidir.

Kitabı günceller, yeniden oluşturur ve yazarken uzun yıllar boyunca Felsefi Araştırmalar Enstitüsü'nde çalışma arkadaşlığımı yapmış olan Charles Van Doren de bana katıldı. Daha önce başka kitaplar üzerine de birlikte çalışmıştık, 1969'da Britanicca Ansiklopedisince basılan *Annals of America*'nın [Amerika Yıllıkları] yirmi-cildi bunlar arasında öne çıkar. Burada bizi ortak yazar olarak buluşturan şey sanıyorum geçtiğimiz sekiz yıl boyunca Charles Van Doren ile birlikte sürdürdüğümüz büyük kitaplar üzerine olan tartışma grupları ve Chicago, San Francisco ve Aspen'de yönettiğimiz yönetici seminerlerindeki yakın çalışmamız oldu. Bu tecrübeler esnasında kitabın yeniden yazılmasına etki eden pek çok yeni içgörü edindik.

Sayın Van Doren'e bu ortak çabaya verdiği katkı için minnettarım; ve onunla birlikte bu kitabı bir öncekinden ayıran ve umarız ki daha iyi ve kullanışlı bir kitap haline getiren pek çok önemli değişiklik yapma konusunda bizi ikna eden dostumuz Arthur L. H. Rubin'den aldığımız yapıcı eleştiriler, yol göstermeler ve rehberlik için de en derin şükranlarımızı sunuyoruz.

MORTIMER J. ADLER
Boca Grande
26 Mart 1972

BİRİNCİ KISIM

OKUMANIN BOYUTLARI

1
OKUMA ETKİNLİĞİ VE SANATI

Bu kitap, okurlara ve okur olmak isteyenlere yöneliktir. Özellikle de kitap okurları içindir. Daha da özelde, kitap okumaktaki temel amacı, daha yüksek bir anlayış kazanmak olanlar içindir.

'Okurlar' derken, neredeyse her okuryazar ve akıl sahibi kişinin yaptığı ve yapmayı da hâlâ sürdürdüğü gibi dünya hakkındaki bilgisini ve anlayışını büyük oranda yazılı metinlerden edinen kişileri kastediyoruz. Elbette bununla da sınırlı değil; radyo ve televizyonun henüz olmadığı günlerde bile sahip olunan bilgi ve anlayışın belirli bir kısmı, sözlü kaynaklardan ve gözlemlerden elde edilirdi. Ne var ki aklı başında ve merak sahibi insanlar için bu hiçbir şekilde tatmin edici değildi. Onlar, bütün bunların yanı sıra okumaları da gerektiğini biliyorlardı ve okudular.

Bugünlerde, okumanın eskiden olduğu kadar gerekli olmadığı gibi bir his var. Tıpkı fotoğrafın, resmin ve diğer grafik sanatların işlevlerine baskın gelmesi gibi radyo ve özellikle de televizyon, bir zamanlar yazının gördüğü işlevleri devraldı. Kabul etmemiz gerekir ki televizyon, bu işlevlerden bazılarını oldukça iyi yerine getirmekte; örneğin haber ve hadiselerin görsel iletişimi, muazzam bir etki bırakmakta. Radyonun biz başka şeylerle uğraşırken -araç kullanırken mesela- bilgilendirebilme kabiliyeti de fevkalâde ve zamandan kazanmamızı sağlayıcı. Bütün bunlara rağmen modern medya araçlarının ortaya çıkışının, içinde yaşadığımız dünyaya dair anlayışımızı o kadar arttırıp arttırmadığı ciddi olarak sorgulanabilir. Belki bugün dünya hakkında bir zamanlar olduğundan daha çok şey biliyoruz ve anlayışımız için de bilgi, bir öngereklilik

halini aldı ve bütün bunlar iyi de oldu. Ancak bilmemiz gerekir ki bilgi, anlayışımız için gerekli bir önkoşul değildir. Bir şeyi *anlamamız* için illa o şey hakkındaki her şeyi *bilmemiz* gerekmez; pek çok bilgi aynı zamanda, anlayışımızın önünde birer engeldir de. Biz modernler, anlayışımızı sakatlayan bir bilgi bombardımanı altında boğulma hissine kapılmaktayız.

Bunun böyle olmasının nedenlerinden biri, bahsettiğimiz medya araçlarının, düşünmeyi gereksiz hale getirecek şekilde (her ne kadar bu sadece görünüşte böyle olmaktaysa da) tasarlanmış olmasıdır. Günümüzün en yetkin kafalarından bazılarının yapabildikleri en aktif girişim, paket halindeki entelektüel konum alışlar ve görüşlerden ibarettir. Televizyon izleyicisi, radyo dinleyicisi ve gazete okuyucusunun, en az çaba ve zorlukla 'zihnini doldurması' için karmaşık bir bütün halindeki unsurlar -dâhiyane söylemlerden dikkatle seçilmiş veri ve istatistiklere kadar her türlü yolla- verilmektedir. Fakat bu paketleme işi çoğu zaman o kadar hünerle yapılmaktadır ki izleyici, dinleyici ya da okuyucunun zihnini yapılandırması hiçbir şekilde mümkün olmamaktadır. Onun yerine, tıpkı kasetçalara kaset yerleştirir gibi paketlenmiş haldeki bir görüş zihne konulmaktadır. Daha sonra bir tuşa basılmakta ve duruma uygun olduğu sürece bir görüşün 'çalması' sağlanmaktadır. Ve bu sayede, işler, düşünmeye gerek kalmaksızın, belli ölçüde yürütülmüş olmaktadır.

Aktif Okuma

Başta söylediğimiz gibi bu sayfalardaki temel kaygımız, kitap okuma becerisinin geliştirilmesiyle ilgilidir ancak okumanın kuralları uygulanıp takip edildiğinde geliştirilen bu beceriler aynı zamanda genel anlamdaki yazılı her tür malzeme ve her çeşit okuma nesnesi -gazeteler, dergiler, broşürler, makaleler, kitapçıklar ve hatta ilanlar- için de geçerli olabilmektedir.

Okunan şey ne olursa olsun okuma uğraşı bir etkinlik olduğundan, bütün okuma sürecinin de belirli bir dereceye kadar etkin olması gerekir. Bütünüyle pasif bir okuma mümkün değildir; gözlerimizi hareket ettirmeksizin ve uyuklar haldeki bir zihinle okuma yapamayız. Aktif okuma ile pasif okumayı karşılaştırmaktaki amacımız ilk olarak, okumanın şöyle veya *böyle* etkin bir çaba olduğuna dikkat çekmek ve ikinci olarak da okumanın *aktifliği arttıkça kalitesinin* de artacağına işaret etmektir. Bir kimse, okuma etkinliğine katılımındaki aktifliği ve harcadığı çabası oranında daha iyi bir okur haline gelecektir. Kendisinden ve okuduğu metinden talepkârlığı nispetinde de bu düzeyini daha ileri taşıyacaktır.

Gerçi kâğıt üzerinde tam anlamıyla pasif bir okuma olamayacağını söylesek de pek çok insan, aktif uğraşlar olduğu belli olan yazma ve konuşmaya kıyasla okuma ve dinlemenin, bütünüyle pasif olduğunu düşünmektedir. Onlara göre, yazarken ve konuşurken belirli bir çaba gösterilmesi şarttır oysa okuyucu ve dinleyici için bu o kadar gerekli değildir. Okumanın ve dinlemenin aktif bir *verici* ya da *gönderici* konumundaki birinden *alınan* bir iletişim biçimi olduğu düşünülmektedir. Burada yapılan hata, alıcı konumundaki iletişimi, tıpkı bir darbe almak veya miras ya da mahkemenin kararını üzerine almakta olduğu gibi bir şey olarak düşünmektir. Oysa tam tersine, okuyucu veya dinleyici daha çok bir beyzbol oyunundaki yakalayıcı gibidir.

Topu yakalamak tıpkı onu atmak veya fırlatmak gibi bir etkinliktir. Fırlatıcı veya atıcı, yaptığı etkinlikle topa ilk hareketi veren anlamında bir *göndericidir*. Yakalayıcı veya tutucu ise bu etkinliği sonlandıran anlamında, *alıcıdır*. Her iki etkinlik birbirinden farklılık göstermesine karşın her ikisi de aktiftir. Eğer burada pasif bir şey varsa o, toptur. Top, hareket halindeyken durağanlaşmakta veya durdurulmaktayken oyuncular aktif bir şekilde topu atmak ya da tutmak için hareket halindedirler. Bu benzetme, yazma ve okuma eylemlerine mükemmel şekilde uymaktadır.

Bu analojiyi bir adım ileriye de taşıyabiliriz. Tutucu olmadaki sanat, her türden vuruşu -hızlı ve kavisli topları, şaşırtmacalı ve çekmeli olanları- tutabilme becerisinde yatmaktadır. Benzer şekilde okuma sanatı da mümkün olduğunca her türden iletişim biçimini yakalama becerisidir.

Şunu belirtmek gerekir ki atıcının ve tutucunun başarılı olması işbirliği yaptıkları sürece mümkündür. Okur ile yazarın ilişkisi de benzerdir. Yazar, aslında yakalanamaz olmaya çalışmıyordur, her ne kadar zaman zaman öyle görünenler olsa da. Başarılı bir iletişim olabilmesi için, yazarın alınmasını istediklerinin okuyucuya ulaşacak bir yol bulması gerekir. Yazarın ve okurun becerisi ortak bir hedef üzerinde birleşir.

Kabul etmek gerekir ki tıpkı atıcıların farklı farklı olması gibi yazarlar da değişkenlik gösterirler. Bazı yazarlar, mükemmel bir 'kontrol'e sahiptirler; neyi vermek istediklerini çok iyi bilirler ve bu vermek istediklerini eksiksiz ve doğru bir şekilde yerine ulaştırırlar. Bu tür yazarların, 'kontrole sahip olmayan' 'vahşi' yazarlara kıyasla yakalanması çok daha kolaydır.

Bu analojinin yetersiz kaldığı bir durum vardır. Top, karmaşıklığı olmayan bir araçtır. Ya *tam anlamıyla* yakalanır veya yakalanamamış olur. Oysa bir yazı parçası, karmaşık bir nesnedir. Belirli ölçüde alınır ama yazarın vermek istediği bütünün çok küçük bir kısmı istenen yere ulaşır. Okurun yakaladığı 'miktar', zihinsel etkinliklerdeki becerisi ile birlikte genellikle süreç içerisinde gösterdiği çaba miktarına bağlı olmaktadır.

Aktif bir okuma neleri barındırır? Bu soruya kitap içerisinde pek çok kez geri döneceğiz. Şu an için şunu söylemekle yetinelim ki okunan şey aynı olmakla birlikte birilerinin ötekilere kıyasla daha iyi bir okuma yapmasının birinci nedeni daha aktif bir okuma yapması ve ikincisi de zihinsel etkinliğini daha becerili bir şekilde kullanabilmesidir. Bu iki şey birbiriyle ilişkilidir. Okumak, tıpkı yazmak gibi karmaşık bir etkinliktir. İyi bir okumada bulunması

gerekli olan pek çok ayrı eylemi bir arada bulundurur. Bunları daha iyi yerine getirebilen bir kişi, daha iyi bir okuma yapabilir.

Okumanın Amaçları: Bilgi İçin Okuma ve Anlayış Kazanmak İçin Okuma

Sahip olduğumuz bir zihin var. Şimdi, okumak istediğimiz bir kitabı düşünelim. Bu kitap, size bir şeyler iletmek isteyen biri tarafından yazılmış bir dil barındırmaktadır. Sizin bu okumada yakalayacağınız başarı, o yazarın size vermek istediklerini alma oranında olacaktır.

Bu elbette işin oldukça basite indirgenmiş hali. Ancak bunu böyle ifade etmemizin sebebi, zihninizle kitap arasında tek değil çift yönlü bir ilişki biçiminin mümkün olduğunu gösterebilmek. Bu iki ilişki türü, kitabı okurken yaşayabileceğiniz iki farklı deneyimde kendini göstermektedir.

Önünüzde bir kitap ve kendinize ait bir zihniniz var. Sayfalar ilerledikçe yazarın söylemek istediklerini ya mükemmel bir şekilde anlamakta veya anlayamamaktasınızdır. Eğer anlayamamaktaysanız o takdirde, bir miktar bilgi edinebilir ancak anlayışınızı arttıramazsınız. Eğer kitap size başından sonuna zihin açıcı gelmişse o durumda yazar ve siz, aynı kalıba dökülen iki zihin halini almışsınız demektir. Sayfalar üzerindeki işaretler sadece tanışmanızdan önce sahip olduğunuz ortak anlayışı ifade etmektedir.

Şimdi de ikinci alternatifi ele alalım. Kitabı, harfiyen anlamadığınız durumlara bakalım. Ve hatta harfiyen anlayamamanızı değil de kitap hakkında yeterince bilecek kadar -gerçi ne yazık ki bu her zaman mümkün değilse de- anladığınızı varsayalım. Kitabın, anladığınızdan daha fazla söyleyecek şeyi olduğunu, bu nedenle de anlayışınızı arttıracak bir şeyler barındırdığını biliyorsunuzdur.

O durumda ne yapmaktasınız peki? Kitabı sizden daha iyi okuyabileceğini düşündüğünüz birine verebilir ve anlamadığınız kı-

sımları size açıklamasını isteyebilirsiniz. (Buradaki 'biri' yaşayan bir kişi olabileceği gibi bir başka yardımcı kitap ya da ders kitabı da olabilir.) Veya kafanızdakilerle ulaştığınız anlayışın yeterli olduğunu düşünebilir ve kimseye rahatsızlık vermemeye karar verebilirsiniz. Ancak her iki durumda da kitabın gerektirdiği okuma işini yerine getirmiş olmazsınız.

Bunu yapmak ancak bir şekilde mümkündür. Herhangi bir dış yardıma başvurmaksızın doğrudan doğruya kitaba kafa yorarak. Hiçbir şeye dayanmadan sadece kendi zihin gücünüzle kitap üzerindeki semboller üzerinde çalışarak aşama aşama, *az olan anlamanızı daha üst bir seviyeye* yükseltebilirsiniz. Kitap üzerinde çalışan bir zihnin gerçekleştirdiği bu tür bir yükselmeyi sağlayan şey, anlaşılması zor gelen bir kitabı anlamak için yapılması gerekli olan okuma türünde olduğu gibi hayli becerili bir okumadır.

Buradan hareketle, okuma sanatı derken ne kastettiğimizi kabaca şu şekilde tanımlayabiliriz: okunabilir nesne üzerindeki sembollerle kendi başına çalışan bir zihnin herhangi bir dış yardım olmaksızın[1], kendi gücüyle kendisini yükseltmesi süreci. Burada zihin az olan anlamadan daha yüksek bir anlayışa ulaşmaktadır. Bunun olmasını sağlayan beceriye dayalı çalışma, okuma sanatını oluşturan çeşitli eylemlerden oluşmaktadır.

Okuma yaparken kendi entelektüel çabamızla daha az anlamadan daha yüksek bir anlayışa ulaşmaya çalışmak, kendi göbeğimizi kendimizin kesmesi gibidir. Bu, kesinkes böylesi bir süreçtir. Büyük bir çaba gerektirir. Açıkça görüldüğü gibi bu, yalnızca çeşitli etkinlikleri bir araya toplamakla kalmayıp aynı zamanda gerekli olan çok çeşitli eylemleri yerine getirirken, çok daha kabiliyetli olmayı barındıracak şekilde, evvelce yaptığımıza kıyasla daha aktif bir okumadır. Yine açıkça görüldüğü gibi genellikle okunması daha zor olarak görülen ve dolayısıyla daha iyi bir okura ihtiyaç

1 Bu dış yardımın tek istisnası zorluk derecesi yüksek bir kitap okurken olabilir ki bu istisnai durum, 18. Bölüm'de ele alınacaktır.

duyulduğu düşünülen şeyler de aslında bu tür bir okumaya ihtiyaç duymaktadır.

Bilgi için okumak ile anlayış kazanmak için okumak arasındaki ayrım bundan çok daha derindir. Bunun üzerinde biraz daha durmaya çalışalım. Okumanın her iki amacını da ele almak zorundayız, çünkü bir tarafta neyin okunabilir olduğuyla diğer tarafta neyin okunması gerektiği arasındaki çizgi çoğu zaman belirsizdir. Okumanın bu iki amacını birbirinden ayrı tutabildiğimiz ölçüde 'okumak' kelimesini iki ayrı anlama gelecek şekilde ele alabiliriz.

Birinci anlam, gazete, dergi ya da bu gibi başkaca şeyler okurken kendi yetenek ve becerilerimiz sayesinde okuduklarımızı bütünüyle anlaşılır olarak gördüğümüz durumda yatmaktadır. Bu tür okumalar belki bilgi depomuzu arttırmaktadır ancak anlayış düzeyimiz onları okumadan önceki seviyesinde kaldığı için, anlayışımızı arttırıcı olamamaktadır. Böyle olmasaydı, okuduğumuz her şeye derinlemesine yaklaşırdık ve o takdirde de kafamızın karmakarışık olması ve şaşkınlık içerisinde kalmamız gerekirdi -yani eğer gerçekten dürüst ve uyanık bir zihinle okumuş olsaydık.

İkinci anlamı ise, bir kimsenin birinci kez okuduğunda tam olarak anlayamadığı için bir şeyi yeniden okumaya çalışmasındaki durumda açığa çıkmaktadır. Burada okunan şey, ilk başta okuyucudan daha yüksek veya daha iyi bir düzeyde demektir. Yazar burada okurun anlayışını arttırabilecek bir şeyler iletmektedir. Eşit olmayanlar arasında bu türden bir iletişimin mümkün olması gerekmektedir veya taraflardan biri, ne konuşma ve ne de yazmayla ötekinden hiçbir şey öğrenemeyecek demektir. Buradaki 'öğrenmek', daha önce sahip olunan bir bilgi ile aynı derecede anlaşılır olan daha fazla bir bilgi hatırlama değil anlamanın artmış olması manasına gelmektedir.

Eğer ki yeni edindiğimiz gerçekliklerin evvelce sahip olduklarımızdan farklı olmadığını düşünüyorsak o takdirde okuma sayesinde yeni bir takım bilgiler edinmeyle ilgili entelektüel türden bir

zorluk olmayacağı açıktır. Amerikan tarihiyle ilgili bazı gerçekleri bilen ve bunları belirli bir açıdan anlayan bir kimse, okurken karşılaşacağı benzer yeni gerçeklikleri hemen almaya ve bunlara ilk etapta aynı açıdan yaklaşmaya çalışabilmektedir. Fakat bu kimsenin salt kendi sahip olduğu gerçekliklere benzer bir şeyler sunma arayışında olmayan, tam tersine bildiği *bütün* gerçeklikleri yeni bir açıdan sorgulayan bir tarih okuması yaptığını düşünsenize. Burada o kimse için okumaya başlamadan önceki sahip olduklarından daha yüksek bir anlamaya varamama ihtimali düşünebilir misiniz? Eğer o kimse bütün bunlara rağmen daha yüksek bir anlayışa ulaşabilirse ikinci anlamda bir okuma yapmış demektir. Gerçekten de dolaylı da olsa kendi etkinliği ile kendisini yukarı taşımıştır, elbette bu ona öğretecek bir şeyleri olan yazarın bu yükselmeyi mümkün kılmasıyla olmuştur.

Bu tür bir okumanın -anlayış için okumanın- gerçekleştiği koşullar nelerdir? Bunun iki unsuru vardır. Birincisi, *anlayış açısından başlangıçta bir eşitsizlik* vardır. Yazar, anlayış olarak okuruna 'üstün' olmak durumundadır ve kitabı da sahip olduğu içgörüleri ve okurunun potansiyel eksikliklerini okunabilir bir biçim içerisinde barındırmak zorundadır. İkinci olarak okurun *belirli bir dereceye kadar bu eşitsizliğin üstesinden gelmesi gerekmektedir*, nadiren bunu tam anlamıyla yapabilmekte fakat her zaman için kendini yazara yakın bir eşitliğe çekmektedir. Bu eşitlik haline yaklaşıldığı ölçüde iletişimin kalitesi de artacaktır.

Kısacası, ancak bizden daha 'iyi' olanlardan bir şeyler öğrenebiliriz. Bu nedenle onların kimler olduklarını ve onlardan nasıl öğrenebileceğimizi bilmemiz gerekir. Bu türden bilgi sahibi olan biri, bizim bu kitapta özellikle üzerinde durduğumuz anlamıyla okuma sanatına sahip demektir. Bir şekilde okumayı bilen herkesin, belki belli oranda bu tür bir kabiliyete sahip olduğu söylenebilir. Fakat istisnasız olarak hepimiz, daha iyi okumayı öğrenebiliriz ve bu öğrendiklerimizi daha doyurucu kaynaklara uygulamaya dönük bir

çaba gösterdiğimizde, aşamalı olarak daha çok şey edinebiliriz.

Bilgi artışına götüren gerçekliklerin ve anlayışımızı arttırmaya götürecek olan içgörülerin birbirinden ayrılmasının her zaman için kolay olduğu gibi bir izlenim vermek istemeyiz. Ve şunu da kabul etmeliyiz ki bazen salt ezber halindeki bir takım gerçeklikler, kendi başına daha yüksek bir anlama sağlayabilmektedir. Bizim burada üzerinde durmak istediğimiz nokta, anlayışın artmasını sağlayan okuma sanatıyla ilgilidir. Bereket versin ki bir defa bunu yapmayı öğrendiğimizde bilgi için yapılan okumalar da genellikle daha dikkatle yapılan bir uğraş halini almaktadır.

Elbette bilgi ve anlayış edinmenin yanı sıra okumanın, eğlendirici olma gibi bir başka amacı daha vardır. Bununla birlikte bu kitap, okumanın eğlendirici tarafıyla çok fazla ilgili değildir. Bu, en az talepkâr olan okuma biçimidir ve en az çaba gerektiren türdür. Dahası, bunun herhangi bir kuralı da yoktur. Bir şekilde okumayı bilen herkes, istediği takdirde eğlenmek için bir şeyler okuyabilir.

Gerçekte, tıpkı bir konudaki anlayışımızı arttırabilme potansiyeline sahip bir kitabın aynı zamanda sadece barındırdığı bilgileri edinmek için de okunabildiği gibi bilgi ve anlayış için okunabilen bir kitap da aynı zamanda eğlenmek için okunabilir. (Bu hüküm tersine çevrilebilir değildir: yani, eğlenmek için okunabilen her kitap aynı zamanda anlayışın arttırılması için de okunabilir diye bir şey yoktur). Ayrıca iyi bir kitabı, salt eğlenmek için okumamanızı salık veririz. Buradaki nokta şudur ki eğer iyi bir kitabı anlayışınızı arttırmak için okumak istiyorsanız bu konuda size yardımımız olabileceğini düşünüyoruz. O halde çalışma konumuz, kafanızdaki amacınız anlayışınızı arttırmak iken iyi kitaplar okumanın sanatıdır.

Öğrenmek İçin Okumak: Öğretim Yoluyla Öğrenme ile Keşfederek Öğrenmenin Farkı

Daha fazla bilgi sahibi olmak öğrenmektir ve bu nedenle, daha önce anlaşılmamış olanın anlaşılır kılınmasını sağlayıcıdır. Fakat bu iki tür öğrenme arasında önemli bir farklılık vardır.

Bilgi sahibi olmak, basitçe, bir şeyin öyle olduğunu öğrenmek demektir. Buna ilaveten, bir konuda aydınlanmak ise o konunun ne hakkında olduğunu bütünüyle öğrenmektir: o şey neden öyledir, başkaca gerçekliklerle olan bağlantıları nelerdir, hangi açılardan benzerlikler taşır; hangi açılardan farklıdır ve benzeri...

Bu ayrım, bir şeyi hatırlamak ile onu açıklamak arasındaki farklılığa benzerliği nedeniyle aşina olduğumuz bir şeydir. Eğer bir yazarın söylediklerini hatırlıyorsanız, onu okumaktan dolayı bir şeyler öğrenmişsiniz demektir. Eğer onun söyledikleri doğruysa o zaman dünya hakkında bir şeyler öğrenmiş olursunuz. Ne var ki ister kitapla isterse de dünya hakkındaki bir gerçeklikle ilgili olsun, edindiğiniz şey sadece hafızanızda tuttuğunuz bir bilgiden ibarettir. Burada aydınlanmış olmazsınız. Aydınlanma, bir yazarın söylediklerine ek olarak onları neden söylediğini ve bununla neyi kastettiğini bildiğimizde gerçekleşmiş olur.

Elbette insan, yazarın ne kastettiğini bilmek kadar ne söylediğini de hatırlamalıdır. Bilgi sahibi olmak aydınlanmanın ön şartıdır. Ancak buradaki nokta, bilgi sahibi olmayla kalınmaması gerekliliğidir.

Montaigne, "bilgi sahibi olma öncesinde var olan acemice bir cehalet ile daha sonrasında ortaya çıkan uzmanca bir cahillikten" söz eder. Birincisi, henüz alfabenin abc'sini bilmediği için hiçbir şekilde okuması mümkün olmayan birinin cehaletidir. İkincisi ise, sayısız kitap okumasına rağmen bunları okumasını bilmeyen kişinin cahilliği. Bunlar, Alexander Pope'un yerinde tabiriyle, cahilce okuyanlar, 'kitapyüklü eşekler'dir. Her zaman için, bulduğu her şeyi okuyan ve üzerinde düşünmeyen kara cahiller çıkmıştır. Bu türden, bir ömür

kitap düşkünü olup hiçbir zaman ne okuduğunu bilmeyen ve karmaşık bir öğrenmeyle hayatlarını geçirenler için Yunanlıların kullandığı bir tabir vardır. Bunlara, *sophomore*lar[2] denir.

Bu hataya -yani, her şeyi okumakla bir şeyi gerçekten okumanın farkını görememe hatasına- düşmemek için farklı öğrenme türleri arasında bir ayrıma gitmemiz şarttır. Bu ayrımın, bütün bir okuma işi ve bunun genel olarak bütün bir eğitim süreciyle ilişkiselliği üzerinde önemli yansımaları vardır.

Eğitim tarihi boyunca insanlar çoğunlukla öğretim yoluyla öğrenme ile keşfederek öğrenmeyi birbirinden ayırmışlardır. Öğretim, bir kimse yazı ya da konuşma yoluyla bir başkasına bir şeyler öğrettiğinde gerçekleşir. Buna karşın bize öğretilmeksizin de bilgi sahibi olabiliriz. Eğer böyle olmasaydı ve her öğreticinin, bildiklerini öğrenebilmesi için başkaca öğreticilerin olması gerekseydi bilginin ilk olarak edinilişini açıklayamazdık. Buradan hareketle, ayrıca keşfederek öğrenme -bir başkasından öğrenmeksizin araştırma, soruşturma veya düşünme yoluyla öğrenme- süreci de olmalıdır.

Keşif, bir başkasının yardımına dayalı, öğreticinin olduğu öğretimden çok farklı değildir. Her iki durumda da öğrenme etkinliği, öğrenenle birlikte ilerler. Keşfederek öğrenmenin, aktif; öğretim yoluyla öğrenmeninse, pasif bir öğrenme biçimi olduğunu düşünmek bir hata olacaktır. Aktif olmayan öğrenme diye bir şey yoktur; tıpkı, aktif olmayan bir okumanın olmaması gibi.

Bunun ne kadar doğru olduğunu ortaya koymak amacıyla ikisi arasında yaptığımız ayrımı belirtmek için öğretim yoluyla öğrenmeyi 'yardıma dayalı keşif' olarak adlandırabiliriz. Psikologların algıladıkları gibi bir öğretim kuramına gitmeden önce açıkça görülmektedir ki öğretim, istisnai derecede önemli bir karakteristiği olan, sadece iki farklı sanatla -tarım ve tıp- ortaklıkları paylaşan bir sanattır. Bir doktor belki hastası için pek çok şey yapabilir fakat son

2 'Hünerli alet' veya zekâ kazanmak anlamına gelen Yunanca *sophisma*'dan türetilmiştir ve bugün İngilizce'de henüz işin başında olan, soyut düşünme aşamasındaki lise ve üniversite öğrencileri için kullanılmaktadır. ç.n.

tahlilde iyileşecek olan -sağlığına kavuşacak olan- hastanın kendisidir. Bir çiftçi, yetiştirdiği ürünler ve beslediği hayvanlar için pek çok şey yapabilir ama en sonunda olgunluğa erişecek olan şey, bitki ve hayvanlardır. Benzer şekilde, her ne kadar öğretmen öğrencisine pek çok şekilde yardımda bulunabilse de öğrenmeyi gerçekleştirecek olan kişi, öğrencinin kendisidir. Öğrenmenin gerçekleşmesi için bilginin onun zihninde gelişmesi gereklidir.

Öğretim yoluyla öğrenme ile keşfederek öğrenme -veya yardıma dayalı keşifle yardımsız keşif de diyebiliriz- arasındaki fark temelde, öğrenicinin üzerinde çalıştığı materyal farklılığıdır. Kendisine bir şey öğretildiğinde -bir öğreticinin yardımıyla keşifte bulunduğunda- öğrenici, kendisine iletilen bir şey üzerinde bir eylemde bulunmaktadır. Söylemsel, yazılı veya sözel bir takım işlemler gerçekleştiriyordur. Okuma veya dinleme eylemi ile öğrenmektedir. Burada okumak ile dinleme arasındaki yakın ilişkiye dikkat etmek gerekir. İkisi arasındaki küçük farklılıkları gözardı ettiğimiz takdirde, okuma ile dinlemenin aynı sanatın -öğrenme sanatı- parçaları olduğunu söyleyebiliriz. Ancak ne zaman ki öğrenici, herhangi bir öğreticinin yardımı olmaksızın öğrenme işi yaparsa söylemden çok doğa veya dünya üzerinde bir edimde bulunuyor demektir. Bu türden bir öğrenmenin kuralları, yardımsız keşif sanatını oluşturur. Eğer 'okuma' kelimesini geniş anlamıyla kullanırsak bunun bir keşif -tam manasıyla, yardımsız bir keşif- dünyayı veya doğayı okuma sanatı, öğretim olarak ise (öğretilme veya yardımsız keşif olarak) dinleme ve söylenenlerden öğrenme de dahil olmak üzere kitaplar okuma sanatı olduğunu söyleyebiliriz.

O halde, düşünmek nedir? Eğer 'düşünmek' derken bilgi sahibi olmak ve bir şeyi anlamak için zihnimizi kullanmayı kastediyorsak ve öğretim yoluyla öğrenmek de bilgi sahibi olmanın yollarından biriyse, o halde düşünmek, bu iki etkinlik ile birlikte gerçekleşiyor demektir. Araştırma yaparken düşünmek zorunda olduğumuz gibi okuma ve dinleme yaptığımız sırada da düşünmemiz gereklidir.

Doğal olarak düşünme biçimleri de farklılık gösterir -öğrenmenin iki farklı yolu arasındaki farklılıkta olduğu gibi.

Pek çok insanın düşünmeyi, öğretim yoluyla öğrenmeden çok araştırma ve yardımsız keşfetme ile ilişkilendiriyor olmasının nedeni, okumayı ve dinlemeyi nispeten çaba sarf etmeksizin yapabileceklerini sanmalarıdır. Salt bilgi edinmek veya eğlenmek için okuyan birinin, bir şeyin keşfi için uğraşandan daha az düşündüğü doğrudur belki. Bunlar, daha az aktiflikle yapılan okumalardır. Kimse, bunların anlama çabası anlamında daha aktif okuma biçimleri olduğunu söyleyemeyecektir. Ancak bu tür bir okuma yapan hiç kimse bunun düşüncesizce yapıldığını da aynı şekilde söyleyemeyecektir.

Düşünmek, öğrenme etkinliğinin sadece bir parçasını oluşturur. Bunun yanı sıra kişinin duyularını ve hayal gücünü de işin içine katması gereklidir. Gözlemeli, hatırlamalı ve gözlenemeyenleri zihninde canlandırarak inşa etmelidir. Yinelemek gerekirse, bu tür etkinliklerin yardımsız keşifteki rolüne ağırlıklı olarak vurgu yapma ve bunların okuma ya da dinleme yoluyla yapılan öğrenme sürecindeki yerini hiçe sayma ya da en aza indirme eğilimi vardır. Örneğin pek çok insan, bir şairin şiir yazarken hayal gücünü kullandığını ancak bu şiiri okuyanların böylesi bir hayal gücüne ihtiyaçları olmadığını düşünür. Sözün özü okuma sanatı, yardımsız yapılan bir keşif sanatındaki bütün becerileri -gözlem yapma isteklilği, her an uyanık bir bellek, hayal gücü ve elbette analitik ve düşünümsellik içinde gelişmiş bir akıl- içerir. Bunun böyle olmasının nedeni bu anlamdaki okumanın da keşfedici oluşudur -her ne kadar yardımsız değil yardıma dayalı olsa da.

Canlı ve Cansız Öğreticiler

Sanki, okuma ve dinlemenin her ikisi de bir takım öğreticilerden öğrenilen şeylermiş gibi ilerliyoruz. Bu bir dereceye kadar doğrudur. Her ikisi de öğrenme yolları ve her ikisi için de öğretim sanatında

beceri kazanmış birilerinin olması gerekir. Örneğin, bir dersi dinlemek pek çok açıdan bir kitabı okumak gibidir ve bir şiir okumak, onu dinlemek gibi. Bu kitapta formüle edilen kuralların pek çoğunu, bu türden tecrübelere uyarlamak mümkündür. Ancak okumaya öncelikli bir vurgu yapmak için elimizde yeterince neden var ve bu yüzden isterseniz dinlemeyi daha ikincil bir yere koyalım. Böyle yapmamıza sebep, dinlemenin o an hazır olan bir öğreticiden -çoğu zaman canlı bir öğreticiden- edinilen bir öğrenme olduğu, oysa okuma sırasındaki öğreticinin görünür bir şekilde var olmadığıdır.

Eğer canlı olarak karşınızda bulunan bir öğretmene bir şey sorarsanız muhtemelen sizi cevaplayacaktır. Ve eğer söyledikleriyle kafanız karışırsa ne demek istediğini açmasını isteyebilir ve bu sayede, düşünce dünyanızdaki sıkıntılı durumdan kurtulabilirsiniz. Buna karşın, bir kitaba soru sorduğunuzda *bunu yine sizin cevaplamanız gerekecektir*. Bu anlamda bir kitap da tıpkı doğa veya dünya gibidir. Bir soru sorduğunuzda sizi ancak kendi kendinize düşündüğünüz ve analiz ettiğiniz ölçüde cevaplandıracaktır.

Bu elbette demek değildir ki canlı bir öğretici sorduğunuz bir soruyu cevapladığında daha fazla bir şey yapmanıza gerek kalmaz. Bu, ancak sorunun tek ve kesin bir cevabı olduğunda mümkün olabilir. Oysa bir açıklama peşindeyseniz onu anlamanız gerekir yoksa hiçbir şey açıklayıcı değildir. Bununla birlikte, erişebileceğiniz canlı bir öğretmen, onu anlamanızın kolaylaşması için size el uzatabilir oysa bütün sermayeniz, kitaptaki öğreticinin yazdıklarıdır.

Okuldaki öğrenciler çoğu zaman zor kitapları öğretmenlerinin yardımı ve kılavuzluğunda okurlar. Fakat okula gitmeyen ve bize bir görev olarak verildiği ya da yapmamız gerekmeksizin kitap okumaya çalışan ve hayat boyu süren eğitimi temelde kitaplara dayanan bizler için okuma yaparken bir öğreticinin yardımı söz konusu değildir. Bu nedenle, öğrenmeye ve keşfetmeye devam etme işini halletmemiz için kitapların nasıl iyi bir öğretici olabileceklerini bilmemiz şarttır. İşte bu, tam anlamıyla, bu kitabın başlıca amacını oluşturmaktadır.

2.
OKUMA DÜZEYLERİ

Bir önceki bölümde, daha sonraki bölümler için önemli olacak bazı ayrımlar yaptık. Bir okurun ne okuyacağını, -anlamak, bilgi edinmek ya da eğlence için okumak gibi- amacı belirler. Okuduklarının ne kadar etkili olduğunu belirleyen ise okuma yaptığı sırada harcadığı çaba ve gösterdiği becerileridir. Genel olarak kural şudur: en azından ilk başta okuyucu olarak bizim gücümüzün ötesinde olan ve bu nedenle de bizi daha az bir anlayıştan tutup daha yüksek bir anlama düzeyine çıkartma potansiyeli taşıyan kitaplar için ne kadar çaba sarf edersek o kadar iyi bir okuma yapmış oluruz. Son olarak öğretim ve keşif (veya yardıma dayalı keşif ile yardımsız keşif) arasındaki ayrım önemlidir çünkü çoğumuz, çoğu zaman kimsenin yardımı olmaksızın okumak zorundayızdır. Okumak, tıpkı yardımsız keşif gibi, olmayan bir öğreticiden öğrenmektir. Bunu ancak, nasıl yapıldığını bilirsek başarıyla yapabiliriz.

Ancak, bu ayrımlar ne kadar önemli olsa da bu bölümde üzerinde duracağımız noktalara kıyasla nispeten önemsiz kalmaktadır. Bütün bunlar, okuma düzeylerine ilişkin olacaktır. Okuma becerisinde herhangi bir ilerlemenin sağlanabilmesi için öncelikle okuma düzeyleri arasındaki farklılıkların anlaşılması gerekir.

Dört düzey okuma vardır. Burada tür yerine düzey demeyi tercih ettik çünkü tam anlamıyla türler birbirinden farklılıklar taşımaktayken, düzeyler dediğimizde daha aşağıdan daha yukarıya doğru aşamaları içeren bir karakteristikten söz etmiş oluyoruz. O nedenle okuma düzeyleri belirli bir birikimi ifade etmektedir. Birinci düzey ikincinin, ikinci üçüncünün ve üçüncü de dördüncü

düzeyin içinde kaybolmamaktadır. Aslına bakılırsa dördüncü ve en yüksek düzey, bütün ötekileri içermektedir. Ancak bunların hepsinin ötesine uzanmıştır.

Birinci düzeyi, Başlangıç Okuması olarak adlandırıyoruz. Diğer alternatifler, ilk okuma, temel okuma veya ön okuma olabilirdi; ancak bu kavramların hiçbiri, bir kişinin bu düzeyde başarı gösterdiğinde önceden okuryazarlığı yokken hiç değilse başlangıç düzeyinde bir okuryazarlık kazanma aşamasına geçişini vermedi. Bir kimse bu düzeyin hakkını verdiğinde, ilk okuma becerilerini kazanmakta, temel bir okuma eğitimi almakta ve okuma sanatına dair ön bilgileri öğrenmektedir. Bütün bunlara karşın, başlangıç okuması olarak adlandırmayı tercih ettik çünkü bu okuma düzeyi, düzenli olarak ilkokulda öğretilmektedir.

Bir çocuğun okumayla ilk karşılaşması bu düzeyde olmaktadır. Çocuğun ilk olarak (ve bizim de bir şey okumaya başladığımızda) karşılaştığı sorun, tek tek sayfa üzerindeki kelimeleri tanımaktır. Çocuk ilk olarak beyaz bir zemin üzerinde siyah işaretler (veya eğer ki bir kara tahtada okuyorsa siyah zemin üzerinde bir takım beyaz işaretler) görmekte; bu işaretlerin ilk söylediği şeyler 'kara kedi yemeğini yedi' türünden olmaktadır. Bu noktadaki asıl mesele ne kedi, ne onun yemeğini yemesi ve ne de geniş anlamda dünya hakkında söylenmek istenendir. Buradaki yegâne konu, yazar tarafından kullanıldığı şekliyle, dilin kendisidir.

Bu okuma düzeyinde okuyucu tarafından sorulan soru, 'bu cümle ne söylüyor?'dur. Bu, çok daha karmaşık ve zor bir soru halinde de ifade edilebilir şüphesiz ancak biz burada en basit anlamıyla ele alıyoruz.

Bu kitabı okuyan herkes için belli bir zaman önce başlangıç okuma becerileri edinilmiş demektir. Buna rağmen, okuyucu olarak ne kadar yetkin olursak olalım bu okuma düzeyiyle ilgili sorunları ele almaya devam edeceğiz. Örnek vermek gerekirse çok iyi bilmediğimiz bir yabancı dilde bir şeyler okumaya çalıştığımızda

karşılaştığımız sorun bu düzey okumayla ilgilidir. Burada göstermemiz gereken ilk çaba, kelimeleri doğru şekilde teşhis etmektir. Ancak bu kelimeleri tanıdıktan sonra onları anlamaya ve ne demek istediklerini kavramaya çalışmaya başlayabiliriz.

Pek çok okur, kendi dilinde yazılmış materyalleri okurken bile bu tür okuma düzeyindeki çeşitli sıkıntılar yaşayabilmektedir. Bu sıkıntıların çoğu mekaniktir ve bazıları, okuma konusunda başlarda anlatılanlarla ilgilidir denebilir. Tüm bu sıkıntıların üstesinden gelmek genellikle daha hızlı okuma yapmamıza imkân verir; bu yüzden çoğunluk hızlı okuma kursları bu düzey üzerine yoğunlaşırlar. Başlangıç okuması hakkında bir sonraki bölümde daha pek çok şey söyleyeceğiz; ve 4. Bölüm'de de hızlı okumayı tartışacağız.

İkinci okuma düzeyini, İnceleyici Okuma olarak adlandırıyoruz. Bu düzeyi karakterize eden, zaman üzerine yaptığı özel vurgudur. Bu düzeyde okuma yapan bir öğrencinin belirli bir okuma miktarını belirli bir zaman içerisinde yapması istenir. Örneğin, elinizdeki kitabı okuması -ve hatta bu kitaptan iki kat kalın olanlara bakması- için on beş dakikası vardır.

Bu yüzden, bu okuma düzeyini betimlemenin bir başka yolu olarak amacının, bir kitaptan belirli bir zamanda -genellikle nispeten kısa bir zaman aralığında olur ve her zaman için (tanımı gereği) kitaptaki her şeyi almak için eldeki süre çok kısadır- en fazla şeyi almak olduğu söylenebilir.

Bu düzey için bir diğer adlandırma biçimi *göz gezdirmek* veya ön-okuma olabilir. Bununla birlikte, göz gezdirmek derken bir kitabı gelişigüzel ve öylesine bir tarzda göz atmayı kastetmiyoruz. İncelemeli okuma, *sistematik bir göz gezdirme* sanatıdır.

Bu düzey bir okuma yaptığınızda amacınız, yüzeysel olarak incelemek ve yüzeyin size verebileceği her şeyi öğrenmektir. Bu, çoğu zaman işe yarar.

Birinci düzeydeki soru 'Bu cümle ne söylüyor?' iken bu düzeyde tipik olarak sorulan soru, 'Bu kitap ne hakkında?'dır. Bu, yüzeye

ait bir sorudur; benzer şekildeki diğer sorular, 'Bu kitabın yapısı nasıldır?' veya 'Bölümleri nelerdir?' olabilir.

Bir kitabın inceleyici olarak okunması tamamlandığında bunun için harcadığınız zaman ne kadar az olursa olsun şu sorunun da cevabını vermeniz gerekir, 'Bu ne tür bir kitaptır -bir roman, bir tarih kitabı veya bilimsel bir inceleme mi?

Dördüncü Bölüm bu düzeyde yapılan okumaya ayrıldığından burada bu konu üzerinde daha fazla durmak istemiyoruz. Bununla birlikte, pek çoğu iyi bir okuyucu olsa bile çoğunlukla insanların bu tür bir inceleyici okumanın değerinin farkında olmadıklarını belirtmemiz gerekir. Bunlar, genel bir inceleme yapmadan, içindekiler bölümüne bile bakmadan kitaba birinci sayfayla başlar ve aralıksız sona kadar giderler. Böylece kitabın yüzeysel bilgisine *bir taraftan onu anlamaya çahşırken* ulaşmak gibi bir işle karşı karşıya gelirler. Bu, sorunu çetrefilleştiren bir durumdur.

Üçüncü okuma düzeyini Analitik Okuma olarak adlandırıyoruz. Bu okuma düzeyi, şu ana kadar ele aldığımız diğer iki düzeyden hem daha karmaşık hem de daha sistematiktir. Okunan metnin zorluğuna bağlı olarak okura ağır talepler yükler.

Analitik okuma, kapsamlı bir okuma, tam bir okuma veya iyi bir okumadır -yapabileceğiniz en iyi okuma biçimidir. Eğer ki inceleyici okuma belirli bir zaman aralığındaki en iyi ve en eksiksiz okuma ise o takdirde analitik okuma, belirlenmemiş bir zaman aralığında yapılabilecek en iyi ve en eksiksiz okuma biçimidir.

Analitik okuyucunun, ne okuduğuna dair pek çok organize soru sorması gerekir. Bu kitap temelde bu düzeydeki okuma hakkında olduğundan tüm bu soruları burada sıralamak istemiyoruz: İkinci Kısım bunun kurallarını ortaya koymakta ve bunun nasıl yapılacağını anlatmaktadır. Burada şunu vurgulamak isteriz ki analitik okuma her zaman için yoğun bir aktiflik gerektirir. Bu okuma düzeyinde okuyucu, kitaptakileri -yerinde bir metaforla- kaçırmaz ve o kitap tam anlamıyla kendisinin oluncaya kadar uğraş verir.

Francis Bacon bir keresinde, "Bazı kitaplar tadılmak, bazıları yutulmak ve çok azı da çiğnenip sindirilmek içindir" demiştir. Bir kitabı analitik bir şekilde okumak onu çiğneyip sindirmek gibidir.

Eğer okumaktaki amacınız salt bilgi edinmek veya eğlenmekse analitik bir okumanın hiçbir şekilde gerekmeyeceğini de belirtmek isteriz. *Analitik okuma, her* şeyden önce anlamak içindir. Tersine olarak hiç değilse belirli analitik okuma becerilerine sahip değilseniz bir kitabın yardımıyla, daha az bir anlayış düzeyindeki zihninizi daha yüksek bir anlama seviyesine çıkarmanız neredeyse imkânsızdır.

Dördüncü ve en yüksek okuma düzeyini de Çoğul Okuma olarak adlandırıyoruz. Bu en karmaşık ve sistematik okuma türüdür. Okunan materyaller, nispeten kolay anlaşılır ve sade olsa bile okuyucuya çok ağır talepler yükler.

Bu düzey için bir başka adlandırma karşılaştırmalı okuma olabilirdi. Çoğul bir biçimde okurken okuyucu sadece bir değil aynı anda pek çok kitabı okumakta ve bunları birbirleriyle olan ilişkiselliğine ve hepsinin etrafında döndüğü konu başlığına göre bir yere oturtmaktadır. Ancak, salt metinlerin karşılaştırılması bunun için yeterli değildir. Çoğul okuma daha fazlasını barındırır. Çoğul okuyucu, okuduğu kitapların yardımıyla *okumakta olduğu kitapların hiçbirinde yer almayan* bir konuda analiz oluşturabilir. Bu nedenle açıkça anlaşılabileceği gibi çoğul okuma, en aktif ve en çaba sarfettirici okuma türüdür.

Çoğul okumayı dördüncü Kısımda ele alacağız. Şu an için çoğul okumanın kolay bir iş olmadığını ve kurallarının da genel olarak bilinmediğini söylemekle yetinelim. Buna rağmen çoğul okuma, belki de bütün okuma etkinlikleri içerisindeki en doyurucu olanıdır. Sağladığı yararlar öylesine büyüktür ki ne kadar sıkıntılı olursa olsun öğrenmeye değer.

İyi bir kitabı bir sakinleştirici gibi kullanmak bariz bir kayıptır. Uykuya dalmak veya aynı şey demek olan zihninizi fayda sağlamak

-yani, temelde anlamak- için ayırmayı planladığınız saatler boyunca gezintilere çıkarmak açıkça kendi amaçlarınızı hiçe saymaktır.

Fakat üzücü olan şu ki bütün bunlara rağmen, fayda ile hoşluk -bir tarafta anlama ile diğer tarafta eğlence veya salt tatmin- arasında ayrım yapabilen pek çok insan okuma planlarını yerine getirmekte başarısız olmaktadır. Hangi kitaplardan ne alınacağını bilseler bile bu başarısızlığı yaşamaktadırlar. Bunun nedeni talepkâr bir okurun nasıl olunacağını, zihinlerini hiçbir kâr elde etmeksizin yaptıkları şey üzerinde nasıl tutacaklarını bilmemeleridir.

2.1.
BİRİNCİ DÜZEY OKUMA: BAŞLANGIÇ OKUMASI

İçinde yaşadığımız çağda, okumaya büyük bir ilgi ve alaka gösterilmektedir. Hükümet yetkilileri, 70'li yılları, 'okuma on yılı' olarak ilan etmişlerdi. Çoksatan kitaplar bize insanların neden okuyabildiğini ya da okuyamadığını söylüyor. Başlangıç okuma öğretiminin her alanında yapılan araştırma ve deneysel çalışmalar hiç olmadığı kadar hız kazanmış durumda.

Üç tarihsel eğilim veya hareket bir araya gelerek bu mayalanmayı ortaya çıkarmış durumdadır. Bunlardan birincisi, Birleşik Devletler'in herkesin okuryazar olması amacıyla eğitimden geçmemiş vatandaşının kalmamasını sağlamaya dönük süreklilik arz eden çabaları. Demokratik yaşam tarzımızın dönüm noktalarından biri olan ve Amerikalılarca neredeyse ulusal varlığın başından itibaren desteklenen bu çaba, muazzam sonuçlar doğurmuştur. Bunun sonucu olarak, dünyanın her yerinden önce Birleşik Devletler'de okuryazar olmayan kalmadı ve bu, zamanla bugünün hayli gelişmiş olan sanayi toplumunu ortaya çıkardı. Fakat devasa sorunlar da doğurmadı değil. Bütün bu sorunları şu gözlemde özetlemek mümkün: çoğunluğu okuryazar ailelelerden gelen ve motivasyonu oldukça yüksek çocukların yanı sıra motivasyonu ne kadar düşük

olsa da veya ne tür bir yetersizlik barındıran geçmişten gelse de herkese okumayı öğretmek için büyük bir çaba gerekti.

İkinci tarihsel eğilim, okumanın öğretilmesinin kendisiyle ilgiliydi. 1870'lerin sonlarına gelindiğinde okuma öğretimi Antik Yunan ve Roma Okulları'ndakinden çok az değiştirilmişti. En azından Amerika'da ABC metodu olarak bilinen yöntem on dokuzuncu yüzyılın büyük çoğunluğunda oldukça baskındı. Harfler, çocukların bireysel olarak sesli telaffuzları ile öğretiliyordu ve sonra harfleri heceler halinde birleştirmeleri, önce iki harfli heceler, sonra üç, dört tâ ki anlamlı heceler oluşturuluncaya kadar bu böyle sürüp giderdi. Böylelikle, çocukların dil kullanma becerilerini oluşturma adına, *at, aç, al, iç* gibi heceler, tekrarlanırdı. Bir çocuk bütün bu kombinasyonları adlandırabildiğinde ise okumayı söktüğü söylenirdi.

Okuma öğretimine dair bu yapay yöntem, yirminci yüzyılın ortalarında ağır eleştirilere tabi tutuldu ve ortaya iki yeni alternatif çıktı. Bunlardan biri, fonik metot olarak bilinen, yapay ABC metodunun bir türevidir. Burada kelimeler, harf isimleriyle değil sesleriyle öğretilir. Özellikle sesliler olmak üzere tek bir harf ile çıkartılan farklı sesleri aktarmak amacıyla karmaşık ve dâhiyane baskı sistemleri geliştirildi. Eğer bugün elli yaşlarında veya daha yaşlı iseniz muhtemelen bu fonik metodun bir türüyle okumayı öğrenmişsinizdir.

Almanya'da Horace Mann ve 1840 sonrası eğitimcilerince savunulan, yapay yerine analitik, bütünüyle farklı bir yaklaşım ortaya çıkardı. Bu öğretim biçimi, harf-isimlerine veya harf-seslerine dikkat göstermeden önce bütün kelimelerin *görsel* olarak algılanmasını içeriyordu. Görüş metodu olarak adlandırılan bu yöntem daha sonra, ilkokul çocuklarının ilk olarak düşünce birimleri olarak görülen cümleleri, daha sonra o cümleleri oluşturan kelimeleri ve en sonunda da kelimeleri oluşturan harfleri öğrenecekleri şekilde genişletildi. Bu yöntem, vurgunun aynı zamanda sözlü okumadan sessiz okumaya kaymasıyla karakterize olunan özellikle 1920'lerde

ve 30'larda popüler oldu. Ortaya çıktı ki sözlü olarak okuyabilme mutlaka sessiz okuyabilme becerisi kazanma anlamına gelmiyordu ve sessiz okumayı öğrenmek amaçlandığında sözlü okuma öğretimi, her zaman yeterli olmuyordu. Buradan hareketle, 1920'ler ile 25'ler civarı yıllarda hızlı ve kapsamlı sessiz okuma neredeyse münhasır bir vurguyla temel bir özellik halini aldı. Buna karşın yakın zamanlarda sarkaç yeniden, gerçekte hiçbir zaman müfredatlardan tam olarak çıkarılmamış olan fonik okumaya döndü.

Tüm bu başlangıç okuması öğretim yöntemleri, farklı çocuklar üzerinde başarılı olurken bazı başkalarında başarısızlığa uğradı. Son iki veya üç on yılda belki de en fazla dikkat gösterilen kesim başarısızlığa uğrayanlar oldu. Ve bu noktada üçüncü tarihsel eğilim ortaya çıktı. Amerika'da geleneksel olarak okullar eleştirilir; bir yüzyıldan fazla bir zamandır anne-babalar, kendine-özgü uzmanlar ve eğitimcilerin kendileri, eğitim sistemine hücumlarda bulundular ve suçlamalar getirdiler. Okul sisteminin hiçbir yönüne, okuma öğretimine yapılan kadar ciddi eleştiriler getirilmedi. Günümüzde kullanılan kitapların uzun geçmişlere giden ataları vardı ve her yenilik, belirli bir şüphe ve ikna edemeyen özellikler taşıyordu.

Bu eleştiriler doğru olabilir ya da olmayabilir ancak ne olursa olsun bütün vatandaşları eğitme yönündeki sürekli çaba yeni bir döneme girince, hiç olmadığı kadar kalabalık bir lise ve üniversite öğrencisi ortaya çıktı ve sorunları ele almak yeni bir zorunluluk oldu. Okumayı çok iyi bilmeyen genç bir erkek ya da kadının Amerikan rüyasını gerçekleştirebilmesi engellendi fakat bu durum o kişiler okullu olmadıkları sürece kişisel bir mesele olarak kaldı. Bununla birlikte, liseden sonra üniversiteye devam edip etmemek de dönem arkadaşları kadar öğretmenler için de bir mesele konusuydu.

Bütün bunlardan sonra araştırmacılar okuma öğretimi konusunda çalışma konusunda oldukça etkin oldular ve bu durum ortaya yeni yaklaşımlar çıkardı. Yeni ortaya çıkan programlar arasın-

daki önemli olanları, eklektik yaklaşım, bireyselleştirilmiş okuma yaklaşımı, dilsel-deneyim yaklaşımı, linguistik ilkelere dayalı çeşitli yaklaşımlar ve diğer, şöyle veya böyle bir şekilde programlanmış öğretime dayalı yaklaşımlar... Buna ek olarak, Başlangıç Öğretim Alfabesi gibi yeni araçlar işe dâhil edilmiş ve zaman zaman buna bir de yeni metodlar eklenmiştir. Bunlara ilaveten bir de 'bütünüyle içe-dalma metodu', 'yabancı-dil-okulu metodu' ve farklı adlarla 'gör-söyle', 'bak-söyle', 'bak-ve-söyle' veya 'kelime metodu' olarak dile getirilen araç ve programlardan söz etmek gerekir. Günümüzde, bütün bunlardan farklı yöntem ve yaklaşımlarla ilgili şüpheye yer bırakmayan deneyler yapılmakta. Ancak bunlardan birinin gelecekte bütün okuma hastalıklarını ortadan kaldırarak uzun soluklu bir yer edineceğini şimdiden kestirmek zor.

Okumayı Öğrenim Aşamaları

Yakın zamanlardaki araştırmalardan ortaya çıkmış olan kullanışlı bir bulgu, okumayı öğrenim aşamalarının analizi oldu. Şimdilerde, çocuğun olgun okuma olarak adlandırılan beceriye dönük bir ilerleme göstermesinin, şöyle veya böyle net bir şekilde ayırdedilebilir dört aşaması olduğu yaygın olarak kabul görmektedir. Birinci aşama, 'okumaya hazırlık' olarak bilinmektedir. İşaret edildiği gibi, bu, doğumla başlamakta ve normal olarak altı, yedi yaşlarına kadar devam etmektedir.

Okumaya hazırlık, okuma öğrenimi için çok çeşitli, farklı hazırlık türleri barındırmaktadır. Fiziksel hazırlık, iyi bir görme ve duymayı gerektirmektedir. Entelektüel hazırlık, en azından çocuğun bütün bir kelimeyi ve onu oluşturan harfleri anlayıp gerektiğinde hatırlaması için asgari bir görsel algılama düzeyi içermektedir. Dilsel hazırlık, anlaşılır bir şekilde konuşabilme ve çeşitli cümleleri doğru bir sıralama içerisinde kullanabilme kabiliyetini gerektirmektedir. Kişisel hazırlık ise diğer çocuklarla birlikte ça-

lışma, dikkati sürdürme, verilen talimatlara uyma vb. gibi şeyleri içermektedir.

Genel okumaya hazırlık, çeşitli testlerle değerlendirilmekte ve ayrıca bir çocuğun okumayı öğrenmeye hazır olduğunu fark etme konusunda beceri kazanmış olan öğretmenlerce değerlendirilmektedir. Burada hatırlanması gereken şey, silah doğrultmanın genellikle bir savunma-biçimi olduğudur. Okumaya henüz hazır olmayan bir çocuk, kendisine okuma öğretilmeye çalışıldığında kendisini kapatmakta ve yaşadığı bu tatsız deneyimi sonraki okul hayatı ve hatta yetişkinlik döneminde de devam ettirmektedir. Ailelerin, çocuklarının 'geri kaldıkları' ve 'akranlarına yetişemeyecekleri' yönündeki korkularına rağmen okumaya hazırlık aşaması gelmiş olmasına rağmen okuma öğretimine başlamayı geciktirmek o kadar ciddi bir sorun doğurucu değildir.

İkinci aşamada çocuklar oldukça basit materyalleri okumayı öğrenirler. En azından Birleşik Devletler'de, genellikle birkaç görsel kelime öğrenerek işe başlarlar ve tipik olarak ilk yılın sonunda yaklaşık üç yüz ila dört yüz kelimeyi kullanacak hale gelirler. Bu dönemde, bağlama dikkat etme veya anlam ipuçları ve kelimelerin başlangıç sesleri gibi temel beceriler verilir. Bu dönemin sonunda, çocukların basit kitapları kendi başlarına ve istekli bir şekilde okumaları beklenir.

Sırası gelmişken oldukça gizemli, neredeyse sihirli bir şeyin gözlemlenmesi de bu aşamada gerçekleşir. Çocuk, gelişim döneminin bir anında, sayfa üzerinde bir dizi sembollerle karşılaştığında bunları son derece anlamsız bulur. Çok geçmeden -belki sadece iki veya üç hafta sonra- onlardaki anlamı keşfeder; bilir ki 'kedi yemeğini yedi' denmektedir. İki bin beş yüz yıldır bu olguyu çalışan filozofların ve psikologların gösterdikleri çabalara rağmen bunun nasıl olduğunu kimse gerçekten bilmemektedir. Anlamlandırma nasıl olmaktadır? Nasıl olup da bir Fransız çocuğu '*Le chat s'asseyait sur le chapeau*' sembollerinde aynı anlama ulaşmaktadır? Gerçekten

de sembollerdeki bu anlam keşfi, bir insanın ortaya koyabileceği en hayret verici entelektüel başarıdır -ve düşününüz ki çoğunluk insanlar bunu henüz yedi yaşına gelmeden başarmaktadır!

Üçüncü aşama, kelime dağarcığı oluşturmadaki hızlı ilerleme ve bağlamsal ipuçları yardımıyla aşina olunmayan kelimelerin anlamını 'çözmedeki' artan beceri ile karakterize edilir. Buna ilaveten bu aşamadaki çocuklar, farklı amaçlar ve bilim, sosyal çalışmalar, dil sanatları ve benzeri gibi farklı içerikteki alanlar için okumayı öğrenirler. Okumanın, okulda yapılanın yanı sıra kendi başına, hoşça vakit geçirmek, merakını gidermek ve hatta 'ufku genişletmek' için yapılabilecek bir şey olduğunu öğrenirler.

Son olarak, dördüncü aşama evvelce kazanılmış olan becerilerin keskinleştirilmesi ve arttırılması ile karakterize edilmektedir. Bu aşamada, her şeyden öte öğrenciler, okuma tecrübelerini özümsemeye başlarlar -yani, bir yazılı metindeki kavramları bir başkasını okurken kullanabilir ve aynı konu üzerindeki farklı yazarların görüşlerini karşılaştırabilirler. Bu olgunlaşmış okuma aşamasına çocukların onlu yaşlarının başlarında ulaşmaları gerekir. İdeal olarak bu yetilerini yaşamlarının geri kalan kısmı boyunca da oluşturmaya devam etmeleri gerekli olan bir şeydir.

Bu seviyeye çoğu zaman annebabalar ve hatta çoğu eğitimciler bile ulaşamazlar. Bu başarısızlığın arkasında yatan nedenler, içine doğulan ev ortamındaki -ekonomik, sosyal ve/veya entelektüel (annebabaların okuryazar olmayışları gibi)- çeşitli yoksunluklardan her türlü kişisel problemlere kadar ('sistem'e karşı her türden isyankârlık da dâhil olmak üzere) pek çoktur. Bütün bunlarla birlikte bu başarısızlıktaki nedenlerden biri üzerinde pek durulmamıştır. Okumaya hazırlık ve çocuklara okumanın temelleri öğretilirken başvurulan yöntemler üzerine yapılan vurgu, başkaca, daha yüksek okuma düzeylerinin daraltılması eğilimine götürmüştür. Bu birinci aşamada ortaya çıkan problemlerin boyutu ve zorunluluğu düşünüldüğünde bu oldukça anlaşılır bir durumdur. Ancak

yine de Amerikalıların bütün okuma eksiklikleri için etkili çözümler bulmak tüm okuma düzeyleri üzerinde yeterince uğraş vermeden mümkün değildir.

Aşamalar ve Düzeyler

Buraya kadar dört okuma düzeyini anlattık ve ayrıca başlangıç düzeyindeki dört aşamayı genel hatlarıyla ortaya koymaya çalıştık. Bu düzeyler ile aşamalar arasında nasıl bir ilişki vardır?

Burada genel hatlarıyla ortaya konulan dört aşamanın bir önceki bölümde gösterildiği gibi ilk okuma düzeyinin tüm aşamaları olduğunu hatırda tutmak son derece önemlidir. Bütün bunlar başlangıç okumasının aşamalarıdır ve bu nedenle bir şekilde kullanışlı bir biçimde ilköğretim müfredatına uyarlanacak şekilde bölümlere ayrılabilir. Başlangıç okumasının ilk aşaması -okumaya hazırlık- okul-öncesi ve anaokulu dönemindeki deneyimlere karşılık gelmektedir. İkinci aşama -kelimelerin kullanımı- tipik bir çocuğun (her ne kadar son derece normal pek çok çocuk, bu anlamda 'tipik' olmasa da) birinci sınıftaki tecrübelerine karşılık gelmektedir ki bunun sonucunda çocuk, ikinci-aşama okuma becerileri veya birinci sınıfta edinilen okuma becerisi ya da birinci sınıf okuryazarlığı olarak adlandırabileceğimiz kabiliyeti kazanır. Başlangıç okumasının üçüncü aşaması -kelime dağarcığının arttırılması ve bağlamın kullanılması- tipik olarak ilkokul dördüncü sınıfta edinilir ve bunun sonucu olarak, trafik işaretlerini veya resim başlıklarını kolaylıkla okuyabilme, basit resmi formları doldurabilme ve benzeri gibi, çeşitli şekillerde dördüncü sınıf veya işlevsel ya da okuryazarlık-becerisi olarak adlandırılan kabiliyet kazanılır. Başlangıç okumasının dördüncü ve son aşaması, çocuğun ilkokuldan mezun olma veya orta okula başlama sırasında edinilir. Bunun zaman zaman sekizinci, dokuzuncu ve hatta onuncu sınıf okuryazarlığı olarak adlandırıldığı da olur. Çocuk, şimdi neredeyse her şeyi

okuyabilme anlamında 'olgun' bir okurdur ancak bunu hâlâ nispeten fazla incelikli olmayan bir şekilde gerçekleştirmektedir. Basit terimlerle söylersek, ancak lise eğitimine başlayabilecek kadar bir olgunluğa sahiptir.

Bununla birlikte, henüz bizim bu kitapta kullandığımız anlamda olgun bir okur sayılmaz. Böyle bir çocuk, birinci düzey okumayı gayet iyi yerine getiriyordur ancak hepsi o kadar; yani kendi başına okuyabiliyordur ve okuma hakkında daha fazla bir şeyler öğrenmeye hazırdır. *Fakat henüz başlangıç okumasının ötesinde bir okumanın nasıl yapılacağını bilmiyordur.*

Bütün bunlardan bahsediyoruz çünkü bu, kitabın verdiği mesajla hayli ilişkili. Yoksa elbette siz okurların burada anlatılan dört aşamayı başarıyla geçmiş olmayı içeren başlangıç okuması düzeyini ustalıkla yerine getirmeyi ifade eden dokuzuncu sınıf okuryazarlığına sahip olduğunuzu biliyoruz -bilmek durumundayız. Eğer bundan farklı düşünüyorsanız, düşünmemelisiniz, çünkü buna sahip olunmadıkça bir şeyin nasıl yapılacağına dair bir kitap okumak mümkün değildir; ve bir kimseye okumayı öğretme iddiasındaki bir kitap için bu özellikle böyledir ve böyle bir kitabın okurlarının kavramı bir şekliyle okuyabilir olmaları gerekir.

Bu noktada yardıma dayalı ve yardımsız keşif devreye girer. Tipik olarak başlangıç okumasının dört aşaması canlı öğretmenlerin yardımıyla gerçekleşir. Elbette, çocuklar kabiliyetleri itibariyle değişkenlik gösterirler; bazılarının ötekilere kıyasla daha fazla yardıma ihtiyacı olur. Fakat bir öğretmen genellikle sorulacak soruları cevaplamak için oradadır ve ilkokul sırasında ortaya çıkacak olan sıkıntıları giderecektir. Çocuk ne zaman ki başlangıç okuma düzeyinin dört aşamasını da tam olarak edinir, iste o zaman daha yüksek okuma düzeylerine geçmeye hazır demektir. Ancak ondan sonra bağımsız bir şekilde okuma yapabilir ve kendi başına öğrenebilir. Ve ancak ondan sonra gerçek anlamda iyi bir okur haline gelebilir.

Daha Yüksek Okuma Düzeyleri ve Yüksek Öğretim

Geleneksel olarak, Amerika'daki liselerde öğrencilere okumayla ilgili çok az bir eğitim verilir ve üniversitelerde bu hiç derecesindedir. Ancak bu durum son yıllarda değişikliğe uğramıştır. İki kuşak öncesinde, kısa bir zaman içerisinde liselere kayıt yaptıranların sayısında büyük artış yaşandığında eğitimciler, liselere gelen öğrencilerin etkili bir şekilde okuma yapamadıklarının farkına varmaya başladılar. Bu nedenle, çare kabilinden bir okuma öğretimine yer verildi ki bu oran zaman zaman bütün öğrencilerin %75'i veya daha fazlasına kadar çıktı. Son on yıl içerisinde aynı durum bu kez üniversitelerde yaşanır oldu. Buna bağlı olarak mesela 1971'de *New York City Üniversitesi*'ne yeni giriş yapan öğrenci sayısı yaklaşık 40,000'di ve bunların yarıdan fazlasına ya da diğer bir deyişle 20,000'den fazla bir öğrenciye bu tür bir temel okuma eğitimi verilmesi gerekti.

Bununla birlikte bu demek değildir ki Birleşik Devletler'deki üniversitelerin birçoğunda bu tür bir *başlangıç düzeyinin ötesine geçen okuma öğretimi* yapılmaktadır. Aslında bu hiçbirinde verilmedi. Çare kabilinden verilen okuma eğitimi, yüksek düzey okuma eğitimi değildi. Verilen eğitim sadece öğrencilerin ilkokuldan mezun olduklarında edinmeleri gerekli olan düzeyde bir olgun okuma yapabilmelerine hizmet ediyordu. Bugüne kadar çoğunluk yüksek eğitim kurumları, başlangıç okumasının ötesinde bir okuma eğitiminin nasıl veya bunun ne tür imkânlarla ve hangi personelle verilebileceğine dair bilgiye ulaşamadı.

Bunu, yakın zamanlarda bir dizi dört yıllık üniversite veya açık öğretim üniversitelerinin hızlı okuma veya 'etkili' okuma ya da okumada 'yetkinlik' gibi adlarla birçok kurs düzenledikleri gerçeğine rağmen söylüyoruz. Bütüne bakıldığında (her ne kadar bunlar istisna olsa da) bu kursların çare nevinden olduğu görülür. Bu kurslar, daha alt düzey okullardaki başarısızlıkların üstesinden gelmek için tasarlanmıştır. Yoksa öğrencilerin ilk düzeyin ötesine

geçmelerini sağlama veya onlara, bu kitabın temel konusunu teşkil eden okuma türleri ve düzeylerini öğretme amacıyla tasarlanmış şeyler değildir.

Elbette durum bu olmamalıdır. İyi bir lise, eğer başka amaçlara hizmet etmeyecekse, verdiği mezunların yetkin düzeyde analitik okurlar olmasını sağlamak zorundadır. Ve bir üniversite, üniversite olacaksa, yetkin düzeyde çoğul okurlar yetiştirmelidir. Bir üniversite diploması, ona sahip olan mazun kişinin, genel okuyucunun okuyabileceği her türlü materyali okumada ve hemen her konuda bağımsız araştırma yapabilmeyi (ki çoğul okuma diğer kazandırdıklarının yanında buna imkân tanımaktadır) sağlamada genel bir yetkinliği temsil etmelidir. Buna karşın çoğunlukla üç ya da dört yıllık üniversitelere başlayan öğrencilerin çoğu bu yetileri kazanamadan mezun olmakta ve hayatlarının geri kalan kısmında bile bu donanıma ulaşamamaktadırlar.

Elbette bir kimsenin, nasıl okunacağını öğrenmek için üniversitede dört yılını geçirmesi gerekmez. On iki yıllık bir temel eğitime ek olarak dört yıllık bir lisans eğitimi -yani toplamda 15 yıllık tam-zamanlı bir eğitim süreci. Okumayı öğrenmenin bu kadar uzun sürmemesi gerekir. Eğer böyleyse bir şeyler çok yanlış yapılıyor demektir.

Bu yanlışlık düzeltilebilir. Pek çok lise ve üniversitede resmi olarak verilen dersler, bu kitapta ortaya konulan programa göre oluşturlabilir. Bizim burada önerdiklerimizde gizli-saklı ve hatta gerçek anlamda yeni bir şey yoktur. Bunlar büyük ölçüde sağduyudan süzülüp gelen şeylerdir.

Okumak ve Eğitime Dair Demokratik İdeal

İflah olmaz eleştiricilerden ibaretmişiz gibi bir görüntü vermek istemeyiz. Vereceğimiz mesaj, ne kadar makul olursa olsun, üniversitelere yeni başlayan binlerce öğrencinin ayak sesleri arasında

bu söylediklerimizin duyulmasının zor olduğunu biliyoruz. Ve bu yeni gelenlerin büyük bir kısmının, hatta çoğunluğunun, etkili bir başlangıç okuması bile yapamazken ilk yapılacak işin onlara en alt düzey okumayı, en geniş paydanın yapabilecek olduğu şeyi öğretmek olduğunun farkındayız.

Ne de şu an için bunu bir başka şekilde yapmak isteriz. Sınırsız eğitim fırsatlarının -veya pratik olarak konuşursak eğitim fırsatının sadece bireyin arzusu, kabiliyeti ve ihtiyacıyla sınırlı olabileceği- bir toplumun mensuplarına sunabileceği en değerli hizmet olduğunu bilerek hareket edeceğiz. Şu ana kadar böylesi bir fırsatı yaratamamış olmamız bu işten vazgeçmemiz anlamına gelmez.

Fakat ayrıca bizden öncekilerden kalmış olan bu görevi başardığımızda bile -öğrenciler, öğretmenler ve düz insanlar olarak da aynı şekilde- bütün işin bitmiş olmadığının farkında olmamız gerekir. Yetkinlik kelimesinin tam anlamıyla, gerçek manada yetkin okurlardan oluşan bir ulus haline gelmeliyiz. Bundan azı, hiçbir şekilde geleceğin dünyasının ihtiyaçlarını karşılamaya yetmeyecektir.

2.2
İKİNCİ DÜZEY OKUMA: İNCELEYİCİ OKUMA

İnceleyici okuma, gerçek bir okuma düzeyidir. Bir öncekinden (başlangıç okuması) ve doğal bir sıralamayla kendisinden sonra gelen düzeyden (analitik okuma) oldukça farklılık gösterir. Ancak 2. Bölüm'de de kaydettiğimiz gibi okuma düzeyleri birikime dayalıdır. Buna bağlı olarak inceleyici okuma kendi içinde başlangıç okumasını barındırır tıpkı tam anlamıyla analitik okumada inceleyici okumanın ve çoğul okumada da analitik okumanın barınmasında olduğu gibi.

Bu demektir ki uygulamada, başlangıç düzeyinde etkili bir okuma yapamadıkça inceleyici düzey okuma yapamazsınız. Bir yazara ait metni çok fazla kelimenin anlamına bakmak için duraklamak

zorunluluğu duymadan ve gramer ve sentaksa takılmadan okuyabilir olmanız gerekir. Aynı zamanda illa en iyi anlamlarıyla olmasa da cümle ve paragrafların çoğunluğunu anlamlandırabilmeniz de.

O halde inceleyici okumanın içerisinde neler yer almaktadır? Böyle bir okuma yaparken nasıl hareket etmektesiniz?

Burada farkında olunması gereken ilk şey, iki tür inceleyici okuma olduğudur. Her ikisi de tek bir becerinin iki yönüdür ancak başlangıç düzeyindeki okuyucunun bu ikisini iki ayrı adım veya etkinlik olarak düşünmesinde büyük yarar vardır. Tecrübeli okur her iki adımı aynı anda atmayı öğrenecektir ancak şu an için biz bu ikisini ayrı şeylermiş gibi ele alacağız.

İnceleyici Okuma I: Sistematik Tarama veya Ön-okuma

İsterseniz şimdi daha önce atıfta bulunduğumuz temel duruma dönelim. Burada bir kitap veya bir başka okuma materyali var ve karşısında da zihniniz. Bu durumda ilk yaptığınız şey nedir?

İsterseniz bu duruma oldukça yaygın olan iki unsur daha ekleyelim. Birincisi bu kitabı okumayı isteyip istemediğinizi bilmiyorsunuz. Bunun analitik bir okumaya değip değmeyeceğini de. Ancak, olabileceğinden veya en azından derinlerine daldığınız takdirde sizin için değerli olabilecek bir takım bilgi ve içgörü barındırdığından da kuşkulanmaktasınız.

İkinci olarak kitabı bütünüyle anlamak için kısıtlı bir zamanınız olduğunu -ki çoğu zaman da böyle olur zaten- varsayalım.

Bu durumda, yapmanız gereken şey kitabı şöyle bir *taramak* veya bazılarının söylemeyi yeğlediği gibi ön-okuma yapmaktır. Tarama veya ön-okuma, inceleyici bir okumanın ilk alt düzeyidir. Burada temel amaç kitabın daha dikkatli bir okuma gerektirip gerektirmediğini ortaya çıkarmaktır. İkinci olarak tarama, kitabı ikinci bir kez, daha dikkatli olarak okumaya karar vermeseniz bile kitap hakkında pek çok başka şey söyleyebilir.

Kitaba bu şekilde üstünkörü bir göz atma, işin sap-saman kısmını ayıklayıp gerçek öz besine ulaşmaya yardım eden bir harmanlama sürecidir. Tarama yaparak elde ettiğiniz bütün şeyin, kitabın o an için kayda değer olduğunun farkına varırsınız. Fakat bunu yaptığınızda yazarın temel iddiasının ne olduğunu, yanı sıra kitabın ne hakkında olduğunu da öğrenmiş olursunuz ki bu, kitaba göz atmak için harcadığınız vaktin bir zaman kaybı olmadığını gösterir.

Tarama alışkanlığı edinmek çok fazla vakit alan bir şey olmamalıdır. Bunun nasıl yapılacağına dair bazı öneriler vermek istiyoruz şimdi.

1. BAŞLIK SAYFASINA VE EĞER VARSA KİTABIN ÖNSÖZ KISMINA BAKIN. Her birini hızlıca okuyun. Özellikle alt başlıklara ve genel olarak fikir veren diğer belirteçlere veya kitabın ne hakkında olduğuna veya yazarın konuya nasıl yaklaştığına dikkat edin. Bu adımı tamamlamadan önce konu hakkında belirli bir düşünceye sahip olmanız gereklidir ve dilerseniz bir an için durabilir ve kitabı zihninizdeki uygun bir kategori içerisine yerleştirebilirsiniz. Daha önceki kitapların içeriklerine göre bu kitabı hangi rafa yerleştirmeli?

2. İÇİNDEKİLER KISMI ÜZERİNDE DÜŞÜNEREK kitabın genel yapısı hakkında fikir sahibi olun; bunu tatile çıkmadan önce elinizde olan bir yol haritası gibi kullanın. Pek çok insanın, kitabın içinde bir şey aramadıkça içindekiler bölümüne hiçbir şekilde göz atmıyor olması hayret vericidir. Aslına bakılırsa pek çok yazar içindekiler bölümünü oluşturmak için bir hayli zaman harcar ve onların bu çabalarının çoğu zaman boşa gitmesi üzüntü vericidir.

Bu, özellikle açıklayıcı tarzda kaleme alınan kitaplarda yaygın bir uygulamaydı ancak zaman zaman roman ve şiirlerde bile her bölümü ve hatta konu başlıkları hakkında fikir veren alt başlıkları da içeren içindekiler hazırlanır hale geldi. Örneğin Milton, kimi zaman uzun denebilecek başlıklar kullanır veya 'Savlar' ya da 'Kay-

bolan Cennet' gibi adlar koymuştur. Gibbon bunu *Roma İmparatorluğu'nun Yükselişi ve Düşüşü* başlığıyla bastı ve her bir bölüm için de kapsamlı, analitik bir içindekiler bölümü koymuştu. Hâlâ zaman zaman bu tür analitik içindekiler kısmına rastlamakla birlikte bu türden özetlemeler artık pek kullanılmamakta. Bu uygulamanın terk edilmesinin bir nedeni belki insanların artık içindekiler bölümünü bir zamanlar olduğu gibi okumuyor olmalarıdır. Ayrıca yayıncılar, ayrıntılı bir şekilde her şeye yer vermektense daha az ele veren bir içindekiler bölümünü daha cezbedici bulmaktadırlar. Bir şekilde daha gizemli olan bölüm başlıklarının okuru daha çok çekeceğini düşünmekteler -onlara göre okur, bölümlerin ne hakkında olduğunu merak edip okuyarak kitabı bitirecektir. Öyle bile olsa bu, içindekiler bölümünün değerini düşürmez, o nedenle, kitabın tamamını okumadan önce bu kısmı dikkatlice okuyun.

Bu noktada, eğer daha önce dikkat etmemişseniz bu kitabın içindekiler bölümüne geri dönüp, göz atabilirsiniz. Biz bu kısmın olabildiğince tam ve bilgilendirici olmasına çalıştık. Bu kısmı incelemeniz, yapmaya çalıştığımız şey hakkında iyi bir fikir verecektir sanıyoruz.

3. DİZİN BÖLÜMÜNÜ KONTROL EDEREK kitabın kapsamına bakın. Ele alınmış olan konu başlıklarının kapsamı ve atıfta bulunulan kitaplar ve yazarlar hakkında hızlı bir tahminde bulunun. Kritik olduğunu düşündüğünüz bir takım kavramların listelendiğini gördüğünüzde hiç değilse alıntılanmış olan bazı pasajlara göz atın. (İkinci Kısımda kritik önemdeki kavramlar üzerinde daha geniş duracağız. Bu noktada yapmanız gereken şey 1. ve 2. aşamalardan edindiğinizle genel fikrinize dayanarak kitap hakkında genel bir değerlendirmede bulunmak). Okuduğunuz pasajlarda kitabın nabzı -kitabın nirengi noktaları- atıyor olabilir veya yazarın genel tutumu ve yaklaşımı açısından anahtar bir ipucu yakalanabilir.

İçindekiler bölümünde olduğu gibi şimdi de *bu* kitabın dizin bölümüne bakabilirsiniz. Daha önce kritik kavramlar olarak tartışılan

bazı kavramları göreceksiniz. Onlara kaç gönderme yapıldığını tespit edebilir misiniz ve başkaca önemli görünenlere?

4. Eğer yeni bir kitabın üzerindeki kapağı gördünüzse, YAYINCININ TANITIMINI OKUYUN. Bazı insanlar, yayıncı tanıtımlarının abartının dik âlâsı olduğu izlenimine kapılırlar. Ancak bu her zaman doğru değildir özellikle de açıklayıcı çalışmalar söz konusu olduğunda. Bu tür kitapların tanıtımlarının büyük çoğunluğu kitabın yazarlarınca ve kabul etmek gerekir ki yayınevlerinin halkla ilişkiler birimlerinin katkılarıyla yazılmaktadır. Kitaplarını olabildiğince özetler nitelikteki nirengi noktalarını tanıtıma koymaya çalışmak yazarlar arasında ender görülen bir durum değildir. Bu çabalar, görmezden gelinmemelidir. Elbette tanıtma, kitabı abartmadan başka bir şey değilse bunu bir bakışta anlamanız zor değildir. Fakat bunun böyle oluşunu görmeniz bile kitap hakkında size bir şeyler söyleyecektir. Muhtemeldir ki kitap, önemli bir şeyler söylememektedir ve bu yüzden tanıtımı da aynı şekilde bir şey söylememektedir.

Bütün bu ilk adımları tamamladıktan sonra kitabı daha dikkatli bir şekilde okumanız gerekip gerekmediği veya onu okumayı istemediğiniz ya da buna hiç ihtiyaç duymadığınız konusunda yeterli bilgiye sahipsiniz demektir. Her iki durumda da kitabı bir süreliğine bir kenara kaldırabilirsiniz. Yok eğer böyle yapmamışsanız şimdi kitabı tam anlamıyla taramak için hazırsınız demektir.

5. Kitabın içindekiler bölümüne dair edindiğiniz genel ve hâlâ daha çok belirsiz olan bilginizden hareketle ŞİMDİ KİTABIN SAVLARI AÇISINDAN KİLİT OLARAK GÖRÜNEN BÖLÜMLERE BAKIN. Eğer, çoğu zaman olduğu gibi bu bölümler, açılış veya kapanış sayfalarında özetleyici ifadeler barındırıyorsa bunları dikkatlice okuyun.

6. Son olarak, SAYFALARI ÇEVİRİN, BELİRLİ NOKTALARA EĞİLİN, BİR VEYA İKİ PARAGRAFI OKUYUN, BU BAZEN

ART ARDA BİRKAÇ PARAGRAF DA OLABİLİR AMA DAHA FAZLA DEĞİL. Kitabın sayfalarını bu şekilde karıştırın, her zaman için ana sava dair işaretlere bakın ve temel meselenin nabzının attığı yerleri dinlemeye çalışın. Hepsinden öte, son iki veya üç sayfayı okumamazlık etmeyin veya eğer bu bir sonsöz ise o takdirde ondan önceki son sayfaları okuyun. Çok az yazar kitabın bu son sayfalarında yeni ve önemli olduğunu düşündüğü çalışmasını son bir kez özet olarak vermenin çekiciliğine karşı koyabilir. Zaman zaman olduğu gibi bizatihi yazar bu son değerlendirmelerinde yanlışa düşse bile bu kısmı kaçırmak istemeyeceksinizdir.

Şimdi kitabı sistematik olarak taramış; birinci tipte bir incelemeye tabi tutmuş oldunuz. Bu noktada bir kaç dakikayla bir saat arasında değişen bir sürenizi ayırarak kitap hakkında bir hayli şeyler bilir hale geldiniz. Özel olarak, kitabın daha derinlemesine irdelemek istediğiniz bir şeyler barındırıp barındırmadığını veya daha fazla zaman ve dikkat ayırıp ayırmamanız gerektiğini anlamış oldunuz. Şimdi ayrıca, sonraki zamanlardaki referanslarınız için kitabı zihninizdeki katalogda tam olarak nereye oturtacağınızı da biliyorsunuz.

Sırası gelmişken, bu, oldukça aktif bir okuma biçimidir. Uyanık olmadan, beynin bütün fakülteleri canlı ve işler halde bulunmadan herhangi bir kitabın inceleyici bir şekilde okunması mümkün değildir. Kimbilir kaç kez, güzel bir kitabı okurken birkaç sayfa ilerledikten sonra hayallere dalmış ve sonra yeniden uyandığımızda son okuduğumuz sayfalar hakkında bir şey hatırlamadığımızı fark etmişizdir? Buradaki adımları takip ettiğinizde bunun olmadığını göreceksiniz -yani eğer genel çizgiyi takip edecek bir sisteminiz olduğunda.

Kitabın genel fikri veya teması hakkında ipuçları yakalamaya çalışan bir detektif olduğunuzu düşünün, bu durumda bunlara netlik kazandıran her şeye dikkat kesileceksinizdir. Burada ileri sürdüğümüz önerileri akılda tutmanız bu tutumu sürdürmenize yardım-

cı olacaktır. Ne kadar zaman kazandığınızı gördüğünüzde şaşıracak ve ne kadar çok şeyi atlamadan yakaladığınıza memnun olacak ve bütün bunların sandığınızdan çok daha kolay olduğunu farkettiğinizde rahatlamış olacaksınız.

İnceleyici Okuma II: Yüzeysel Okuma

Bu kısmın başlığının bilerek kışkırtıcı olmasını istedik. 'Yüzeysel' kelimesinin gündelik kullanımda olumsuz çağrışımları vardır. Buna karşın, biz burada bu kavramı kullanırken gayet ciddiyiz.

Herkesin, büyük aydınlanma umutlarıyla başladığı zor bir kitapla nafile savaş verme tecrübeleri olmuştur. Bu tür kitapları okumaya çalışmanın bir hata olduğu sonucuna varmak ilk etapta doğaldır. Fakat bu bir hata değildir. Daha ziyade hata olan, zor bir kitabın ilk kez üzerinden geçilmesinden büyük beklentilere girmektir. Ne kadar zor olursa olsun, doğru şekilde yaklaşıldığı takdirde, genel okura hitap etmeyen hiçbir kitap umutsuzluk doğurucu olmayacaktır.

Peki o halde doğru yaklaşım nedir? Bu sorunun cevabı, genellikle göz ardı edilen önemli ve kullanışlı bir okuma kuralında yatmaktadır. Bu kural basitçe şöyledir: *Zor bir kitabı ilk olarak ele alırken, anlamadığımız şeyler için durup sözlüğe bakmadan veya fazlaca kafa yormadan bir çırpıda okuyun.*

Neleri anlayabileceğinize dikkat gösterin ve ilk etapta yakalayamadığınız şeyler için duraklamayın. Anlamakta sıkıntı çektiğiniz kısımları öylece geçerek okumayı olduğu gibi sürdürün ve anlamakta sıkıntı duymadığınız kısımlara geçin. Bunlara yoğunlaşın. Bu şekilde devam edin. Kitabı, sizi ondan uzaklaştıran paragraflar, dipnotlar, yorumlar ve atıflara bakmaksızın ve yılgınlığa düşmeksizin okuyun. Eğer kendi kendinizi çeldirirseniz, tüm bu sendeletici engellerden birinin çelmesine takılıp kalırsanız, koparsınız. Çoğu durumda, bir şeye fazla bağlılık gösterirseniz o şeyi çözemezsiniz. O şeyi ikinci kez okuduğunuzda daha iyi bir anlama şansı bulacak-

sınızdır ancak bunun için öncelikle kitabın üzerinden en azından bir kez geçmeniz gereklidir.

Kitabın baştan sona üzerinden geçtiğinizde -bu sayede ancak %50 veya daha az bir anlama olsa bile- aklınızda kalanlar, daha sonra ilk okumanız sırasında geçtiğiniz yerlere geri dönmek için fazladan bir çaba sarf etmeniz gerektiğinde size yardımcı olacaktır. Hiçbir şekilde geri dönmeseniz bile çetin bir kitabı yarı yarıya anlamak, karşılaştığınız ilk zorlu paragrafa takılıp kalmanız halinde olacağı gibi hiç anlayamamaktan iyidir.

Çoğumuza, anlamadığımız şeylere dikkat göstermemiz gerektiği öğretilmiştir. Aşina olmadığımız bir kelimeyle karşılaştığımızda da sözlüğe bakmamız istenmiştir. Kavrayamadığımız ifadeler veya örtük anlatımlar için ise ansiklopedilere veya bazı başkaca referans kitaplara bakmamız söylenmiştir. Yardım almak amacıyla, dipnotlara, bilimsel yorumlamalara veya diğer ikincil kaynaklara başvurmamız salık verilmiştir. Fakat bütün bunlar, *zamansız* yapıldığında yardımcı olmak yerine sadece okumamıza ket vurmakla kalırlar.

Örneğin Shakespeare okumaktan muazzam bir haz alınabilirken kuşaklar boyu lise öğrencileri *Julius Caesar*, *Size Nasıl Geliyorsa* veya *Hamlet*'i, sahne sahne anlamadıkları kelimeleri sözlüğe bakarak ve bütün bilimsel dipnotları okumaya çalışarak üzerinden geçmeye zorlandıklarında kopup gitmişlerdir. Bunun sonucunda asla gerçek anlamda bir Shakespeare oyunu okumuş olamamaktadırlar. Sona geldiklerinde başları unutmakta ve bütüncül bakışı kaçırmaktadırlar. Yapılması gereken şey, bu mektepli yaklaşıma zorlamak yerine oyunu bir oturuşta okumaya teşvik etmek ve birinci kez yapılan hızlı bir okumadan sonra akılda kalanları tartışmak olmalıydı. Ancak ondan sonra oyunu dikkatli ve yakından çalışmak mümkün olabilirdi çünkü ancak o zaman öğrenciler daha fazla öğrenmek için oyunu yeterince anlamış olacaklardı.

Bu kuralı, açıklayıcı çalışmalara da aynı şekilde uygulamak mümkündür. Burada gerçekten de bu kuralın -bir kitabı ilk olarak

yüzeysel okumanın- doğruluğunun en iyi kanıtı, bunu uygulamadığınızda neler olup bittiğidir. Örnek olarak Adam Smith'in klasik olmuş eseri *Ulusların Zenginliği* gibi temel bir ekonomi çalışmasını alalım. (Örnek olarak bu kitabı seçtik çünkü bu bir ders kitabı ya da o alanın uzmanına hitap eden bir çalışmadan ötedir. Bu aynı zamanda *genel* okura yönelik bir kitaptır da.) Eğer bir sonrakine geçmeden bir önceki sayfadaki her şeyi anlamakta ısrarcı olursanız çok fazla ilerleyemezsiniz. Size iyi gelen noktalar üzerinde durmak için harcadığınız çaba, Smith'in ücretler, kiralar, kâr ve malların maliyetine dâhil olan çıkarlar, fiyatların belirlenmesinde piyasaların rolü, tekelciliğin sakıncaları, serbest ticaretin gerekliliklikleri gibi açıkça ortaya koyduğu büyük noktaları kaçırmanıza neden olacaktır. Bu durumda, ağaçlara bakarken ormanı kaçırmış olursunuz. Bu şekliyle, *hiçbir* düzeyde iyi bir okuma yapmanız mümkün olmayacaktır.

Okuma Hızı Üzerine

İkinci Bölüm'de inceleyici okumayı, bir kitaptan kısıtlı bir zaman dilimi içerisinde en fazla bilgiyi edinmek olarak tarif etmiştik. Bu bölümde bu tarifi daha ileri taşımak istediğimizde yine aynı şeyleri söylemekten başka yol yok. İnceleyici okumada yer alan adımların her ikisi de hızla atılır. Yetkin bir inceleyici okur, okumaya çalıştığı kitap ne kadar zor veya uzun olursa olsun her iki adımı da kısa sürede geçmesini bilecektir.

Bununla birlikte, bu çalışma tanımı kaçınılmaz olarak şu soruyu gündeme getirecektir: O halde okuma hızı hakkında ne düşünmeliyiz? Okuma düzeyleri ile günümüzde var olan, hem akademik hem de ticari pek çok hızlı okuma kursu arasında nasıl bir ilişki vardır?

Daha önce bu tür kursların temelde çare kabilinden şeyler olduklarını söylemiştik -yani bütün bunlar ana olarak başlangıç düzey okuması üzerine kapsamlı olmamakla birlikte bazı bilgiler verirler. Fakat yapılması gereken daha pek çok şey vardır.

Bir kere çoğunluk insanların şu an olduğundan daha hızlı okuyabileceklerini anlamamız gerekir. Çoğu zaman çok fazla zaman ayırmadan okumak zorunda olduğumuz pek çok şey olur; eğer bütün bunları hızlıca okuyamazsak ciddi bir zaman kaybederiz. İnsanların bazı şeyleri fazla yavaş okudukları ve biraz hızlanmaları gerektiği oldukça doğrudur. Ancak pek çok insanın da olması gerekenden hızlı okuduğu için biraz yavaşlaması gerekmektedir. Bu nedenle iyi bir hızlı okuma kursunun, tek bir hız olarak şu an yapabileceğinizden daha hızlı okuma yapmanızı sağlamak yerine pek çok farklı hızda okumalar yapabilmenizi sağlaması gerekir. Okuma hızınızı, elinizdeki materyalin karmaşıklığı ve doğasına uygun olarak belirlemenize imkân vermelidir.

Bunu önemsememizin arkasındaki neden oldukça basit. Pek çok kitabın tarama yapmaya bile değip değmeyeceğini söylemek zor; bazılarının hızla okunması gerekli ve çok azını da belirli bir hızda, genellikle de oldukça yavaş, tam olarak kavramamıza imkân verecek bir şekilde okumamız şart. Hızlı bir okumayla yetinilmesi gereken bir kitap üzerinde yavaş bir okuma yapmak zaman kaybettiricidir; hızlı okuma becerileri bu problemi çözmenize yardım edebilir. Ancak bu, okuma problemlerinden yalnızca biridir. Zor bir kitabı kavramamız önünde duran engeller sıradan şeyler değildir ve belki de hiçbir şekilde fizyolojik veya psikolojik olmayabilir. Bunlar, ortaya çıkmaktadır çünkü okur sadece zor -ve doyurucu- bir kitaba nasıl yaklaşması gerektiğini bilmemektedir. Okumanın kurallarını, bu iş için entelektüel kaynaklarını nasıl işe dahil etmesi gerektiğini bilmemektedir. Bu kişi ne kadar hızlı okursa okusun daha iyi bir okuma yapamayacaktır çünkü çoğu zaman neyi aradığını bilmeyecek ve bulduğunda da o şeyin ihtiyaç duyduğu şey olup olmadığını anlamayacaktır.

O halde okuma hızıyla ilgili söylenmesi gereken, ideal olanın salt daha hızlı okuyabilmek değil *farklı hızlarda* okuma yapabilmek olduğunu -ve hangi hızın ne zaman işe yarayacağını bilmektir. İn-

celeyici okuma, hızlıca yapılabilir ancak bunun böyle olması sadece daha hızlı okuduğunuz için değil aynı zamanda bu şekilde okurken kitabın tamamından daha azını okuduğunuz ve farklı bir şekilde kafanızdaki farklı bir takım amaçlar için okuduğunuz içindir. Analitik okuma normalde inceleyici okumadan daha yavaş yapılır fakat analitik bir şekilde okurken bile bir kitabı başından sonuna kadar aynı hızla okumamak gerekir. Ne kadar zor olursa olsun her kitap, hızla okunabilecek olan ve böyle okunması da gereken boşluklar barındırır; ve her iyi kitap da ayrıca zorlu ve yavaş okunması gereken kısımlara sahiptir.

Aşırı Takılmalar ve Geriye Çekilmeler

Hızlı okuma kursları, çoğu insanın okumayı ilk olarak öğrendikten sonra yıllarca ikincil-bir yere kondukları pek çok keşfin yapılmasını sağlayıcıdır. Dahası, göz hareketi filmleri, bu kurslarda genç ve eğitimsiz okurların gözlerinin okunan her bir satıra beş veya altı kez daha fazla 'takıldığını' göstermektedir. (Göz hareket halindeyken görmez; ancak durduğunda görmesi mümkün olur). Buna bağlı olarak tekli kelimeler veya en fazla ikili ya da üçlü kelimelerle oluşan ifadeler, bir kere okunduktan sonra tekrar tekrar satır atlanarak okunur. Hatta daha kötüsü, yetersiz okurların gözleri her iki veya üç satır sonra yeniden geriye çekilir -yani daha önce okunmuş olan ifade veya cümlelere geri dönülür.

Tüm bu alışkanlıklar, zaman harcayıcı ve açıkça anlaşılabileceği gibi okuma hızını aşağı çekicidir. Zaman harcayıcıdır çünkü gözden farklı olarak zihnin bir anda sadece tek bir kelime veya kısa ifadeyi 'okuması' gerekmez. Hayret verici bir araç olan zihin tek bir 'bakışta' bütün bir cümleyi veya paragrafı kavrayabilir -yeter ki gözler ona gerekli olan o bilgileri versin. O nedenle, başlıca yapılması gereken iş -bütün hızlı okuma kurslarında bilindiği gibi- pek çok okurun hızını aşağıya çeken aşırı takılmalar ve geri çekilmeleri

ortadan kaldırmaktır. Bereket versin ki bunu yapmak o kadar zor değildir. Bir kere hallolduğunda öğrenciler, gözlerinin izin verdiği bir yavaşlıkta değil zihinleri ölçüsünde hızlı okuyabilmektedirler.

Gözün aşırı takılmalarını önlemek için, bazıları oldukça karmaşık ve pahalı, çeşitli cihazlar vardır. Buna karşın genellikle, sayfa boyunca, yukarı aşağı çok hızlı bir şekilde hareket edebilecek hale getirmeniz mümkün olan kendi ellerinizden daha gelişmiş bir cihaza ihtiyaç duymanıza gerek yoktur. Bunu kendi başınıza yapabilmeniz mümkündür. Yapmanız gereken, baş parmağınızı ve ilk iki parmağınızı kitap üzerine koymaktır. Daha sonra bu 'işaretleyiciyi' göz hareketlerinizden çok az daha hızlı hareket ettirerek oynatabilirsiniz. El hareketlerinize ayak uydurmak için kendi kendinizi zorlamalısınız. Kısa süre sonra ellerinizle takip edebildiğiniz bütün kelimeleri okuyabilir hale geldiğinizi göreceksiniz. Bu uygulamayı ve el hareketlerinizin hızını arttırma işini sürdürün ve bunu tam olarak yapmayı öğrendiğinizde okuma hızınızın iki veya üç kat arttığını göreceksiniz.

Kavrama Problemi

Fakat okuma hızınızı önemli ölçüde arttırdığınızda tam olarak ne yapmış olursunuz? Evet, zaman kazanacağınız doğrudur fakat kavrama meselesi ne durumdadır? O da artmış mıdır yoksa bu süreçten kötü mü etkilenmiştir?

Okuma hızınızın yanı sıra kavrama hızınızı da arttırma iddiası taşıyan bir hızlı okuma kursu mevcut değildir. Ve genel anlamda da bu tür iddialar taşıyan ancak birkaç vakıftan söz etmek mümkün gibidir. Zaman düzenleyici olarak kullanılan el (veya bazı başkaca cihazlar da) sadece okuma hızınızı değil aynı zamanda okudukları-nız üzerindeki konsantrasyonunuzu da artırmaya doğru götürür. Elinizi takip etmeyi sürdürebildiğiniz sürece kitap başında uyuklamanız, hayallere dalmanız ve zihninizin amaçsız gezintilere düş-

mesi daha zor olacaktır. Buraya kadar güzel. Biz, konsantrasyonu, okuma sırasındaki bir başka etkinlik olarak adlandırıyoruz. İyi bir okur aktif olarak, konsantre olmuş bir şekilde okuma yapar.

Ne var ki gerçek anlamıyla anlaşıldığında konsantrasyon tek başına kavrama üzerinde çok fazla bir etkiye sahip değildir. Kavrama, salt bir metin içerisindeki belirli sorulara cevap verebilme kabiliyetinden daha fazla şeyler barındırır. Gerçekte bu tür sınırlı bir kavrayış bir kitap veya diğer okuma materyalleri hakkındaki soruları cevaplayabilme anlamında başlangıç becerisinden daha fazla bir şey değildir: 'Bu metin ne demektedir?' Bu sorular doğru şekilde cevaplandığında ortaya çıkan pek çok başka soru, bu tür hızlı okuma kurslarında daha yüksek kavrama düzeylerine dair nadiren sorular sorulduğu ve bunların nasıl cevaplanması gerektiği üzerinde de çok ender durulduğunu ele verecektir.

Bu konuya açıklık kazandırmak için isterseniz bir okuma örneğinden gidelim. Ve dilerseniz Bağımsızlık Bildirgesi'ni ele alalım. Muhtemelen herkesin ulaşması zor olmayacaktır. Metni elinize alıp şöyle bir inceleyin. Çıktı aldığınızda ancak üç sayfa kadar bir şey tutar. Bu metni ne kadar hızlı okuyabilirsiniz?

Bildirge'nin ikinci paragrafı şu cümleyle kapanır: 'Bunun kanıtlanması için, dünyanın tarafsızlığında gerçeklerin ortaya çıkmasını bekleyelim'. Devamındaki iki sayfada yer alan, yeri gelmişken, bazıları oldukça ikircikli 'gerçekler' hızlıca okunabilir. O satırların yazıldığı tarihsel koşulları çalışan bir tarihçi değilseniz Jefferson'un alıntıladığı gerçekliklerin *türü*ne dair genel bir fikir sahibi olmaktan daha fazlası gerekmeyecektir. Son paragraftaki can alıcı şu cümle bile hızlıca okunabilir, 'Birbirimizin yaşamına, mal varlığına ve kutsal onuruna karşılıklı olarak saygı göstermeliyiz'. Bu gösterişli bir söylemdir ve ancak genel olarak söylemlere olan kadar bir yoğunlaşma gerektirmektedir. Fakat Bağımsızlık Bildirgesi'nin ilk iki paragrafı birinci kez yapılan hızlı bir okumadan daha fazlasını gerektirir.

Bu iki paragrafı dakikada 20 kelimeden fazla bir hızla okuyabilen birileri olup olmadığından kuşkuluyuz. Gerçekten de ikinci paragraftaki bireysel kelimeler -'devrolunamaz', 'haklar', 'özgürlük', 'mutluluk', 'rıza', 'adil iktidarlar' gibi kelimeler- üzerine eğilmeye, kafa yormaya ve uzun uzun düşünmeye değer. Tam bir kavrayışa ulaşmak için doğru şekilde okunduğunda Bildirge'nin bu ilk iki paragrafı günler, haftalar ve hatta yıllar alacaktır.

O halde, hızlı okuma problemi bir kavrama sorunudur. Uygulamaya aktardığımızda bu, kavramayı başlangıç düzeyinin ötesinde tanımlamamızı gerektirir. Hızlı okuma kurslarının büyük bir kısmı bu konuya eğilmez. Bu nedenle, bu kitabın geliştirme arayışında olduğu şeyin tam anlamıyla daha kavrayışlı bir okuma olduğunu vurgulamamız gerekir. Bir kitabı analitik bir şekilde okumadan onu kavrayamazsınız; daha önce de kaydettiğimiz gibi analitik okumanın başlıca katkısı, kavrayışı (veya anlayışı) arttırmaktır.

İnceleyici Okumanın Özeti

Bu bölümün özeti olarak birkaç cümle. Okuma yapmanın tek bir doğru hızı yoktur; değişik hızlarda okuma ve hangi hızın nerede uygun olduğunu bilebilme becerisi en ideal olandır. Çok hızlı okuyabilme ikili bir kazanımdır; bu ancak okuduğunuz şey o kadar okumaya değer değilse değer ifade eder. Daha iyi bir formülse şudur: *hiçbir kitap hakettiğinden daha yavaş ve sizin onu tam bir tatmin ve kavrayışla okuyabileceğinizden daha hızlı okunmamalıdır.* Ne olursa olsun yavaş ya da hızlı okuma yapılan hız, pek çok insanın okuma yaparken karşılaştığı problemin önemsiz bir kısmını oluşturur.

Bir kitabı tarama veya ön okuma yapma her zaman iyi bir fikirdir; bu, çoğu zaman olduğu gibi o kitabın dikkatli bir okumaya değer olup olmadığını bilmediğinizde gereklidir. Bunu, söz konusu kitabı tarayarak ortaya çıkartabilirsiniz. Dikkatlice okumaya yeltendiğiniz bir kitabın bile biçimi ve yapısı hakkında belirli bir

fikir edinmek için taramaya tabi tutulması genellikle arzu edilen bir şeydir.

Son olarak, ilk kez okuduğunuz zor bir kitabın her kelimesini veya her sayfasını anlamaya çalışmayın. Bu hepsinden önemli bir kuraldır; bu, inceleyici okumanın özüdür. Yüzeysel kalmaktan veya öyle bir görüntü vermekten korkmayın. En zorlu kitabı bile çarçabuk gözden geçirin. Ancak bundan sonra ikinci kez, iyi bir okuma yapmaya hazır hale geleceksinizdir.

Böylelikle, ikinci düzey okumayla -inceleyici okuma- ilgili ilk tartışmaları tamamlamış olduk. Dördüncü Bölüm'e geldiğimizde, inceleyici okumanın, dördüncü ve en yüksek okuma düzeyi olan çoğul okuma için ne kadar önemli bir role sahip olduğunu gösterirken bu konuya tekrar döneceğiz.

Bununla birlikte, kitabın ikinci kısmında tarif edilen, üçüncü düzey okumayı -analitik okuma- tartışırken inceleyici okumanın bu düzey için de önemli bir işlevi yerine getirdiğini hatırınızdan çıkarmamalısınız. İnceleyici okumanın her iki aşaması da okurun, analitik bir okuma yaparken edindiği ön adımlar olarak öğretilebilir. İnceleyici okumanın birinci aşaması -sistematik tarama olarak adlandırdığımız aşama- analitik okuru, bu düzeyin birinci aşamasında sorulması gereken soruları cevaplamak için hazırlamaya hizmet eder. Diğer bir ifadeyle sistematik tarama, kitabın yapısının kavranmış olmasını gerektirir. Ve inceleyici okumanın ikinci aşaması -yüzeysel okuma olarak adlandırdığımız aşama- okur analitik okumanın ikinci aşamasına geldiğinde işe yarar. Yüzeysel okuma, kitabın içindekiler kısmının yorumlanmasındaki ilk gerekli adımdır.

Analitik okumayı açıklamaya geçmeden önce bir etkinlik olarak okumanın doğası üzerinde durup yeniden düşünmek istiyoruz. İyi bir okuma yapabilmek için aktif veya talepkâr bir okurun belirli eylemleri vardır. Bütün bunları bir sonraki bölümde ele alacağız.

3
TALEPKÂR BİR OKUR HALİNE NASIL GELİNİR?

Kendi kendinize kitap okurken nasıl uyunurun kurallarını ortaya koymak, nasıl uyanık kalınırın kurallarından daha kolaydır. Rahat bir yatağa uzanıp göz hareketlerinizin hafiften yavaşlamasına yetecek bir cansızlıktaki ışığın altına geçerek ya son derece zor veya aynı oranda sıkıcı -ne olursa olsun sadece okuyup okumadığınızı gerçekten önemsemediğiniz- bir kitap seçtiğinizde birkaç dakika içerisinde uykuya dalabilirsiniz. Kitapla rahatlama uzmanlarının, akşam karanlığını beklemeleri de gerekmez. Onlar için kütüphanede bulacakları rahat bir koltuk günün her saatinde yeterlidir.

Ne yazık ki uyanık kalmanın kuralları sadece bunların tersini yapmaktan ibaret değil. Rahat bir koltuk ve hatta yatakta okuma yaparken uyanık kalmak *mümkündür* ve insanlar, oldukça loş ışıkta okuma yaparak gözlerini yormalarıyla tanınırlar. Şu meşhur mum ışığı okurlarını uyanık tutan şey nedir? Kesin olan bir şey vardır -bu kimseler için ellerinde tutarak okudukları kitap hayatlarında bir fark, büyük bir fark yaratacak bir şeydir.

Kitap okurken uyanık kalıp kalmamanız büyük oranda okumakla ne amaçladığınıza bağlıdır. Eğer okumaktaki amacınız o okuduğunuz kitaptan faydalanmaksa -bir şekilde zihinsel veya ruhsal olarak gelişmekse- o zaman uyanık kalabilirsiniz. Bu demektir ki çaba göstermelisiniz -karşılığını görmeyi umduğunuz bir çabadır bu.

İster kurgu olsun isterse kurgu-dışı, iyi kitaplar, bu türden bir okumayı gerektirirler. İyi bir kitabı bir sakinleştirici olarak kullanmak bariz bir kayıptır. Uykuya dalmak veya tıpkı onun gibi fayda

sağlamak -yani temelde anlamak- için okumaya ayırmayı planladığınız saatler içerisinde, zihni amaçsız gezintilere çıkarmak, açıkça kişisel amaçlarınızdan vazgeçmektir.

Üzücü olan şey şu ki fayda ile hoşluğu -bir tarafta anlama ile diğer tarafta eğlence veya salt tatmini- ayırdedebilen pek çok insan buna rağmen okuma planlarını sürdürmekte başarısızlığa uğramaktadır. Bu kişiler hangi kitabın ne vereceğini bilseler dahi başarısız olmaktadırlar. Bunun nedeni, nasıl talepkâr bir okur olunacağını, fayda sağlanamadığında zihnin nasıl yapılan işin üzerinde tutulabileceğini bilmemeleridir.

Aktif Okumanın Özü: Okuyucunun Sorduğu Dört temel Soru

Kitapta evvelce aktif okumayı kapsamlı bir şekilde ele almıştık. Bu sırada aktif okumanın daha iyi olduğunu söyledik ve inceleyici okumanın her zaman için aktif yapılabildiğini kaydettik. Bu, kolay elde edilemeyen zahmetli bir uğraştır. Fakat aktif okumayla ilgili şu basit reçeteyi ortaya koymadıkça meselenin özüne dokunmuş olmayız. Bu şudur: *okurken sorular sorun -okuma esnasında, kendi kendinize cevaplandırmaya çalışmak zorunda olduğunuz sorular.*

Sorusu olan var mı? Yok. Başlangıç düzeyinin üzerindeki her türlü okuma sanatı doğru soruları doğru sırayla sormaktan geçer. Herhangi bir kitap hakkında sormanız gereken dört temel soru vardır.[3]

1. *Kitabın bütünü ne hakkında?* Kitabın ana temasını ve yazarın bu temayı düzenli bir şekilde, gerekli olan ikincil temalar ve konu başlıkları halinde nasıl alt bölümlere ayırdığını ortaya çıkarmaya çalışmak zorundasınız.

3 Bu dört temel soru temelde kurgu-dışı veya açıklayıcı çalışmalara uyarlanabilir türdendir. Ancak bununla beraber, belirli bir uyarlamayla kurgu eserler ve şiire de uygulanabilir. Gerekli uyarlamaların neler olduğu 14. ve 15. bölümlerde ele alınmıştır.

2. *Ayrıntılarda Neler, Nasıl Söylenmektedir?* Yazarın özel mesajlarını oluşturan temel düşünceleri, iddiaları ve savları ortaya çıkarmak zorundasınız.
3. *Kitap,* Bütün Halinde veya Kısmen Doğruluk Taşıyor Mu? İlk iki soruyu cevaplamadıkça bu soruyu cevaplamanız mümkün değildir. Bir şeyin doğruluk taşıyıp taşımadığına karar vermeden önce o şeyin ne söylediğini bilmeniz gerekir. Bununla birlikte bir kitabı anladığınızda, eğer o kitabı ciddi bir şekilde okuyorsanız o takdirde onu zihninizin bir parçası haline getirmeniz şart.
4. *Farkı Ne?* Eğer kitap birtakım bilgiler veriyorsa bunun öneminin ne olduğunu sormalısınız. Yazar neden, bütün bunları bilmenin önemli olduğunu düşünüyor? Onları bilmek sizin için de önemli mi? Ve eğer kitap sizi sadece bilgilendirmekle kalmıyor aynı zamanda aydınlatıyorsa, o zaman başkaca sorular sorarak daha ileri düzeyde neler ifade edilmek istendiği ve öne sürüldüğünün de aydınlatılması gerekir.

Kitabın geri kalan bölümlerinde bu dört soruya daha uzun bir şekilde geri döneceğiz. Başka bir ifadeyle, bunlar, İkinci Kısmın üzerinde durduğu okuma biçimin temel kuralları halini alacaktır. Bunların burada soru biçiminde ifade edilmesinin önemli bir nedeni var. Bir kitabı başlangıç düzeyinin ötesindeki herhangi bir düzeyde okumak kişi açısından temelde sürekli sorular sormak (ve bu sorulara verebileceğiniz en iyi cevapları vermek) demektir. Bunun hiçbir şekilde unutulmaması gerekir. Ve bu, talepkâr bir okur ile talepkâr olmayan bir okur arasındaki temel farkı oluşturur. Bu ikincisi, hiçbir şekilde soru sormaz ve cevaplar aramaz.

Yukarıda ifade edilen dört soru, bir okurun bütün zorunluluğunu özetler niteliktedir. Bu soruları okunmaya değer her şeye -bir kitap veya bir makale ve hatta bir reklam broşürü gibi- uyarlamak mümkün. İnceleyici okuma son ikisindense ilk iki soruya daha ek-

siksiz cevaplar verir bir niteliktedir ancak son iki sorunun cevaplanmasına olan katkısını da yadsımamak gerekir. Bu son iki soru cevaplanmadıkça -yani kitabın ortaya koyduğu gerçeğin bütünü ya da bir kısmına ve bunun taşıdığı öneme dair kendinize göre olsa bile belirli bir fikir sahibi olmadıkça- bir kitabın analitik okunmasının tatminkâr bir şekilde yapıldığı söylenemez. Son soru -Farkı Ne?- muhtemelen çoğul bir okuma için en önemli olan sorudur. Doğal olarak ilk üç soruyu, bu sonuncuya geçmeden önce cevaplayacaksınızdır.

Bu dört sorunun ne olduğunu bilmek yeterli değildir. Okurken bu soruları sormayı aklınızda tutmanız da gerekir. Bunu yapma *ahşkanhğı* edinmiş olmak talepkâr bir okurun göstergesidir. Daha da ötesi, bunları kesin ve eksiksiz bir şekilde cevaplandırmasını da bilmeniz gerekir. Bunu yapma kabiliyetine ulaşma, okuma *sanatı* demektir.

İnsanların kitap okurken uyuya kalmaları sadece onun için gerekli olan çabayı göstermekte isteksiz oluşlarından değil aynı zamanda bunu nasıl yapacaklarını bilmemelerinden kaynaklanır. İyi kitaplar zihninizin bir parçası haline gelenlerdir; eğer öyle olmuyorlarsa sizin için iyi değiller demektir. Ve zihninizin bir parçası haline gelmiş olan kitaplar, siz onlara ulaşmadıkça ve kendinizi onların seviyesine çıkarmadıkça size bıkkınlık verecektir. Sizi yoran, gerilmiş olmanız değil etkili bir gerilim oluşturma becerisine sahip olmayışınızdan dolayı yaşadığınız olumsuz gerginliğin getirdiği çöküntüdür. Aktif bir şekilde okumayı sürdürmek için sadece bunu yapma isteği yetmez aynı zamanda bu beceriye -kendinizi, ilk bakışta kapasitenizin ötesinde gözüken bir şeye ulaşmak için ustaca yukarı çıkarma sanatına- de sahip olmanız gereklidir.

Kendi Kitabınızı Nasıl Oluşturursunuz?

Okuma yaptığınız kitap hakkında sorular sorma alışkanlığına sahip olduğunuzda daha iyi bir okur haline gelmişsiniz demektir. Fakat daha önce de belirttiğimiz gibi salt soru sormak yeterli değildir. Bu soruları cevaplamaya çalışmanız da gereklidir. Ve her ne kadar bunun zihninizde kuramsal bir şekilde yapılması mümkün ise de bu işi elinize alacağınız bir kalemle yapmak çok daha kolaydır. Bu durumda kalem, okuma yaparken uyanıklığını koruyan bir işarete dönüşecektir.

Okunan şeyden en yüksek verim almayı belirtmek için 'iyi bir okuma için satır aralarını okumak gerekir' diye eski bir söz söylenir. Okumanın kuralları bu sözün daha biçimsel halde ifade edilmesi gibidir. Fakat biz burada aynı zamanda sizi 'satır aralarını okuma'nın gerekliliği konusunda da ikna etmek istiyoruz. Bunu yapmadıkça olabilecek en etkili okuma türünü yapmanız mümkün olmayacaktır.

Bir kitap satın aldığınızda, tıpkı kıyafet ya da bir ev eşyası için para ödeyip aldığınızda olduğu gibi bir mülkiyet hakkı kazanırsınız. Fakat söz konusu kitap olduğunda satın alma eylemi gerçekte ona sahip olmak için sadece bir ön şarttır. Bir kitaba tam anlamıyla sahip olma, onun belirli kısımlarını kendimizin kıldığımızda ve bunu yapmanın en iyi yolu olarak içerisine notlar yazmak suretiyle kendimizi onun bir parçası kıldığımızda -ki her ikisi de aynı şeydir- gerçekleşir.

Kitap söz konusu olduğunda onu okumak neden olmazsa olmazdır peki? Birincisi, bu sizi uyanık tutar -sadece bilincin canlılığı değil geniş anlamda uyanık olma. İkincisi, aktif bir şekilde yapıldığı takdirde okumak düşünmek demektir ve düşünmek, kendisini sözle, kelimelerle veya yazıyla ifade etme gereği gösterir. Ne düşündüğünü bildiğini ancak bunu ifade edemediğini söyleyen biri genellikle ne düşündüğünü bilmiyordur. Üçüncüsü, tepkilerinizi

kâğıt üzerine yazmanız, yazarın düşüncelerini hatırlamanıza yardım eder.

Kitap okumak, yazarla sizin aranızdaki bir söyleşi gibi olmalıdır. Muhtemelen yazar konu hakkında sizden daha çok şey bilecektir; eğer böyle değilse onun kitabını okuma sıkıntısına katlanmamalısınızdır. Ne var ki anlamak, çift yönlü bir işlemdir; bu esnada öğrenen hem kendisi hem de öğreticisini sorgulamak zorundadır. Ve hatta öğreticisinin söylediklerini anladığında onunla tartışmaya girme konusunda istekli olmak durumundadır. Kitap okurken üzerine notlar almak kelimenin tam anlamıyla sizin yazardan farklı düşündüğünüz veya ona karşı çıktığınız yanların ifadesidir. Bu sizin ona göstereceğiniz en yüksek saygı anlamına gelir.

Bir kitaba akıllıca ve verimli bir şekilde notlar almanın sayısız yolu vardır. İşte bunlardan kullanabileceğiniz bazıları:

1. Belli başlı noktaların -önemli ve güçlü ifadelerin- ALTINI ÇİZME.
2. Daha önce altı çizilmiş olan bir ifadeye vurgu yapma veya altını çizmek için fazla uzun olan bir paragrafı işaretlemek için KENARLARA DİKEY SATIRLAR ÇEKME.
3. Yeri geldiğinde, kitap içerisindeki en önemli, on on iki ifade veya pasajı vurgulamak için KENARLARA YILDIZ, ASTERİKS VEYA DİĞER İŞARETLER KOYMA.
4. Bir savı geliştirmek için yazar tarafından ortaya konulan hususları ardışıklık içerisinde belirtmek için KENARLARI NUMARALANDIRMA.
5. Yazarın değindiği benzer noktaları veya ilişkili ya da karşıt hususları göstermek; kitap içerisinde ayrı ayrı yerlerde ama anlamca bütünlük oluşturan konuları birleştirmek için KENARLARA ÖTEKİ SAYFA NUMARALARINI YAZMA. Pek çok okur öteki sayfa numaralarını belirtmek amacıyla 'Kg' (Cf) sembolünü kullanır; bu 'karşılaştır' veya 'gönderme' anlamına gelir.

6. ANAHTAR KELİME VEYA İFADELERİ YUVARLAK İÇİNE ALMA. Bu da büyük ölçüde altını çizmek gibi bir işlev görür.
7. Bir bölümü okurken zihninizde beliren soruları kaydetmek; karmaşık bir tartışmanın olduğu kısmı sade bir ifadeye dönüştürmek; kitap boyunca ortaya konulan belli başlı konuları ardıllık içinde not etmek için SAYFANIN EN ÜSTÜNE VEYA ALTINA YAZMA. Kitapların en sonuna eklenen boş sayfalar göründükleri sıra içerisinde yazarın ortaya koyduğu hususlarla ilgili kişisel dizininizi yapmak için kullanılabilir.

   Kitap işaretleme alışkanlıkları açısından kitap sonu sayfaları çoğunlukla en önem verilen bölümlerdir. Bazı kişiler buraları kendi fantezilerine göre bir iç kapak oluşturmak için kullanırlar. Fakat bu onların sadece kitap üzerindeki maddi sahipliklerini gösterir. Ön kısımda yer alan boş sayfalar, kendi düşüncelerinizi not etmek için daha elverişlidir. Kitabı bitirdikten ve arka taraftaki boş sayfalara kişisel dizininizi yaptıktan sonra ön tarafa geçin ve kitabı, sayfa sayfa ya da nokta nokta değil (çünkü bunu daha önce son kısımda yapmıştınız) ancak bütüncül yapısı içerisinde, temel değinileri ve bölüm sırası içerisinde, genel hatlarıyla ortaya koymaya çalışın. Bu genel özetleme, çalışmaya dair anlamanızın bir ölçütü olacaktır; iç kapaktaki adlandırmadan farklı olarak bu sizin, kitap üzerindeki entelektüel sahipliğinizi gösterecektir.

Not Almanın Üç Türü

Kitapların içerisine ve onlar hakkında alınabilecek, birbirinden oldukça farklı üç tür not vardır. Hangi türü kullanacağınız yaptığınız okuma düzeyine bağlıdır.

Bir kitabı inceleyici bir şekilde okuduğunuzda içerisine notlar

almak için yeterli zaman bulamayabilirsiniz; daha önce değindiğimiz gibi inceleyici okuma, her zaman için zamanla kısıtlıdır. Buna rağmen, kitabı bu düzeyde okurken, aklınıza gelen cevaplar henüz tazeyken kaydetme imkânınız olmasa dahi pek çok önemli soru sormaktan geri kalmazsınız.

İnceleyici okumayla cevabı verilen sorular: ilk olarak, bu ne tür bir kitaptır? İkinci olarak, kitabın bütünü bize ne söylemektedir? Ve üçüncüsü, çalışmanın, genel anlamda çalışma konusuna dair yazarın geliştirdiği kavramsallaştırma ve anlayışı üzerine kurduğu yapısal düzeni nasıldır? Özellikle analitik bir okuma için kitabı yeniden ele almanız, günler ve hatta aylar alacaksa o takdirde tüm bu sorulara vereceğiniz cevaplara ilişkin notlar alabilirsiniz ve muhtemelen de alma ihtiyacı duyarsınız. Bu tür notları almak için en iyi yer içindekiler sayfası veya belki de yukarıda genel hatlarıyla ele aldığımız diğer notlar için kullanışsız olacak olan başlık sayfasıdır.

Burada farkında olunması gereken nokta, tüm bu notların temel kaygısının -en azından fazla ayrıntıya inmeksizin- kitabın, özüyle değil yapısıyla ilgili olduğudur. *Bu nedenle, bu tür not-almayı yapısal olarak adlandırıyoruz.*

Özellikle uzun ve zor bir kitabı inceleyici biçimde okuma sırasında yazarın kitabın konusu hakkındaki düşüncelerine dair bazı içgörüler edinmeniz mümkündür. Bununla birlikte çoğu zaman bu böyle olmaz; ve kesinlikle kitabı daha dikkatli bir şekilde okumadıkça kitaptaki ifadelerin eksiksizliği veya gerçekliğine ilişkin değerlendirmeleri ertelemeniz gerekecektir. O halde analitik okuma yaparken kitabın gerçekliği ve önemi hakkındaki sorulara cevap vermeniz gerekir. Bu nedenle, bu düzey bir okuma sırasında aldığınız notlar, yapısal değil *kavramsal*dır. Bunlar, yazarın ve sizin kitabı okudukça derinleştirdiğiniz ve genişlettiğiniz kendi kavramlarınızla ilgilidir.

Yapısal ve kavramsal not-alma arasında açık bir farklılık vardır. Aynı anda birkaç kitabı -aynı konu üzerinde farklı kitapları- çoğul

bir şekilde okurken ne tür notlar alırsınız? Tekrar etmek gerekirse, bu tür notlar kavramsal olma eğilimi taşıyacaklardır ve sayfa üzerindeki notlar, sadece o kitap hakkındaki başkaca sayfalara gönderme yapmakla kalmaz aynı zamanda başka kitap sayfalarına da atıfta bulunurlar.

Bununla birlikte bunun da ötesine geçen ve gerçek bir uzman okurun, aynı anda birkaç kitabı çoğul bir tarzda okurken atacağı bir adım söz konusudur. Bu, *tartışmanın şekli* -hemen tüm yazarların, konuyu bilmeseler dahi bir şekilde dâhil oldukları bir tartışma- hakkında alınan notlardır. Dördüncü Kısım'da açık hale getireceğimiz nedenlere bağlı olarak bu tür notları *dialektik* olarak adlandırmayı yeğledik. Bunlar tek bir değil birkaç kitapla ilgili olduklarından çoğu zaman ayrı bir kağıt (veya kağıtlar) üzerine alınmaları gerekir. Burada bir kavramlar yapısı belirtilmektedir -tek bir konu hakkındaki ifadeler ve sorular dizgesi. Bu tür not-alma biçimine 20. Bölüm'de yine döneceğiz.

Okuma Alışkanlığının Oluşumu

Herhangi bir sanat veya beceri, onu, kendi kurallarına göre çalışma alışkanlığına dönüştüren herkesçe edinilebilir. Bu, herhangi bir alandaki bir sanatçı veya zanaatkârın, kendindeki beceriye sahip olmayandan ayrıldığı noktadır.

Bir konuda çalışma alışkanlığı edinmenin, çalışmaktan başka yolu yoktur. Yaparak öğrenmek de bu demektir. Bir alışkanlığı edinmenizden önceki ve sonraki farklılık, hünerde ve hazır olmada yatar. Belirli bir pratikten sonra aynı şeyi başladığınız zamana göre çok daha iyi yapabilirsiniz. Pratik, mükemmelliğe götürür sözü de bunu ifade eder. İlk başta o kadar mükemmel yapamadığımız bir şey aşama aşama, neredeyse içgüdüsel bir eksiksizlikle mükemmel bir noktaya gelir. Yaptığınız şeyi, tıpkı yemek yemek ya da yürümek kadar doğal bir etkinlikmiş gibi doğuştan biliyormuşçasına

yapmaya başlarsınız. Bu da, alışkanlık insanın ikinci tabiatıdır sözüyle ifade edilen durumdur.

Bir sanat dalının kurallarını bilmek onun alışkanlığına sahip olmak demek değildir. Bir konuda beceri sahibi bir adamdan bahsederken onun o şeyi yapmanın kurallarını bilmesini değil onu yapmanın alışkanlığına sahip olduğunu kastederiz. Elbette kuralları bilmenin şöyle veya böyle doğrudan doğruya beceri edinmenin bir koşulu olduğu doğrudur. Bilmediğiniz kuralları takip edemezsiniz. Ne de kuralları takip etmeden sanatsal bir alışkanlık -herhangi bir sanat veya beceri- edinmeniz mümkündür. Herhangi bir şey gibi öğretilebilecek olan sanat, yapılırken izlenecek pek çok kural içerir. Öğrenilen ve edinilen bir şey olarak sanat, o kurallara göre yapılan çalışmanın bir sonucu olarak ortaya çıkan alışkanlığı barındırır.

Yeri gelmişken, sanatçı olmanın bir takım kurallarının olduğunu herkesin anladığını söylemek zordur. İnsanlar, orijinal bir tablo veya heykelin karşısına geçerek 'Kuralların peşinden gitmiyor. Yaptığı şey bütünüyle orijinal, daha önce yapılmamış ve dolayısıyla kuralları olmayan bir şey' diyorlar. Ne var ki sanatçının bunu yaparken ne tür kuralları izlediğini kaçırmış oluyorlar. Katı şekliyle ele aldığımızda bir tablo ya da heykel yapmanın olmazsa olmaz, nihai kurallarından söz edilemez. Fakat tuvalin hazırlanması, boyaların karıştırılması ve uygulanması ve çamura şekil verilmesi veya çeliğin eritilmesinin bir takım kuralları vardır. Bir ressam veya heykeltraş, bu kuralları izlemedikçe işini yapamaz. En sonunda ortaya çıkardığı ürün ne kadar orijinal olursa olsun, geleneksel olarak bildiği sanatının 'kurallarına' ne kadar az uyar görünürse görünsün bunu üretmek için gerekli beceriyi edinmek zorundadır.

Pek Çok Kuraldan Tek Bir Alışkanlığa

Okumak, kaymak gibidir. İyi bir şekilde ve uzmanınca yapıldığında hem okumak ve hem de kaymak, incelikli ve uyum gerekti-

ren etkinliklerdir. Bir acemi tarafından yapıldığında ise her ikisi de sakarlıklarla dolu, yıldırıcı ve yavaştır.

Kaymayı öğrenmek bir yetişkinin maruz kalabileceği, en küçük düşürücü tecrübelerden biridir (bu işe genç yaşta başlanmasının bir nedeni de budur). Her şeye rağmen bir yetişkin uzun bir süreden beri yürüyordur; ayaklarının nerede olduğunu biliyordur; bir yere giderken önce hangi sonra hangi ayağını, nasıl atması gerektiğini öğrenmiştir. Ne var ki ayaklarını kayak takımlarının içine soktuğunda bu iş, yürümeyi yeniden öğrenmek kadar zordur. Dengesi bozulur, sürçer, yere düşer, ayağa kalkmakta zorlanır, kayakları birbirine takılır, yeniden sendeler ve genel olarak aptal gibi kalakalır (ve hisseder).

En iyi öğreticinin bile ilk başta yardım edemediği görülür. Öğreticinin, bunu öğrenmenin oldukça kolay olduğunu söylerek sağladığı rahatlamaya karşın öğrenici içten içe bunu öğrenmenin imkânsız olduğunu düşünür. Öğreticinin size aklınızdan çıkarmamanız gerektiğini söylediği şeylerin hepsini hatırlamanız nasıl mümkün olabilir? Çaresiz boyun eğersiniz. İşi aşılmaz görmemeye çalışırsınız. Kendinizi aşağıya doğru bırakmak durumundasınızdır. Geriye yaslanır gibi yapıp buna rağmen öne doğru eğilerek kaymalısınızdır. Uyarıların sonu yoktur -nasıl bütün bunları düşünürken bir taraftan da kaymaya devam edebilirsiniz ki?

Elbette kaymakla ilgili nokta, bir arada yumuşak bir hareket veya birbirine bağlı hareketler dizisi oluşturan pek çok hareketi ayrı ayrı düşünmemeniz gerektiğidir -onun yerine tek yapmanız gereken, yukarıdan aşağıya doğru, öteki kayakçıları ve engelleri hesaba katarak bakmak, yanaklarınızda hissettiğiniz soğuk esintinin tadını çıkarmak ve dağdan aşağıya doğru hızla inerken vücudunuzun yaptığı zarif hareketin hoşnutluğuyla gülümsemektir. Diğer bir deyişle, hepsini bir anda yapabilmek için hareketleri ayrı ayrı düşünmeyi bırakmalısınızdır ve gerçekten de birine takılıp kalmanız ötekilerini kötü etkileyecektir. Buna karşın, *ayrı ayrı hareketleri*

düşünmeyi bırakabilmek için öncelikle bunların her birini ayrı olarak öğrenmeniz zorunludur. Ancak ondan sonra hepsini bir araya getirerek iyi bir kayıcı olabilirsiniz.

Okumakta da böyledir. Muhtemelen uzunca bir zamandan beri okuyorsunuzdur ama onu yeni baştan öğrenmeye başlamak küçük düşürücü gelebilir. Ancak tıpkı kaymakta olduğu gibi okumak söz konusu olduğunda da her bir ayrı harekette uzmanlaşmadıkça pek çok farklı hareketi tek bir karmaşık ve uyumlu eylem halinde birleştirmeniz mümkün olmaz. Parçaların birbirleriyle kaynaşmasını sağlayacak şekilde iç içe geçmelerini sağlayamazsınız. Her bir ayrı hareket onu yaparken bütün dikkatinizi vermenizi gerektirir. Parçaları ayrı ayrı yerine getirdikten sonra sadece her birini büyük bir hüner ve küçük bir dikkatle yapmakla kalmaz aynı zamanda hepsini birden aşamalı olarak yumuşak bir şekilde birbirine bağlanmış bir bütün haline getirmiş de olursunuz.

Bunu öğrenmenin karmaşık bir beceri olduğu sağduyu bilgisiyle de bilinen bir şeydir. Bizim bunu burada söylememizin tek nedeni, okumayı öğrenmenin en azından kayak yapmayı öğrenmek veya daktiloda yazmayı ya da tenis oynamayı öğrenmek kadar zor olabileceğini göstermek içindir. Tecrübe ettiğiniz diğer öğrenme biçimlerinde sabrınızı koruyabiliyorsanız eğer, çalışmaya başladıktan kısa bir süre sonra size uzun bir okuma kuralları listesi sayacak olan öğreticilerinize de daha hoşgörülü olacaksınız demektir.

Karmaşık bir beceri edinme deneyimi yaşamış olan bir insan, yeni öğrenilen bir şeyin başında, karşılaşacağı uzun kurallar dizisinden gözünün korkmaması gerektiğini bilir. Ayrı ayrı yetkin bir şekilde yapabildiği hareketleri bir arada ve aynı anda uygulamak konusunda kaygıya kapılmaz.

Oluşturulmakta olan bir alışkanlığın ne derece karmaşık olduğunu gösteren kurallar çokluğu birbirinden bağımsız alışkanlıkların çoğulluğu demek değildir. Her biri otomatik olarak devreye giren parçalar iç içe geçmekte ve kaynaşmaktadır. Bütün bu ikincil

hareketler iyi kötü otomatik bir şekilde yapılmaya başlandığında bütün eyleme dair bir alışkanlık oluşturmuşsunuz demektir. Daha sonrasında, evvelce hiç cesaret edemediğiniz uzmanlık gerektiren bir parkuru veya daha önce deneyip de çok zor bulduğunuz için kenara kaldırdığınız bir kitabı göze almayı düşünebilirsiniz. İlk başta öğrenici, ayrı ayrı hareketleri yaparken kendisine ve kendi becerisine dikkat gösterir. Bütün bir eylem içerisinde her bir hareket ayrılığını kaybettiğinde öğrenici artık edindiği tekniğin ulaşmasına olanak tanıdığı hedefe dikkat gösterebilmeye başlar.

Umarız bu bölümde anlattıklarımızla sizi bir şeyler için cesaretlendirebilmişizdir. İyi okumayı öğrenmek zordur. Sadece okumak değil analitik okumak da oldukça karmaşık bir etkinliktir -kaymaktan çok daha zor bir etkinlik; bu ayrıca çok büyük ölçüde mental bir etkinliktir de. Başlangıç düzeyindeki bir kayıcı ilk başta öğrendiği fiziksel hareketleri daha sonradan unutabilir ve neredeyse otomatik bir şekilde yapabilir. Fiziksel hareketleri düşünmek ve bilince taşımak nispeten daha kolaydır. Başlangıç düzeyindeki bir analitik okuyucunun durumunda olduğu gibi mental hareketlerin düşünülmesi daha zordur; bu kişi bir anlamda kendi düşüncelerini düşünüyor demektir. Çoğumuz bunu yapmaya alışık değilizdir. Yine de bunu yapmak mümkündür ve bunu yapan bir kişi, daha iyi bir okuma için bundan daha iyi bir şey yapamaz.

İKİNCİ KISIM

ÜÇÜNCÜ DÜZEY OKUMA: ANALİTİK OKUMA YAPMA

4
KİTABI YERİNE KOYMAK

Kitabın başında, burada öğreneceklerinizi, okumak zorunda olduğunuz ya da istediğiniz her şeye uygulayabileceğinizi söylemiştik. Bununla birlikte, İkinci Kısım'da analitik okumanın kurallarını açımlarken bu gerçeği göz ardı ediyormuş gibi görünebiliriz. Her zaman değilse bile genellikle, bütünüyle kitap okumaya gönderme yapıyor olabiliriz. Bunu niye yapıyoruz peki?

Bunun kolay bir cevabı var. Bütün bir kitabı, özellikle de uzun ve zor olan birini okumak bir okuyucunun karşılaşabileceği en ciddi problemleri açığa çıkarıcıdır. Kısa bir hikâyeyi okumak neredeyse her zaman için bir roman okumaktan daha kolaydır; aynı konu üzerinde bir makalenin okunması da bir kitaba nazaran daha kolay olacaktır. Epik bir şiiri veya bir romanı okuyabiliyorsanız, lirik veya kısa bir hikâyeyi de okuyabilirsiniz; açıklayıcı bir kitabı -bir tarih kitabı, bir felsefi çalışma, bilimsel bir inceleme gibi- okuyabiliyorsanız aynı alandaki bir makaleyi veya bir özeti de okuyabilirsiniz.

O nedenle, kitap okuma hakkında söyleyeceğimiz her şey belirtilen diğer türdeki materyallerin okunmasına uygulanabilir. Kitaplara gönderme yaparken anlamanız gereken şey açımlanan kuralların az veya çok daha kolay anlaşılan materyalleri de içine aldığıdır. Bazen vereceğimiz kurallar bu sonuncuları tam anlamıyla kapsamayabilmekte veya kitaplara kıyasla belirli bir yere kadar içine alabilmektedir. Ancak yine de bütün bu kuralları her türden materyale adapte ederek her zaman için uygulamanız zor olmayacaktır.

Kitapları Sınıflandırmanın Önemi

Analitik okumanın birinci kuralı şu şekilde ifade edilebilir: KURAL 1. OKUDUĞUNUZUN NE TÜR BİR KİTAP OLDUĞUNU BİLMENİZ ŞARTTIR VE BUNU OLABİLDİĞİNCE ERKEN, MÜMKÜNSE KİTABI OKUMAYA BAŞLAMADAN ÖNCE BİLMENİZDE YARAR VARDIR.

Söz gelişi, okuduğunuzun bir kurgu -roman, oyun, epik, lirik vs.- eser mi yoksa bir tür açıklayıcı bir çalışma mı olup olmadığını bilmek zorundasınız. Neredeyse her okur bir kurgu eseri gördüğünde tanıyacaktır. Veya öyle görünen bir çalışmayı anlayacaktır -gerçi bunun o kadar kolay olmadığı ortaya çıkmıştır. *Portnoy's Complaint* [Portnoy'un Şikayeti] bir roman mı yoksa psikanalitik bir çalışma mıdır? Aynı şekilde, *Naked Lunch* bir kurgu mu yoksa okurların alkol belasından kurtulması için yazılmış olan kitaplara benzer şekilde uyuşturucu kullanımına dair bir bilgilendirici çalışma mıdır? *Rüzgar Gibi Geçti*, bir roman mı yoksa İç Savaş öncesi ve sırasındaki Güney'in tarihini anlatan bir eser midir? *Main Street* [Ana Cadde] ve *Gazap Üzümlerini*, edebiyat (belles-lettres) mı yoksa, biri şehirleşmeye odaklanmış, diğeri kırsal yaşamı gözler önüne sermek bakımından her ikisini birden sosyoloji mi saymak gerekir?

Elbette bütün bunların hepsi birer romandır; hepsi de çoksatan listelerin roman kısmında yer alan kitaplardır. Ancak buna rağmen bu sorular absürt değildir. Sadece başlıklarına bakarak bile *Main Street* ve *Middletown* gibi eserlerin, kurgu mu sosyal bilim mi olduğunu ayırdetmek zordur. Günümüz romanlarının içinde aynı zamanda sosyal bilim ve çoğu sosyoloji içerisinde bir hayli kurguya rastlanır, bunları birbirilerinden ayırdetmek zordur. Fakat, *The Andromeda Strain* veya Robert Heinlein ya da Arthur C. Clarke gibi yazarların eserlerinde bir başka bilim türü -fizik ve kimya meselâ daha vardır. Ve, kurgu olmadığı aşikâr olan *The Universe and Dr. Einstein* [Evren ve Dr. Einstein] gibi bir kitap, neredeyse bir ro-

man kadar 'okunabilir' ve hatta muhtemelen de söz gelişi William Faulkner gibi yazarların bazı romanlarından daha okunabilir bir nitelik taşımaktadır.

Açıklayıcı kitaplar, genel manasıyla 'bilgi' taşıyan çalışmalardır. Temelde görüşler, kuramlar, hipotezler veya az çok belirli bir doğruluk taşıyan spekülasyonlar ve bu anlamda bilgiler barındırıyorsa o, bir açıklayıcı eserdir. Kurgu çalışmalarda olduğu gibi insanlar, açıklayıcı eserlerle karşılaştıklarında tanırlar. Ancak buradaki sorun, kurgu-dışı olan ile kurguyu ayırmak değil birbirinden farklı, çeşitli türde açıklayıcı kitaplar olduğunun ayırdına varmaktır. Salt bilinmesi gereken hangi kitapların temelde öğretici olduğu değil aynı zamanda hangilerinin, ne tür öğreticilikleri olduğudur. Bir tarih ya da felsefe kitabının karşılayabileceği bilgi veya aydınlanma türü aynı değildir. Bir fizik kitabıyla ahlak kitabının ele aldığı problemler bir değildir; ne de bunları yazanların farklı problemleri çözmek için başvurdukları yöntemleri.

Buradan hareketle, analitik okumanın birinci kuralı, her ne kadar her türden kitaba uygulanabilir olsa da, özelde kurgu-dışı olan, açıklayıcı kitaplara uygulanır oluşudur. Bu kural bizi nereye götürür, özellikle de bu son kısmı?

Daha önce de belirttiğimiz gibi bunu yapmanın ilk yolu kitabı incelemektir -inceleyici bir okumaya tabi tutmak. Önce başlığı, alt başlığı, içindekiler kısmını okur ve daha sonra yazar tarafından yazılmış önsöz ve giriş kısmına ve dizine şöyle bir göz atarsınız. Eğer bunlar yetmezse yayınevinin arka kapaktaki tanıtım yazısını okursunuz. Bütün bunlar, yazar tarafından rüzgârın ne taraftan estirileceğini gösteren işaret flamalarıdır. Eğer bunlara kulak asmayıp, bakmadan, dinlemeden yola devam ederseniz bu onun hatası olmayacaktır.

Bir Kitabın Başlığından Neler Öğrenebilirsiniz?

Kitap hakkında fikir veren işaretlere gerekli dikkati göstermeyen okur sayısı zannettiğinizden çok daha fazladır. Biz öğrencilerimizle bu durumu tekrar be tekrar yaşamışızdır. Onlara kitabın ne hakkında olduğunu sormuşuzdur. Burada istediğimiz, genel hatlarıyla bunun ne tür bir kitap olduğunu bize anlatmalarıdır. Bu, bir kitabı ele almaya başlamanın iyi ve neredeyse olmazsa olmaz bir yoludur. Buna rağmen bu soruya çoğu zaman herhangi bir cevap alamamışızdır.

İsterseniz bu tür bir durumda ortaya çıkabilecek karışıklığa dair birkaç örneği ele alalım. Darwin, 1859'da oldukça meşhur olacak bir kitap yayınladı. Bunun üzerinden bir yüzyıl geçtikten sonra bütün bir İngilizce-konuşan dünya, onun bu eserini tebrikle karşıladı. Üzerinde sonu gelmez tartışmalar yapıldı ve yaptığı etki kitaptan bir şeyler öğrenmiş olan ve olamayan yorumcularca değerlendirmeye tabi tutuldu. Kitap, evrim kuramı hakkındaydı ve başlıkta 'türler' yer alıyordu. Başlık neydi peki?

Muhtemelen *Türlerin Kökeni* (The Origin of Species) diyeceksiniz ki bu pek yanlış sayılmayacaktır. Ancak bunu söylemeyebilirdiniz. Onun yerine *Türlerin Kökenleri* (The Origin of the Species) de diyebilirdiniz. Yakın bir zamanda hatırı sayılır ölçüde iyi denebilecek yaklaşık yirmi-beş okura Darwin'in kitabının başlığının ne olduğunu sorduk ve yarıdan fazlası bu soruyu, *Türlerin Kökenleri* diye cevapladı. Bu hataya düşmelerinin nedeni açık; bu kişiler kitabı okumamışlardı ve onun insan türlerinin kökenlerinin gelişimi hakkında olduğunu sanmışlardı. Gerçekteyse kitabın bununla çok az ya da hiç ilgisi yoktu ki Darwin daha sonra bu konuyu, İnsanın Türeyişi (The Descent of Man) adlı kitabında ele almıştı. *Türlerin Kökeni*, başlığın ifade ettiği şey hakkındadır -tam olarak söylersek, çok büyük sayıdaki bitki ve hayvanların, temelde doğal seçilim yasasına bağlı olarak, başlangıçtaki küçük sayılarından artıp, üreme-

leri. Yaygın olarak yapılan bu yanlıştan bahsettik çünkü pek çok kişi kitabın başlığını bildiğini zannederken aslında çok az kişi kitabın başlığını dikkat göstererek ve ne demek istediğini düşünerek okumuş oluyor.

İşte size bir başka örnek daha. Bu örnekte sizden başlığı hatırlamanızı değil fakat onun yerine, ne demek istediğini düşünmenizi isteyeceğiz. Gibbon, Roma İmparatorluğu hakkında uzun, meşhur olacak kadar uzun bir kitap yazmıştı. Kitabının başlığını da, *Roma İmparatorluğu'nun Gerileyişi ve Çöküşü* (The Decline and Fall of the Roman Empire) koymuştu. Kitabı eline almış olan neredeyse herkes başlığı hatırlıyordu; ve hatta çoğu kişi, kitabı hiç eline almamasına rağmen biliyordu. Gerçekten de 'gerileyiş ve çöküş', herkesçe bilinen bir ifade halini almıştı. Ancak buna rağmen aynı iyi-okur dediğimiz yirmi-beş kişiye neden ilk bölümün başlığının 'İmparatorluk'un Antonyo Dönemindeki Sınırları ve Askeri Gücü' olduğunu sorduğumuzda bir fikirleri yoktu. Düşünmedikleri şey eğer ki kitabın tamamına *Gerileyiş ve Çöküş* gibi bir başlık konuyorsa anlatımın Roma İmparatorluğu'nun zirvede olduğu bir noktadan başlayıp çöküşe doğru gideceğinin çıkartılabileceğiydi. Zihinlerinde, bilinçsiz bir şekilde 'gerileyiş ve çöküş'ü 'yükseliş ve çöküşe' dönüştürmüşlerdi. Bunun üzerine kafaları karışmıştı çünkü Antonyo Dönemi'nden bir buçuk yüzyıl önce son bulmuş olan Roma Cumhuriyeti'yle ilgili bir tartışma söz konusu değildi. Oysa eğer başlığı dikkatlice okumuş olsalardı daha önce bilmeseler bile Antonyo Dönemi'nin İmparatorluk'un tepe dönemi olduğunu çıkartabileceklerdi. Başka bir ifadeyle, başlığı okumaları kitabı okumaya başlamadan önce kendilerine o kitapla ilgili gerekli bir bilgiyi vermiş olacaktı; fakat çoğu insanın ilk kez karşılaştığı bir kitapla ilgili davrandığı gibi bunu yapmamışlardı.

Başlıkların ve önsözlerin pek çok okurca göz ardı edilmesinin bir nedeni, okudukları kitabı sınıflandırmanın önemli olduğunu düşünmemeleridir. Dolayısıyla, analitik okumanın bu ilk kuralını

izlememiş olmaktadırlar. Oysa bunu yapmaya çalışmış olsalardı kendilerine olan yardımından ötürü yazara minnettar kalacaklardı. Yazar, açıkça, okurun eline aldığı kitabın ne tür bir kitap olduğunu bilmesinin önemli olduğunu düşünmektedir. Önsöz kısmında bu karmaşık hali açıklayıcı olmasının ve genellikle koyacağı başlığı -veya en azından alt-başlığı- konuyu iyi anlatan bir şey olarak seçmesinin sebebi budur. Buradan hareketle, Einstein ve Infeld, *Fiziğin Evrimi*'ne yazdıkları önsözde okurdan "popüler olmuş olsa bile bilimsel bir kitabı bir roman gibi okumamaları gerektiği" yönündeki beklentilerini dile getirmişlerdir. Ayrıca çalışmalarının ayrıntıları hakkında okura baştan bilgi vermek amacıyla analitik bir içindekiler kısmı hazırlamışlardır. Her halükârda önden verilen bölüm başlıkları ana başlığın önemini pekiştirme amacına hizmet eder.

Bütün bunları hiçe sayan bir okurun, Bu ne tür bir kitap? sorusuyla kafası karıştığında suçlayacağı tek kişi kendisidir. Zihni, giderek daha fazla allak bullak olacaktır. Eğer bu soruyu cevaplayamazsa ve eğer ki bu soruyu hiç sormazsa kitap hakkında başka pek çok soruyu daha cevaplandıramayacaktır.

Başlıklara önem verilmesi de yeterli değildir. Dünyanın en net başlıkları, en açık ön bilgilendirmeler, eğer ki zihninizde önceden geniş bir sınıflandırma hattı mevcut değilse bir kitabı sınıflandırmanıza yardımcı olmayacaktır.

Psikoloji ve geometrinin her ikisinin de bilimin dalları olduğunu bilmiyorsanız Euclid'in *Geometrinin Unsurları* ile William James'in *Psikolojinin İlkeleri*'nin aynı tür kitaplar olduğunu anlamanız zordur -ve aynı şekilde bilim dalları arasındaki farklılıkları bilmedikçe, her iki başlıkta yer alan ve büyük ölçüde aynı anlama gelecek şekilde kullanılmış olan 'unsurlar' ile 'ilkeler' kelimelerinin (genel anlamda olmasa bile) arasındaki farklılıkları ayırdedemezsiniz. Benzer şekilde, Aristo'nun *Politika* ve Adam Smith'in *Ulusların Zenginliği* için de bu kitapların ne derece benzer ve farklı oldukla-

rını söyleyebilmeniz ancak ele alınan problemlerin ne olduklarını bilmeniz halinde mümkün olacaktır.

Başlıklar bazen kitapları gruplandırma işini kolaylaştırırlar. Euclid'in *Unsurlar*'ı, Descartes'in *Geometri*'si ve Hilbert'in *Geometrinin Temelleri*'nin üçünün de matematik kitabı olduğunu bilenler başlıklara bakarak birbirine yakın konularda olduğunu anlayabilirler. Ancak bu her zaman böyle olmaz. Mesela Augustine'in *Tanrı'nın Şehri*, Hobbes'ın *Leviathan*'ı ve Rousseau'nun *Toplum Sözleşmesi* kitaplarının hepsi de siyasal çalışmalardır ancak içerik bölümlerine bakılmadıkça her üçünün de ortak bir takım problemleri çalışma konusu yaptıklarını anlamak mümkün değildir.

Buna karşın, yinelemek gerekirse kitapları gruplandırmak yeterli değildir; birinci kuralı yerine getirmiş olmak için bu grubun türünü de bilmeniz gerekir. Bazen kitabı doğru şekilde sınıflandırmanızı sağlayacak bazı kategorileriniz olmadığı müddetçe ne başlık, ne ilk birkaç sayfa ve hatta ne de kitabın tamamı bunu size vermeyebilir. Diğer bir deyişle, eğer sınıflandırmanın akıllıca olmasını istiyorsanız bu işi biraz akla dayanarak yapmanız zorunludur. Bu ancak ayrımları hesaba katmak ve böylelikle anlamlı kategoriler oluşturmak ve zamanın sınavına karşı ayakta kalabilmeyi başarmakla mümkün olabilir.

Daha önce kitapların sınıflandırılmasını kabaca ele almıştık. Bu esnada, temel ayrımın bir tarafta kurgu ile diğer tarafta bilgi verme amacı taşıyan veya açıklayıcı çalışmalar arasında olduğunu söylemiştik. Açıklayıcı kitaplar arasında da, tarih ile felsefe ve bu ikisi ile de bilim ve matematik kitapları arasında daha ileri bir ayrıma gidebileceğimizi belirtmiştik.

Buraya kadar bütün bunlar gayet işe yarar bir temellendirmeydi. Bu, fena olmayan bir tanıtma kategorisi oluşturan bir sınıflandırma şemasıydı ve muhtemelen çoğu insan buna dayandığı takdirde kitapların çoğunluğunu, doğru yere yerleştirebilirdi. Ancak bu, tüm kitapları bütün kategorilere ayırmak demek değildi.

Sıkıntı şu ki henüz sınıflandırmaya dair herhangi bir ilkeye sahip değiliz. Daha yüksek okuma düzeylerini ele aldıkça bu ilkeler hakkında pek çok şey söyleyeceğiz. Şu an için kendimizi temel bir ayrımla, tezgâhın üzerindeki bütün açıklayıcı çalışmalara uygulanabilecek olan bir ayrımla sınırlamak istiyoruz. Bu ayrım kuramsal ve pratik çalışmalar arasındaki ayrımdır.

Pratik ve Teorik Kitaplar

Herkes 'kuramsal' ve 'pratik' kelimelerini kullanmakta fakat kullanan herkesin bunların anlamlarını bildiğini söylemek zor ve belki de en az bilenler özellikle eğer hükümettelerse bütün kuramcılara kuşkuyla yaklaşan, dediğim dedik pratik adamlarıdır. Bu tür kişiler için 'kuramsal', hayali ve hatta mistik anlamına gelmektedir; 'pratik' ise o an karşılığı alınan, işe yarar bir şeyleri ifade etmekte. Bunda bir gerçek payı var şüphesiz. Pratik olan, hemen o anda veya uzun vadede bir şekilde işi halletmeye yarar. Eğer burada yakalanmış olan kaba gerçeği parlatırsak bir yazarın kafasında olabilecek iki amaç olarak bilgi ve eylem arasındaki ayrıma ulaşmış oluruz.

Bu durumda açıklayıcı kitaplar söz konusu olduğunda bunların bilgi taşıyıp taşımadıklarını sorabilirsiniz. Bunun cevabı şudur ki elbette akıllıca yapılan bir hareket bilgiye dayanır. Bilgi, sadece doğanın kontrolü ve kullanışlı makinelerin icadı için değil ayrıca insani davranışı yönlendirme ve çok çeşitli beceri alanlarında insanın işlemlerini düzenleme şeklinde, pek çok alanda kullanılır. Burada ortaya koymaya çalıştığımız bu düşünceler, saf ve uygulamalı bilim veya zaman zaman oldukça eksik bir biçimde bilim ve teknoloji olarak adlandırılan dallar arasındaki ayrımda belirgin olarak görülür.

Bazı öğretmenler ve bazı kitaplar sadece iletişime geçebildikleri bilgiyle ilgilenirler. Bu demek değildir ki bunun yararını yok sayarlar veya bilginin *salt* kendi başına iyi olduğunda ısrarcıdırlar. Bunlar kendilerini sadece tek bir iletişim veya öğretim türüyle sı-

nırlandırmakta ve diğer ihtimalleri başkalarına bırakmaktadırlar. Bu başkalarının ilgisi salt bilginin ötesine geçmektedir. Onlar, bilgi yardımıyla çözülebilecek insan yaşamının sorunlarıyla ilgilenmektedirler. Bilgiyle de iletişim kurmaktadırlar fakat bunu yaparken her zaman için onun uygulamasına dair bir bakışa ve vurguya sahiptirler.

Bilgiyi pratik hale getirmek için onu, işlemenin kurallarını bulmamız gerekir. *Durum nedir*'in ötesine geçerek *bir yere varmak istiyorsak bununla ne yapmamız gerekir*'e geçmeliyiz. Bu durum ne olduğunu bilme ile *nasıl* olduğunu bilme arasındaki ayrımla özetlenebilir. Kuramsal kitaplar size durumun *ne* olduğunu öğretirler. Pratik kitaplarsa yapmak istediğiniz veya yapmanız gerektiğini düşündüğünüz bir şeyi nasıl yapabileceğinizi öğretirler.

Elinizdeki, kuramsal değil pratik bir kitaptır. Bir şeyi nasıl yapmanız veya ne yapmanız gerektiğini söyleyen kitaplar, pratiktir. Buradan hareketle, görüldüğü gibi pratik kitaplar sınıflandırmasına, mühendislik, tıp, aşçılık gibi öğretilen her türden sanatsal beceri bilgisi ve ekonomi, etik ve siyasal problemler üzerine olan kitaplar gibi ahlaki olarak sınıflandırılan kitaplar girmektedir. Tam adıyla 'normatif' olan bu sonuncu gruptaki kitapların neden pratik kitaplar içerisinde özel bir kategori teşkil ettiklerini daha sonra açıklayacağız.

Muhtemelen, öğretilen sanatsal beceri ve el kitapları ya da kuralcı kitapları pratik kitaplar olarak sınıflandırmamızı sorgulayan olmamıştır. Fakat daha önce atıfta bulunduğumuz 'pratik' adamlar, söz gelişi etik üzerine veya ekonomiye dair bir kitabın pratik olmadığını düşünecektir. Onlar, bu tür bir kitabın pratik olmadığını çünkü gerçeği yansıtmadığını ya da işe yaramadığını söyleyecektir.

Her ne kadar ekonomi üzerine gerçeği yansıtmayan bir kitap kötü bir kitapsa da gerçekte, bunun konuyla ilgisi yoktur. Dar anlamıyla söylersek her etik çalışma bize hayatımızı nasıl yaşayacağımızı, ne yapıp ne yapmamamız gerektiğini öğretmektedir ve bunu

yapıp şunu yapmamamıza bağlı olarak karşımıza çıkacak ödül ve cezalar hakkında bilgi verir. Böylece, ortaya çıkan sonuçlarla hemfikir olup olmamamız bir çalışmanın pratik olup olmadığını belirler. (Bazı modern sosyolojik çalışmalar insana dair herhangi bir değerlendirmede bulunmadan salt gerçek davranışlarla yetinmekteler. Bunlar ne etik ne de pratik kitaplardır. Bunlar, kuramsal kitaplara girerler -bilimsel çalışmalar).

Ekonomi üzerine olan çalışmalar da benzerdir. Ekonomik davranışa dair rapor edici, matematiksel veya istatistiksel olmanın dışında pratik olmaktan çok kuramsal olan çalışmalar genellikle bize birey veya toplum ya da devlet olarak ekonomik yaşamı nasıl düzenlememiz gerektiğini öğretir, bu konuda ne yapmamız ve yapmamamız gerektiğini söyler ve eğer yapmamız gerekenleri yapmazsak ceza olarak başımıza gelecekler hakkında bilgi verirler. Yinelemek gerekirse, içinde yazılanlarla hemfikir olmayabiliriz ama bu bir kitabı pratik-dışı yapmaz.

Immanuel Kant, biri *Saf Akhn Eleştirisi* (The Critique of Pure Reason) ve diğeri *Pratik Akhn Eleştirisi* (The Critique of Practical Reason) olmak üzere iki meşhur felsefi eser yazmıştır. Birincisi, bilinebilecek ve bilinemeyecek olan hakkında olduğu kadar bir şeyin ne olduğu ve bunu nasıl bilebildiğimiz -nasıl bilinebileceği değil tam anlamıyla bizim o şeyi nasıl bilebildiğimiz- hakkındadır. Hiç kuşkusuz bu kendi türünün en iyisi (par excellence) bir kitaptır. *Pratik Akhn Eleştirisi* ise, insanların nasıl hareket etmeleri ve doğru ve faziletli bir davranışı neyin oluşturduğuna dairdir. Bu kitap, her türden doğru hareketin temeli olarak vazifeye büyük bir vurgu yapmaktadır ki bu vurgu, pek çok modern okura kabul edilemez görünebilir. Onlar, vazifenin kullanışlı bir etik kavram olduğuna inanmanın daha fazla 'pratik olmayan' bir şey olduğunu bile söyleyebilirler. Bununla ne kastetmektedirler, elbette ki Kant'ın görüşlerinde ve temel yaklaşımlarında yanıldığını. Fakat bu demek değildir ki bu kitap, burada kastettiğimiz anlamda pratik olmayan bir kitaptır.

El kitapları ve ahlaki çalışmalardan (geniş anlamda) başka pratik yazıma dair bir başka örnekten daha bahsedilmelidir. Bir söylem (siyasal bir konuşma veya ahlaki bir vaaz) de kesin bir şekilde bir şeyi nasıl yapmanız ve o şey hakkında nasıl hissetmenin gerektiğini söylemeye çalışır. Bir konuda pratik bir şekilde yazan biri sadece size bir takım tavsiyelerde bulunmuyor aynı zamanda sizi o tavsiyeleri tutmaya ikna etmeye çalışıyordur. Buna dayanarak denebilir ki her ahlaki içerikli çalışmada söylemsel veya vaaz niteliğinde bir unsur vardır. Bu ayrıca bunun gibi bir konuda sanatsal bir beceri öğretmeye çalışan kitaplar için de böyledir. Buna bağlı olarak bizim yapmaya çalıştığımız ve çalışacağımız, size daha iyi okumayı öğretmeye çalışmaya ek olarak bu konuda çaba göstermeniz için ikna etmeye de çalışmaktır.

Her ne kadar her pratik kitap belli oranda söylemsel ve yüreklendirici ise de bu, söylem veya yüreklendirmenin pratik olanın ayrılmaz bir parçası olduğu anlamına gelmemelidir. Siyasal bir nutuk ve siyaset üzerine olan bir çalışma arasında farklılık vardır tıpkı ekonomik propaganda ile ekonomik problemlere dair bir analiz arasında olduğu gibi. *Komünist Manifesto*, bir tür nutuktur fakat Marks'ın *Kapital*'i ondan çok daha fazlasıdır.

Bazen bir kitabın başlığına bakarak onun pratikliğini anlayabilirsiniz. Eğer ki başlık 'becerisi' veya 'nasıl yapılacağı' gibi ifadeler taşıyorsa bunu tek bakışta yakalarsınız. Eğer ki başlık sizin pratik olduğunu bildiğiniz etik ya da siyaset, mühendislik veya iş ve pek çok durumda ekonomi, hukuk veya tıp gibi alanlara hitap ediyorsa kitabı haklı olarak pratik diye sınıflandırabilirsiniz.

Başlıklar size bundan çok daha fazlasını da söyleyebilir. John Locke benzer başlıklarda iki kitap yazmıştır: İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Deneme ve *Sivil Hükümetin Kökeni, Sınırı ve Sonuna Dair Bir İnceleme*. Peki bunlardan hangisi pratik hangisi kuramsaldır?

Sadece başlıklara bakarak birincisinin kuramsal olduğu, çünkü anlama yetisine dair her türlü analiz kuramsal olacaktır, ve ikin-

cisinin de pratik olduğu sonucunu çıkartabiliriz çünkü hükümet problemleri bizatihi pratiktir. Fakat isteyen, daha önce ortaya koymuş olduğumuz inceleyici okumaya başvurarak bunun ötesine de geçebilir. Locke, anlama yetisine dair kitabına bir giriş yazmıştı. Orada yapmaya çalıştığı şeyi, "insanın bilgisinin kökeni, kesinliği ve sınırı" üzerine bir soruşturma yapmak olarak ifade eder. İfalendirme biçimi hükümet üzerine olan kitabına benzemektedir fakat önemli bir farkla. Locke birinde, bilginin kesinliği ya da geçerliliği ile ilgilenmekteyken diğerinde hükümetin amacı veya niyetiyle ilgilenmektedir. Bir şeyin geçerliliğine dair sorular kuramsalken bir şeyin sonu, hizmet ettiği amacı gibi konular pratiktir.

İnceleyici okuma becerisini tarif ederken bir kitap kapağını ve belki bir de dizinini okuduktan sonra orada kalınmaması gerektiğini kaydetmiştik. Size kitabı özetler nitelikte gelen bazı bölümlerin de okunması gerektiğini belirtmiştik. Ayrıca kitabın başlangıç, sonuç ve ana parçalarının da okunması üzerinde durmuştuk.

Bu, zaman zaman olduğu gibi bir kitabın başlığı ve kapağından hangi sınıfa girdiğinin anlaşılamadığı durumlarda zorunlu bir hale gelir. O durumda, metnin ana gövdesindeki bazı işaretlere dayanmak zorundasınızdır. Kelimelere dikkat göstererek ve temel kategorileri aklınızda tutarak bir kitabı çok fazla okumadan sınıflandırabilirsiniz.

Bir kitap, 'yapılmalı', 'zorunlu', 'iyi' ve 'kötü', 'amaçlar' ve 'araçlar' gibi kelimeleri kullanım sıklığına bakıldığında çok geçmeden kendisini ele verecektir. Pratik bir kitabın karakteristik cümlesi bir şeyin yapılması gerektiğini içerir; veya bir şeyi yapmanın en doğru yolunun ne olduğunu; nihai amaç ya da başvurulan araç olarak bir şeyin ötekinden daha iyi olduğunu. Bunun tersine olarak kuramsal bir kitap, 'meli/malı', 'zorunlu' gibi kelimeler yerine 'dır, dir, dur, dür' demeyi sürdürecektir. Bunlar bir şeyin doğruluğunu göstermeye çalışır, bunlar da verilerdir; yoksa şunlar şundan daha iyidir değilse daha kötüdür ya da bu şekilde yapmak daha doğrudur demez.

Kuramsal kitaplara değinmeden önce bu problemin, içtiğiniz şeyin kahve mi yoksa süt mü olduğuna karar vermek kadar basit olduğunu düşünmemeniz konusunda uyarmak isteriz. Bizim burada yaptığımız sadece ayrım yapmaya başlamanızı sağlayacak bazı işaretler sunmak. Kuramsal ve pratik olan arasındaki ayrımı ne kadar iyi anlarsanız bu işaretleri de o kadar iyi kullanabilirsiniz.

Bir nedenle bunlara fazla güvenmemeniz gerektiğini öğrenmek zorundasınız. Kitapları sınıflandırma konusunda kuşkucu olmanız şart. Ekonomi her ne kadar temelde ve genellikle pratik bir şey ise de bu konuda bütünüyle kuramsal kitapların da olduğunu kaydetmiştik. Benzer şekilde her ne kadar anlama temelde ve genellikle kuramsal bir mesele ise de size 'nasıl düşünmeniz gerektiğini' öğretme iddiası taşıyan kitaplar da (gerçi bunların çoğu korkunç olsa da) vardır. Ayrıca, tıpkı kurgu ile sosyoloji arasındaki farkı bilmeyen romancılar gibi kuramsal ile pratik olan arasındaki farkı bilmeyen yazarların da olduğunu göreceksiniz. Bunun yanında, Spinoza'nın *Etik*'i gibi kısmen bir türde kısmen ötekinde olanlar çıkacak. Ancak her şeye rağmen bir okur olarak yazarın ele aldığı probleme nasıl yaklaştığını ortaya çıkarmaya çalışmak, yararınızadır.

Teorik Kitapların Türleri

Klasik kitaplar geleneksel olarak tarih, bilim ve felsefe olarak ayrılırlar. Bunlar arasındaki farkı herkes iyi kötü bilir. Ne zaman ki daha net bir tanımlamaya ihtiyaç duyar, ayrımları daha somut olarak vermek gerkirse o zaman sıkıntı doğar. İsterseniz şu an için bu netameli konunun altına girmeyerek bazı, kabaca yapılmış değerlendirmelerle yetinelim.

Tarih kitapları söz konusu olduğunda başlık genellikle çeldiricidir. Eğer başlıkta 'tarih' kelimesi geçmiyorsa o takdirde kitabın dış kapağından hareketle bunun geçmişte olmuş bitmiş bir şey hakkında olduğunu sanarız -elbette bunun illa çok uzun bir zaman

önce olması şart değildir dün de olmuş bitmiş olabilir pekâla. Tarih kitaplarının özü, anlatımdadır. Tarih, geçmişte olmuş ve içinde yaşadığımız zamanda bir dizi değişikliğe etki etmiş olan belirli olay ve şeylere dair bilgidir. Tarihçi bu olan biteni anlatır ve çoğu zaman bu anlatımına, olayların önemine dair kendi yorumunu veya içgörüsünü de katar.

Tarih, kronolojiktir. Kelimenin kökeni *chronos* Yunanca zaman anlamına gelir, *topos* ise yine Yunanca yer demektir. Tarih her zaman için geçmişte olmuş şeylerle veya belirli bir tarihte ve belirli bir yerde meydana gelmiş olan olaylarla ilgilenir.

Bilim ise bu şekilde geçmişle ilgilenmez. O, *her* zaman ve her yerde olabilecek meseleleri konu eder. Bilim insanı, genellemelerin ve yasaların arayışındadır. Tarihçinin yaptığı gibi belirli şeylerin belirli bir zamanda ve yerde nasıl meydana geldiğini değil bir şeylerin her durumda veya çoğunlukla nasıl olduğunu ortaya koymaya çalışır.

Bilimsel bir kitap başlığı genellikle bir tarih kitabının başlığından daha az şey söyler. Başlıkta 'bilim' kelimesi, zaman zaman yer alabilir ancak daha çok psikoloji, jeoloji veya fizik gibi çalışma konusu edilen şey yazılıdır. O halde bilmemiz gerekli olan jeolojinin bilim insanına ya da metafiziğin filozofa ait olması gibi kime ait olduğudur. Sıkıntı, çeşitli zamanlarda hem bilimciler hem de filozoflarca öne sürülen fizik ve psikoloji gibi nerede durduğu çok net olmayan dallarda yaşanır. Hatta zaman zaman birbirlerinin yerlerine kullanıldıkları için 'bilim' ve 'felsefe' kelimeleri de bu anlamda sıkıntı yaratıcıdır. Aristo, kendi kitabına, bilimsel bir çalışma sayarak *Fizik* demiştir oysa bugünkü kullanıma göre bizim onu felsefe saymamız gerekir; ve Newton bizim bugün bilimin baş yapıtlarından kabul ettiğimiz büyük eserine, *Doğal Felsefenin Matematiksel İlkeleri* başlığını koymuştur.

Felsefe ise yakın ya da uzak geçmişteki belirli olaylara dair açıklamalardan çok genel gerçekliklerin arayışında olma anlamında ta-

rihe değil bilime benzemektedir. Fakat filozof, bilim insanıyla aynı soruları sormadığı gibi sorduğu soruları cevaplarken de onunla aynı yöntemleri kullanmaz.

Başlıklar ve çalışma konularının adlandırılması bir kitabın bilimsel mi yoksa felsefi mi olduğunu saptamamıza yeterli olmuyorsa o halde bunu nasıl anlayacağız? Bu noktada, her ne kadar bunu uygulayabilmeniz için elinizdeki kitabı belli ölçüde okumuş olmanız gerekse de her zaman işe yaradığını düşündüğümüz bir kriter var. Eğer kuramsal bir kitap sizin normal, rutin, gündelik tecrübelerinizin dışında kalan şeyler üzerinde yoğunlaşıyorsa bu bilimsel bir çalışmadır. Yok değilse, felsefi.

Bu ayrım size şaşırtıcı gelebilir. İsterseniz bunu biraz açalım. (Ancak bu kriterin yalnızca bilim ve felsefe kitaplarına uygulanabileceğini, diğerleriyle alakalı olmadığını aklınızdan çıkarmamanızı hatırlatalım). Galileo'nun İki Yeni Bilim'i (Two New Sciences), yatık bir düzlemde belirli deneyleri yaptığını hayal etmenizi veya tekrarlamanızı gerektirir. Newton'un *Optikler*i (Optics), karanlık odalarda, prizmalarla, aynalarla ve özellikle de kontrol edilen ışınlarla yaşanan deneyimlere göndermede bulunur. Yazarın burada gönderme yaptığı özel deneyimler labaratuvarda elde edilen türden değildir. Aynı şekilde Darwin'in *Türlerin Kökeni*'nde aktardığı veriler uzun yıllar boyunca sahada gözlemlediği şeylerdir. Bunlar, benzer çabayı gösteren başkalarınca da yeniden kontrole tabi tutulması mümkün gerçekliklerdir. Fakat bu o anlamda, ortalama bir insanın sıradan, gündelik tecrübesiyle test edilebileceği şeyler demek değildir.

Bunun tersine olarak felsefi bir kitap sıradan bir insanın tecrübe dünyasının dışında kalan verilere ve gözlemlere başvurmaz. Bir filozof, yazarın söylemek zorunda olduğu bir şeyin onaylanması veya desteklenmesi için kendi normal veya başkalarıyla ortak tecrübesine göndermede bulunur. Böylelikle, Locke'un İnsanın Anlama Yetisi Üzerine *Deneme*'si, psikoloji içerisinde felsefi bir çalışmay-

ken Freud'un yazdıkları, bilimseldir. Locke, her hususu hepimizin kendi zihinsel süreçlerimizle deneyimlediğimiz bir şey olarak öne sürmektedir. Freud ise ortaya koyduğu noktaların pek çoğunu sadece psikanalistin çalışma ofisindeki klinik koşullar altında yaptığı gözlemlerin rapor edilmesine dayandırmaktadır.

Bir başka büyük psikolog William James, ilginç bir orta yol tutuyor. O ancak dikkatli ve eğitim almış bir gözlemcinin yaşayabileceği özel deneyim örnekleri veriyor fakat yanı sıra zaman zaman okurdan söylenenlerin doğru olup olmadığını kendi tecrübelerinden hareketle değerlendirmelerini istiyor. Bu nedenle denebilir ki James'in *Psikolojinin İlkeleri* kitabı, temelde bilimsel olsa da hem bilimsel hem de felsefidir.

Burada yapılan ayrımın, bilim, deneysel veya özenli gözlemsel araştırmalara dayanan birşeyken felsefenin salt bir masabaşı düşünmesi olarak alındığında yaygın bir kabule sahip olduğu görülür. Bu aradaki zıtlık birbirini gücendirici olmamalıdır. Masa başında, insanlığın ortak tecrübesi ışığında düşünmesini bilen bir insan tarafından çözülebilecek olan, bazıları son derece önemli belirli problemler vardır. Ancak öyle başkaca problemler de vardır ki bunların hiçbir şekilde maşabaşı düşünmesiyle çözüme kavuşturulması mümkün değildir. Bunların çözülmesi, normalin ve gündelik rutinin ötesine geçen tecrübelerin bir tür soruşturulmasıyla -labaratuvar deneyleri veya alan çalışması gibi- mümkündür. Özel bir tecrübe gerektirmektedir.

Bu, filozofun salt bir düşünür ve bilim insanının da bir gözlemciden ibaret olduğu anlamına gelmez. Her ikisinin de gözlemde bulunması ve düşünmesi zorunludur ancak farklı gözlem türleri üzerine de düşünürler. Ve bununla birlikte kanıtladıklarını düşündükleri bir takım vargılara ulaştıklarında, bu ulaştıklarını bilimci özel tecrübelerden elde ettiği sonuçlara, filozof ise herkesin yaşadığı tecrübelere işaret ederek farklı şekillerde ortaya koyacaklardır.

Felsefi ve bilimsel kitaplar arasındaki bu yöntem farklılığı her

zaman kendini belli eder ve bu size okuduğunuz kitabın ne tür bir çalışma olduğunu söyler. Eğer ki söylenenleri anlama şartı olarak gönderme yapılan bir tecrübe türünü kaydetmişseniz kitabın bilimsel mi yoksa felsefi mi olduğunu ayırdedeceksiniz demektir.

Bu önemlidir çünkü dayandıkları farklı tecrübe türlerinden ayrı olarak bilimci ve filozoflar, tam olarak aynı şekilde düşünmezler. Sav ileri sürme tarzları farklıdır. Tüm bu savlama türü farklılıklarını oluşturan kavram ve önermeleri bulabilmeniz şarttır.

Aynı şey tarih için de böyledir. Tarihsel ifadeler, bilimsel ve felsefi olanlardan farklıdır. Bir tarihçi savını farklı şekilde iler sürer ve elindeki verileri de yine farklı şekilde yorumlar. Dahası, tipik bir tarih kitabı biçim olarak anlatıma dayanır. Bir anlatı, ister gerçek ister kurgu olsun bir anlatıdır. Tarihçi, iyi bir hikâye anlatmanın kuralları demek olan poetik yazım biçimine riayet etmek zorundadır. Locke'un İnsanın Anlama Yetisi Üzerine *Deneme*'si veya Newton'un *Principia*'sına ne gibi özellikler izafe edilirse edilsin bunların birer hikâye oldukları söylenemez.

Kitaplara dair, en azından henüz okunmamış olanları çok fazla bir sınıflandırmaya tabi tuttuğumuz yönünde itiraz edebilirsiniz. Bu gerçekten de bu kadar önemli mi diye?

Bu itiralarınızı açık bir gerçeğe dikkatinizi çekerek karşılamamız mümkün sanırız. Öğretmenin ders vermekte olduğu veya bir şekilde öğrencilere bir şeyler öğretilen bir sınıfa girdiğinizde çok geçmeden o dersin tarih mi bilim mi ya da felsefe mi olduğunu anlarsınız. Öğretmenin dersi işleyiş biçimi, kullandığı kelime türleri, ileri sürdüğü savlar, öne attığı problemler ve öğrencilerinin vermesini beklediği cevaplar onun hangi alanın hocası olduğunu gösterecektir. Ve eğer orada anlatılanları gerçekten dinlemek ve öğrenmek ise amacınız, sizin bunu bilmeniz bir fark yaratacaktır.

Kısacası, öğretilmeye çalışılan konu başlığına göre kullanılan yöntem de değişiklik gösterir. Her öğretmen bunu bilir. Konu başlığı ve yöntem arasındaki farklılık nedeniyle filozof genellikle

daha önceden meslektaşlarından eğitim almamış olan öğrencilere bir şeyler öğretmeyi genellikle daha kolay bulurken bilimci daha önceden meslektaşlarınca hazırlanmış olan öğrenciyi tercih eder. Aradaki farklılıkları daha da uzatmak mümkündür.

Tıpkı farklı alan farklılıklarına göre öğretim becerileri arasındaki farklılık gibi öğrenme becerisinde de buna bağlı bir farklılık vardır. Öğrencinin etkinliğinin belli ölçüde öğreticiye duyarlı olması gerekir. Kitaplar ile okurları arasındaki ilişki öğreticilerle öğrenciler arasındakiyle aynıdır. Buna bağlı olarak kitaplar, bilgi türü bakımından değiştikçe iletişim kurma, konuları işleyiş ve öğretim açısından da farklılık gösterirler ve eğer her birinin kendi yolundan gideceksek o takdirde her bir türü uygun şekilde okumayı öğrenmemiz gereklidir.

5
KİTABIN RÖTGENİNİ ÇEKMEK

Her kitabın dış kapağının içinde gizli bir iskeleti vardır. Analitik bir okur olarak sizin göreviniz bunu bulup çıkarmaktır.

Bir kitap karşınıza ete kemiğe bürünmüş ve örtünmüş halde gelir. Tam tekmil giyinmiştir. Yumuşak yüzeyin altındaki ana yapıyı ortaya çıkarmak için soymanız veya etini kemiğinden ayırmanız gerekmez. Fakat bir kitabın yapısını kavramanın başlıca yolu olarak kitabı röntgenci gözlerle okumanız şarttır.

Bir kitabın ana yapısını görme ihtiyacının farkında olma, herhangi bir kitabı okumanın ikinci ve üçüncü kuralının keşfine götürür. Farkındaysanız 'herhangi' diyoruz. Bu kurallar bilime ve her türlü açıklayıcı bir esere olduğu kadar şiire de uygulanır. Elbette eldeki kitabın türüne göre uygulanma biçimi de farklı olacaktır. Bir romanın özümsenmesi, siyaset üzerine bir çalışmanınkiyle aynı değildir; aynı kitabın farklı parçaları bile aynı veya aynı düzen içerisinde olamaz. Fakat, istisnasız olarak okunmaya değer her kitabın bir bütünselliği ve parçalardan oluşan bir düzeni vardır. Kitapta düzensizliğe yer yoktur. Ancak, kötü kitaplarda olduğu gibi okunmaz olabilirler.

Bu iki kuralı olabildiğince basite indirgeyerek ifade edeceğiz. Daha sonra onları açıklayıp örnekleyeceğiz.

Analitik okumanın ikinci kuralı şu şekilde ifade edilebilir: KURAL 2. KİTABIN TAMAMININ BÜTÜNSELLİĞİNİ TEK BİR VEYA EN FAZLA BİRKAÇ CÜMLEDE (KISA BİR PARAGRAF OLARAK) İFADE EDİN.

Bu olabildiğince kısa bir şekilde bütün kitabın ne hakkında olduğunu söylemenizi gerektirir. Bir kitabın ne hakkında olduğunu söylemek onun ne tür bir kitap olduğunu söylemekle aynı şey değildir. (Bu Kural 1'e girer). Burada 'hakkında' kelimesi yanlış yönlendirici olabilir. Bir anlamda kitap, ele aldığı konuya bir açıdan yaklaşan belirli bir konu başlığı *hakkında*dır. Eğer bunu bilirseniz o kitabın ne *tür* bir kitap olduğunu da bilirsiniz. Fakat 'hakkında'da bir başka, daha teklifsiz bir anlam vardır. Bir kişiye neyle ilgilendiğini veya ne hakkında uğraş verdiğini sorarız. O nedenle bir yazarın da neyle ilgilendiğini, ne yapmaya çalıştığını anlamaya çalışabiliriz. Bu anlamda bir kitabın ne hakkında olduğunu ortaya koymak onun *tema*sını veya ana *nokta*sını ortaya koymaktır.

Bir kitap, bir konudaki beceri sanatıyla ilgilidir. (Burada bir kez daha 'beceri sanatı' kavramını dar anlamıyla düşünmeniz konusunda uyarıyoruz. Burada kastettiğimiz ya da tek kastettiğimiz 'güzel sanatlar' değildir. Bir kitap, bir şey yapma konusunda belirli bir becerisi olan birinin ürünüdür. O kişi kitap yapabilen biridir ve bu kitabı da bizim yararımız için yazmıştır). Güzel olmasına oranla bir kitap ve bir sanatsal beceri olarak mükemmele yakındır ve bütüncül bir nesnedir. Bu durum müzik eserleri, resimler, romanlar ve oyunlar için de böyledir; bilgi barındıran kitaplar da bundan farklı değildir.

Ne var ki bu gerçeğin belli belirsiz bir şekilde farkında olmak yeterli değildir. Açık bir biçimde bu bütünlüğü kavramanız gereklidir. Bunu başardığınızı anlamanın sadece bir yolu vardır. Bu ancak kendinize veya bir başkasına bu bütünün ne hakkında olduğunu birkaç kelimeyle söyleyebilmenizle mümkündür. (Eğer bunun için pek çok kelimeye ihtiyaç duyarsanız bütünlüğü değil çoğulluğu görmüşsünüz demektir). İfade edemediğiniz 'bütünlük hissiyle' yetinmemelisinizdir. 'Onun ne hakkında olduğunu biliyorum ama bunu ifade edemiyorum' diyen okur muhtemelen henüz kendisini aldatmaktan kurtulamamıştır.

Üçüncü kuralı da şöyle ifade etmek mümkündür: KURAL 3. KİTABIN ANA PARÇALARINI ORTAYA KOYUN VE BUNLARIN BİR BÜTÜN İÇERİSİNDE BİRBİRLERİYLE BİRLİKTELİK KURARAK NASIL DÜZENLENDİĞİNİ GÖSTERİN.

Bu kuralın arkasında yatan neden açıkça kendisini gösteriyor olmalı. Eğer bir sanatsal çalışma kesin bir yalınlık taşıyorsa o takdirde elbette hiçbir parçadan söz edilmeyecektir. Ama bu hiçbir zaman böyle olmaz. İnsanın bildiği, duyumsanabilen ve fiziksel hiçbir şey bu derece bir kesinlik taşımaz -ne de insanın üretimi. Bütün bunların hepsi karmaşık bütünsellikler içerir. Eğer karmaşık bir bütünsellikle ilgili bildiğiniz tek şey, *tekilin nasılığı* ise o durumda onu kavrayamamışsınızdır. Bunun yanı sıra çoğulun *nasıllığını* anlamak için her bir tekili oluşturan ayrı şeylerin nasıl düzenlenerek birliktelik kurduğunu bilmeniz lâzımdır. Eğer parçalar organik bir şekilde ilişkili değilse oluşturacakları bütün, teklik içermeyecektir. Katı şekliyle söylersek burada bütünlükten değil bir birliktelikten bahsedilebilir ancak.

Bir tarafta yığılı duran tuğlalar ile diğer tarafta onlardan yapılmış bir ev arasında tabiki fark vardır. Aynı şekilde, tek bir ev ile evlerden oluşan bir birlik arasında da. Bir kitap, tek bir ev gibidir. Pek çok odası, farklı katlarda, değişik ölçülerde ve biçimlerde, farklı manzaraları ve farklı kullanım biçimleri, pek çok odaları olan bir yapıdır. Odalar kendi kısımları içerisinde bağımsızdır. Her birinin kendi yapısı ve iç dekorasyonu vardır. Fakat bütünüyle bağımsız ve ayrı da değillerdir. Birbirlerine mimarların 'geçiş kalıbı' dedikleri kapılar, kolonlar, koridorlar ve merdivenlerle bağlanırlar. Birbirlerine bağlı olduklarından her birinin yerine getirdiği kısmi işlev bütün evin kullanışlılığına katkıda bulunur. Diğer türlü, ev yaşanır bir yer olmaz.

Bu analoji neredeyse eksiksiz. İyi bir kitap, iyi bir ev gibi, düzenlenmiş parçalardan oluşan bir bütündür. Her bir ana bölümün belirli bir bağımsızlığı vardır. Daha sonra göreceğimiz gibi kendine

ait bir iç yapısı bulunmaktadır ve her bir yapı, diğerlerinden farklı tarzda dekore edilebilmektedir. Fakat aynı zamanda diğer parçalarla bağlantılı da olmak -yani işlevsel olarak ilişkili olmak- zorundadır yoksa bütünün kalitesine zarar vermiş olur.

Evlerin şöyle veya böyle yaşanır yerler olması gibi kitaplar da öyle veya böyle okunabilir şeylerdir. En okunabilir kitap yazar açısından mimari bir başarıdır. En iyi kitaplar en anlaşılır yapıya sahip olanlardır. Her ne kadar bunlar genellikle daha zayıf kitaplardan daha karmaşık iseler de daha büyük bir karmaşa aynı zamanda daha büyük bir duruluğa işaret eder çünkü bunların parçaları daha iyi düzenlenmiştir ve daha bütüncüldür.

En iyi kitapların neden aynı zamanda en okunabilir olanlar olduğunun nedenlerinden biri budur. Üzerine daha az kafa yorulmuş olan çalışmaların okunması daha sıkıcıdır. Bunları iyi bir şekilde okuyabilmeniz için -tabi eğer okunabilir iseler- içerisinde bir plan bulmanız gerekir. Eğer yazarları bu tür kitaplara açık bir plan koymaya çalışırlarsa bunlar daha iyi bir kitap haline gelebilirler. Fakat bir şekilde bir birliktelik kuracak, bir dereceye kadar karmaşık bir bütünsellik sağlayacak ve salt derlemeden ibaret olmayacaklarsa bir plan olmak zorundadır ve sizin de bunu bulmanız şarttır.

Konumlar ve Planlar: Bir Kitabın Bütünselliğini İfade Etmek

İsterseniz şimdi de kitabın bütününü ifade etmenizi gerektiren ikinci kurala bakalım. Bu kuralı nasıl işleteceğinize dair bir kaç örnek onu uygulamaya koymanıza yardım edebilir.

Ve isterseniz buna meşhur bir konu üzerinden değinelim. Muhtemelen okul yıllarınızda Homer'in *Odyssey*'sini okumuşsunuzdur. Okumadıysanız bile Odysseus'un veya Romalıların adlandırmasıyla Ulysses'in hikâyesini bilmeniz lâzım, Ulysses, Troya'da tutsak olarak on yıl kaldıktan sonra sırf sadık karısı Penelope'yi bulmak için geri

döndüğünde etrafını aşıkların sardığını görür. Homer'ın anlatışıyla bu son derece incelikli hikâye, karada ve denizde geçen sayısız macerayla dolu, her türden epizotlarla yüklü ve karmaşık entrikalar barındırır. Fakat bunun yanında erkeğin, her şeyi birbirine bağlayan sihirli bir ipi etrafında tek bir bütüncül eylemi de vardır.

Aristo, Poetika'sında, bunun *her* iyi hikâye, roman ya da oyunun başlıca özelliği olduğunu ısrarla belirtir. Bu noktayı desteklemek için *Odyssey*'in bütüncüllüğünün nasıl da birkaç cümlede özetlenebileceğini gösterir.

> *Adamın biri evinden yıllarca uzak kalır; onu her zaman kıskanmakta olan Poseidon bu durum karşısında onu terk eder. Bu arada evi harap bir haldedir; kadının âşıkları kahyaları yıkıp dökmekte ve oğluna karşı da entrikalar çevirmektedirler. Nihayet bir gün adam fırtınalı bir havada çıkagelir; geldiğinden sadece bazı kişileri haberdar eder; aşıkları bulduğunda onlara saldırır ve onları ortadan kaldırırken kendisini korumayı başarır.*

Aristo "İşte olayın özü bu. Geri kalansa epizottur" der.

Olayı bu şekilde bildikten ve bütün hikâyenin bütüncüllüğüne vakıf olduktan sonra parçaları doğru yerlere oturtabilirsiniz. Bunu, okuduğunuz bazı romanlara uygulamak iyi bir egzersiz olabilir. Tabii bunu, Fielding'in *Tom Jones* veya Dostoyevski'nin *Suç ve Ceza* ya da Joyce'un *Ulysses*'ine uygulamaya çalışmanızda yarar var. *Tom Jones*'daki entrikalar söz gelişi, aşina olduğumuz bir formüle indirgenebilir: Erkekler, kızlarla tanışır, kimisi istediği kızı alır kimisi alamaz ve kaybeder. Gerçekten de bu, bütün aşk maceralarının konusudur. Bunun farkında olmak dünya üzerinde yazılan eserlerde aslında az sayıda bir olay türü olduğu anlamına gelir. Aynı olay konusuna sahip hikâyelerin iyi ve kötü oluşları arasındaki farkı oluşturan şey, yazarın bunu nasıl anlattığında ve çıplak vücudu nasıl giydirdiğinde yatmaktadır.

Bir kitabın bütüncüllüğünü her zaman kendi başınıza ortaya çıkarmanız şart değildir. Bunun için yazar çoğunlukla size yardımcı

olur. Bazen bunun için bütün yapmanız gereken başlığı okumaktır. On sekizinci yüzyılda yazarlar okura bütün kitap hakkında fikir veren ayrıntılı başlıklar koyarlardı. İşte İngiliz bir din görevlisi olan Jeremy Collier'in, müstehcen -muhtemelen bugün pornografi dediğimiz şey- bulduğu, belki de bugünkü geleneksel olarak adlandırdıklarımızdan daha içerikli olan bir oyuna karşı hücum olarak kaleme aldığı eserine koyduğu başlık: İngiliz Sahnesinin Ahlaksızlığı ve *Bayahğı ile Birlikte Buna Dair Antik Dönemdeki Algı Üzerine Kısa Bir Görüş* (*A Short View of the Immorality and Profaness of the English Stage, together with the Sense of Antiquity upon this Arguement*). Bu başlıktan Collier'in ahlak kurallarının istismar edilmesine dair çok sayıda apaçık örnekler aktaracağını ve protestosunu, Platon gibi sahnenin insanı yoldan çıkardığı gibi savlardan veya erken dönem Kilise babalarının ileri sürdükleri tiyatro oyunları vücudun ve şeytanın ayartmalarıdır görüşlerinden alıntılarla destekleyeceğini çıkartabilirsiniz.

Bazen yazar önsöz kısmında kitaba dair yaptığı planın bütünü üzerinde bir şeyler anlatır. Bu bağlamda, açıklayıcı kitaplar radikal bir biçimde kurgu eserlerden ayrılır. Bilimsel ya da felsefi bir yazarın sizi muallakta bırakması için bir neden yoktur. Aslına bakılırsa yazar bu noktada sizi ne kadar az muallakta bırakırsa eseri sonuna kadar okuyabilmeniz daha kolay olur. Tıpkı bir gazete yazısı gibi açıklayıcı bir çalışma, kendisini ilk paragrafta özet halde verebilir.

Eğer yazar teklif ediyorsa bu konudaki yardımını aşırı gurur yapıp almamazlık etmeyin fakat aynı şekilde bütünüyle onun önsözde anlattıklarına da bağlı kalmayın. Yazarın yapacağı en iyi planlama bile tıpkı diğer fareler ve insanlarınki gibi çoğu zaman eksiklikler taşıyacaktır. Yazarın verdiği reçeteye uyun fakat tıpkı onu kurma zorunluluğunun yazarda olması gibi her zaman için kitabın bütüncüllüğünü bulma zorunluluğunun da okurda olduğunu hatırınızda tutun. Bu zorunluluğu dürüst bir şekilde ancak kitabın tamamını okuduğunuzda boşa çıkarabilirsiniz.

Heredot'un Yunanlılarla İranlılar arasındaki savaşın tarihine dair yazdığı giriş paragrafı, bütüne dair mükemmel bir özet sunuyor. Şöyle:

> *Halikarnash Herodot'un, insanların yapıp ettiklerini çürümeye terk edilmekten kurtarmak ve Yunanh ve Barbarların büyük ve muhteşem işlerinin hakh zaferini kaybolmaktan kurtarmak; yam sıra, mücadele etme nedenlerini kayıt altına almak umuduyla yaptığı ve bastırdığı araştırmalar.*

Bu bir okur için iyi bir başlangıç sağlıyor. Eksiksiz bir şekilde kitabın ne hakkında olduğunu söylüyor.

Ancak bununla yetinmemeniz yararınıza. Çünkü Heredot'un tarihine dair dokuz bölümü okuduktan sonra muhtemeldir ki kitabın bütününe dair başta verilen özeti yeniden ele alma ihtiyacı hissedeceksiniz. İranlı krallardan -Cyrus, Darius ve Xerxes gibi Yunan savaş kahramanlarından-, Yunan yarımadasına olan akınlardan ve başta Thermopylae ve Salamis olmak üzere belirleyici savaşlardan bahsetmek isteyeceksinizdir.

Heredot'un zengin bir şekilde sizi hazırladığı bu doruk noktaya ulaşmanız için diğer bütün harikulade detaylar olayın özetinin dışında bırakılabilir. Burada bütüncül tarihin büyük ölçüde kurmacada olduğu gibi olayı tek bir hat üzerinden verdiğini gözden kaçırmayın. Söz konusu bu bütünlüğe daha yakından ulaşıldıkça bu okuma kuralı, tarihte ve kurguda aynı cevapları verecektir.

Bunun için birkaç örnekleme daha yeterli olacaktır. İsterseniz önce pratik bir kitabı ele alalım. Aristo'nun *Etik*'indeki bütüncüllük şöyle ifade edilebilir:

> *Bu, insanın mutluluğuna dair bir soruşturma ve bu mutluluğun hangi şartlar altında kazanılıp kaybedileceğinin bir analizi ile birlikte mutlu olmak veya mutsuzluktan kaçınmak için insanın nasıl hareket etmesi gerektiğine dair bir gösterge; her ne kadar zenginlik, sağlık, dostluk ve adil bir toplum içinde yaşama gibi diğer iyilikleri de işlemekle birlikte*

başlıca vurgu, hem ahlaki ve hem de entelektüel anlamda faziletlerin arttırılmasınadır.

Bir başka pratik kitap, Adam Smith'in *Ulusların Zenginliği*'dir. Burada bizatihi yazar kitabın başında 'çalışmanın planı'na dair ifadeleriyle okura yardımda bulunmaktadır. Fakat bu, sayfalar almıştır. Oysa bütüncüllük çok daha kısa olarak şöyle ifade edilebilirdi:

Bu, işbölümüne dayalı olarak inşa edilen her ekonomi için geçerli bir şekilde ulusal zenginlik kaynaklarına dair soruşturma, işçilere ödenen ücretlerle, sermayeye dönüşen kâr ve mülk sahibine ödenen kirayı malların fiyatlarını belirleyen temel etkenler olarak ele almaktadır. Sermayenin şu veya bu biçimde işe yarar bir şekilde kullanılabileceği çeşitli yolları tartışmakta ve paranın kökenini ve kullanımını sermaye birikimiyle ve kullanımıyla ilişkilendirmektedir. Farklı ulusların servetlerinin gelişimi incelenerek çeşitli siyasal, ekonomik sistemler karşılaştırılmakta ve serbest ticaret yanlısı bir görüş ileri sürülmektedir.

Eğer okur, *Ulusların Zenginliği*'nin bütüncüllüğünü bu şekilde algılarsa ve benzer bir şeyi Marx'ın *Kapital*'i için de yaparsa geçtiğimiz iki yüzyılın en etkili kitaplarından ikisi arasındaki ilişkiyi görebileceği bir yere doğru ilerleyecektir.

Darwin'in *Türlerin Kökeni*, bilim alanında kuramsal bir kitabın bütüncüllüğüne dair güzel bir örnek sunmaktadır: işte ondan bazı ifadeler:

Sayısız kuşaklar boyunca bitki ve hayvanlarda oluşturulan yeni gruplamalar sırasındaki değişkenliklere dair bir anlatı; hem evcil hayvanlara dair değişkenlikleri hem de doğal koşullar altındaki değişkenlikleri ele alarak bu gruplamaların ortaya konulması ve sürdürülmesi için varoluş mücadelesinde nasıl birer faktör olduklarını göstermektedir; türlerin değişmez ve sabit gruplar olmadıklarını fakat daha az belirgin ve kalıcı statüden daha yüksek olana geçiş esnasındaki değişkenliklere sahip olduklarını ileri sürmekte, bu savını da yeryüzündeki, nesli tükenmiş hayvanlardan edindiği delillerle ve karşılaştırmalı embriyoloji ve anatomiyle desteklemektedir.

Bunlar büyük laflarmış gibi gelebilir fakat kısmen ne hakkında olduğunu tam anlamıyla ortaya koymadıkları için kitap, on dokuzuncu yüzyıl okuru için bundan daha da büyük bir anlama sahip olmuştur.

Son olarak, felsefe alanında yazılmış kuramsal bir eser olarak Locke'un İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir *Deneme*'sini ele alalım. Locke'un "insan bilgisinin kökeni, kesinliği ve sınırları ile birlikte inanç, görüş ve rızanın temelleri ve derecelerine dair bir soruşturma" olduğunu söyleyerek özetlemiş olduğu yönündeki gözlemimizi anımsamış olabilirsiniz. Yazar tarafından ifadelendirilmiş bu planlama üzerinde bir tartışmaya girmeyeceğiz fakat kitabın birinci ve üçüncü bölümlerini dengelemek için şu ikincil nitelikleri ekleyeceğiz: doğuştan getirilen düşüncelerin olmadığı ve bütün insan bilgisinin tecrübeyle elde edildiği gösterilmektedir; ve düşüncenin ifade aracı olarak dil, onun uygun kullanımı ve en çok yapılan istismar şekilleri tartışılmaktadır.

İşe koyulmadan önce not etmenizi istediğimiz iki şey var. Birincisi yazarın, özellikle de iyi olanların, kitabın planı hakkında size yardımda bulunmasını ne kadar sıklıkla beklediğiniz. Bu gerçeğe rağmen çoğu okura kitabın bütününün ne hakkında olduğu sorulduğunda tamamen kopmaktalar. Bu kısmen öz İngilizce cümleler kurma konusundaki yaygın beceri eksikliğine bağlı. Kısmen de okuma yaparken bu kuralı görmezden gelmeye. Bu ayrıca pek çok okurun genellikle başlık konusunda olduğu gibi yazarın giriş bölümüne çok az bir dikkat harcadığını göstermektedir.

İkinci nokta, uyarı konusudur. Burada vermiş olduğumuz örnek özetleri her biri için kitabın bütününe dair nihai ve yegâne formülasyon gibi algılamayın. Bütüncüllük çeşitli şekillerde ifade edilebilir. Bunu yapmanın tek bir doğru yolu yoktur. Kısalığı, eksiksizliği ve kapsamlılığına göre elbette bir ifade ötekinden daha iyi olabilir. Ancak çok farklı ifadelerin birbiriyle aynı derecede iyi veya kötü olması da mümkün olabilir.

Burada zaman zaman kitabın bütüncüllüğünü yazarın ifadesinden çok başka şekilde ve onlara özür beyan etmeksizin ifade etmiş olabiliriz. Siz bu konuda bizim kadar rahat değilsinizdir belki. Fakat her şeye rağmen bir kitap bazen her okura farklı gelebilir. Dolayısıyla kitabın bütünü hakkında her bir okurun farklı bir ifadelendirmeye gitmesi şaşırtıcı olmamalıdır. Buna karşın bu, her şeyin hallolduğu anlamına da gelmez. Okurları farklı olmasına rağmen kitap aynıdır ve bir kimsenin onun hakkında dile getirdiği ifadelerin eksiksizliği ve doğruluğu üzerine nesnel bir kontrol yapılabilir.

Çokluğun Üstesinden Gelmek: Kitabın Ana Hatlarını Çıkarma Sanatı

Şimdi isterseniz diğer yapısal olan, kitabın ana bölümlerini kendi sıralamasıyla ve birbirleriyle ilişkiselliği içerisinde ortaya koymamızı gerektiren kurala geçelim. Bu üçüncü kural, ikinci kuralla yakından ilişkili. İyi oluşturulmuş bir bütüncüllük, kitabın tamamını oluşturan ana parçaları gösterir; bir bütünü bir şekilde parçalarını görmeksizin kavrayamazsınız. Fakat şu da ayrıca doğrudur ki kitabın düzenleniş biçimini yakalayamadıkça bütünü kavrayışlı bir şekilde bilemezsiniz.

O halde burada neden bu konuyu bir yerine iki ayrı kural olarak veriyoruz? Bu ilk etapta bir kolaylık meselesi aslında. Birleşik ve karmaşık bir yapıyı iki adımda kavramaya çalışmak bir adımdan daha kolaydır. İkinci kural dikkatinizi bir kitabın bütünlüğüne yöneltmekteydi üçüncü kuralsa karmaşıklığına. Bu şekilde bölmemizin bir nedeni daha var. Bir kitabın bütününü kavradığınız anda ana parçaları da görülebilmektedir. Fakat bu parçalar çoğu zaman oldukça karmaşıktır ve ayrıca görmeniz gereken bir iç yapıya sahiptir. Böylece üçüncü kural salt bu parçaların sıralanmasından daha fazlasını içerecektir. Bu, kitabın ana hatlarını çıkarmak yani, parçaların her birine bir bütünün alt bölümüymüş gibi bir bütünlük ve kendi karmaşıklığı içinde ele almak demektir.

Bu üçüncü kurala göre hareket etmek için bir kural ileri sürülebilir. Bu size genel anlamda kılavuzluk edecektir. İkinci kurala göre şöyle dememiz gerekmişti: bütün kural, şu şu şu ve bu bu bu hakkındadır. Bu yapıldıktan sonra üçüncü kuralı şu şekilde uygulayabiliriz artık: (1) Yazar planladığı şeyi beş bölüm halinde gerçekleştirmiştir ki ilk bölüm şu şu, ikinci bölüm bu bu, üçüncü bölüm şu, dördüncü bölüm şu ve beşinci bölüm de şu şu hakkındadır. (2) Bu ana bölümlerin ilki üçü alt bölüme ayrılmıştır, ilk alt bölüm X'i, ikincisi Y'yi ve üçüncüsü de Z'yi ele almaktadır. (3) Bu bölümün birinci alt bölümünde yazar, dört noktanın üzerinde durmaktadır ki bu noktaların birincisi A, ikincisi B, üçüncüsü C ve dördüncüsü de D'dir. Ve bu böyle sürüp gider.

Böylesine, biraz fazlaca ana hatlarını çıkarma girişimine itiraz edebilirsiniz. Kitapları bu şekilde okumaya çalışmak insanın bütün bir ömrünü tüketebilir. Fakat elbette bu sadece bir formüldür. Bu kuralın sizden imkânsızı ister gibi bir görüntüsü var. Ancak aslına bakılırsa iyi okur bu tür bir şeyi alışkanlıkla ve dolayısıyla da kolayca ve doğallıkla yapmaktadır. Tüm bunları yazmasına da gerek olmayabilmektedir. Ve hatta okurken bütün bunları sözlü olarak açıkça dile dökmeyebilmektedir. Fakat eğer ki kitabın yapısına dair bir açıklama istense ortaya yaklaşık olarak bizim sunduğumuz formüle göre yapılmış bir şeyler çıkaracaktır.

Buradaki 'yaklaşık' kelimesi kaygınızı gidermiş olmalı. İyi bir kural her zaman ideal bir performansı betimler. Fakat bir kimse, ideal bir sanatçı olmaksızın sanat alanında beceriler kazanabilir. Eğer salt kurala kendisini uydurmakla kalırsa iyi bir uygulayıcı olacaktır. Bizim burada sunduğumuz kural, ideal bir durum içindir. Gerekli olan şeyi kabaca yerine getirerek de tatmin olabilirsiniz.

Daha becerikli bir hale geldiğinizde bile her kitabı aynı derecede çaba göstererek okumak istemeyeceksinizdir. Sahip olduğunuz bu becerileri bazı kitaplar için kullanmanızın bir yarar sağlamayacağını düşüneceksinizdir. Bu kuralın gerektirdiği uyumlaşmaya nispe-

ten yakın bir yerde duran en iyi okurlar bile bunu çok az kitap için yapmaya çalışmaktadırlar. Büyük kesim kitabın ana yapısını kabaca ortaya çıkarmakla yetinmektedir. Bu uyumlaşmanın derecesi, kitabın karakteri ve sizin onu okumaktaki amacınıza göre değişkenlik gösterir. Bu kural bu değişkenliğe bağlı olmaksızın aynı kalacaktır. Ancak bunu yakından mı yoksa kabaca mı uygulayacağınızı bilerek takip etmeyi bilmeniz gereklidir.

Bu kurala olan uymanızı sınırlayan tek şeyin zaman ve çaba olmadığını anlamanız gereklidir. Siz, sonlu ve ölümlü bir varlıksınız; bir kitap da sonludur ve ölümlü değilse bile insan elinden çıkma bir nesne olarak zamanla tahrip olacaktır. Hiçbir kitap için ana hatların mükemmelen ortaya çıkarılması gerekmez çünkü hiçbir kitap tam manasıyla mükemmel değildir. O yüzden bu işi olabildiğince iyi yapmanız yeterlidir. Hepsinden öte bu kural, kitaba yazarın yer vermediği bir takım şeyler yüklemeniz anlamına hiç gelmemelidir. Genel hatlar, kitaba dair olmalıdır; kitabın konu başlığına değil. Muhtemelen bir konu başlığının genel hatları sonsuz şekilde genişletilebilir fakat sizin kitaba dair çıkaracağınız ana hatlar, söz konusu konu başlığına bir şekilde sınırları belli bir ele alma imkânı vermelidir. Bütün bunlara bakarak sizi bu kuralı uygulamaya delice zorladığımızı düşünmemelisiniz. Bu kuralı harfiyen uygulayamazsınız ve hatta isteseniz bile bu mümkün değildir.

Parçaların sıralanışı ve birbirleriyle olan ilişkisine dair bu formülün yasaklayıcı yönü, nasıl işlediğine dair birkaç örnekle bir dereceye kadar hafifletilebilir sanırız. Ne yazık ki bu kuralı örneklerle ortaya koyma, kitabın bütünlüğünü gösteren kural için olduğundan daha zordur. Bütünlük, her şeyden öte bir veya en fazla iki kısa paragraf olarak ifade edilebilir. Fakat uzun ve karmaşık bir kitapta dahi parçalara dair dikkatli ve yeterli ana hatların çıkarılması, daha sonra onların parçalara ayrılması ve onların da ayrıca ayrılması ve böylelikle en küçük yapısal birime kadar gidilmesinin kağıda dökülmesi sayfalar alacaktır.

Kuramsal olarak ana hatlara ilişkin bir taslağın orijinalden daha uzun olmaması gerekir. Ne var ki Aristo'nun eserleri üzerine yorumlamada bulunan bazı büyük ortaçağ yorumcularının yazdıkları, orijinal çalışmadan daha uzun olmuştur. Elbette bu kişiler ana hatlardan çok daha öteye geçerek ele aldıkları eserleri satır satır incelemişlerdir. Aynı durum Kant'ın *Saf Akhn Eleştirisi* gibi belirli modern yorumlama eserleri için de geçerlidir. Ve derinlemesine bir taslak ile pek çok diğer yorumu barındıran bir Shakespeare oyununun içinde yer aldığı toplu bir baskı (variorum edition) orijinalinden pek çok kat -belki on misli- daha uzundur. Eğer bu kuralı bir insanın yapabileceği en üst mükemmellikte izlediğinizde bu tür bir incelemeye geçmeniz mümkün olabilir. Söz gelişi Aquinas, incelemesindeki her bölüme Aristo'nun çalışmasının belirli bir bölümünde ortaya koyduğu belli noktalara dair güzel bir anahatlar bölümüyle başlar; ve her zaman için açıkça her bir parçanın, özellikle de birbiri arkasından gelen diğer parçalarla ilişkisellik içerisinde bütün yapıyı nasıl tamamladığını söyler.

İsterseniz bunu göstermek için Aristo'nunkinden daha kolay bir çalışma üzerinden gidelim. Aristo belki de düzyazı yazanlar arasındaki en elisıkı kişidir; o nedenle onun eserlerine dair yapılacak kabataslak bir incelemenin kapsamlı ve zor olmasını beklersiniz. İsterseniz sırf örneği iyi vermek adına, eğer elimizde çok hacimli bir eser varsa nispeten mükemmele yakın bir incelemede bulunmadığımızı varsayalım.

Birleşik Devletler Anayasası, ilginç, pratik ve yazım olarak iyi-düzenlenmiş bir belgedir. Onu incelediğinizde ana parçalarını bulmakta zorlanmazsınız. Her ne kadar ana bölümleri anlamak için belirli bir düşünme çabası göstermeniz gerekse de bunlar oldukça net bir şekilde belirtilmiştir. İşte bu belgeye dair bir anahatlar taslağı önerisi:

Birinci: Anayasa'nın amacını (larını) ortaya koyan Başlangıç;

İkinci: Yasama bölümünü ele alan birinci madde;

Üçüncü: Yürütmeyi ele alan ikinci madde;

Dördüncü: Yargıyı ele alan üçüncü madde;

Beşinci: Eyalet hükümetleri ile Federal hükümet arasındaki ilişkileri düzenleyen dördüncü madde;

Altıncı: Anayasanın değiştirilmesini, üst mahkeme olarak statüsünü ve onanması için gerekli olan hükümleri ele alan beşinci, altıncı ve yedinci maddeler.

Yedinci: Haklar Bildirisini oluşturan ilk on düzenleme;

Sekizinci: Geriye kalan, bugüne kadar gelen diğer düzenlemeler.

Bunlar ana bölümler. İsterseniz şimdi de bunlardan birini, Anayasa'nın Birinci Maddesi olan İkincisi'nin genel hatlarını ortaya çıkartalım. Tıpkı pek çok diğer maddeler gibi bu madde de Fıkralara ayrılmıştır. İşte önerdiğimiz bir taslak genel hatlar örneği.

II,1: 1.Fıkra, Senato ve Temsilciler Meclisi olarak iki organdan oluşan Birleşik Devletler Kongresi'nde yasama yetkisini belirlemekte;

II,2: 2 ve 3.Fıkralar, ayrı ayrı Temsilciler Meclisi ve Senato'nun yapısını tarif etmekte ve buralara seçilecek üyelerin niteliklerini sıralamaktadır. Buna ek olarak yüce divan yetkisinin sadece Meclis'teyken senatonun diğer ihanet suçlamaları konusunda yetkili olduğunu ifade etmektedir;

II,3: 4 ve 5. Fıkralar, Kongre'nin her iki organına üye seçimini ve her birinin iç yapısıyla yetkili olduğu işleri ele almaktadır;

II,4: 6.Fıkra, her iki organın ücret ve ikramiyelerini ve sivil üye istihdamı konusundaki sınırlamayı ele almaktadır;

II,5: 7.Fıkra, yasama ve yürütme arasındaki ilişkiyi tanımlamakta ve Başkan'ın veto yetkisini açıklamaktadır;

II,6: 8.Fıkra, Kongre'nin yetkilerini belirlemektedir;

II,7: 9.Fıkra, 8.Fıkra'da ana hatları verilen yetkiler üzerindeki sınırlamaları ve Kongre'ye verilecek belirli yetkilerin sınırını belirlemektedir.

Bunu yaptıktan sonra diğer ana bölümler için de benzer bir

taslak oluşturabiliriz ve bunu tamamladıktan sonra da sırasıyla diğer fıkralara geçebiliriz. Bunlardan bazıları, örneğin 1.Madde'deki 8.Fıkra pek çok farklı konu başlığı ve alt başlığın ortaya çıkarılmasını gerektirecektir.

Bu, elbette bu işi yapmanın sadece bir yoludur. Başka pek çok alternatif daha olabilir. Söz gelişi ilk üç madde tek bir ana bölüm içerisinde gruplanabilir veya onun yerine, yapılan düzenlemelere göre iki bölüm bir araya getirilebilir, ele aldıkları problemlere göre düzenlemelerin gruplanmasını sağlayacak şekilde başka ana bölümler de gündeme getirilebilir. Anayasa'yı parçalarına ayırma konusunda kendinize göre bir bölümleme oluşturmanızı öneririz. Bu konuda bizden daha ileri bile gidebilir ve bölümlerin bölümlerine kadar inebilirsiniz. Anayasa'yı pek çok kez okumuş olabilirsiniz belki ama eğer daha önce bu kuralı uygulamamışsanız bunu yaptığınızda elinizdeki belgenin daha önce görmediğiniz şeyler barındırdığını göreceksiniz.

İşte, yine kısa bir başka örnek daha. Daha önce Aristo'nun *Etik*'inin bütünlüğünden bahsetmiştik. Ve şimdi isterseniz onun yapısını ortaya koymaya çalışalım. Kitabın bütünü aşağıdaki şu ana bölümlere ayrılmıştır: yaşamın nihai amacını mutluluk olarak ele alan ve bunu diğer öngörülebilir iyiliklerle ilişkisi içerisinde tartışan birinci bölüm; ikinci olarak gönüllü olarak yapılan işlerin doğasını ele alan ve bunun iyi ve kötü alışkanlıkların oluşumuyla ilişkisini inceleyen bölüm; bir üçüncüsü, hem ahlaki hem de entelektüel olarak çeşitli erdemleri ve erdemsizlikleri tartışan bölüm; bir dördüncüsü, erdemli ya da erdemli olmayan ahlaki öğeleri ele alan bölüm; bir beşincisi, dostluğu ele alan bölüm; altıncı ve sonuncusu hazzı tartışan ve anlatıyı birinci bölümdeki insanın mutluluğuyla tamamlayan bölüm.

Bu bölümler açıkça *Etik*'te yer alan on kitabı karşılamamaktadır. Buna bağlı olarak birinci kısım birinci kitapta yer almıştır; ikinci kısım birinci kitabın yarısı ve ikinci kitapta; üçüncü kısım, ikinci

kitabın yarısı ve üçüncü kitabın tamamında; hazza ilişkin tartışma yedinci kitabın sonunda ve yeniden onuncu kitabın başında yer almıştır.

Bunu anlatmamızın sebebi, bir kitabın içindekiler kısmında verilen bölümlerden oluşan görünürdeki yapıyı izlemek zorunda olmadığını göstermek. Bu yapı elbette ki sizin hazırlayacağınız taslaktan daha iyi olabilir ancak daha kötü de; buradaki husus, ne olursa olsun kendi taslağınızı yapmanızdır. Yazar kendi taslağını iyi bir kitap yazmak için yapmıştır. Siz ise kitabı iyi bir şekilde okumak için bunu yapmaktasınız. Eğer o kitabı yazan mükemmel bir yazar ve siz de mükemmel bir okur iseniz o halde her ikiniz de aynı şeyi yapacaksınız demektir. Ancak bu mükemmellikte olmadığınız oranda böyle yapmanız halinde her türlü eksiklik kaçınılmaz olarak belirecektir.

Bu, yazar tarafından yapılmış bölüm ya da alt bölüm başlıklarını görmezden gelin demek değildir; biz Anayasa'ya dair yaptığımız analizde, her ne kadar birebir izlemedik ise de bunları görmezden de gelmedik. Bunlar tıpkı diğer başlıklar ve önsözler gibi işinizi kolaylaştıracak yardımcılardır. Fakat bunları sizin kendi etkinliğinize göre ve edilgen bir hale girmeden bir kılavuz olarak kullanmasını bilmeniz lâzımdır. Baştaki planını mükemmelen uygulayabilen çok az yazar vardır fakat iyi bir kitapta her zaman için göze görünenden çok daha fazla bir planlama söz konusudur. Gerçek yapıyı ortaya çıkarmak için örtüyü kaldırıp derinlere bakmanız gerekir.

Bu gerçek yapıyı keşfetmeniz ne kadar önemlidir? Bizce çok. Bunu söylemenin bir başka yolu da 3.Kurala -bütünü oluşturan parçaları ifade etme gerekliliği- uymadan 2.Kuralın -kitabın bütünlüğünü ortaya çıkarma gerekliliği- etkili bir şekilde izlenmesinin mümkün olmadığıdır. Kitaba şöyle bir göz gezdirerek, onun bütününü ifade eden iki veya üç yeterli cümle çıkarabilirsiniz. Fakat bunun yeterli olup olmadığını gerçekten bilmiyor olacaksınızdır. Kitabı daha iyi okumuş bir başkası bunu bilebilir ve çabala-

rınızın daha yüksek bir verim getirmesi için sizi ödüllendirebilir. Fakat sizin için, sizin bakış açınızdan bu sadece iyi bir tahmin, şansa bağlı bir başarı olmanın ötesine geçmeyecektir. İkinci kuralın bir tamamlayıcısı olarak üçüncü kuralın kesinlikle gerekli olması bu yüzdendir.

Ne demek istediğimiz basit bir örnekle gösterilebilir. Henüz konuşmaya başlamış iki yaşındaki bir çocuk 'iki artı iki dörttür' diyebilir. Nesnel olarak baktığınızda bu doğru bir ifadedir; fakat buna bakıp o çocuğun matematiksel olarak bir şeyler bildiği sonucuna varmamız doğru olmayacaktır. Gerçekte çocuk muhtemelen bu ifadenin ne anlama geldiğini bilmeyecektir ve bu nedenle ifadenin kendisi yeterli olmasına karşın çocuğun bu konuda hâlâ eğitim ihtiyacının olduğunu söylemek durumundayızdır. Benzer şekilde, bir kitabın ana teması veya noktası konusundaki tahmininizde haklı olabilirsiniz ancak bunu *neden* ve *nasıl* o şekilde ifade ettiğinizi göstermek için konu üzerinde biraz daha çalışmanız gerekecektir. Böylelikle, bir kitabın parçalarını genel hatlarıyla ortaya koyma, bunların nasıl açıklandığını gösterme ve ana temayı geliştirmeye olan ihtiyacınız kitabın bütüncüllüğüne dair ifadenizi destekleyici niteliktedir.

Karşılıklı Yazma ve Okuma Sanatı

Genelde okumayla ilgili tartıştığımız iki kural aynı zamanda yazmak için de geçerli gibi görünüyor. Elbette böyle. Okumak ve yazmak, tıpkı öğretmek ve öğrenmek gibi birbirini besleyen uğraşlardır. Eğer yazarlar ve öğretmenler, iletişim şekillerini düzenlemezlerse, eğer bir bütünlüğe sahip olmaz ve parçaları bir düzen içine koymazlarsa okurlarını ve dinleyicilerini bir bütünlük arayışına ve bütünün yapısını ortaya çıkarmaya yöneltmeleri anlamsız olacaktır.

Ancak kurallar birbirini beslese de her zaman aynı şekilde iz-

lendiğini söylemek zor. Okur, kitabın örttüğü iskeleti *ortaya çıkarmaya* çalışıyor. Yazar ise işe bir iskelet ile başlıyor ve onu *baştan ayağa giydirmeye* çalışıyordur. Onun amacı iskeleti sanatsal olarak sarıp sarmalamak veya diğer bir deyişle, açıktaki kemikleri ete büründürmektir. Eğer bu iyi bir yazarsa çelimsiz bir iskelet üzerine yağlı bir vücut oturtmayacaktır; diğer taraftan, ete büründürülen vücut alttan kemiklerin görüneceği kadar zayıf da kalmamalıdır. Eğer et yeterince yoğunsa ve sarkıklıktan kaçınılırsa eklem yerleri farkedilir olacaktır ve parçaların ahengi, hareketleri gösterecektir.

Bu neden böyledir? Bir kimsenin bir bilgi bütününü düzenli bir yolla yansıtmaya çalıştığı açıklayıcı bir kitap neden salt bir konunun genel hatları olsun ki? Bunun nedeni sadece çoğunluk okurların genel hatları okuyamaması ve bu türden bir kitabın, kendine saygısı olan bir okur üzerine düşeni yaptığı takdirde yazarın da kendi işini yapmasını zorunlu kılan bir biçimde uzaklaştırıcı bir etki yapmasıdır. Bu konu bundan ibaret değildir. Kitabın vücudu da iskeleti kadar bir parçasıdır. Bu hayvanlar ve insanlar için olduğu kadar kitaplar için de doğrudur. Dış vücut -zaman zaman ayrıntılandırılmış genel hatlar veya 'göze çarpanlar' olarak adlandırdığımız- işin özüne başka bir boyut daha katar. Söz konusu olan hayvanlar olduğunda bu, canlılığı veren şeydir. Aynı onun gibi ne kadar ayrıntılı olursa olsun aslolarak taslaktan hareketle yazılan bir kitap o çalışmaya aksi halde sahip olamayacağı bir tür yaşam sağlar.

Bütün bunları modası geçmiş bir düsturu hatıra getirerek özetleyebiliriz: en küçük yazılı metnin bir bütünlüğü, netliği ve tutarlılığı olmalıdır. Bu gerçekten de iyi yazmanın temel düsturudur. Bu bölümde tartıştığımız iki kural aslında yazmanın içine bu düsturu yerleştirmektedir. Eğer yazı belirli bir netliğe ve tutarlılığa sahipse o takdirde parçaların sırasını ve ayrı yanlarını bularak hakkını teslim etmeliyiz. Bu sayede genel hatlarının ayrılığı net bir şekilde gözükecektir. Tutarlı olan, parçaların düzenli bir şekilde yerleştirilmesiyle bir arada durmaktadır.

Buradan hareketle bu iki kural, iyi kitapları iyi olmayanlardan

ayırdetmek için kullanılabilir. Eğer yeterli beceriyi edindikten sonra bir kitabın bütününü kavramak için hiç çaba harcamanız gerekmezse ve eğer parçaları ve parçaların birbirleriyle ilişkisini hemen çıkarabilmekteyseniz o halde, sahip olduğu ün ne olursa olsun o, çok büyük ihtimalle kötü bir kitaptır. Ancak bu yargıyı çok hızlı yapmamanız gerekir; çünkü hata kimi zaman kitaptansa sizde olabilir. Bununla birlikte, bu türden bir yargıya kapıldığınızda öncelikle hatanın kendinizde olduğunu varsaymalısınız. Gerçekteyse bir okur olarak ne kadar başarısızlık göstermiş olursanız olun genellikle asıl sorun -çok büyük ölçüde- yazarların bu kurallara uymaması anlamında kötü yazılmış kitaplardan kaynaklanmaktadır.

Ayrıca şunu da ekleyebiliriz ki bu iki kural, bütünün yanı sıra açıklayıcı bir kitabın özünü oluşturan bölüm okunurken de kullanılabilir. Eğer seçilen parça nispeten bağımsız ve karmaşık bir bütünlük içerisindeyse, iyi bir okuma için karmaşıklığın ve bütünlüğün farkında olunmalıdır. Burada bilgi barındıranlar ile poetik çalışmalar, oyunlar ve romanlar arasında önemli bir fark vardır. Birincinin parçaları ikincininkinden çok daha bağımsızdır. Bir romandan bahseden bir kişi 'fikir sahibi olacak miktarda okumamışsa' ne hakkında konuştuğunu bilmeyecektir. Roman iyi dese bile bu doğru olmayabilir çünkü kitabın özü bütünden çıkartılabilir, kısa bir okumayla elde edilemez. Fakat Aristo'nun Etik'i veya Darwin'in Türlerin Kökeni'nin belirli kısımlarını dikkatlice okuyarak bir fikir edinilebilir her ne kadar o durumda 3.Kural'ı gözlemleyemeseniz de.

Yazarın Niyetlerini Ortaya Çıkarma

Okumayla ilgili bu bölümde tartışmak istediğimiz bir kural daha var. Bu kısaca ifade edilebilir. Çok az bir açıklama ve netlik kazandırma yeterli bunun için. Bu kural, gerçekten de ikinci ve üçüncü kuralı uygulamış olduğunuzda yaptığınız şeyin tekrarı gibi. Fakat bu kullanışlı bir tekrar çünkü bütünü ve onun parçalarını yeni bir

ışığa tutuyor.

Bu dördüncü kural şöyle ifadelendirilebilir: 4.KURAL. YAZARIN PROBLEMLERİNİ ORTAYA ÇIKARIN. Bir kitabın yazarı işe bir soru veya sorular dizisiyle başlar. Kitabı da görünürde bu sorulara cevap veya cevaplar taşır.

Yazar bu soruları ve bu soruların meyvesi olan cevapları size söyleyebilir de söylemeyebilir de. Bunu yapsa da yapmasa da ve özellikle yapmadığında bu problemleri olabildiğince somut bir biçimde formüle etmek bir okur olarak sizin görevinizdir. Kitabın cevaplamaya çalıştığı ana soruyu ve eğer bu ana soru karmaşıksa ve pek çok parçadan oluşuyorsa ikincil soruları ifadelendirebiliyor olmanız gerekir. Sadece kitapta yer alan sorulara dair epeyce yeterli bir kavrayışa değil aynı zamanda bu soruları akıllıca bir sıralamayla ortaya koymanız da gerekir. Hangileri birincil hangileri ikincildir? Eğer bazıları daha sonra cevaplandırılacaksa hangi soruların ilk önce cevaplandırılması gerekir?

Bu kuralın nasıl da daha önceden kitabın bütününü ve parçalarını bulmanıza yarayan kuralla tekerrüre düştüğünü görebilmektesiniz. Buna karşın bu, bu işi yapmanıza gerçekten yardım edebilir. Diğer bir deyişle, diğer iki kuralla birlikte bu dördüncü kuralı da izlemek kullanışlı bir prosedür sağlayabilmektedir.

Ve bu kural diğer ikisine göre kısmen daha az aşina olunan bir şey olduğu için zor bir kitapla baş etmeye çalıştığınızda diğerlerinden daha yararlı bile olabilir. Bununla birlikte bunu söylerken eleştirmenlerin niyet hatası olarak adlandırdıkları şeye düşmenizi kastetmediğimizi vurgulamak isteriz. Bu, yazarın yazmış olduğu kitaptan hareketle ortaya çıkarabileceğiniz, zihnindeki düşünce hatasıdır. Bu, özellikle edebiyat kitapları için geçerlidir; örneğin *Hamlet*'ten hareketle Shakespeare'i psikanalize tabi tutmak ölümcül bir hatadır. Ancak yine de bir şiir eserinde bile yazarın ne yapmaya çalıştığını ifade etmeye çalışmak son derece yararlıdır. Açıklayıcı kitaplar söz konusu olduğunda ise bu kuralın değeri açıkça ken-

dini gösterir. Ve şu ana kadar çoğu okur, başka alanlarda ne kadar beceri sahibi olurlarsa olsunlar, çok sık olarak bunu gözlemlemekte başarısızlığa düşmüşlerdir. Bunun bir sonucu olarak, bir kitabın ana noktasına veya temasına dair kavrayışları son derece eksik olabilmekte ve elbette buna bağlı olarak ortaya koydukları genel hatlar, kaotik olmaktadır. Bunlar bir kitabın bütünlüğünü görme konusunda başarısız olacaklardır çünkü *o kitabın neden o bütünlüğe sahip olduğunu* göremeyeceklerdir ve kitabın ana yapısına dair kavrayışları *hizmet ettikleri nihai amacın* kavranmasına yetmeyecektir.

Eğer bir kimsenin bir şey hakkında ne tür sorular sorabileceğini biliyorsanız yazarın problemlerini ortaya çıkarma konusunda da ustalaşacaksınız demektir. Bu sorular kısaca şöyle formüle edilebilir: var olan bir şey var mı? Bunun olmasına neden olan nedir veya hangi koşullar altında olmuştur veya neden olmuştur? Hangi amaca hizmet etmektedir? Bunun olmasının sonuçları nelerdir? Karakteristik özellikleri, tipik hususiyetleri nelerdir? Benzer veya farklı türdeki diğer şeylerle ne gibi ilişkilere sahiptir? Davranışı nasıldır? *Bunların hepsi kuramsal sorulardır.* Ne gibi amaçların peşindedir? Belirli bir hedefe ulaşmak için bir kimsenin yapması gereken şeyler ve bunun sıralanışı nasıldır? Bu koşullar altında, yapılması gereken şey nedir veya kötünün iyisi olan şey nedir? Hangi koşullar altında bunu değil de şunu yapmak daha iyidir? *Bunların da hepsi pratik sorulardır.*

Bu sorular listesi bütün seçenekleri kapsamamaktadır ancak kuramsal ve pratik bilgi arayışı sırasında en çok sorulan soru tiplerini yansıtmaktadır. Bu, bir kitabın çözmeye çalıştığı problemleri ortaya çıkarmanıza yardımcı olabilir. Bu sorular kurmaca edebi çalışmalara uygulanırken adapte edilmeleri halinde yarar sağlayabilmektedirler.

Analitik Okumanın İlk Aşaması

Şu ana kadar okumanın dört kuralını ifade etmiş ve açıklamış olduk. Bunlar, her ne kadar bir kitabı okumadan önce incelediğinizde yarar sağlamakta ise de aslolarak analitik okumanın kurallarıdır.

Bu noktada, bu ilk dört kuralın tek bir amacı olan bir grup kuralı oluşturduğu ve onlarla bağlantılı olduğunu gözden kaçırmamak önemlidir. Hepsi birlikte bunları uygulayan okura bir kitabın yapısı hakkında bilgi sağlamaktadırlar. Bunları bir kitaba uyguladığınızda veya gerçekten de okumanızı oldukça zorlaştıran zorlukta ve uzunlukta bir çalışma için başvurduğunuzda, okumanın ilk aşamasını analitik bir şekilde yaparak bunun üstesinden gelebilirsiniz.

Burada 'aşama' kelimesini, analitik bir okur olarak işe koyulmanızın en başında olmadığınız sürece kronolojik anlamda almamanız gerekir. Yani, ilk dört kuralı uygulamak için kitabı baştan sona okumanıza gerek yoktur yoksa diğer kuralları uygulayabilmeniz için her defasında kitabı yeniden okumanız gerekir. Pratik bir okur tüm bu aşamaları bir defada geçer. Yine de bir kitabın yapısını bilmenin onu analitik bir şekilde okumaya doğru bir aşamaya götürdüğünün farkında olmak gerekir.

Bunu söylemenin bir başka yolu da bu ilk dört kuralın bir kitap hakkındaki ilk temel soruyu cevaplandırmaya yardım edeceğidir. Hatırınıza gelecek olan bu ilk soru şudur: *Kitabın bütünü ne hakkındadır?* Ayrıca bunun, kitabın önde gelen temasını ve yazarın bu temayı öz halindeki ikincil temalar ve konu başlıkları halinde nasıl geliştirdiğini ortaya çıkarmak anlamına geldiği de hatırınıza gelecektir. Açıkça okumanın ilk dört kuralını uygulamak size bir soruyu cevaplandırmak için bilmeniz gerekenleri verecektir -gerçi şunu da belirtmek gerekir ki başkaca soruları cevaplandırmak için diğer kuralları uyguladıkça cevaplarınız daha doyurucu olacaktır.

Şu anda analitik okumanın ilk aşamasını tarif etmiş olarak isterseniz bir ara verip bu konudaki ilk dört kuralı sırasıyla kağıda dökelim ve buna uygun bir başlık altında verelim.

Analitik Okumanın İlk Aşaması veya Bir Kitabın Ne Hakkında Olduğunu Bulmanın Kuralları

1. Kitapları, türlerine ve konu başlıklarına göre sınıflandırın.
2. Kitabın ne hakkında olduğunu olabildiğince öz biçimde ifade edin.
3. Kitabın ana parçalarının düzenlenişini ve birbirleriyle olan ilişkisini sıralayın ve bütünü genel hatlarıyla ortaya koyarken bu parçaları da ortaya koyun.
4. Yazarın çözmeye çalıştığı problem veya problemleri tanımlayın.

6
YAZARIN KAVRAMLARINDA UZLAŞMAK

Bir önceki bölümde listelenen, hep birlikte bir kitabın ne hakkında olduğunu ve yapısının genel hatlarını ele veren dört kuralı uyguladığınızda analitik okumanın ilk aşaması geçilmiş olur. Şimdi, bu da ayrıca dört kuraldan oluşan ikinci aşamaya geçmeye hazırsınız demektir. Bunlardan ilkini kısaca kavramlarda uzlaşmak olarak adlandırıyoruz.

Kavramlarda uzlaşmak, genellikle herhangi bir başarılı iş görüşmesinin son ayağını oluşturur. Bu aşamadan sonra geriye sadece işaret edilen yere imza atmak kalmıştır. Fakat bir kitabın analitik okunması sırasında kavramlarda uzlaşmak, genel hatların ötesindeki ilk adımdır. Okur, yazarın kavramlarında uzlaşmadıkça birinden öbürüne olan bilgi iletişimi gerçekleşmez. *Kavram, aktarılabilir bilginin temel unsurudur.*

Kelimeler ya da Kavramlar

Kavram, bir kelime değildir -en azından daha ileri nitelikler olmaksızın salt bir kelime değildir. Eğer bir kavram ile kelime tam anlamıyla aynı olursa bir kitaptaki kavramlarda uzlaşmanız için tek yapmanız gereken bazı önemli kelimeleri bulmanızdır. Ne var ki bir kelime pek çok anlama gelebilir, hele ki önemli kelimeler. Eğer yazar bir kelimeyi sadece tek anlamda kullanırsa ve okur bunu başka bir anlamda okursa o takdirde birbirleri arasında bir takım kelime alışverişleri olur ancak kavramlarda uzlaşma sağlanamaz. İletişimde anlaşılmaz belirsizliklerin olduğu durumlarda iletişim

yok demektir veya en iyi ihtimalle tamamlanamayan bir iletişimden söz edilebilir.

Bir an için durup 'iletişim' kelimesini ele alalım. Bunun kökeni 'ortaklık' kelimesiyle ilişkilidir. Toplum derken ortak bir şeyleri olan bir grup insandan bahsediyoruzdur. İletişim ise bir kimsenin bir başkasıyla (veya bir hayvan ya da bir makineyle) bir şeyleri -bilgisini, kararlarını ve duygularını- paylaşma çabasıdır. Bu ancak iki taraf arasında bir bilgi bütünü gibi bir şeyler paylaşıldığında gerçekleşmiş olur.

Bilginin iletişiminde muğlaklık olduğunda ortak olan tek şey bir tarafın söylediği ya da yazdığı ve diğer tarafın da duyduğu yahut okuduğu kelimeler olur. Bu muğlaklık sürdüğü sürece yazar ve okur arasında ortak bir anlam kalmaz. Bu nedenle iletişimin başarılı olabilmesi için iki tarafın aynı *anlamlara sahip aynı kelimeleri* kullanmaları -kısacası kavramlarda uzlaşmaları- gereklidir. Bu olduğunda iletişim gerçekleşir, iki ayrı zihin tek düşünce üzerinde buluşmuş olur.

Bir kavram, muğlaklığı kalmamış bir kelime olarak tanımlanabilir. Gerçi bu tanımlamanın eksiksiz olduğunu söylemek zordur çünkü katı anlamda muğlaklığından arındırılmış kelime yoktur. Bu noktada söylememiz gereken şey, onun *muğlaklığa düşülmeden kullanılan* bir kelime olduğudur. Bir sözlük, kelimelerle doludur. Ve bu kelimelerin neredeyse tamamı pek çok anlama gelecek şekilde bir muğlaklık taşımaktadır. Fakat birden fazla anlama sahip bir kelimenin belirli bir zamanda tek anlamlı olarak kullanılması mümkündür. Yazar ve okur bir kelimeyi bir şekilde tek anlamlı, sadece tek anlamlı olarak kullanmayı başarabildiklerinde muğlaklı kullanımdan kavramlarda uzlaşmaya geçmişler demektir.

Onları oluşturan malzemeler orada olmasına rağmen kavramları sözlüklerde bulamazsınız. Kavramlar ancak iletişim sırasında ortaya çıkar. Bir yazar muğlaklığa düşmekten kaçınmaya çalıştığında belirir ve okur onun kelimeleri kullanımını izlemeye çalıştığında

buna yardım etmiş olur. Elbette, bu konuda pek çok başarı derecesi vardır. Kavramlarda uzlaşmak, yazar ve okurun buluşabilecekleri ideal bir durumdur. Bu, yazma ve okuma sanatının başlıca kazanımlarından biri olduğundan, kavramları *bilgi iletişimi için kelimelerin ustalıklı bir kullanımı* olarak düşünebiliriz.

Bu noktada muhtemelen açıkça ortaya çıktığı gibi burada aslolarak açıklayıcı yazarlardan ve kitaplardan bahsediyoruz. Şiir ve kurgu eserlerde kelimelerin muğlaklığı açıklayıcı çalışmalardaki -yani en genel anlamıyla belirli bir konuda bilgi barındıran çalışmalar- kadar bir kaygı nedeni değildir. Hatta en iyi şiirin en yüksek muğlaklığı barındıran olduğu bile söylenebilir ve iyi şiirlerin zaman zaman bilerek muğlak bir yazımla kaleme alındığı dile getirilen bir şeydir. Bu, daha sonra değineceğimiz gibi şiir konusunda önemli bir içgörüdür. Bu açıkça poetik ile açıklayıcı ya da edebiyat sanatının bilimsel yanları arasındaki başlıca farklılıklardan biridir.

Şimdi (açıklayıcı bir eseri) okumanın beşinci kuralına geçmeye hazırız. Bunu kabaca şöyle ifade edebiliriz: bir kitaptaki önemli kelimeleri işaretlemeli ve yazarın bunları nasıl kullandığı üzerine kafa yormalısınız. Fakat bunu biraz daha somut ve zarif bir şekle dönüştürebiliriz: KURAL 5. ÖNEMLİ KELİMELERİ BULUN VE BUNLAR ÜZERİNDEN YAZARIN KAVRAMLARIYLA UZLAŞIN. Bu kuralın iki bölümden oluştuğuna dikkat edin. Birinci bölüm, farklılığı oluşturan kelimeler demek olan, önemli kelimelere odaklanıyor. İkinci bölüm ise bu kelimelerin anlamını, kullanıldığı şekliyle somut bir biçimde belirliyor.

Bu, amacı bir kitabın genel hatlarını ortaya çıkarmak değil onun içindekileri ve mesajını yorumlamak olan analitik okumanın ikinci aşamasının birinci kuralıdır. Bir sonraki bölümde ele alınacak olan bu aşamanın diğer kuralları önemli bir açıdan bu kurala benzemektedir. Bunlar için de iki ayrı adım atmanız gerekir: bu tür, dille ilgili bir adım ve dilin ötesine geçerek onun arkasında yatan düşünceye uzanan bir adım.

Eğer dil, düşünce için katışıksız ve mükemmel bir aracı ise o halde bu adımların birbirinden ayrı olmaması gerekir. Eğer her kelimenin sadece bir anlamı varsa, eğer kelimeler muğlak bir şekilde kullanılamıyorsa, kısacası eğer her kelime ideal birer kavramsa o takdirde dil, saydam bir iletişim aracıdır. Böyle olduğunda okur, yazarın kelimelerine bakarak doğruca zihnindeki düşüncelere ulaşabilir demektir. Eğer durum buysa hiçbir şekilde analitik bir okuma yapmak için ikinci bir aşamaya gerek yoktur. Yorumlama, gereksizdir.

Fakat elbette durum böyle olmaktan çok uzaktır. Fakat filozof Leibniz ve bazı takipçilerinin ortaya koymaya çalıştıkları gibi ideal bir dil için bir takım şemalar oluşturmak imkânsızdır. Gerçekten de eğer onlar bu konuda başarılı olmuş olsalardı, şiir ortadan kalkardı. Bu nedenle açıklayıcı çalışmalar söz konusu olduğunda yapılacak tek şey, dili en iyi şekliyle kullanmaktır ve bunu yapmanın da yegâne yolu, bilgi alırken veya aktarırken, dili olabildiğince beceriyle kullanmaktır.

Dil, bilginin aktarılması için hiç eksiksiz bir araç olmadığı için iletişimde bir engelleyici de olabilmektedir. Yorumlayıcı okuma kuralları bu engelin üstesinden gelmeye yöneliktir. İyi bir yazardan dilin önümüze çıkaracağı bariyerleri aşmamız için elinden gelenin en iyisini bekleyebiliriz fakat bu işi bütünüyle ona yıkamayız. Bu işin yarısını üstlenerek ona yardım etmemiz gerekir. Okurlar olarak bizler, bu bariyerlerden geçmek için kendi tarafımızda tünel açmaya çalışmalıyız. Dil *aracılığıyla* zihinlerin bir araya gelmesi, birlikte çalışacak olan yazar ve okurun isteğine bağlıdır. *Karşılığında bir öğrenme faaliyeti olmadıkça* öğretimin işe yaramaması gibi yazma konusundaki becerisi ne olursa olsun *okurlar nezdinde bu beceriyi oluşturmayan* bir yazar iletişim kurmada başarılı olamaz. Eğer böyle olmasaydı çeşitli beceriler gerektiren yazma ve okuma, ne kadar çaba gösterilse de tıpkı dağın iki tarafından aynı anda tünel kazan iki kişinin aynı mühendislik ilkelerine dayanan hesaplara dayan-

madıkça birbirine denk gelemeyeceği gibi, zihinleri bir araya getiremeyecektir.

İşaret ettiğimiz gibi, yorumlayıcı okumanın kurallarının her biri, içerisinde iki adım barındırır. Bir an teknik bir gözle bakarak bu kuralların gramer ve mantıksal yönleri olduğunu söyleyebiliriz. Gramer yön, kelimelerle ilgilidir. Mantıksal adım ise bunların anlamlarıyla veya daha somut söylersek kavramlarla ilgilenir. Şu ana kadar iletişim söz konusu olduğunda her iki adımın da zorunlu olduğunu söyledik. Kelimeler, düşünce içeriğinden yoksun kullanıldığında iletişimi yapılacak bir şey yok demektir. Ve düşünce ya da bilgi, dil olmaksızın ilerletilemez. Birer sanat olarak gramer ve mantıksallık, düşünceyle ilişkili dil ve dille ilişkili düşünce konusuyla ilgilenir. Okuma ve yazmanın her ikisinde de becerilerin bu sanatlar sayesinde kazanılması bu yüzdendir.

Dil ve düşünce meselesi -özellikle de kelimler ve kavramlar arasındaki farklar- son derece önemli olduğu için ana noktanın ortaya çıkması adına tekrara düşme riskini göze alıyoruz. Ana nokta şu ki *bir* kelime *pek çok* kavramın aracı olabilir ve *bir* kavram *pek çok* kelimeyle ifade edilebilir. Bunu aşağıda şematik olarak şöyle ortaya koymamız mümkün. 'Okumak' kelimesi tartışmamız boyunca pek çok anlamda ele alındı. Bu anlamların üçü üzerinde durmak gerekirse: 'Okumak' derken (1) eğlence için okumak, (2) bilgilenmek için okumak, (3) anlayış kazanmak için okumak, kastedildi.

Şimdi de 'okumak' kelimesini X ile ve içerdiği bu üç anlamı da a,b,c ile sembolize edelim. Bu şemaya göre Xa, Xb ve Xc ile sembolize edilen, elbette siz okurlar ve biz yazarların X'in tek bir anlamda kullanıldığı üzerinde hemfikir olmamız koşuluyla üç ayrı kelime değildir. Eğer bir yere Xa yazarsak ve siz de bunu Xb olarak okursanız bizim yazdığımız ve sizin okuduğunuz aynı kelimedir, sadece bunu aynı şekilde yapmamışız demektir. Muğlaklık iletişimi engeller veya en azından aksatır. Ne zaman ki her ikimiz de kelimeyi aynı şekilde düşünürüz o zaman ortak bir düşünceye sahip olmuş

oluruz. Zihinlerimizi belki X'de değil ama Xa, Xb veya Xc'de birleşebiliriz.

Anahtar Kelimeleri Bulma

Okurun kavramlar üzerinde uzlaşmasını gerektiren kuralı ete kemiğe büründürmeye hazırız şimdi. Okur bunu nasıl yapmaktadır? Bir kitap içerisindeki önemli veya anahtar kelimeleri nasıl bulmaktadır?

Bir şeyden emin olabilirsiniz. Yazarın kullandığı bütün kelimeler önem arz etmez. Daha iyi bir düşünce biçimi, yazarın kullandığı kelimelerin çok azının önemli olduğudur. Onun için ve biz okurlar açısından ancak özel bir şekilde kullandığı kelimeler önemlidir. Elbette bu illa böyle olacak diye bir yoktur ancak belli ölçüde böyledir. Kelimeler, şöyle ya da böyle daha önemli olabilirler. Bizim tek kaygımız bir kitaptaki bazı kelimelerin ötekilerinden daha önemli olmasıyla ilgilidir. Bir uçta sokaktaki insanın kullandığı atasözleri vardır. Yazar bu kelimeleri herkesin gündelik dilde kullandığı gibi kullandığından okur bunları okurken sıkıntı çekmez. Bunların içerisindeki muğlâklığa aşinadır ve bağlama göre meydana gelen anlam değişkenliklerine alışkındır.

Örneğin, 'okumak' kelimesi A.S. Eddington'un kitabı, *The Nature of the Physical World* [Fiziki Dünyanın Doğası]'nda yer alır. Bilimsel enstrumanlara dair gösterge ve ölçümlere ilişkin okumalar olan 'göstergeli-okuma'dan bahseder. O 'okumak'ı sıradan anlamlarından biriyle kullanır. Onun için bu, teknik bir kelime değildir. Bununla okura ne demek istediğini aktarmak için gündelik kullanıma dayanır. 'Okumak' kelimesini kitabın bir başka yerinde farklı bir anlamda -'okumanın doğası' olarak- kullansa bile okurun kelimenin bir başka sıradan anlamına olan kaymayı kastettiği konusunda emin olabilecektir. Bunu yapamayan okur, dostlarıyla konuşamaz ya da gündelik işlerini sürdüremez.

Fakat Eddington, 'neden' kelimesini bu kadar açık yürekliliklе kullanmayı başaramamaktadır. Bu, ortak konuşmada kullanılan bir kelime olabilir fakat o, nedensellik kuramını ele alırken bunu açıkça özel bir anlamda kullanmaktadır. Bu tartışmada bu kelimenin nasıl anlaşılacağı, yazar ve okurun her ikisi açısından fark doğurucu niteliktedir. Aynı nedenle kitaptaki 'okumak' kelimesi de önemlidir. Bu yüzden bunu salt gündelik kullanımdaki anlamıyla kullanıp geçiştiremeyiz.

Konuşması sırasında kullandığı çoğu kelime, geniş yelpazeli bir anlam aralığı içerisinden insanların gündelik kullanımındaki gibi olan bir yazar, kaymaları belirtmek için bağlama dayanmaktadır. Bu gerçeği bilmek daha önemli olan kelimeleri ortaya çıkarmak için önemlidir. Bununla birlikte, aynı kelimelerin farklı zamanlarda ve farklı yerlerde gündelik kullanımda bile aynı derecede aşina olunan anlamlara gelmediklerini unutmamalıyız. Günümüz yazarları çoğu kelimeyi *bugünkü* gündelik kullanımıyla kullanmaktadırlar, o nedenle, halen yaşayan biri olarak bunların hangi kelimeler olduklarını bilirsiniz. Fakat geçmişte yazılmış kitaplar söz konusu olduğunda yazarın, kitabı yazdığı zaman ve mekândaki insanların kelimeleri kullanıldığından, bu o kadar kolay olmayacaktır. Bazı yazarların bilerek bu türden eskil kelimeleri veya onları eskil anlamlarıyla kullanmaları, yabancı dilden çevrilen kitaplarda olduğu gibi meseleyi daha da karmaşık bir hale getirmektedir.

Ancak yine de kitaplardaki kelimelerin çoğunluğunun bir kimsenin arkadaşıyla konuşurken kullandığı kelimeler gibi okunabileceği, geçerliliğini korumaktadır. Bu kitabın herhangi bir sayfasını açın ve bu şekilde ne kadar kelime kullandığımızı sayın: bütün edatlar, bağlaçlar ve maddeler ve neredeyse tüm fiiller, isimler, zarflar ve sıfatlar...Bu bölümde şu ana kadar sadece birkaç önemli kelime oldu: 'kelime', 'kavram', 'muğlaklık', 'iletişim' ve belki bir iki tane daha. Açıkçası, bunlar içerisinde en önemlisi 'kavram'dı: diğer hepsi bununla olan ilişkisine bağlı bir öneme sahiptiler.

İçinde yer aldıkları pasajı anlamak için çaba göstermeden anahtar kelimeleri yerine oturtamazsınız. Bu durum bir ölçüde çelişkilidir. Çünkü eğer pasajı anladıysanız elbette içindeki hangi kelimelerin en önemli olduğunu da bileceksiniz demektir. Yok eğer pasajı bütünüyle anlamadıysanız bu muhtemelen bazı kelimeleri yazarın kullandığı biçimiyle anlamamanızdandır. Eğer size sıkıntı doğuran bu kelimeleri işaretlerseniz yazarın özellikle kullandıklarına darbe vurmuş olursunuz. Bunun böyle olması yazarın gündelik kullanımı dışında yer verdiği kelimelerin peşinden gelir.

Bu nedenle bir okur olarak sizin bakış açınızdan en önemli kelimeler, size *en çok sıkıntı çıkaranlardır*. Bu kelimeler yazar için de önemli olsa gerektir. Buna karşın bu böyle olmayabilir.

Bunun yanı sıra yazar için önemli olan bazı kelimeler sizi ilgilendirmeyebilir ve bunun tek nedeni onları tam anlamıyla anlamanız da olmuş olabilir. Bu durumda, daha önceden yazarın kavramlarında uzlaşmışsınız demektir. Sadece, henüz uzlaşmadığınız kavramlarla ilgili yapmanız gereken bazı şeyler var anlamına gelir.

Teknik Kelimeler ve Özel Kullanımlar

Buraya kadar düz olarak kullanılan kelimeleri bir tarafa bırakarak negatif bir şekilde hareket etmiş olduk. Önemli kelimelerin bazılarını size *sıradan gelmemesi* gerçeği nedeniyle fark edersiniz. Bunların sizi sıkmasının nedeni budur. Fakat önemli kelimeleri açığa çıkarmanın başkaca bir yolu var mıdır? Bunlara işaret eden pozitif işaretler söz konusu mudur?

Evet, bunun bazı işaretleri vardır. Birinci ve en açık olan işaret yazarın tercihlerde bulunup, belirli kelimelere yaptığı açık vurgudur. Yazar bunu pek çok şekilde yapabilir. Sizin için olan kelimeleri, bu tür tipografik araçlarla tırnak içerisinde veya italik olarak belirtebilir. Açıkça çeşitli anlamlarını tartışarak ve hangi anlamda kullanacağını belirterek dikkatinizi bir kelimeye çekebilir. Veya

adlandırmak için kullandığı kelimeyi tanımlayarak bir kelimeye vurgu yapabilir.

Hiç kimse, 'nokta', 'sıra', 'düzlem', 'açı', 'paralel' ve bunun gibi ilk etapta önem arz eden kelimeleri bilmeksizin Öklid'i okuyamaz. Bunlar, Öklid tarafından tanımlanan geometrik varlıkları adlandırma kelimeleridir. Bunlar gibi 'eşitler', 'bütün' ve 'parça' gibi başka önemli kelimeler de vardır ancak bunlar herhangi tanımlı bir şeyi adlandırmazlar. İçinde yer aldıkları aksiyomlardan hareketle bunların önemli olduğunu anlarsınız. Öklid burada daha baştan başlıca önermeleri açık kılarak okura yardım eder. Bu tür önermeleri temel bir yere koyan ve sizin için bu kavramları ifade eden altı çizili kelimeleri çıkarabilirsiniz. Bu kelimeleri çıkarmakta herhangi bir sorun yaşamayabilirsiniz çünkü bunlar ortak konuşma dilindeki kelimelerdir ve Öklid'in bunları bu şekilde konuştuğu gözükmektedir.

Denebilir ki eğer bütün yazarlar, Öklid'in yaptığı gibi yapsalardı okuma işi çok daha kolay olurdu. Fakat elbette her ne kadar her konu başlığının geometrik olarak açımlanabilir olduğunu düşünen insanlar olsa da bu mümkün değildir. Matematikte geçerli olan bir prosedür -serimleme ve kanıtlama yöntemi-, her bilgi alanına uyarlanabilir değildir. Ancak ne olursa olsun her tür serimleme için ortak olanı not etme bizim amaçlarımız açısından yeterlidir. *Her bilgi alanının kendi teknik kelime dağarcığı vardır.* Öklid, kendisininkini daha başta ortaya koyar. Bu durum Galileo veya Newton gibi geometrik tarzda yazan diğer yazarlar için de böyledir. Farklı şekilde veya başka alanlarda yazılan kitaplarda teknik kelime dağarcığının okur tarafından ortaya çıkarılması gereklidir.

Eğer yazar kullandığı kelimelerle ilgili bir şeye işaret etmemişse okur, konu başlığıyla ilgili sahip olduğu ön bilgiye dayanarak bunu kendi başına yapar. Eğer Darwin veya Adam Smith okumaya başlamadan önce biyoloji veya ekonomi konusunda bir şeyler biliyorsa hiç kuşkusuz teknik kelimeleri çıkarsama konusunda kendisini sü-

rükleyecek bir şeylere sahip demektir. Eğer bunun ne tür bir kitap ve bütününün ne hakkında ve temel bölümlerinin neler olduğunu biliyorsanız teknik kelime dağarcığını sıradan kelimelerden ayırma konusunda büyük bir yardım almışsınız demektir. Yazarın koyduğu başlık, bölüm adları ve önsöz bu bağlantıda yardım edicidir.

Buradan hareketle bilebileceğiniz gibi örneğin 'zenginlik' Adam Smith ve 'türler' de Darwin için teknik birer kelimedir. Bir teknik kelime ötekine götürdüğünden diğer teknik kelimeleri aynı şekilde bulmanız kolay değilse de mümkündür. Kısa süre içerisinde Adam Smith tarafından kullanılan bir önemli kelimeler listesi oluşturabilirsiniz: emek, sermaye, mal, ücret, kâr, kira, meta, fiyat, alışveriş, üretkenlik, üretkensizlik, para ve benzeri...Ve işte Darwin okurken gözünüze çarpmaması mümkün olmayan bazı kelimeler: çeşitlilik, tür, seçilim, hayatta kalma, adaptasyon, melez, en-uyumlu, yaratım...

Bir bilgi alanının iyi oluşturulmuş teknik bir dağarcığa sahip olduğu yerde o konu başlığını ele alan bir kitap içerisinde önemli kelimeleri bulma nispeten daha kolaydır. Bunları o alanla ilgili aşinalığınıza dayanarak *pozitif* veya sıradan şekliyle kullanılmadıkları için teknik olması gereken kelimeleri bilmek suretiyle *negatif* bir şekilde ortaya çıkarabilirsiniz. Ancak ne yazık ki teknik bir dağarcığın iyi oluşturulduğu pek çok alan vardır.

Filozoflar, kendilerine ait dağarcıklara sahip olma konusunda kötü bir şöhrete sahiptirler. Elbette felsefede geleneksel bir kullanımı olan bazı kelimeler vardır. Her ne kadar bu kelimeler bütün yazarlarca aynı anlamda kullanılmayabilmekteyseler de bunlar, belirli problemlerle ilgili tartışmalardaki teknik kelimelerdir. Fakat felsefeciler, çoğu zaman yeni kelimeleri parlatmayı veya konuşma dilinden bazı kelimeler kullanmayı ve bunu *teknik bir kelime haline getirmeyi* gerekli görürler. Bu son prosedür, o kelimenin ne anlama geldiğini bildiğini düşünen ve bu nedenle onu sıradan bir kelime olarak ele alan okur için en yanlış yönlendirici olma ihtimaline sa-

hiptir. Bununla birlikte iyi yazarların çoğu, bu karışıklığın farkındadır ve o nedenle de bu prosedüre başvurmadan önce çok açık bir uyarıda bulunurlar.

Bu temel üzerinde önemli kelimelerle ilgili bir ipucu olarak yazarın diğer yazarlarla girdiği tartışmaya bakılmalıdır. Başkalarının o kelimeyi hangi anlamda kullandıklarından ve neden o anlamı seçtiklerinden bahseden bir yazarla karşılaştığınızda, kesin olarak o kelimenin o yazar için farklılık arz ettiğinden emin olabilirsiniz.

Burada teknik dağarcık meselesi üzerinde durduk ancak bunu dar şekliyle almamak gerekir. Bir yazarın temel fikirlerini ve öne çıkan kavramlarını ifade eden nispeten küçük bir kelime dizisi, kendi özel dağarcığını oluşturur. Bunlar onun analizini ve savlarını içinde barındıran kelimelerdir. Eğer özgün bir şeyler söylüyorsa o takdirde bu kelimelerin bazılarının özel bir şekilde kullanılmış olması muhtemeldir her ne kadar diğer kelimeler o alandaki geleneksel hale gelmiş bir tarzda kullanılsa da. Her iki durumda da bunlar *onun için* en önemli olan kelimelerdir. Bunlar, bir okur olarak sizin için de önemli olmalıdır ancak sizin için buna ek olarak anlamı net olmayan diğer kelimeler de önemlidir.

Burada çoğu okurun karşılaştığı sıkıntı, kendi sıkıntılarını giderecek kelimelere yeterli dikkati göstermemeleridir. Yeterince anlamadıkları kelimeleri, diğer anladıklarından ayırmakta başarısızlık yaşamaktadırlar. İçerisinde taşıdıkları kavramsal anlamları anlamak için iradi bir çaba göstermedikçe, bir kitaptaki önemli kelimeleri ortaya çıkarma konusunda burada önerdiğimiz hiçbir şey işe yaramayacaktır. Dikkatini yoğunlaştırmakta veya en azından toplamakta başarısız olan okur için kelimeler kafasını karmakarışık eden bir faciaya dönüşecektir.

Eğer anlayışınızı arttırabilecek bir kitap okuyorsanız, okuduğunuz her kelimenin sizin açınızdan anlaşılır olmaması normaldir. Eğer bütün bu kelimelerin hepsine, bir gazete köşe yazısındaki kelimelerin anlaşılırlığı içinde, sıradan kelimelermiş gibi yaklaşır-

sanız o kitabın yorumunda herhangi bir ilerleme katedemezsiniz. Eğer onu anlamaya çalışmazsanız okuduğunuz gazete de sizin için anlaşılır olmaktan çıkacaktır.

Çoğumuz aktif-olmayan okuma türünün bağımlısıyızdır. Aktif veya talepkâr olmayan okurun belirgin hatası, kelimelere olan kayıtsızlığı ve buna bağlı olarak yazarın kullandığı kavramların içeriğini anlama konusunda başarısızlığa düşmesidir.

Anlamları Bulma

Önemli kelimeleri açığa çıkarma, bu işin sadece başlangıcıdır. Bu sadece size metin üzerinde yoğunlaşmanız gereken yerleri gösterir. Okumanın bu beşinci kuralının bir başka kısmı daha vardır. İsterseniz şimdi de buna bakalım. Sizi sıkıntıya sokan kelimeleri işaretlediğinizi varsayalım. Sonra ne yapacaksınız?

Burada iki temel olasılık söz konusu. Yazar, bu kelimeleri kitap boyunca ya hep aynı anlama gelecek veya iki ya da daha fazla şekilde, kullandığı yere göre değişen anlamlarda kullanır. Birinci alternatifte, kelime tek bir kavram olarak vardır. Önemli kelimelerin tek bir anlamda kullanılmasına iyi bir örnek Öklid'de bulunabilir. İkinci alternatifte kelimeler çok çeşitli kavramlaştırmalar olarak yer alır.

Bu alternatiflerin ışığında, izleyeceğiniz yol şu şekilde olmalıdır. İlk olarak kelimelerin tek ya da birden fazla anlama gelecek şekilde kullanılıp kullanılmadığını belirlemeye çalışın. Eğer çok anlamlı ise birbirileriyle nasıl bir ilişki içerisinde olduğunu görmeye uğraşın. Son olarak da, kelimelerin aynı anlamlarda kullanıldığı yerleri not edin ve bağlama bakarak anlam kaymalarının nedenlerine ilişkin ipuçları yakalayın. Bu sonuncusu, kelimelerin değişik anlamlarını aynı esneklikle izleme ve yazarın kullanım biçimini karakterize etme imkânı verecektir.

Fakat, ana şeyin dışında her şeyin net olduğundan yakınabilirsiniz. Bir kimse bu anlamları nasıl ortaya çıkarabilir? Basit olmakla

birlikte bunun cevabı tatminkâr olmaktan uzak gözükmektedir. Fakat sabır ve pratik bunun tersini görmenizi sağlayacaktır. Bunun cevabı, *anlamadığımız bir kelimenin anlamını, bağlam içerisinde anladığımız diğer kelimelerin anlamlarından hareketle ortaya çıkarmak zorundasınız olacaktır.* İlk başta ne kadar kısır döngü gibi gözükse de bunun yolu budur.

Bunu ortaya dökmenin en kolay yolu bir tanımlamaya gitmektir. Bir tanım, kelimelere dökmeyle olur. Eğer bir tanımda geçen anlamadığınız kelimeler varsa kesin olarak tanımlanan şeyi adlandıran kelimenin anlamını anlayamazsınız demektir. 'Nokta' kelimesi geometride temel bir kelimedir. Siz bunun (geometride) ne anlama geldiğini bildiğinizi düşünebilirsiniz fakat Öklid bunu tek şekilde kullandığınızdan emin olmak istemektedir. İlk başta tanımlayarak daha sonra bu kelimeyle ne demek istediğini söylemektedir. Söyle demektedir: 'Nokta, herhangi bir parçadan oluşmayan şeydir'.

Onun bunu yapması kullandığı kavram üzerinde uzlaşmanıza nasıl yardımcı olmaktadır? O bu tanımda kullandığı diğer kelimeleri tam anlamıyla bildiğinizi varsaymaktadır. Parçaların karmaşık bir bütün olduğunu bilmektesinizdir. Karmaşık denen şeyin zıttının ise yalınlık olduğunu. Yalınlık demek karmaşık parçalardan oluşmama demektir. 'Herhangi' ve 'bir' gibi kelimeler, atıfta bulunulan şeyin bir tür varlığına işaret etmektedir. Yeri gelmişken, buradan hareketle eğer gibi herhangi bir parçası olmaksızın fiziksel şeyler olamaz ise o halde Öklid'in söylediği şekliyle nokta, fiziksel olamaz demektir.

Bu ortaya dökme, tipik bir anlamlandırma sürecidir. Daha önceden sahip olduğunuz anlamlar üzerinde çalışmaktasınızdır. Eğer bir tanımda kullanılmış olan bütün kelimeleri ayrı ayrı tanımlamak gerekirse hiçbir tanımlama yapılamaz. Eğer ki okumakta olduğunuz bir kitaptaki her kelime tıpkı bilmediğiniz bir yabancı dildeki kitapta olduğu gibi size bütünüyle yabancı ise hiçbir şekilde ilerleme gösteremezsiniz.

Bu, insanların okudukları bir kitaba 'yabancı kaldıklarını' söylerken demek istedikleri şeydir. Burada okuduklarını anlamak için hiçbir çabada bulunmamışlar demektir ki bu anlaşılabilir bir durumdur. Fakat kendi dilindeki bir kitabın çoğu kelimesi aşina olunan kelimelerdir. Bu tanıdık kelimeler, okuru sıkıntıya sokabilen yabancı, teknik kelimelerin etrafını sarmalar. Bu sarmalayan kelimeler, yorumlanacak olan kelimelerin *bağlamını* oluşturur. Okur, okuduğunu anlamak için ihtiyaç duyduğu her türlü malzemeye sahiptir.

Bu iş çok kolaymış gibi bir görüntü vermek de istemiyoruz. Yapmaya çalıştığımız sadece bunu yapmanın imkânsız olmadığı. Eğer böyle olsaydı hiç kimse okuduğu bir kitabı tam olarak anlayamazdı. Bir kitabın sizin için yeni bir takım içgörüler barındırması veya sizi aydınlatıcı olması demek kolaylıkla anlayamayacağınız kelime kullanımları var demektir. Eğer ki bu kelimeleri kendi çabalarınızla anlayabilecek bir noktaya gelemezseniz o takdirde bizim burada anlattığımız okuma türüne ulaşmanız da mümkün olmayacaktır. Okuduğunuz bir kitabı daha iyi anlayabilecek bir düzeye kendi başınıza ulaşamayacaksınızdır.

Bunu yapmanın pratik bir kuralı yoktur. Bu süreç, deneme yanılma yöntemiyle bir yap-bozu tamamlamaya çalışma yöntemi gibidir. Daha fazla parçayı buldukça, geriye daha az parça kaldığı için kalanları da bulmanız kolaylaşacaktır. Elinize aldığınız bir kitap daha önceden yerleşik anlamlar kazanmış çok sayıda kelime içerir. *Yerleşik anlamlı bir kelime demek bir kavram* demektir. Bu yerleşiklik, kesin bir biçimde yazarın ve okur olarak sizin o kelimelerle aynı anlamlarda buluşmanız demektir. Geriye kalan kelimelere de bu özelliği kazandırmak gereklidir. Bunu hangi anlamıyla o kelimelerin daha iyi uyduğuna bakarak yapabilirsiniz. Şu ana kadar yerleşiklik kazanmış olan kelimelerin yardımıyla resmi daha iyi gördükçe geriye kalan kelimeleri de kavram haline getirmeniz daha kolay hale gelecektir. Yerleşiklik kazandırılan her kelime geriye kalanlarla ilgili işi kolaylaştırıcıdır.

Elbette bu süreçte bir takım hatalar da yapacaksınızdır. Bir kelimenin nereye ait olduğunu ve tam olarak oturduğunu hallettiğinizi düşüneceksinizdir ancak bu aşamanın sonrasında bir başka kelimeyi tam yerine oturtmanın genel olarak bütün dizide gözden geçirmelere gitmenize neden olduğunu göreceksiniz. Hatalarınızı düzelte düzelte ilerleyeceksinizdir çünkü bunları yapamadığınız sürece resmi tamamlamak mümkün olmayacaktır. Bu kavramları yerine oturtma konusunda tecrübe kazandıkça kısa süre içerisinde kendinizi kontrol etme imkânı da bulabilirsiniz. Bunu yapabilip yapamadığınızı bilirsiniz. Ve bu aşamadan sonra anlamadığınız bir şeyi, kendinizi kandırarak anladığınızı düşünmezsiniz.

Kitabı yap-boz ile karşılaştırarak doğru olmayan bir varsayım kurmuş olduk. İyi bir yap-boz elbette ki bütün parçaları birbirini tamamlayandır. Bütün resmi mükemmel bir şekilde tamamlamak mümkündür. Aynı şey ideal anlamda iyi bir kitap için de geçerlidir ancak bu tür bir kitap yoktur. Kitapların iyi olma oranlarına göre kavramları yazar tarafından, yerli yerinde ve bütünsellik içerisinde kullanılacaktır ki okurun verimli bir yorumlama yapması da mümkün olacaktır. Burada, tıpkı bütün diğer okuma kurallarında olduğu gibi kötü kitaplar, iyilere oranla daha az okunabilir olanlardır. Bütün bu kurallar, onların ne kadar kötü olduğunu anlamanızı sağlamanın ötesinde bir işe yaramaz. Eğer ki yazar kelimeleri muğlak bir şekilde kullanırsa ne demek istediğini anlamanız mümkün olmaz. Anladığınız tek şey onun bir türlü somutlayamadığıdır.

Fakat kelimeleri çoğul anlamlarda kullanan ve bu yüzden muğlaklık oluşturan yazarlar yok mudur diye sorabilirsiniz. Ve kelimeleri, özellikle de en önemli olanlarını çoğul anlamlarıyla kullanma yazarlar için yaygın bir durum değil midir?

Bu birinci soruya verilecek cevap HAYIR'dır; ikincisine ise, EVET. Bir kelimeyi muğlak bir şekilde kullanmak onun anlamları arasında herhangi bir ayrıma gitmeksizin veya bir ilişki kurmaksızın çoğul anlamda kullanmak demektir. (Örneğin, denebilir ki bu

bölümde 'önemli' kelimesini muğlak bir şekilde kullandık çünkü önemli derken yazar için önemli olan mı yoksa okur olarak size önemli gelen mi olduğu konusunda bir ayrımda bulunmadık). Bu şekilde davranan bir yazar okuruna, kullandığı kavramlarda buluşmasına yardımcı olmamış olur. Kullandığı kritik önemdeki kelimelerin çoğul anlamları arasında ayrıma giden yazar okura sunduğu kavramlar arasında ayrımda bulunma imkânı sağlamış olur.

Bir kelimenin birden çok kavramı yansıtabileceğini unutmamalısınız. Bunu hatırda tutmanın bir yolu, yazarın kullandığı *dağarcığı* ile *terminoloji*sini birbirinden ayırmaktır. Bir tarafa önemli kelimeleri ve diğer tarafa da bu kelimelerin önemli anlamlarını çıkarırsanız dağarcık ile terminoloji arasındaki ilişkiyi görmüş olursunuz.

Bunu yapmanın daha ileri başkaca yolları da bulunabilir. İlk etapta birbirinden ayrı çoğul anlamları olan bir kelime, ya tekil bir anlamda veya anlamlardan oluşan bir kombinasyon halinde kullanılabilir. İsterseniz buna örnek olarak yine 'okumak'ı alalım. Bazı yerlerde bu kelimeyi her türden kitabın okunmasıyla ilgili kullandık. Diğerlerindeyse, aynı kelimeyle eğlendirmekten çok öğretici olan kitapları okumayı kastettik. Ve hâlâ bazılarında da bilgi verenden çok eğlendirici olanlar için başvurduk.

Eğer burada, daha önce yaptığımız gibi 'okuma'nın bu üç ayırdedici anlamlarını Xa, Xb ve Xc olarak sembolize edersek o takdirde ilk olarak bahsedilen kullanım Xabc, ikincisi Xbc ve üçüncüsü de Xc olur. Diğer bir ifadeyle, eğer çeşitli anlamlar birbirleriyle ilişkiliyse, belli bir anda bunların hepsini, bazılarını veya sadece birini karşılamak için tek bir kelime kullanılabilir. Her kullanım açık seçik olduğu sürece orada kullanılan kelime bir kavrama dönüşmüş demektir.

İkinci olarak, eş anlamlılar problemi vardır. Bir kelimenin tekrar be tekrar yinelenmesi, matematik gibi yazımlar söz konusu olmadığı sürece yakışıksız ve sıkıcıdır, bu nedenle iyi yazarlar, çoğu zaman metinlerinde önemli kelimeler yerine onlarla eş anlamlı

veya benzer nitelikte pek çok başka kelime kullanırlar. Farklı kavramların tek bir kelimeyle karşılandığı durumlarda durum bunun tam tersidir; burada, aynı kavram eş anlamlı kullanılan iki ya da daha fazla kelimeyle yansıtılmaktadır.

Bunu, sembolik olarak şu şekilde ifade edebiliriz. X ve Y, 'aydınlanma' ve 'içgörü' gibi iki farklı kelime olsun. A harfi de her birinin ifade ettiği, tam adıyla anlama kazanımını karşılar nitelikte olsun. O halde Xa ve Ya ayrı ayrı kelimeler olmalarına karşın aynı kavramı ifade etmektedirler. 'İçgörü için' okuma ve 'aydınlanma için' okumadan bahsettiğimizde aynı tür okumaya göndermede bulunuruz çünkü her iki ifade, aynı anlamda kullanılmaktadır. Kelimeler farklıdır fakat bir okur olarak sizin gözden kaçırmamanız gereken sadece bir kavram vardır.

Bu elbette önemli. Bir yazarın, kelimelerini değiştirdiğinde kavramlarının da kaydığını düşünürseniz aynı kelimeleri kullandığı sürece kavramlarının hep aynı kalacağını düşünmeniz kadar büyük bir hata yapmış olursunuz. Yazarın kelime dağarcığını ve terminolojisini ayrı ayrı listelediğinizde bunu aklınızda tutun. Burada iki ilişki söz konusudur. Bir tarafta tek bir kelime pek çok kavramla ilişkili olabilir. Diğer taraftan, tek bir kavram, pek çok kelimeyle.

Üçüncü ve son olarak, ifadelendirme meselesi vardır. Bir ifadeyi bir birim yani bir cümlenin konusu veya yüklemi olabilen bir bütün olarak aldığımızda tek bir kelime gibidir. Tıpkı tek bir kelime gibi çeşitli biçimlerde bahsedilen bir şeye göndermede bulunabilmektedir.

Bu nedenle bir kavram bir kelime ile olduğu kadar bir ifade ile de ifade edilebilir. Ve kelimeler ve kavramlar arasında var olan bütün ilişkiler, kavramlar ve ifadeler arasında da söz konusudur. İki ifade aynı kavramı ifade edebilir ve bir ifade, onu oluşturan kelimelerin kullanım biçimine göre çeşitli kavramlar halinde ifade edilebilir.

Genel olarak bir ifadenin, bir kelimeye kıyasla daha az muğlâklık taşıması beklenir. Çünkü her biri diğerlerinin oluşturduğu

bağlam içerisinde olan bir kelimeler grubudur, tekil kelimeler daha çok sınırlı anlamlar taşırlar. Söylediklerinin karşı tarafa ulaşmasından emin olmak isteyen bir yazarın tek bir kelime yerine dikkatli ifadeler kullanmasının nedeni budur.

Buna bir örnek vermek yeterli olacaktır. Okuma konusunda bizim kullandığımız kavramlarda buluştuğunuzdan emin olmak için tek başına 'okumak' yerine 'aydınlanmak için okumak' ifadesini kullandık. Ve hatta iki kere emin olmak için 'bir kitap üzerinde zihinsel uğraşınızla daha az anlamadan daha çok anlamaya ulaşma süreci' gibi daha incelikli bir ifade de kullanabilirdik. Burada tek kavram vardır, o da bu kitabın büyük ölçüde vermek istediği bir okuma türüne gönderme yapan kavramdır. Fakat bu tek kavram, yerine göre tek bir kelime, kısa ya da daha uzun bir ifadeyle ifade edilmiştir.

Bu, bizim için yazılması zor bir bölüm oldu ve muhtemelen sizin için de okuması zordu. Bunun nedeni çok açık. Ele aldığımız okuma kuralının, kelimeler ve kavramlar hakkındaki her türden gramer ve mantıksal açıklamalar olmaksızın tam anlamıyla anlaşılır olması mümkün değildir.

Aslına bakılırsa, çok az bir açıklama yaptığımız söylenebilir. Bu meselelere dair yeterli düzeyde bir açıklamaya gitmek için pek çok bölüm gerekebilir. Bizse burada en gerekli noktalara değinmekle yetindik. Bu kuralın yararlı bir kılavuz olarak kullanılabilmesi için yeterli şeyleri söylediğimizi umuyoruz. Bunu daha fazla uyguladıkça problemin giriftliklerini daha fazla görme imkânınız olacaktır. Kelimelerin sözel ve metaforik kullanımı hakkında daha fazla şey bilmek isteyeceksinizdir. Aynı şekilde soyut ve somut kelimeler ile uygun ve yaygın isimler arasındaki ayrım hakkında da yine daha fazla şey bilmek isteyeceksinizdir. Bunun ardından ise tanımlama işine girişmek isteyeceksinizdir: kelimeleri ve şeyleri tanımlamak arasındaki fark; neden bazı kelimeler tanımlanabilir değildir ve buna rağmen hâlâ açık tanımlara sahiplerdir ve benzeri gibi. Bilgi

alışverişinden ayrı, 'kelimelerin duygusal kullanımı' olarak adlandırılan şeye ışık tutma, yani, kelimelerin duyguları açığa çıkarmak, insanları harekete geçirmek veya düşüncelerini değiştirmek için kullanılması arayışında olacaksınızdır. Ve hatta sıradan 'rasyonel' konuşma ile 'tuhaf' veya 'çılgın' konuşma -neredeyse her kelimenin olağandışı ve beklenmeyen fakat yine de saptanabilir çağrışımları olan, mental olarak rahatsız edici konuşma- arasındaki ilişkiye ilgi gösterebilirsiniz.

Eğer analitik okuma pratiği bu daha ileri ilgileri ortaya çıkarırsa, bu özel başlıklar üzerine kitaplar okuyarak bu ilgilerini tatmin etme konumunda olacaksınızdır. Ve bu tür kitapları okumaktan daha çok yarar sağlayacaksınızdır çünkü onlara kendi okuma tecrübenizden gelen sorularla yöneleceksinizdir. Gramer ve mantık çalışması, bu kurallara vurgu yapan bilimler ancak onlardan edindiklerinizi pratiğe yansıttığınız oranda pratiktir.

Buradan daha ileri gitmeyi hiçbir şekilde istemeyeceksinizdir. Ancak böyle yapmasanız bile, sadece önemli kelimeleri bulabilme, onların kayan anlamlarını tespit edebilme ve kavramlarda buluşabilme sıkıntısının üstesinden geldiğinizde okuduğunuz kitabı kavrayışınızın muazzam oranda arttığını göreceksiniz. Bu türden küçük bir alışkanlık değişikliğinin böylesine büyük bir etki doğurması nadiren olan bir şeydir.

7
YAZARIN MESAJINI TESPİT ETMEK

Sadece kavramlarda buluşmak değil aynı zamanda tıpkı ticarette olduğu gibi kitapların dünyasında da bir takım teklifler söz konusudur. Bir alıcı ya da satıcının teklifle kastettiği bir çeşit öneri, bir sunu ve kabul ediştir. Dürüstçe yapılan ticarette bu anlamda teklifte bulunan bir kimse, belirli bir biçimde hareket etme yönündeki niyetini ortaya koymuş olur. Ancak, başarılı bir pazarlık için dürüstlükten daha fazlası gereklidir. Teklifin net ve elbette ki çekici olması gerekir.

Bir kitaptaki bir teklif aynı zamanda bir beyandır. Yazarın bir konudaki değerlendirmelerinin ifadesidir. Yazar burada doğruluğuna inandığı bir şeyi teyit etmekte veya yanlış olduğunu düşündüğü bir şeyi reddetmektedir. Ortaya koyduğu şeylerin gerçek olduğunu ileri sürmektedir. Bu türden bir teklif, salt niyetlerden öte belirli bir konuyu bilmenin beyan edilmesidir. Yazar niyetlerini kitabının başındaki önsöz kısmında söyleyebilir. Açıklayıcı tarz bir kitapta yazar genellikle bir konuda bize bir şeyler öğretme sözü verir. Bu sözlerini tutup tutmayacağını anlamak için yaptığı teklifleri ortaya çıkarmak gerekir.

Genellikle, okumanın düzeni ticaretin düzeninin tersine işler. İş insanları çoğunlukla teklifleri gördükten sonra kavramlar üzerinde uzlaşacak bir noktaya gelirler. Oysa okurun çoğunlukla, yazarın ne önerdiğini ortaya çıkarmadan, nasıl bir değerlendirmede bulunduğunu anlamaya çalışmadan önce onun kavramlarında buluşması gerekir. Analitik okumanın beşinci kuralının kelimeler ve kavram-

lar hakkında ve bu bölümde ele alacağımız altıncısının da cümleler ve tekliflere ilişkin olmasının nedeni budur.

Altıncı kuralla yakından ilişkili bir de yedinci kural vardır. Yazar, gerçek ya da bilgi meseleleri üzerine bir şeyler ileri sürerken dürüst olabilir. Biz genellikle böyle olduğu inancı taşırız. Fakat yazarın kişiliğiyle detaylı bir şekilde ilgilenmediğimiz sürece onun gerçek düşüncelerinin neler olduğunu bilme konusunda tatmin olamayız. *Onun sunduğu teklifler, akla dayanan delillerle desteklenmediği sürece kişisel görüşlerin ifadesinden başka bir* şey değildir. Eğer o kitap veya konu başlığı, sadece yazar dolayısıyla okuduğumuz değil aynı zamanda bizim ilgi duyduğumuz bir konudaysa, o takdirde salt onun tekliflerinin neler olduğunu değil, ayrıca yazarın *neden o konuda söyledikleriyle ikna olmamızı düşündüğünü* de bilmek isteriz.

Bu nedenle yedinci kural, her türlü savla ilgilidir. Akla dayandırmanın pek çok türü ve bir kimsenin söylediğini desteklemenin pek çok yolu vardır. Bazen bir şeyin doğru olduğunu ileri sürmek mümkün olabilir; bazense savunulabileck olan ancak bir olabilirliktir. Ne var ki her tür sav, bir biçimde birbiriyle ilişkili bir dizi ifadeden oluşur. *Bu şundan dolayı böyledir.* Buradaki 'şundan dolayı' kelimesi akla dayandırmaya işaret eder.

Var olan savlar, ifadeleri birbirleriyle ilişkilendiren şu tür kelimelerle belirtilir: *eğer* bu böyleyse *o halde* şu şöyledir; veya *bundan dolayı, bu nedenle* şöyledir; veya, bunu şu *izler*, o takdirde durum şudur, gibi. Kitabın bundan önceki bölümlerinde bu tür birbirini izlemeler olmuştu. Bizim gözlemlerimize göre eğer bir şeyler bilmeye ve keşfetmeye devam etmek istiyorsak, artık okula gitmeyen bizler için bir kitabın nasıl daha öğretici olabileceğini bilmemiz gereklidir. Bu durumda, *eğer* öğrenmeye devam edeceksek *o takdirde* görünmeyen öğretmenler olan kitaplardan nasıl öğrenebileceğimizi bilmemiz gerekir.

Bir sav, her zaman için sonunda yapılacak çıkarımlar için dayanaklar veya aklileştirmeler sağlayan bir dizi veya diziler halindeki

ifadelerden oluşur. Bu nedenle bir savı ifade etmek için bir paragraf veya en azından bir cümleler dizisi gerekir. Bir savın önermeleri veya ilkeleri her zaman ilk olarak ifadelendirilmeyebilir ancak buna rağmen çıkarımların *kaynağını* oluşturur. Eğer ortaya konulan sav geçerliyse, önermeleri çıkarımlar izler. Onu destekleyen bir veya bütün önermeler yanlış olabildiğinden bu illa yapılan çıkarımın doğru olduğu anlamına gelmez.

Bütün bu yorumlama kurallarının düzenlenişinin gramer açısından olduğu kadar mantıksal bir yönü de vardır. Biz, kelimelerden (veya ifadelerden) cümlelere ve oradan da cümle dizisine (veya paragraflara) giderek kavramlardan tekliflere ve oradan da savlara geçeriz. Daha basit olanlar üzerinde daha karmaşık birimler kurarız. Bir kitabın içerisindeki en küçük kayda değer yapı taşı elbette ki tekil olarak kelimedir. Bir kitabın kelimelerden oluştuğu doğru fakat yeterli değildir. Bunun yanı sıra birimler olarak alınan kelime grupları ve benzer şekilde cümle grupları içerir. Aktif okur, sadece kelimelere değil yanı sıra cümlelere ve paragraflara da dikkat gösterir. Yazarın kavramlarını, tekliflerini ve savlarını ortaya çıkarmanın başka bir yolu yoktur.

Analitik okumanın bu aşamasındaki -*amaç yorumlama olduğunda*- yapılanlar, ilk aşamada -*amacın yapısal genel hatları çıkarmak olduğu*- olanın tamamen zıttı gibi gözükür. Orada bir bütün olarak kitaptan onun ana parçalarına ve daha sonra da daha ikincil bölümlerine geçmiştik. Tahmin edebileceğiniz gibi bu iki eylem bir yerlerde karşılaşabilirler. Fakat kitabı parçalarına ayırmaya devam ederseniz sonunda şunu demek durumunda olursunuz: 'bu bölümde şu şu şu noktalara değinilmiştir'. Şimdi bu noktalardan her biri bir teklif olma durumundadır ve içlerinden bazıları birlikte ele alındığında belki bir sav oluşturabilir.

Böylelikle, genel hatlarını ortaya koyma ve yorumlama olmak üzere bu iki süreç, teklif ve savlar düzeyinde karşılaşırlar. Kitabı parçalarına ayırarak tekliflere ve savlara ulaşabilirsiniz. Teklifle-

re ve son tahlilde kavramlara bağlı olarak nasıl oluşturulduklarını görerek de savlara ulaşabilirsiniz. Bu iki süreci tamamladığınızda gerçek anlamda kitabın içindekileri bildiğinizi söyleyebilirsiniz.

Cümleler ya da Teklifler

Bu bölümde ele alacağımız kurallar hakkında bir başka hususu daha not etmiştik. Kelimeler ve kavramlar hakkındaki kuralda olduğu gibi burada da yine dil ve düşünce arasındaki ilişkiye eğilmek durumundayız. Cümleler ve paragraflar, gramatik birimlerdir. Bunlar dil birimleridir. Teklifler ve savlar, mantıksal veya düşünce ve bilgi birimleridir.

Burada, son bölümde karşılaştığımıza benzer bir problemle karşı karşıyayız. Dil, düşüncenin aktarımı için mükemmel bir araç olmadığı, bir kelimenin pek çok anlama gelebildiği veya pek çok kelimenin aynı anlamda olabildiği içindir ki bir yazarın *dağarağı* ile *terminolojisi* arasındaki ilişkinin ne kadar karmaşık olabildiğini görmüştük. Bir kelime pek çok kavramı yansıtabilir ve bir kavram da pek çok kelime tarafından yansıtılabilir.

Matematikçiler, düğme ile düğme deliği arasındaki ilişkiyi birebir provalarla düzgün dikilmiş bir ceket üzerinden betimlerler. Her delik için bir düğme vardır ve her düğme için de bir delik. Oysa kelimeler ve kavramlar söz konusu olduğunda böylesine birebir bir eşleşme durumu yoktur. Bu kuralları uygularken düşebileceğiniz en büyük hata, dilin unsurlarıyla düşüncenin veya bilginin unsurları arasında birebir bir ilişki olduğunu varsaymaktır.

Düğme ve delikler arasında kolaycı çıkarımlarda bulunmak çok akıllıca değildir. Pek çok erkeğin ceketinde delik karşılığı olmayan pek çok düğme bulunabilmektedir. Ve bir süre kullanılan bir ceketde de deliklerin karşılığındaki düğme düşmüş olabilmektedir.

Şimdi isterseniz bunu cümleler ve teklifler konusuna uyarlayıp

açıklık getirmeye çalışalım. Bir kitaptaki her cümle bir şey teklif etmez. Bazı cümleler soru sorar mesela. Bunlar cevaptan çok problemi ifade eder. *Teklif lerse sorulara getirilen cevaplardır*. Bunlar, bilgi veya görüş bildirimleridir. Cümleleri bildirimsel ifadeler olarak adlandırmamız ve soru soranları soru cümlesi olarak ayırmamız bundandır. Diğer cümleler, dilek ya da niyetleri ifade eder. Yazarın amacı hakkında bize belirli bir bilgi verebilir ancak genişletmeye çalıştığı bilgiyi barındırmazlar.

Dahası, her bildirimsel cümle de tek bir teklifmiş gibi okunamaz. Bunun en azından iki nedeni vardır. birincisi kelimelerin muğlak olması ve çeşitli cümlelerde kullanılabilmesidir. Buna bağlı olarak, kelimelerin ifade ettikleri kavramlarda bir kayma yaşandığında aynı cümlenin farklı teklifler ifade etmesi mümkün olmaktadır. 'Okumak öğrenmektir' basit bir cümledir; fakat eğer bir yerde biz 'öğrenmek' ile bilgi edinmeyi, başka bir yerde de anlayışın gelişmesini kastedersek, yaptığımız teklif aynı olmaz çünkü kavramlar farklılaşmıştır. Buna karşın cümle hâlâ aynıdır.

İkinci neden, bütün cümlelerin 'okumak öğrenmektir' kadar basit olmamasıdır. İçinde yer alan kelimeler muğlak kullanılmadıkları takdirde, yalın bir cümle *genellikle* tekil bir teklif ifade eder. Fakat, kelimeleri muğlak kullanılmamış olsa dahi bileşik bir cümle iki ya da daha fazla teklif ifade eder. 'Ve' veya 'eğer...o halde', veya 'değil... ve ayrıca' gibi edatlarla bağlantı kurulmuş olan bileşik bir cümle, gerçek anlamda cümlelerden oluşan bir terkiptir. Haklı olarak uzun bir bileşik cümle ile kısa bir paragraf arasındaki çizginin anlaşılmasının zor olduğu sonucunu çıkarabilirsiniz. Bileşik bir cümle, bir sav biçiminde birbiriyle ilişkilendirilmiş olan bir dizi teklifi ifade edebilir.

Bu tür cümlelerin yorumlanması çok zor olabilir. İsterseniz Makyavel'in *Prens*'inden bir cümleyle ne demek istediğimizi açıklayalım:

Bir prens, öyle bir korku salmalıdır ki halkın sevgisini kazanamıyorsa nefret de gösterilmemelidir; çünkü halkının topraklarını ve kadınlarını mülküne geçirmekten kaçındığı sürece kendisinden nefret edilmez ve nefret edilmektense korkulması daha iyidir.

Bu, son derece karmaşık olmasına karşın gramer olarak, *tekil* bir cümledir. Noktalı virgül ve 'çünkü', içerisindeki ana kırılmayı göstermektedir. Birinci teklif prensin belirli bir biçimde korku salmasıdır.

'Çünkü' kelimesiyle başlayarak bir başka cümleye etkinlik kazandırmış olduk. (Şöyle diyerek bunu ayrı bir şekilde de yapabilirdik: 'Bunun nedeni onun bu işi sürdürmesi' ve bunun gibi.) Bu cümlede hiç değilse iki ayrı önerme vardır: (1) prensin belirli bir korku salmasının nedeni nefret edilen olmadıkça korkulan olabilmesidir; (2) vatandaşları ve onların eşlerinin üzerinde hak iddia etmekten vazgeçtiğinde nefret edilen olmaktan çıkabilir.

Uzun, karmaşık bir cümlede yer alan çeşitli önermeleri birbirinden ayırmak önemlidir. Makyavel'le hemfikir olmak ya da olmamak için öncelikle onun ne söylediğini anlamanız gerekir. Fakat o bu tek cümlede üç ayrı şey söylemektedir. Bunlardan birine katılmayıp diğerleri üzerinde hemfikir kalabilirsiniz. Hangi sebeple olursa olsun terörizm öneren Makyavel'i yanlış bulabilirsiniz; ancak Prensin korku sayesinde nefret uyandırmaması konusunda kurnaz olduğunu kabul edebilirsiniz ve ayrıca halkının sahip olduklarından ve eşlerinden elini çekmesinin de nefret edilmemek için olmazsa olmaz olduğunda hemfikir kalabilirsiniz. Karmaşık bir cümledeki ayrı önermeleri anlamadığınız sürece yazarın söyledikleri hakkında ayırdedici bir değerlendirmede bulunamazsınız.

Avukatlar bu durumu çok iyi bilirler. Onlar, davacı tarafından ileri sürülen veya savunma tarafınca reddedilen iddiaları görmek için cümleleri dikkatli bir şekilde incelerler. 'John Doe, sözleşmeyi 24 Mart'ta imzaladı' gibi basit bir cümle yeterince yalın gözükmektedir ancak hâlâ bazıları doğru bazılarıysa yanlış olan pek çok başka

şey de söylemektedir. Evet, John Doe söz konusu sözleşmeyi imzalamıştır ancak bunu 24 Mart'ta yapmamış olabilir ve bu gerçek, oldukça önem arz edebilir. Kısacası, gramer açısından basit bir cümle bile bazen iki ya da daha fazla önermeyle yüklü olabilir.

Cümleler ve önermeler arasındaki fark ile ne kastettiğimizi ortaya koymak için yeterince şey söyledik sanırız. Bunların hepsi birebir bir ilişkiye sahip değildir. Tek başına bir cümle, ister muğlaklığıyla isterse de karmaşıklığıyla pek çok önerme ifade etmekle kalmaz aynı zamanda tek ve aynı önerme, iki ya da daha fazla farklı cümleyle ifade de olunabilir. Eğer bizim ortaya koyduğumuz kavramları, eş anlamlı olacak şekilde kullandığımız kelimelere ve ifadelere bakarak yakalarsanız 'Öğretme ve öğrenme, birbiriyle bağıntılı işlevlere sahiptir' ve 'iletişimi başlatmak ve alıcı konumunda olmak ilişkili süreçlerdir' dediğimizde aynı şeyi söylediğimizi bilirsiniz.

Son olarak gramatik ve mantıksal noktaları açıkladıktan sonra kurallara geçeceğiz. Bu bölümdeki zorluğumuz tıpkı bir önceki bölümde olduğu gibi, bir türlü açıklamaya son verememek. Ona uğraşmaktansa grameri belli ölçüde bildiğinizi varsayacağız. Bunu derken illa sentaks hakkında her şeyi bilmeniz gerektiğini kastetmiyoruz ancak cümleler içerisindeki kelimelerin düzenlenişlerini ve birbirleriyle kurdukları ilişkiyi biliyor olmanız gerekir. Bazı gramer bilgileri okur açısından olmazsa olmazdır. Dilin yüzeyinin altına inmedikçe kavramları, önermeleri ve savları -ki bunlar düşüncenin unsurlarıdır- ele almaya başlayamazsınız. Kelimeler, cümleler ve paragraflar saydam olmayan ve analiz edilmez olduklarında iletişim için bir araç olmaktan çok bir engeldirler. Bu durumda kelimeleri okursunuz ancak bilgi alamazsınız.

İşte kurallar. Okumanın beşinci kuralı, bir önceki bölümden de anımsayacağınız gibi şöyleydi: KURAL 5. ÖNEMLİ KELİMELERİ BULUN VE BUNLAR ÜZERİNDEN YAZARIN KAVRAMLARIYLA BULUŞUN. Buradan hareketle altıncı kural ise şöyle ifade edilebilir: KURAL 6. KİTAPTAKİ EN ÖNEMLİ CÜMLELERİ

İŞARETLEYİN VE BARINDIRDIKLARI ÖNERMELERİ ORTAYA ÇIKARIN. Yedinci kural da şöyle: KURAL 7. CÜMLELERİN BAĞLANTILARINDAN ÇIKARARAK KİTAPTAKİ TEMEL SAVLARI YERİNE KOYUN VEYA OLUŞTURUN. Bu kuralı formüle ederken neden 'paragraflar' demediğimizi daha sonra ortaya koyacağız.

Yeri gelmişken, ilk etapta açıklayıcı kitaplar için uygulanabilir olan kavramlarda buluşma kuralı için söz konusu olanlar bu yeni kurallar için geçerlidir. Bir şiirsel çalışmayı -şiir, oyun veya *novella*- okuduğunuzda önermeler ve savlar hakkındaki bu kurallar oldukça farklı olacaktır. Bu kuralların bu tür çalışmalara uyarlanabilmesi için ne tür değişiklikler gerektiğini daha sonra ele alacağız.

Anahtar Cümleleri Bulma

Bir kitaptaki en önemli cümleler nasıl tespit edilebilir? Ve içlerinde barındırdıkları bir veya daha fazla önermeyi ortaya çıkarmak için bu cümlelerin nasıl yorumlanması gerekir?

Yinelemek gerekirse biz burada önemli olan üzerinde duruyoruz. Bir kitapta nispeten az sayıda anahtar cümle olduğunu söylemek geri kalanlara dikkat göstermenize gerek olmadığı anlamına gelmez. Kesinkes, her cümleyi anlamanız gerekir. Fakat cümlelerin çoğu tıpkı kelimelerin çoğunda olduğu gibi size herhangi bir zorluk oluşturmaz. Okuma hızıyla ilgili tartışmamızda işaret ettiğimiz gibi bunları nispeten daha hızlı okursunuz. Bir okur olarak sizin bakış açınızdan *sizin için* önemli olan kelimeler, yorumlamak için çabanızı gerektirenlerdir çünkü bunlar ilk bakışta tam olarak kavranabilir değildir. Anlayacak daha fazla şey olduğunu bilmek için bunları iyi anlamaya ihtiyacınız vardır. Bunlar, geriye kalanlardan çok daha yavaş ve dikkatli okuduğunuz cümlelerdir. Bunlar *yazar için* en önemli cümleler değildir ancak böyle olabilir çünkü yazarın söylemek zorunda olduğu en önemli şeyler en büyük zorluğu do-

ğuranlardır. Ve bunların en dikkatli bir şekilde okumanız gerekenler olduğunu söylemeye gerek bile yoktur.

Yazarın bakış açısından önemli kelimeler, onun bütün savının dayandığı değerlendirmeleri ifade edendir. Bir kitap genellikle bir savın veya savlar dizisinin çıplak ifadesinden çok daha fazlasını barındırır. Yazar, şu anki bakış açısına nasıl ulaştığını veya şu anki konumunun neden ciddi sonuçlara sahip olduğunu düşündüğünü açıklayabilir. Kullanmak zorunda olduğu kelimeleri tartışabilir. Başkalarının çalışmaları hakkında yorumda bulunabilir. Tartışmayı destekleyen ve çevreleyen her türlü tartışmaya kapılabilir. Fakat *onun iletişiminin kalbi, yaptığı temel kabuller ve reddiyelerde ve bunu yapma nedenlerinde yatmaktadır.* Bu nedenle, tam bir kavrayış için ana cümleleri büyük bir açıklığa sahipmiş gibi görmeniz gerekir.

Bazı yazarlar bunu yaparken size yardım eder. Cümlelerin sizin için altını çizerler. Ya ortaya koydukları hususun önemli olduğunu bizzat söylerler veya başlıca cümlelerini öne çıkarmak için tipografik bir araç kullanırlar. Elbette okuma yaptığı sırada uyanık olmayan birine hiçbir şey yardım edemez. Bu türden açık işaretlere bile dikkat göstermeyen pek çok okur ve öğrenciyle karşılaşmışızdır bugüne kadar. Onlar, durup önemli cümleleri dikkatlice incelemektense okumayı sürdürmeyi seçmişlerdir her defasında.

Cümlelerde yer alan, önde gelen önermelerin düzenleniş ve açıklama biçimi olarak özel bir yer tutan bazı kitaplara rastlamak mümkündür. Yine Öklid, bu konuda bize en net örneği vermektedir. O sadece tanımlamalarını, varsayımlarını ve aksiyomlarını -bunlar onun temel önermelerini oluşturur- başta vermekle kalmaz aynı zamanda kanıtladığı her önermeyi mühürler gibi verir. Onun bütün ifadelerini anlamayabilirsiniz. Fakat önemli cümlelerini veya kanıtlama ifadesi olarak bir araya getirdiği cümle gruplamalarını görmemeniz mümkün değildir.

Thomas Aquinas'ın, *The Summa Theologica*'sı başlıca önemli cümleleri büyük bir açıklıkla veren, açıklayıcı tarz kitaplara bir

başka örnektir. Kitap, sorularla ilerler. Her bölüm bir soruyla başlar. Aquinas'ın savunmaya çalıştığı cevaba dair pek çok gösterge vardır. İfade edilen cevaba karşı bütün bir itirazlar dizisi yükselir. Aquinas'ın kendi değinisine başladığı yer 'ben bunu cevaplayayım' cümlesiyle başlar. Bu tür -sonuçlarla birlikte sebepleri de açıklayan- bir kitapta önemli cümleleri tespit etmemenin ve hızlı ya da yavaş aynı hızda okuyamamanın her şeyi eşit derece bir önemle okuyanlar için bir mazereti olamaz. Yoksa bu genellikle her şeyin aynı derecede önemsiz olduğu anlamına gelir.

Tarzı ve formatı itibariyle pek çok şeyin, okurun yorumuna ihtiyaç gösterdiği kitaplar hariç tutulursa, önemli cümlelerin ortaya çıkarılması, okurun kendisi için yapması gereken bir iştir. Onun yapabileceği çeşitli şeyler vardır. Bunların birinden daha önce bahsetmiştik. Eğer hemen anlayabileceği pasajlar ile anlayamayacakları arasındaki farka duyarlıysa, temel anlam yükünü taşıyan kelimeleri tespit edebilme kabiliyetine sahip demektir. Muhtemelen bir okuma parçasının gerekli olduğunu düşümenin ne kadar *allak bullak edici* olduğunu görmeye başlamışsınız demektir. Buradaki keramet, doğanın yanı sıra kitaplardan da öğrenebilmeye başlamaktır. Eğer kendinize pasajın anlamı hakkında hiçbir zaman soru sormazsanız kitabın size daha önce sahip olmadığınız bir içgörü sağlamasını bekleyemezsiniz.

Önemli cümleler konusunda bir başka ipucu da onları oluşturan kelimelerde yatar. Eğer daha önce önemli kelimeleri işaretlemişseniz bu sizi daha fazla dikkat göstermeyi gerektiren cümlelere götürecektir. Böylelikle yorumlayıcı okumanın ilk aşaması sizi ikinciye hazırlar. Fakat bunun tersi de mümkündür. Zira bazı kelimeleri işaretlemeniz ancak bütün bir cümleyle kafanız karıştıktan sonra olabilir. Bu kuralları belirli bir düzen içerisinde sıralamış olmamız illa bu sıralamayı takip etmeniz gerektiği anlamına gelmez. Kavramlar, önermeleri oluşturur. Önermeleri, kavramlar barındırır. Eğer kelimelerin ifade ettiği kavramları bilirseniz cümledeki öner-

meyi de yakalamış olursunuz. Eğer bir cümlede yüklü olan önermeyi anlarsanız aynı zamanda kavramlara da ulaşmış olursunuz.

Bu bize başlıca önermelerin yeri konusunda bir başka ipucunu daha vermektedir. Buna göre, önermeler kitabın ana savına bağlı olmalıdır. Bu anlamda ya öncül ya da çıkarımdırlar. Bu yüzden, eğer bir başlangıcı ve bitişi olan bir ardıllık oluşturur gözüken cümleleri yakalayabiliyorsanız muhtemelen önem arz eden cümlelere parmak basıyorsunuz demektir.

Bir başlangıcı ve bitişi olan bir ardıllık dedik. Her savın insanlar tarafından kelimelere dökülmesi zaman alır. Bir nefeste bir cümle kurabilirsiniz fakat bir sav oluştururken duraksarsınız. Önce bir şey söylemeniz gerekir, sonra bir başka şey ve daha sonra bir başka. Bir sav, bir yerde başlar, bir yere doğru ilerler ve bir yerde biter. Bu bir düşünce yolculuğudur. Bu, gerçek anlamda bir çıkarımla başlayabilir ve sonrasında bunun nedenlerini ortaya koyabilir. Veya delillerle ve nedenlerle başlayıp arkasından çıkarımları önünüze getirebilir.

Hiç kuşkusuz burada da tıpkı başka yerlerde olduğu gibi onu kullanmasını bilmediğiniz sürece bu ipucu da işe yaramaz. Bir savla karşılaştığınızda onu atlamamanız gerekir. Bununla birlikte, bazı hayal kırıcı tecrübelere karşın insan zihninin tıpkı gözün renklere duyarlı olması gibi savlara doğal bir duyarlık içinde olduğu konusundaki görüşümüzde ısrarlıyız. (Gerçi sav-körü bazı insanlar da olabilir tabii!) Ne var ki açık olmadığı sürece gözün görmesi ve zihnin de uyanık olmadığı sürece bir savı izlemesi mümkün değildir.

Pek çok insan, farklı hızlarda okuma yaptıklarına bakarak nasıl okunması gerektiğini bildiklerine inanmaktadır. Fakat *yanlış cümlelere geldiklerinde* duraklamakta ve yavaş ilerlemektedirler. Onlar *kafalarını karıştıran* cümlelerden daha çok *ilginç* bulduklarında duraklamaktadırlar. Gerçekten de bu durum, tam olarak çağdaşımız olmayan bir kitabı okurken karşılaştığımız en büyük engeldir. Her eski kitap bir şekilde bize şaşırtıcı gelen gerçeklikler barındırır

çünkü bunlar bizim bildiklerimizden farklıdır. Fakat anlamak için okuduğunuzda arayışında olduğunuz şey bu tür bir yenilik değildir. İlginiz yazarın kendisine veya diline veya yazdığı dünyayadır; onun fikirlerini anlamaya çalışmak tamamen başka bir şeydir. Burada tartıştığımız kuralların, başka şeyler hakkındaki merakımızı gidermede değil alacaklarımız konusunda bizi tatmin eder nitelikte olmasının nedeni budur.

Önermeleri Bulma

Şimdi başlıca cümleleri tespit ettiğinizi varsayalım. 6. Kural bir başka adımı daha gerektirir. Bu cümlelerin her birinin barındırdığı önermeyi veya önermeleri ortaya çıkarmak durumundasınızdır. Bu, cümlenin ne demek istediğini bilmek zorundasınız demenin bir başka şeklidir. Belirli bir kullanımdaki kelimelerin ne anlama geldiklerini anlayarak kavramları keşfedersiniz. Önermeleri de benzer şekilde cümleyi oluşturan ve özellikle de onun ana kelimelerini yorumlayarak ortaya çıkarırsınız.

Bir kere daha az da olsa bir gramer bilgisine sahip olmadan bunu iyi bir şekilde yapamazsınız. Sıfat ve zarfların oynadıkları rolleri bilmeniz gerekir, zarflar isimlerle olan ilişkilerinde ne tür bir işleve sahiptirler, değişiklik gösteren kelime ve cümlecikler değiştirdikleri kelimelerin anlamını nasıl daraltmakta veya değiştirmektedirler ve benzeri...İdeal olan, cümleyi sentaks kurallarına bakarak parçalara ayırabilir olmanızdır her ne kadar bunu her zaman illa biçimsel bir şekilde yapmanız gerekmese de. Her ne kadar günümüzde okullarda gramer öğretimine karşı bir soğukluk var ise de bunu belirli ölçüde bildiğinizi varsayıyoruz. Her ne kadar okuma sanatı dediğimiz pratik içinde, hiç bu şekilde bir uygulama yapmamış olabilmeniz mümkünse de böyle olmadığınıza inanıyoruz.

Kelimelerin ifade ettiği kavramlar ile cümlelerin ifade ettiği önermeler arasında sadece iki fark vardır. Bunlardan biri, so-

nuncusunda daha geniş bir bağlama başvurmanızdır. Tıpkı tek bir kelimeyi yorumlamak için onun etrafını saran bütün kelimeleri kullanmanız gibi, söz konusu cümleyi ele alırken de onun etrafını saran cümleleri işin içine katarsınız. Her iki durumda da anladıklarınızdan hareketle ilk başta nispeten anlaşılır olmayandan giderek açıklanıra doğru işleyen bir yol izlemektesinizdir.

Diğer fark ise karmaşık cümlelerin genellikle birden fazla önerme içermesi gerçeğinde yatmaktadır. Belki ilişkili olabilmelerine rağmen bütün farklı önermeleri birbirinden ayırıncaya kadar önemli bir cümleyi yorumlamanızı tamamlamış olmazsınız. Bunu yapma becerisi pratikle kazanılan bir şeydir. Bu kitaptaki bazı karmaşık cümleleri alın ve dile getirilen her bir kelimeyi kendi söyleyişinizde ifade etmeye çalışın. Sonra bunları numaralandırın ve birbirilerine bağlayın.

'Kendi kelimelerinizle ifade edin!' Bir cümledeki önerme veya önermeleri anlayıp anlamamanız konusundaki en iyi test etme şeklinin bu olduğunu göreceksiniz. Belli bir cümleyle yazarın ne demek istediğini açıklamanız istendiğinde yapabileceğiniz tek şey, onun kelimelerini, sıralanışlarında yapacağınız bazı küçük değiştirmelerle tekrar etmek olacaktır, oysa onun kelimelerini kendi ifadeniz haline getirmedikçe anlamış olduğunuzu düşünmemelisinizdir. İdeal olan, aynı şeyi tamamen başka kelimelerle söyleyebilmenizdir. Aynı fikir elbette yakın anlama gelecek şekilde başka türlü de söylenebilir. Fakat eğer ki bir türlü yazarın kelimelerinden kopamıyorsanız bu, ondan size *düşünce veya bilgi* değil sadece *kelimelerin* geçtiğini gösterir. Böylelikle, onun kelimelerini bilmiş olursunuz zihninden geçenleri değil. O size bir konudaki bilgi birikimini vermek istiyordur oysa siz sadece kelimeler almışsınızdır.

Yabancı bir dilden kendi dilinize çeviri yapma, bahsettiğimiz test etmeyi sağlayabilir. Eğer Fransızca bir cümlenin söylediğini kendi dilinizdeki bir cümlede ifade edemiyorsanız Fransızca olanın anlamını anlamadığınızı bilirsiniz. Fakat çevirinizin sadece yazılı

düzeyde böyle olduğunu düşünseniz veya kendi dilinizde onu karşılayan bir metin üretseniz bile Fransızca cümlenin sahibi yazarın, ne aktarmaya çalıştığını bildiğinizi henüz söyleyemezsiniz.

Bununla birlikte İngilizce bir cümleyi bir başka dile çevirmek salt yazılı bir iş değildir. Oluşturduğunuz yeni cümle, salt orijinalinin yazılı bir karşılığından ibaret değildir. Eğer doğru bir çeviriyse, *düşünceyi tam karşılığıyla aktarmış olur* o kadar. Eğer ki sadece kelimeleri yutmayarak önermeleri sindirdiğinizden emin olmak istiyorsanız sizin için en iyi test etme biçiminin bu tür bir çeviriden geçmesi bu yüzdendir. Eğer bu testte başarısız olursanız, anlamanızdaki bir eksikliği açığa çıkarmış olursunuz. Eğer yazarın ne demek istediğini bildiğinizi söylüyor ancak bunu göstermeye kalktığınızda tamamen yazarın cümlelerini tekrar ediyorsanız yazarın önermelerinin farkına varamamışsınız demektir.

Yazar, yazımı boyunca aynı önermeyi farklı kelimelerle ifade edebilir. Önermeleri kelimelerden ibaret görme hatasına düşen okur farklı kelimelerle ifade edilen aynı önermeyi farklı algılar. '2+2=4' ve '4-2=2'nin aynı aritmetik ilişkinin iki farklı gösterimi olduğunu bilmeyen bir kişiyi düşünün.

Böyle bir kişinin basit bir eşitliği anlamadığı sonucunu çıkarırsınız. Aynı önermeye dair iki eşit ifadeyi birbirinden ayrı gören veya kendisi bunlara eşdeğer bir ifade üretemeyen bir kimse de böyledir ve cümlenin içerisinde yer alan önermeyi anlamamış demektir.

Bu değerlendirmelerin çoğul okumaya -aynı konu başlığında aynı anda birkaç kitap okuma- bakan bir yönü de vardır. Farklı yazarlar çoğu zaman farklı kelimelerle aynı şeyleri veya neredeyse aynı kelimelerle farklı şeyleri söylerler. Dilden kavramlara ve önermelere geçemeyen okur bu türden, birbiriyle ilişkili çalışmaları hiçbir şekilde karşılaştıramayacaktır. Sözel farklılıklarından dolayı yazarları hemfikir değilmiş gibi veya ifadelerindeki sözel benzerliklerinden dolayı gerçek farklılıkları gözardı etme eğilimi gösterirler.

Okuduğunuz bir cümledeki önermeyi anlayıp anlamadığınızı test etmenin bir yolu daha vardır. Önermenin betimlediği veya ilişkili olduğu bir takım tecrübelere işaret edebilir mi? Belirli bir örneğine gönderme yaparak beyan edilen genel bir gerçekliği örneklendirebilir misiniz? Olası bir durumu hayal etmek çoğunlukla onun gerçeğinden bahsetmektedir. Eğer, hayali veya gerçek tecrübelere gönderme yaparak önermeyi örneklendirmek veya açıklık getirmek için hiçbir şey yapamıyorsanız söylenenleri bildiğinizden kuşku duymanız gerekir.

Bütün önermeler bu teste aynı derecede yatkın değildir. Yakaladığınız belirli bilimsel tecrübeler kadar emin olabilmek için ancak laboratuvar ortamında geçerli olan bazı özel tecrübelere sahip olmanız gerekir. Fakat temel nokta açıktır. Önermeler bir vakum içerisinde değildir. İçinde yaşadığımız dünyaya göndermede bulunurlar. Önermenin gönderme yaptığı gerçek ya da olası gerçekliklerle belirli bir aşinalık kuramadığınız takdirde yaptığınız şey, düşünce ve bilgiyle değil *kelimelerle oynamak* olur.

İsterseniz buna dair bir örneği ele alalım. Metafizikteki temel bir önerme şu sözlerle ifade edilir: 'Gerçek olanın dışında hiçbir şey hareket etmez'. Pek çok öğrencinin büyük bir bilgelik edasıyla bu sözü söylediklerine şahit olmuşuzdur. Onlar, böylesine mükemmel bir söz tekrarıyla bize ve yazara karşı görevlerini yerine getirmiş olduklarını düşünüyorlardır. Fakat bu önermeyi başka sözlerle ifade etmelerini istediğimizde yüzlerinin hemen kızardığına şahit olmuşuzdur. Şöyle söyleyen nadiren çıkmıştır örneğin, eğer bir şey var değilse hiçbir şey yapması mümkün değildir. Ki bu ilk planda yapılabilecek bir çeviridir -önermeyi gerçek anlamında anlayan herkes bunu kolayca yapabilir.

Eğer çevirisi yapılamıyorsa o takdirde önermeye açıklık kazandırılmasını istemişizdir. Eğer içlerinden biri bize, çimler salt üzerinde spor yapılması için yetiştirilir demedikçe önermeyi yakalanmış kabul etmişizdir.

'Laf kalabalığı', kelimeleri, barındırmaları gereken düşünceler olmaksızın veya atıfta bulunabilecekleri tecrübelerin farkında olmaksızın kullanmanın kötü alışkanlığı olarak tanımlanabilir. Bunun adı, kelimelerle oynamaktır. Önerdiğimiz iki test göstermektedir ki 'laf kalabalığı', analitik okuma konusunda başarısızlığa düşenlerin günahlarına kefaret olarak yapılmaktadır. Bu tür okurlar hiçbir zaman kelimelerin ötesine geçemezler. Bunlar, okuduklarını ezberleyebilecekleri sözel bir hafıza kullanırlar. Liberal sanatlara karşı belirli modern eğitimcilerce yapılan suçlamalardan biri, 'laf kalabalığına' düşmeleridir ancak olan şey bunun tersidir. Gramer ve mantık sanatlarında eğitim almamış olanların okuma konusunda düştükleri başarısızlık, bu tür bir disiplinden yoksun olmanın nasıl kelimelerin efendisi olmaktan çıkıp tutsağı olmakla sonuçlandığını göstermektedir.

Savları Bulma

Önermeler konusuna yeterince zaman ayırdık. Şimdi, okurun cümle dizilerini ele almasını gerektiren, analitik okumanın yedinci kuralına dönelim. Daha önce, okurun en önemli paragrafları bulması gerekir diyerek bu yorumlama kuralını formüle etmemenin bir nedeni olduğunu söylemiştik. Bu neden, yazarlar arasında paragramların nasıl oluşturulması gerektiği konusunda oturmuş bir anlayışın olmamasıdır. Montaigne, Locke veya Proust gibi bazı büyük yazarlar, son derece uzun paragraflar yazmışlardır; Makyavel, Hobbes veya Tolstoy gibi başkalarıysa nispeten kısa paragraflar kaleme almışlardır. Yakın zamanlarda, gazete ve dergi tarzının etkisi altında çoğu yazar, kolay ve hızlı okunabilir kılmak için paragraflarını parçalara ayırma eğilimine girmiştir. Örneğin bu paragraf, muhtemelen fazla uzundur. Eğer okurlarımızın üzerine titreseydik 'Bazı büyük yazarlar' diye başlayan cümleyi ayrı bir paragraf yapmamız gerekirdi.

Bu sadece bir uzunluk meselesi değildir. Burada bıktırıcı olan nokta dil ve düşünce arasındaki ilişkiyle ilgilidir. Okumamızı yönlendiren yedinci kuralın mantıksal bütünlüğü savdır -bazıları, bir başkası için nedenler sunan bir önermeler ardıllığı. Bu mantıksal bütünlük, kavramlar kelimelerle ve ifadelerle ve önermeler de cümlelerle ilişkilenirken herhangi bir yazım bütünlüğü ile özgün bir ilişki içinde değildir. Bir sav, tek bir karmaşık cümleyle ifade edilebilir. Veya bir paragrafın parçaları olan bir dizi cümleyle. Bazen bir sav, bir paragrafla örtüşebilir ancak bir savın bir paragrafı aşıp birkaç paragrafa yayılması da söz konusudur.

Bunun ötesinde bir zorluk daha söz konusudur. *Her kitapta, hiçbir şekilde bir sav ifade etmeyen pek çok paragraf vardır.* Sunduğu kanıtları detaylandıran veya delillerin nasıl toplandığını aktaran cümle dizilerinden oluşlabilir. Salt konu dışı veya yan görüş niteliğinde, ikincil bir öneme sahip olan cümleler olduğundan bu tür paragrafların da olması mümkündür. Bu tür paragrafların daha hızlı okunmasına gerek olduğu da söylenebilir.

Bütün bunlardan dolayı 7.KURAL'la ilgili olarak şöyle bir başka formülasyon daha öneriyoruz: EĞER YAPABİLİYORSANIZ KİTAPTAKİ ÖNEMLİ SAVLARI İÇEREN PARAGRAFLARI BULUN; FAKAT EĞER BU TÜR PARAGRAFLAR YOKSA YAPACAĞINIZ İŞ, İÇİNDE ÖNERMELERİ BARINDIRAN BİR CÜMLEYİ BURADAN, BİR BAŞKASINI BİR BAŞKA YERDEN ALIP BİR ARAYA TOPLAYARAK BUNLARI SİZİN OLUŞTURMANIZDIR.

Başlıca cümleleri ortaya çıkardıktan sonra paragrafları oluşturmak nispeten daha kolaydır. Bunu yapmanın çeşitli yolları vardır. Bunu, savı oluşturan önermeleri bir arada kağıda dökerek yapabilirsiniz. Fakat genellikle daha iyi bir yol, daha önce de belirttiğimiz gibi, ardıllık içerisinde bir araya getirilecek olan cümleleri gösterir şekilde, sayfa kenarlarına çeşitli işaretlerle birlikte numaralar koymaktır.

Yazarlar, az veya çok bu tür savlarının düz bir şekilde anlaşılabilmesi için okurlarına yardımcı olurlar. İyi açıklayıcı yazarlar düşüncelerini gizlemeye değil açık etmeye çalışırlar. Gerçi bütün iyi yazarlar da bunu aynı şekilde yapmazlar. Öklid, Galileo ve Newton (geometrik veya matematiksel bir tarzda yazanlar) gibi bazıları savsal bütünlüğü tek bir paragrafla verme idealine çok yakındırlar. Matematik dışında kalan alanlardaki çoğu yazım tarzı tek bir paragrafta iki veya daha fazla savı verme veya pek çoğu arasından ilerleyen bir savı seçme eğilimi gösterir.

Kitabın yapısının gevşekliği oranında paragraflar, saçılmış halde olma eğilimindedir. Çoğu zaman, tek bir sav ifadesi oluşturabileceğiniz cümleleri bulabileceğiniz bir bölümün bütün paragraflarını soruşturmak zorunda kalırsınız. Bazı kitaplar bu soruşturmayı nafile bir uğraş gibi yaptırırken bazıları buna teşvik edici bile olmaz.

İyi bir kitap genellikle savları geliştikçe kendini özetler bir nitelik gösterir. Eğer yazar, bölümün veya detaylı bir kısmın sonunda savlarını sizin için özetliyorsa geriye doğru dönerek bu özeti oluşturan materyalleri bulmalısınızdır. Darwin, *Türlerin Kökeni*'nde, son bölümde okur için bütün savını 'Yeniden-Ele Alma ve Çıkarım' başlığı altında özetler. Kitap boyunca oraya kadar okuyagelen okur bunu hak etmiştir.

Yeri gelmişken, analitik bir şekilde okumaya başlamadan önce kitabı iyi bir şekilde incelediyseniz, eğer varsa özet bir bölümün olup olmadığını ve nerede yer aldığını bileceksinizdir. Daha sonrasında kitabı yorumlarken bunu en iyi şekilde kullanabilmek için en iyi imkânı oluşturursunuz.

Kötü veya gevşek bir şekilde oluşturulmuş bir kitabın bir başka özelliği de bir savın içindeki adımların yer almamasıdır. Bazen bunlar herhangi bir zarar veya sıkıntı doğurmaksızın atlanabilir çünkü geriye kalan önermeler genel olarak okurların genel bilgisinden sağlanır. Fakat bazen bunların yer almayışı, yanlış yönlendirici ve hatta bilerek böyle yanlışa götürücüdür. Bir davacı veya propagan-

dacının en aşina olduğu ustalıklardan biri belirli şeyleri, savla yüksek derecede ilgili olan şeyleri, söylenmeden bırakmaktır fakat eğer bu açıktan yapılmışsa karşı koymalar mümkündür. Amacı bize bir şeyler öğretmek olan dürüst bir yazardan böyle yardımlara başvurmayı beklemeyiz, yine de bir savın içerisindeki bütün adımları en üst düzeyde aşikâr kılmak için dikkatli bir okuma gerekir.

Okuduğunuz, ne türde bir kitap olursa olsun bir okur olarak yapmanız gereken şey aynıdır. Eğer kitap, savlarla yüklüyse bunların neler olduğunu bilmeniz ve bütün bunları kısaca ifadeye dökmeniz gerekir. Elbette, savlar üzerine inşa edilmiş savlar vardır. İncelikli bir analizde bir şeyi kanıtlayarak bir başka şeyi göstermek mümkündür ve bu böyle sırayla tekrarlanarak daha ileri bir nokta ortaya konabilir. Buna karşın, nedenlerin birimi, tekil savlardır. Eğer bunları, okuduğunuz her kitapta buluyorsanız daha geniş sıralamayı kaçırmazsınız.

Bütün bunları söylemek güzel fakat savların yapısını bir mantıkçı kadar bilmedikçe bunları bir kitapta bulabilmeyi veya daha kötüsü yazar bunları tek bir paragrafta yoğunlaştırmış olarak ifade etmediğinde, inşa etmeyi nasıl bekleyebiliriz?

Bunun cevabı şudur ki savları 'bir mantıkçı kadar' bilmenize gerek yoktur. Dünya üzerinde iyisiyle kötüsüyle çok fazla mantıkçı yoktur. Bilgi barındıran ve bize bir şeyler öğretebilen kitapların çoğu, savlarla yüklüdür. Bunlar genel okuyucuya dönüktür, mantık alanında uzmanlaşmış olanlara değil.

Bu kitapları okumak için daha büyük mantıksal bir yetkinlik gerekmez. Daha önce söylediklerimizi tekrar etmek gerekirse, insan zihninin doğası öyledir ki eğer okuma yapılan süre boyunca çalışırsa, yazarın kavramlarıyla buluşur ve onun önermelerine ulaşırsa, onun savlarını da görür.

Bununla birlikte, bu okuma kuralını sürdürürken yardımcı olabileceğini düşündüğümüz birkaç şey daha var. İlk etapta, her savın bir dizi ifade barındırması gerektiğini hatırlayın. Bunlardan bazı-

ları, yazarın önerdiği çıkarımları neden kabul etmeniz gerektiğine dair nedenler sunar. Eğer önce bu çıkarımı bulursanız o takdirde bunun nereye götürdüğünü görürsünüz.

İkinci olarak, bazı daha ileri düzeydeki genellemeleri kanıtlamak için bir dizi genel ifade öneren tür ve bazı genellemelerin delili olarak bir veya daha fazla gerçekliklere işaret eden savları birbirinden ayırın. Birinci tür nedenselleştirmeye genellikle tümdengelim, ikincisine ise tümevarım olarak atıfta bulunulur; fakat, bu isimler önemli olanlar değildir. Önemli olansa bu ikisini birbirinden ayırma yetisidir.

Bilimsel literatürde bu ayrım, nedenini ortaya çıkararak bir önermeyi kanıtlama ile deneyle yerleşik hale getirme arasında bir farka vurgu yapıldığında gözlemlenir. Galileo, *Two New Sciences*'ında [İki Yeni Bilim], matematiksel gösterimle daha önceden ulaşılan deneysel sonuçları ortaya koymaktan bahseder. Ve kitabının son bölümlerinden *On the Motion of the Heart*'ta [Kalbin Hareketi Üzerine], büyük fizyolog William Harvey şöyle demektedir: 'Akıl ve deneyle, kapakçıklardan geçen kanın kalbe ve ciğerlere ulaştığı ve buradan bütün vücuda pompalandığı gösterilmiştir'. Bazen, bir önermeyi hem genel gerçekliklerden edinilen aklileştirmelerle ve hem de deneysel delillerle desteklemek mümkündür. Bazense sadece bir savlama yöntemi söz konusudur.

Üçüncü olarak, yazarın söylediklerinden nelerin *varsayılabileceğini*, nelerin *kanıtlanabileceğini* veya delillendirilebileceğini ve *açıkça belli* olduğu için nelerin kanıtlanmasına gerek olmadığını gözlemleyin. Yazar belki varsayımlarının neler olduğunu dürüstçe söylemeye çalışabilir veya dürüstçe bunları sizin bulmanızı isteyebilir. Elbette ki her şey, tanımlanamayacağı gibi her şey de kanıtlanamaz. Aksiyomlar, varsayımlar veya önermeler, diğer önermelerin kanıtlanmasına ihtiyaç duyar. Eğer bu diğer önermeler kanıtlanırsa ki elbette bu mümkündür, o takdirde bunlar daha sonraki kanıtlar için birer öncül olarak kullanılabilir.

Diğer bir ifadeyle, her sav hattı bir yerde başlamak zorundadır. Temelde, başlayabilecekleri iki yol veya yer vardır: yazar ve okur arasında üzerinde uzlaşılmış olan *varsayımlar*la veya ne yazarın ne de okurun reddedemeyeceği *kendinden-kanıtlı önermeler* olarak adlandırılan şeylerle olabilir. İlk planda, uzlaşı olduğu sürece her şey varsayım olabilir. Burada ikinci olarak ise daha ileri bir yorumlama gerektirir.

Yakın zamanlarda, kendinden-kanıtlı önermelere 'totolojiler' olarak gönderme yapmak yaygın bir hale geldi; bu kavramın arkasında yatan hissin zaman zaman önemsiz veya bir göz boyama olarak görüldüğü oldu. Şapkadan tavşanlar çıkarıldı. Kelimeleri tanımlayarak gerçeği ortaya koyuyorsunuz ve sonrasında onu ortaya çıkarmış olmaktan dolayı şaşırıyormuş gibi yapıyorsunuz. Buna karşın bu her zaman böyle olmamakta.

Örneğin, 'bir babanın babası büyükbabadır' ile 'bütün, onu oluşturan parçalardan daha büyüktür' gibi bir önerme arasında hatırı sayılır bir fark vardır. Birinci ifade bir totolojidir; önerme, kelimelerin tanımında yatmaktadır; sözel çıkarımları ancak örtük bir şekilde hissettirmektedir, 'o zaman annenin annesi de büyükannedir'. Fakat ikinci önermede durum bunun çok uzağındadır. Şimdi bunun neden böyle olduğunu anlamaya çalışalım.

'Bütün, onu oluşturan parçalardan daha büyüktür' ifadesi, kullanılan kelimeler ne olursa olsun veya linguistik olarak nasıl kurarsak kuralım aynı olacak olan bir şey hakkındaki anlamamızı ve bu şeylerin birbiri arasındaki ilişkiyi ifade etmektedir. Sonlu nicel bütünler vardır ve bunlar, açık sonlu parçalara sahiptir; örneğin, bir sayfa, ikiye veya dörde bölünebilir. Şimdi sonlu bir bütünü ve sonlu bir bütünün açık bir parçasını anladıkça bütünün parçalarından daha büyük veya parçaların bütünden daha küçük olduğunu da anlarız. 'Bütün' ve 'parçalar' kelimelerini tanımlayamadığımız sürece bu, salt birer sözel konu olacaktır; bu kelimeler, primitif veya tanımlanamaz nosyonlar ifade edecektir. Bunları *ayrı ayrı* tanımla-

yamadığımız sürece tek yapabileceğimiz bütünlerin ve parçaların nasıl *ilişkili* olduklarına dair bir ifadeyle bütüne ve parçaya ilişkin anlamamızı ifade etmektir.

Zıttının anında yanlış görülmesi anlamında bu ifade aksiyomatik veya kendinden-kanıtlıdır. 'Parça' kelimesini bu sayfa için ve 'bütün' kelimesini de ikiye bölerek bu sayfanın yarısı için kullanabiliriz fakat daha önceki sayfanın onu ikiye böldükten sonra elimizde kalan iki yarıdan daha küçük olduğunu düşünemeyiz. Bununla birlikte, kullandığımız dil, sonlu bütüne ve onun tanımlanan parçalarına dair anlamamız bizi, bütün parçalardan daha büyüktür ve bizim bildiğimiz kelimelerin kullanımları veya anlamlarına dair değil var olan bütünler ve onların parçaları arasındaki ilişki olduğunu söylemeye zorlamaktadır.

O halde bu tür kendinden-kanıtlı önermeler gösterilemez fakat aynı zamanda da reddedilemez gerçekler statüsüne sahiptirler. Ortak tecrübeye dayanırlar ve düzenlenmiş bir bilgi gövdesine bağlı olmadıkları için sağduyuya dayalı bilginin birer parçasıdırlar; felsefe ya da matematiğe, bilime ya da tarihe olduğundan daha fazla bir bağlılıkları yoktur. Yeri gelmişken, Öklid'in bunları 'ortak nosyonlar' olarak adlandırmasının nedeni de budur. Bunlar ayrıca Locke'ın öyle düşünmemesine karşın öğreticidir. O, büyükbaba ile ilgili olan ile bütün ve parçalar hakkında olan gibi gerçek manada çok fazla bir şey öğretmeyen önermeler hakkında çok fark görmez. Bu türlü önermelere birer totoloji olarak gönderme yapan modernler hep aynı hataya düşerler. Onlar her ne kadar bir kısmı tabiki öyle değilse de, 'totoloji' olarak adlandırdıkları bazı önermelerin gerçek anlamda bilgimize eklenmediğini görememektedirler.

Çözümler Bulmak

Analitik okumanın -kavramlar, önermeler ve savlar hakkındaki- bu üç kuralı, bir kitabın içindekiler bölümünün yorumlanma-

sındaki son adımı idare eden sekizinci kural içerisinde tek başlıkta toplanabilir. Daha da öte, bu analitik okumanın ilk aşaması (yapının genel hatlarını ortaya çıkarmak) ile ikincisini (içindekileri yorumlamak) birbirine bağlar.

Bir kitabın ne hakkında olduğunu ortaya çıkarma girişiminizdeki son adım, yazarın kitap boyunca çözmeye çalıştığı temel problemleri saptamaktı. (Hatırlayacağınız gibi bu 4. Kuralla ele alınmıştı). Şimdi, yazarla aynı kavramlarda buluşup onun önerme ve savlarını yakaladıktan sonra daha ileri sorular konusunda kendinizi değerlendirmeye tabi tutarak ne elde ettiğinizi kontrol etmelisiniz. Yazar, çözmeye çalıştığı problemlerden hangilerini çözebilmiştir? Bunları çözümü sırasında yeni problemler açığa çıkarmış mıdır? Eski veya yeni çözemediği problemler konusunda yazar bunların farkında mıdır? İyi bir yazar, iyi bir okurda olduğu gibi, elbette durumu kabullenmek bir okur açısından daha az sancısız olabilse de bir problemin çözüme kavuşturulup kavuşturulmadığını bilmelidir.

Yorumlayıcı okuma konusundaki bu son adım 8. KURAL'da yer almaktadır. YAZARIN ÇÖZÜMLERİNİ ORTAYA ÇIKARIN. Bunu ve yorumlayıcı okumada bundan önceki üç kuralı uyguladığınızda kitabı anlayabildiğiniz konusunda belirli bir emin olma hissine kapılabilirsiniz. Zihninizin sınırlarının ötesinde -size bir şeyler verebilecek olan- bir kitaba başlamışsanız bu uzun bir zaman alabilir. Bunun da ötesinde şimdi bu kitabın analitik bir şekilde okunmasını tamamlayabilirsiniz. Bu işin üçüncü ve son aşaması nispeten kolay olacaktır. Bunun için gözlerinizi ve zihninizi açıp ağzınızı kapatmışsınızdır. Buraya kadar yazarı izlemişsinizdir. Bu noktadan sonra yazarla tartışmaya girme ve kendi görüşlerinizi ifade etme şansı bulacaksınızdır.

Analitik Okumanın İkinci Aşaması

Analitik okumanın ikinci aşamasını tarif etmiş olduk. Bunu söylemenin bir başka yolu da bir kitap veya okuduğunuz herhangi

bir şey hakkında sormak zorunda olduğunuz ikinci temel soruyu cevaplamak için gerekli olan malzemeyi ortaya koymuş olduk. Bu ikinci soru, *Ayrıntılarda ne söyleniyor ve nasıl?*dır. 8. Kural üzerinden 5. Kuralı uygulamak açıkça bu soruyu cevaplandırmanıza yardımcı olacaktır. Yazarın kavramlarında buluştuğunuzda, anahtar önermelerini ve savlarını bulduğunuzda ve karşısına çıkan problemlere getirdiği çözümleri saptadığınızda yazarın, kitabında ne söylediğini bilirsiniz ve böylelikle de devam ederek onun hakkında son iki temel soruyu sormak için hazır hale gelmiş olursunuz.

Analitik okuma sürecinin bir başka aşamasını da böylece tamamladıktan sonra isterseniz şimdi yine daha önceki gibi incelemek için bu aşamanın kurallarını kağıda geçirmek amacıyla bir anlığına duralım.

Analitik Okumanın İkinci Aşaması,

Veya Bir Kitabın Ne Söylediğini Bulmanın Kuralları (İçindekileri Yorumlamanın)

5. Anahtar kelimelerini yorumlayarak yazarın kavramlarıyla buluşun.

6. En önemli cümlelerini ele alarak yazarın önde gelen önermelerini yakalayın.

7. Cümlelerin ardıllığı içerisinde bularak veya oluşturarak yazarın savlarını öğrenin.

8. Yazarın hangi problemleri çözdüğünü ve hangilerini çözemediğini belirleyin; ve sonuncuyla ilgili olarak yazarın bu çözemediklerinin farkında olup olmadığına karar verin.

8
BİR KİTABI ADİLCE ELEŞTİRMEK

Bir önceki bölümün sonunda uzun bir yol katettiğimizi söylemiştik. Bir kitabın genel hatlarını ortaya çıkarmayı öğrenmiştik. Kitabın içindekileri yorumlamak için dört kural öğrenmiştik. Şimdi, analitik okumanın son aşaması için hazırız. Artık buraya kadar olan çabalarınızın meyvelerini toplama zamanı.

Bir kitabı okumak, bir çeşit sohbet etmektir. Gerçi, bunun hiçbir şekilde sohbete benzemediğini düşünebilirsiniz çünkü yazar her şeyi söylemekte ve sizin söyleyecek bir şeyiniz bulunmamaktadır. Tabii eğer bir okur olarak üzerinize düşenleri yerine getirmezseniz -ve elinizdeki fırsatları kullanmazsanız, bu böyle olabilir.

Gerçek şu ki okur, son sözü söyleyen konumundadır. Yazar, söyleyeceklerini söyler ve sonrasında sıra, okurundur. Bir kitap ile onun okuru arasındaki sohbet her bir tarafın konuşmak için sırasını beklediği, birbirlerinin sözünü kesmedikleri düzenli bir şey olarak gözükecektir. Bununla birlikte eğer ki okur disiplinli ve saygılı değilse sadece düzen vardır ama geri kalan kısım kaybolmuş demektir. Zayıf bir yazar kendisini savunamaz. 'Bir dakika, katılmamaya başlamadan önce bitirmemi bekle' diyemez. Okurun kendisini yanlış anlamasını, söylediklerini kaçırmış olmasını protesto edemez.

İnsanlar arasındaki gündelik sohbetler ancak her iki tarafın da yeterince medeni olması durumunda iyidir. Burada medeni olmayı salt alışılmış sosyal terbiye kuralları olarak düşünmüyoruz. Bu türden adetlerin gerçekte bir önemi yoktur. Önemli olan, gözlemlenen *entelektüel* etikettir. Bu olmadıkça yapılan konuşma, yararlı bir

iletişimden çok bir atışmaya dönecektir. Biz burada elbette konuşmanın, insanların üzerinde uzlaştıkları ya da görüş ayrılığına sahip oldukları ciddi bir mesele hakkında olduğunu varsayıyoruz. Böyle olduğunda bunun iyi yapılıp yapılmadığı önemli hale gelir. Değilse bunu yapmakta bir yarar yoktur. İyi bir konuşmadan yararlanmak öğrenilen bir şeydir.

Sıradan bir konuşma için doğru olan bir şey, bir kitapla okur arasında veya okurun kitapla yaptığı daha özel nitelikli alışveriş için de geçerlidir. Yazarın oldukça disiplinli bir şekilde konuşmaya katılmasını bir süreliğine doğal kabul edelim. İyi kitaplar söz konusu olduğunda yazarın konuşmanın kendi payına düşen kısmının hakkını verdiği varsayılabilir. Bunun karşılığında okur ne yapabilir? Olumlu bir sonuca ulaşabilmek için ona düşen nedir?

Okurun da yazarla konuşması bir fırsat olduğu kadar bir zorunluluktur da. Buradaki fırsat açıktır. Hiçbir şey okurun okudukları hakkında değerlendirmeler yapmasına mani olamaz. Bununla birlikte zorunluluğun kökenleri biraz daha derinlerde kitap ile okur arasındaki ilişkide yatmaktadır.

Eğer eldeki, bilgi içerikli bir kitapsa yazarın amacı bir şeyler öğretmek olacaktır. Bir şeyler vermeye çalışacaktır. Okurunu bir şeyler hakkında ikna etmeye veya yönlerdirmeye çaba gösterecektir. Onun bu çabaları ancak okurun sonunda 'evet öğrendim, şunların şunların doğruluğu hakkında beni ikna ettin veya beni şöyle düşünmeye sevkettin' demesi halinde başarıyla sonuçlanacaktır. Fakat okur, ikna olmamış veya herhangi bir yönlenme yaşamamış olsa bile yazarın niyeti ve çabasına saygı gösterilmelidir. Okurun ona ciddi bir minnet borcu oluşur. Okur eğer 'hemfikirim' demiyorsa bile en azından hemfikir olmaması veya konu hakkındaki değerlendirmelerini askıya almasının gerekçeleri vardır.

Aslında daha önce pek çok kez söylediklerimizden çok farklı bir şey söylemiyoruz. İyi bir kitap, aktif bir okuma yapmaya değer. Okuma faaliyeti, kitabın ne dediğinin anlaşılmasıyla biten bir iş de-

ğildir. Bu süreç, ancak *eleştirellik ve değerlendirme işi yapıldığında bitirilmiş* olur. Talepkâr olmayan okur, belki de analiz ve yorumlama yaparken düştüğünden daha fazla bir başarısızlıkla bu gerekliliği yerine getiremez. Sadece anlamak için bir çaba içine girmemekle kalmaz aynı zamanda kitabı bir tarafa bırakıp onu aklından çıkararak reddetmiş de olur. Bundan daha kötüsüyse kitabı okurken hiçbir şekilde eleştirel bir değerlendirme işine girmeksizin her yazılanı doğru kabul etmektir.

Bir Meziyet Olarak Öğretilebilirlik

Karşılık vermek derken okumaktan farklı bir şeyi kastetmiyoruz. Bu, kitabı analitik bir şekilde okumanın üçüncü aşamasını oluşturur ve tıpkı ilk iki aşamada olduğu gibi burada da bazı kurallar vardır. Bu kurallardan bazıları entelektüel etiketle ilgili genel düsturlardır. Bu bölümde bunları ele alacağız. Diğerleriyse, eleştirelliğin ana noktalarını tanımlamakta daha spesifik olan kriterlerdir. Bunları da bir sonraki bölümde ele alacağız.

İyi yazılmış bir kitabın, ortalama okurun eleştiri getirmesinin üzerinde bir yerde olduğunu düşünmek gibi bir eğilim vardır. Burada okur ve yazar eşdeğer görülmez. Bu görüşe göre yazar, ancak kendine eşdeğer olanlardan oluşan bir jüri tarafından değerlendirmeye tabi tutulabilir. Bacon'un okura verdiği tavsiyeyi hatırlayın: "Ne karşı çıkmak ve çürütmek; ne inanmak ve dikkate almak; ve ne de bir konuşma ya da söyleşi yapmak için değil kafa yormak ve düşünmek için okuyun". Sir Walter Scott, 'kuşku duymak ya da küçümsemek' için okuyanlara yönelik çok daha incitici bir taş atar.

Kuşkusuz burada belirli bir doğruluk payı vardır ama kitapların etrafını kuşatmış olan günahsızlık ve yaydıkları sahte dindarlık da büyük ölçüde saçmadır. Büyük yazarların onlara bir şeyler öğretmeleri anlamında okur, çocuk gibidir fakat böyle olması, bunun söylenmesinin hoş olacağı anlamına gelmez. Cervantes, "Kitapların

hiçbiri o kadar kötü sayılmaz, içlerinde iyi bir şeyler bulunabilir" derken haklı da olabilir haksız da. Hiçbir kitap, içerisinde yanlış bir şeylerin bulunamayacağı kadar iyi değildir demek daha doğrudur.

Okurlarını aydınlatabilen ve bu anlamda onların seviyesinin üstünde olan bir kitap, onu anlayabilecek düzeye gelmemiş olanlarca eleştirilmemelidir. O kişiler bunu yapabildiklerinde kendilerini neredeyse yazarla aynı seviyeye çıkarmış olurlar. Şimdi, bu yeni konumlarına bağlı haklarının ve ayrıcalıklarının hakkını vermeleri gerekmektedir. Bu durumdayken eleştirel fakültelerini kullanmadıkça yazara haksızlık etmiş olurlar. Yazarla aynı düzeyde olmaktan kaynaklı bir eylemde bulunmuşturlar. Yazarla bir akranıymış gibi sohbete girişmiş ve ona karşılık vermiş olurlar.

Burada öğretilebilirlik meziyetini tartışıyoruz -neredeyse her zaman yanlış anlaşılan bir meziyetten bahsediyoruz. Öğretilebilirlik sıklıkla körü körüne bir itaatle karıştırılır. Yanlış bir şekilde, bir kimse ancak pasif ve uysal olduğunda öğretilebilir olarak düşünülür. Oysa aksine öğretilebilirlik, son derece aktifken yapılabilen bir meziyettir. Kendi bağımsız değerlendirme gücünü serbestçe kullanmayan biri gerçek anlamda öğrenebilir değildir. Belki bir eğitimden geçirilebilir ama öğretilemez. *Bu nedenle en çok şey öğrenen okur, en eleştirel olandır.* Son tahlilde yazarın ele aldığı meseleler üzerinde kendi zihnini yapılandırmak için olabilecek en büyük çabayı göstererek kitaba karşılık veren kişi okurdur.

Burada 'son tahlilde' dedik çünkü öğretilebilirlik bir öğretmenin söylediklerinin tamamiyle anlaşılmasını ve dahası, değerlendirilmeye tabi tutulmadan önce anlaşılmasını gerektirir. Burada şunu da eklememiz gerekir ki bu öğrenebilirlik işi için ortalama bir çaba, aranan kriteri karşılamayacaktır. Okur, bir kitabı nasıl değerlendirmesi gerektiğini bilmelidir tıpkı içindekilerden ne anlamasını gerektiğini bilmesi gerektiği gibi. O halde, okumanın bu üçüncü grup kuralları, disipline edilmiş öğrenebilme yetisinin son aşaması için bir kılavuz niteliğindedir.

Retoriğin Rolü

Biz her yerde, öğretim sanatı ile öğrenebilme sanatı arasında, kişiyi düşünceli bir yazar yapacak olan beceriler ile bir kitabı düşünmek için eline alacak becerileri kazanmış olan okur arasında belirli bir karşılıklılık olduğunu görmüşüzdür. Aynı gramer ilkeleri ve mantık kurallarının iyi bir yazımın olduğu kadar iyi bir okumanın da temellerini oluşturduğuna tanık olmuşuzdur. Buraya kadar ele aldığımız, yazarın anlaşılabilirliğe ulaşması ve okurun da anlayabilmesiyle ilgiliydi. Bu son kısmı oluşturan kurallar dizisi ise eleştirel değerlendirmenin ötesine geçen bir anlama sağlıyor. Bu noktada retorik devreye giriyor.

Retoriğin elbette pek çok kullanım biçimi vardır. Genellikle onu bir hitabet veya propaganda ile ilişkilendiririz. Fakat retorik, en genel önemi içerisinde insanlar arasında iletişimin söz konusu olduğu her durumda yer alır. Eğer konuşan varlıklarsak o halde sadece anlaşılmayı değil aynı zamanda bir biçimde söylediklerimizle hemfikir olunmasını da istemekteyizdir. Eğer iletişim kurmayı ciddi olarak istiyorsak ikna etmeye veya yönlendirmeye çalışmaktayızdır -daha somut olarak söylemek gerekirse, kuramsal meselelerde ikna etmeye ve son kertede eylemi veya duyguyu etkileyen meselelerde yönlendirmeye.

Bu tür bir iletişimi aynı derecede ciddiyetle alımlamak için bir kimsenin sadece *duyarlı* değil aynı zamanda *sorumlu* bir dinleyici olması gerekir. Söylenenleri takip ettiğiniz ve bununla neyin kastedildiğini kaydettiğiniz derecede duyarlısınızdır. Fakat ayrıca bir konum alma sorumluluğunuz vardır. Bunu yaptığınızda bu, yazarın değil artık sizin duruşunuz olur. Sizin değerlendirmelerinizin sorumluluğunu sizin değil de bir başkasının alması bir tür köleliktir, özgürlük değil. Liberal sanatlar, adını bu gerçekten almıştır.

Konuşmacı veya yazar açısından retokriksel beceri, nasıl ikna edeceğini veya yönlendireceğini bilmedir. Bu en nihai amaç ol-

duğundan, iletişimin diğer bütün yönleri buna hizmet etmelidir. Yazmaktaki gramer ve mantıksal beceri açık ve anlaşılır bir şekilde kendi başına yetkindir fakat bu aynı zamanda nihai amaç için bir araçtır da. Karşılıklı olarak okur ya da dinleyici açısından retoriksel beceri, bizi ikna etmeye veya yönlendirmeye çalışan birine nasıl karşılık vereceğimizi bilmemizdir. Burada da söylenenleri anlamamıza imkân veren gramer ve mantıksal beceri, eleştirel bir tepki verme yolunu hazırlar.

Hükmü Sona Bırakmanın Önemi

Böylelikle gramer, mantık ve retorik gibi üç sanatın incelikli yazma ve okuma süreçlerini düzenlemekte nasıl bir işbirliği içerisinde olduğunu görüyoruz. Analitik okumanın ilk iki aşamasındaki beceri, gramer ve mantığın ustalıklı kullanımından gelmektedir. Üçüncü aşamadaki beceri ise geriye kalan, sanattan. Bu aşamadaki okuma kuralları, en geniş anlamıyla retoriğin ilkelerine dayanır. Biz bunları sadece okuru nezakete götürmekle kalmayıp aynı zamanda karşılık vermede etkin olma konusunda bir etiket oluşturucu olarak görüyoruz. (Her ne kadar genel olarak farkedilmiyorsa bile etiket, sadece birinciye değil her zaman için bu iki amaca birden hizmet eder).

Buradan hareketle, okumanın dokuzuncu kuralının ne olabileceğini de muhtemelen çıkarmışsınızdır. Bu, daha önce de çeşitli defalar ima edilmişti. Dikkatlice dinlemedikçe ve anladığınızdan emin olmadıkça karşılık vermeye başlamayın. Okumanın ilk iki aşamasını dürüstçe yeterli düzeyde geçmediğiniz sürece kendinizi ifade etmekte özgür davranmalısınız. Bunu yaptığınızda, sadece eleştirel olma konusunda doğru bir yol tutmuş olmakla kalmayacak onun yanı sıra üzerinize düşen görevi de yerine getirmiş olacaksınız.

Bu, gerçekte analitik okumanın üçüncü aşamasının her zaman diğer ikisinin peşinden gelmesi anlamına gelir. İlk iki aşama, bir-

birlerinin içine nüfuz edicidir. Başlangıç aşamasındaki bir okur bile bu ikisini belli düzeyde birleştirirken bu işte uzman olmuş biri neredeyse bütünüyle birleşik bir hale getirir. Bu kimse, bütünü parçalarına ayırarak ve aynı zamanda onu oluşturan düşünce ve bilgi, kavramlar, meseleler ve savlar gibi unsurlardan hareketle bütünü inşa ederek kitabın içindekileri keşfedebilir. Dahası, başlangıç düzeyindeki biri için bile, iyi bir inceleyici okuma sırasında yerine getirilebilen ilk iki aşamada bunu belirli bir dereceye kadar yapmak gerekir. Fakat, başlangıç düzeyindeki bir uzmanın eleştirmeye başlamadan önce anlayıncaya kadar beklemesi gerekir.

İsterseniz bu dokuzuncu kuralı şu şekilde yeniden ifade edelim: KURAL 9. "BEN DE ÖYLE DÜŞÜNÜYORUM" VEYA "ÖYLE DÜŞÜNMÜYORUM" VEYA "HÜKMÜ SONA BIRAKIYORUM" DEMEDEN ÖNCE MAKUL BİR KESİNLİKLE "ANLADIM" DİYEBİLMELİSİNİZ. Bu üç söz, bütün eleştirel duruşunuzu ifade eder. Bu noktada eleştirmenin illa her zaman katılmamak olmadığını bildiğinizi umuyoruz. Bu da yaygın bir yanlış anlamadır. Hemfikir olma da tıpkı katılmama gibi eleştirel bir değerlendirme biçimidir. Katılmazken de hemfikir olduğunuzdaki kadar yanlışlık yapabilirsiniz. Anlamadan hemfikir olma, anlamsızdır. Anlamadan katılmama ise küstahlık...

İlk bakışta o kadar açık olmasa da hükmü sona bırakmak da bir eleştiri eylemidir. Bu, görünür olmayan bir konumlanma biçimidir. Burada bir şekilde ikna olmadığınızı veya öyle düşünmediğinizi belirtmektesinizdir.

Bir sağduyu hali olan bu durumu neden açıktan söylemediğimizi merak edebilirsiniz. Bunun iki nedeni vardır. İlk etapta, pek çok insan eleştirmeyi daha önce belirttiğimiz katılmama biçiminde algılama hatasına düşmektedir. (Onlar için 'yapıcı eleştiri bile katılmamadır'). İkinci etapta ise bu kural açıkça kendini belli eder gibi gözükse bile bizim tecrübemiz odur ki çok az insan pratikte bunu bu açıklıkla göstermektedir. Tıpkı altın kuralda olduğu gibi bu da akıllıca bir boyun eğiştense sahte bir bağlılık göstermektedir.

Her yazar burada belirttiğimiz ilk iki aşamayı geçmek gibi bir zorunluluk duymayan eleştirmenlerin yaptıkları incelemelerden sıkıntı duyar. Eleştirmen çok sık olarak işini yapmak için bir okur ya da bir yargıç olmak zorunda olmadığını düşünür. Her ders hocası da yönelttiği kritik önemdeki soruların daha önceden yaptığı açıklamalardan anlaşılanlara dayanmadığını yaşamıştır. Siz de mutlaka bir konuşmacının söylediklerinin hemen arkasından bir veya en fazla iki nefes aldıktan sonra "bununla ne kastettiğinizi bilmiyorum ama size katılmıyorum" diyen birilerini hatırlayacaksınızdır.

Bu tür eleştirmenlere herhangi bir cevap vermeye çalışmanın anlamı yoktur. Kibarca yapılacak iş, onlardan konumunuzu, yani karşı çıktıkları pozisyonunuzu size anlatmalarını istemektir. Eğer bunu tatminkâr bir şekilde yapamıyorlarsa, *kendi kelimeleriyle* sizin ne dediğinizi tekrarlayamıyorlarsa, anlamamış olduklarına karar verebilir ve getirdikleri eleştirileri bütünüyle bir kenara atabilirsiniz. Okunanlar tam olarak anlaşılmadığı sürece bu yapılanların konuyla alakası yoktur. Nadiren de olsa söylediklerinizi anladığını gösteren insanlar olacaktır ki bu kişilerin sizinle hemfikir olmalarını ya da size ciddi şekilde karşı çıkmalarını ciddiye almalısınız.

Öğrencilerle çeşitli türde kitaplar okuduğumuz yıllarda bu kurala uymaktansa ihlal etmenin daha onurlu sayıldığını görmüşüzdür. Açıkça yazarın ne söylediğini anlamayan öğrenciler değerlendirmeye gelince bir yargıç gibi davranmakta tereddüt etmemişlerdir. Sadece anlamadıkları bir şeye katılmamakla kalmamış aynı derece kötü olan bir şekilde sıklıkla kendi kelimeleriyle anlatamadıkları bir duruşla hemfikir olduklarını söylemişlerdir. Onların tartışmaları, tıpkı okumaları gibi, hep kelimelerledir. Anlamanın olmadığı bir yerde, onamalar ve reddetmeler aynı derecede anlamsız ve aptalcadır. Ne de neyin hükmünü sona bıraktığını bilmeyen bir okurun duyduğu kuşku ve mesafeli duruşun bir anlamı vardır.

Bu kuralın ihlal edilmesiyle ilgili kaydedilmesi gereken başka bazı kurallar vardır. Eğer bir kitap okuyorsanız "Evet, anladım"

demekte tereddüt etmek durumundasınızdır. Buna cüret etmeden önce dürüstçe ve gönül rahatlığıyla böylesi bir söylemde bulunmak için öncelikle yapılması gereken çok iş vardır. Bu anlamda elbette kendi kendinizin yargıcı olabilirsiniz ve bu size çok daha sorumluluk yükleyicidir.

"Anlamadım" demek de elbette bir başka eleştirel değerlendirmedir *ancak bunun için öncelikle kitabı anlamak amacıyla yapabileceğiniz en yüksek çabayı göstermiş olduğunuzda bu söylediğiniz sizi değil kitaba dair durumu* yansıtır. Eğer sizden beklenebilecek her şeyi yerine getirmiş ve hâlâ anlamamışsanız bunun nedeni kitabın anlaşılır olmayışı da olabilir. Bununla birlikte, özellikle elinizdeki iyi bir kitapsa, karine, hatayı kendinizde aramanızdır. İyi kitapları okurken yapılan hata genellikle okurdan kaynaklanmaktadır. Bu yüzden, bu tür durumlarda, analitik okumanın üçüncü aşamasından çok önceki ilk iki aşamasının yüklediği işi halletmek bir zorunluluktur. "Anlamadım" dediğinizde ses tonunuzu düşünün. Bunu söylerken sıkıntının yazardan kaynaklanmamış olabileceği ihtimalini hesaba katıp katmadığınızdan emin olmalısınız.

Bu kuralın özel bir dikkat gerektirdiği iki ayrı koşul daha söz konusudur. Eğer bir kitabın sadece belirli bir bölümünü okuyorsanız, anladığınızdan emin olmanız çok daha zordur ve bu yüzden eleştiride bulunma konusunda daha temkinli olmanız gerekir. Ve bazen aynı yazara ait bir kitap öteki kitaplarıyla ilişkilidir ve tam olarak öneminin anlaşılabilmesi için hepsine bakmak gerekebilir. Bu durumda da yine 'anladım' demek ve eleştiri oklarınızı yöneltme konusunda ihtiyatlı davranmalısınızdır.

Bu bağlamda akla hemen gelen iyi bir örnek, şiir analizlerindeki temel ilkelerin kısmen diğer çalışmalarına dayandığını, risalelerinin psikoloji, mantık ve metafizik temelli olduğunu bilmeksizin Aristo'nun *Poetika*'sındaki görüşlerine katılan ya da katılmayan edebiyat eleştirmenlerince yapılmıştır. Bu kişiler, yazılanların ne hakkında olduğunu anlamadan kabul ya da reddetmişlerdir.

Bu durum Plato, Kant, Adam Smith ve Karl Marx gibi tek bir çalışmada her şeyi bildiğini ya da düşündüğünü söylememiş olan başkaca yazarlar için de geçerlidir. Kant'ın *Pratik Akhn Eleştirisi*'ni okumadan *Saf Akhn Eleştirisi*'ni ya da Adam Smith'in, *Moral Duyguların Kuramı*'nı okumadan *Ulusların Zenginliği*'ni veya Marx'ın *Kapital*'ini okumadan *Komünist Manifesto*'sunu değerlendirenler, tam olarak anlamadıkları bir şey hakkında hemfikir olmakta ya da katılmamaktadırlar.

Çekişmeye Düşmekten Kaçınmanın Önemi

Eleştirel okumanın ikinci genel düsturu birincisi kadar nettir ancak buna rağmen aynı nedenle doğrudan bir gerekçelendirmeye ihtiyaç duyar. Bu da 10. KURAL'dır ve şöyle ifade edilebilir: KATILMADIĞINIZDA BUNU, TARTIŞMACI VEYA KAVGACI BİR ŞEKİLDE DEĞİL MAKUL ÖLÇÜDE YAPIN. Yanlış olduğunuzu bildiğiniz veya bundan kuşku duyduğunuz bir savı kabul ettirmiş olmanızın bir anlamı yoktur. Pratikte elbette bu sizin hayatta kısa bir süreliğine öne çıkmanızı sağlayabilir. Fakat biraz daha uzun bir dönemden itibaren aslında dürüstlüğün en iyi politika olduğu açığa çıkar.

Biz bu düsturu ilk olarak Plato ve Aristo'dan öğrendik. *Sempozyum*'daki bir pasajda bu durum şöyle geçer:

Seni yalanla yamam dedi Sokrat Agathon'a: diyelim ki senin söylediklerin doğru.

Ama Agathon, gerçeği yalanlamak Sokrat'ı yalanlamak kadar kolay değildir ve onu yalanla yamazsın.

Bu pasaj, Aristo'nun *Etik*'inde de başka bir şekilde yer alır.

Gerçekten de bizim filozoflar ve ya vicdanın tutkunları, bildiklerimizi çürütse ve ucu en yakınlarımıza dokunsa bile asıl görevimiz gerçeğin peşinden gitmeyi sürdürmek olmalı; her ikisi de bizim için değerli olmakla birlikte fazilet, gerçeğin dostluktan yüce tutulmasını gerektirir.

Plato ve Aristo burada, çoğu insanın gözardı ettiği bir şeyi tavsiye etmektedirler. Çoğu insan, asıl önemli olanın gerçeğe ulaşmak değil tartışmayı kazanmak olduğunu düşünür.

Yaptığı bir konuşmayı bir tür savaş olarak gören bir kişi, karşı tarafın haklı olup olmadığına bakmaksızın sadece karşı çıkan bir tutum izlerse ancak bir hasım kazanır.

Bir kitaba bu anlayışta yaklaşan bir okur, o kitabı sadece karşı çıkabileceği bir şeyler bulmak için okuyacaktır. Tartışmacı ve kavgacı biri için tartışmayı alevlendirecek bir kılçık her zaman bulunur. Bu kılçığın gerçekte size bir katkısının olup olmadığının bir önemi yoktur.

Bir okurun kendi çalıştığı alan özelinde yaptığı bir konuşmada okuru kendi savını galip çıkarmaktan alıkoyacak bir şey yoktur. Ne yapıp edip baskın olmaya çalışacaktır. O esnada yazar kendisini savunmak için orada değildir. Eğer okurun bütün isteği yazara kim olduğunu göstermekse bunu kolaylıkla yapabilir. Bunun için kitabı üstünkörü okuyarak amacına ulaşabilir. Hatta ilk birkaç sayfaya bakarak bile bunu yapanlar vardır.

Fakat bir söyleşiden yarar sağlamanın tek yolunun ancak kendisinden bir şeyler öğrenilebilecek ölü ya da sağ öğretmenler sayesinde, bir şeyler kazanmanın karşı tarafı yere sermekle değil ancak ondan bilgi edinmekle olduğunu anladığında sadece kavgaya tutuşmanın yararsızlığını görecektir. Bunu derken okurun ne olursa olsun yazarla uzlaşmaya çalışmasını veya yazarın yanlışlıklarına kafa yormamasını söylemek istemiyoruz. Söylemek istediğimiz sadece, *katılmamak kadar hemfikir olmaya da hazır bir şekilde* kitabın okunmasıdır. Hangi tarafın ağır basacağını belirleyen tek şey o konudaki gerçek ve gerçeklikler olmalıdır.

Burada dürüstlükten daha fazlası gereklidir. Okur elbette okuduğu her şeyi kabul etmek durumunda değildir. Fakat aynı şekilde yazarla illa çekişmeye girmek durumunda da değildir ve aynı şekilde okuduğunu doğru bulduğunda da *yenik düşmüş* gibi hisset-

memelidir. Eğer böyle hissediyorsa kronik bir kavgacı demektir. Bu ikinci düstur ışığında onun sorunu diyebiliriz ki entelektüel olmaktan çok duygusaldır.

Görüş Ayrılıklarının Çözümü

Üçüncü düstur ikincisiyle yakından ilişkili. Bu da eleştiriden önceki bir başka koşulu ifade ediyor. Bu düstur, görüş ayrılıklarının çözülebilir olduğunu düşünmenizi salık verir. Eğer bu ikinci düstur sizi *tartışmaca* bir şekilde görüş ayrılığından yana tavır koymamaya zorluyorsa, bu düstur da ümitsiz bir görüş ayrılığına düşmemeniz konusunda uyarı getiriyor. Bir kimse eğer ki rasyonel insanların bir konu üzerinde uzlaşabileceklerini düşünmüyorsa tartışmanın bir yarar sağlayacağı konusunda ümitsizdir. Dikkat ettiyseniz 'uzlaşabileceklerini' diyoruz. Bütün rasyonel insanların uzlaşacakları demiyoruz. Bu demektir ki uzlaşamasalar bile bunu yapabilirler. Burada vurgu yapmak istediğimiz nokta, bir konuyu çözüme kavuşturabilme ümidi olmadıkça görüş ayrılığının, boş bir galeyana kapılma olduğudur.

Bu iki gerçeklik, insanların görüş ayrılıklarına düşmeleri ve uzlaşabilir olmaları insan doğasının karmaşıklığından kaynaklanmaktadır. İnsan, rasyonel hayvandır. Onun bu rasyonelliği, sahip olduğu uzlaşabilme gücünün kaynağıdır. Onun hayvaniliği ve akli zayıflıkları ortaya çıkan pek çok görüş ayrılığının nedenidir. İnsan, heyecanlı ve önyargılı bir varlıktır. İletişim kurmak için kullanmak zorunda olduğu dil, eksiksiz bir araç olmayıp, duygularla yüklü ve çıkarlarla örülü olduğu kadar düşünce için yeter düzeyde bir şaffaflığa da sahip değildir. Bütün bunlarla birlikte insanın rasyonelliği ölçüsünde onun anlaması önündeki engeller ortadan kalkar. Yanlış anlamadan kaynaklı görüş ayrılığına düşme, kesinlikle üstesinden gelinebilir bir şeydir.

Ancak elbette bunun dışında, bütünüyle bilgi düzeyi arasındaki eşitsizliklere bağlı görüş ayrılıkları da vardır. Çoğu zaman nispeten daha fazla bilgi sahibi olan, kendi bilgisini aşan meseleler hakkında görece bir düzeyde öğrendikleriyle yanlış bir şekilde bir görüş ayrılığına düşer. Bununla birlikte daha çok öğrenenin, o konuyla ilgili bilgisi az olan tarafından yapılan hatalara karşı eleştirel olma hakkı vardır. Bu tür bir görüş ayrılığı da halledilebilir niteliktedir. Bilgi eşitsizliğinin her zaman için öğrenimle üstesinden gelinebilir.

Bunun yanında bir de, daha derinlerde saklı olan ve aklın kendisinden kaynaklanabilen başkaca görüş ayrılıkları vardır. Bu tür olanlardan emin olmak zordur ve bunları nedenleriyle açıklamak neredeyse imkânsızdır. Ancak ne olursa olsun burada söylediklerimizi görüş ayrılıklarının çok büyük bir bölümü için uygulamak mümkündür. Bunlar, yanlış anlamanın veya gözardı etmenin ortadan kaldırılmasıyla çözüme kavuşturulabilir. Her iki çözüm de her ne kadar çoğu zaman zor olsa da genellikle mümkündür. Böylece söyleşinin bir aşamasında görüş ayrılığına düşen bir kişinin hiç değilse en sonunda uzlaşmaya ulaşma ümidi vardır. Bu kişi, karşı taraftakinin zihninde değişiklik yapmaya çalışırken kendi zihninde de olası değişikliklere hazır olmalıdır. Her zaman için bazı şeyleri yanlış anlamış veya belli noktaları gözden kaçırmış olabileceğini aklında tutmalıdır. Görüş ayrılıklarını bir başkasına bir şey öğretmek için fırsat olarak görmeyen hiç kimse bunun aynı zamanda bir öğrenme fırsatı da olduğunu bilemez.

Buradaki sıkıntı, pek çok insanın görüş ayrılığını, öğrenme ya da öğretmeyle ilişkisiz görmeleridir. Bunlar her şeyi salt bir görüş meselesi olarak görürler. Bu benim görüşümdür ve o da senin; benim kendi görüşüme sahip olma hakkım özel mülkiyetim kadar dokunulmazdır. Bu tür bir görüşte, eğer ki yarar bilgiyi arttırmaksa kurulan iletişimin yararı yoktur. Burada yapılan söyleşi farklı görüşler arasında, kimsenin bir skora ulaşamadığı, yenenin olmadığı ve herkesin kaybettiği -çünkü herkes başladığı görüşü değiştir-

meksizin sonunda da korumuştur- için tatmin olduğu bir pinpon oyunundan farksızdır.

Biz eğer bu görüşte olsaydık bu kitabı yazmaz -ve yazamazdık. Onun yerine, bilginin aktarılabilir olduğunu ve tartışmanın öğrenmeyle sonuçlanacağını düşünürdük. Salt kişisel bir görüşten ibaret olmayan gerçek bilgiyse söz konusu olan, o takdirde çoğunluk görüş ayrılıkları, ancak -kavramlarda uzlaşma ve zihinlerin bir araya gelmesiyle yer değiştirilerek veya gerçekse elbetteki uzun vadeli olarak hakiki konuların çözüme kavuşturulmasıyla- gerçeğe ve nedenlerine başvurulduğunda açığa çıkacaktır. Görüş ayrılıklarına ilişkin rasyonellik düsturu, uzun süreli bir sabır gerektirir. Kısacası demek istediğimiz, bu görüş ayrılıklarının tartışılabilir şeyler olduklarıdır. Ve bir sav, eldeki deliller ışığında anlaşılabilir olduğu temelinde ele alınmadığı sürece boştur.

Bu üçüncü düstur, okur ve yazar arasındaki söyleşiye nasıl uygulanabilir? Bu bir okuma kuralı olarak nasıl ifade edilebilir? Bu, okurun kendisinin kitaptaki bir şeye katılmadığı bir durumla ilgilidir. Öncelikle bu katılmamanın bir yanlış anlamaya dayanmıyor olduğunundan emin olmak gerekir. Okurun, okuduğunu tam olarak anlayıncaya kadar eleştirel bir değerlendirmeye girişmek konusunda dikkatli davrandığını ve buna bağlı olarak bir yanlış anlamaya düşmediğini varsayalım. Sonrasında ne olacaktır?

Sonrasında bu düstur, hakiki bilgi ile salt görüşü birbirinden ayırmasını ve bilgiyle ilgili bir konuyu çözüme kavuşturulabilir olarak görmesini gerektirecektir. Eğer bu kimse, bu konuyu daha ileriye devam ettirirse, yazardan kendi zihnini değiştirebilecek noktalar öğrenebilecektir. Eğer bu olmazsa, kendi eleştirelliği içinde değerlendirilebilecek ve en azından metaforik olarak yazara bir şeyler öğretebilecektir. Hiç değilse yazarın sağ ve o esnada orada ve zihninin de değişebilir olduğunu umabilir.

Bir önceki bölümde bu konuda bir şeyler söylendiğini hatırlamış olabilirsiniz. Eğer yazar kendi konumlanışıyla ilgili birtakım

nedenler vermemişse, bunları sadece kendi kişisel görüşlerine dair ifadeler olarak alabiliriz demektir. Nedene dayalı bilgi ile düz bir görüş ifadesini birbirinden ayırmayan okur, öğrenmek için okumuyor demektir. Bu kişi en fazla yazarın kişiliğini merak ediyordur ve kitapları da tarihsel vakalar gibi kullanıyordur. Bu tür bir okur kuşkusuz ne görüş ayrılığı ve ne de uzlaşma yaşamayacaktır. Bu kişi kitapları değil onu yazan kişileri değerlendirecektir.

Buna karşın eğer ki okur, temelde kişilerle değil de kitaplarla ilgileniyorsa yapması gereken eleştirel zorunlulukları ciddiyetle yerine getirmelidir. Bunlar arasında, gerçek bilgi ile kendisine ve yanı sıra yazara ait olan salt görüş arasında bir ayrıma gitme de vardır. Böylece, okurun katılma ya da görüş ayrılığına düşme yargılarından daha fazlasını yapması gerekmektedir. Bunun nedenlerini de ortaya koyabilmelidir. Elbette birinci durumda katıldığı noktalara ilişkin aktif olarak yazarın nedenlerini paylaştığını dile getirmesi yeterli olacaktır. Ancak katılmadığında, neden katılmadığına dair kendi nedenlerini ortaya koymalıdır. Değilse, bilgi meselesini kişisel görüş gibi ele almış olur.

Bu nedenle, 11.KURAL şöyle ifade edilebilir: YAPTIĞINIZ ELEŞTİREL DEĞERLENDİRMELERİN NEDENLERİNİ ORTAYA KOYARAK BİLGİ VE SALT KİŞİSEL GÖRÜŞ ARASINDAKİ FARKI GÖZETME.

Yeri gelmişken, insana açık büyük miktarda bir 'kesin' bilgi olduğunu ileri sürüyormuş gibi anlaşılmak istemeyiz. Bir önceki bölümde tanımladığımız anlamda kendinden-delilli öneriler bize hem kanıtlanamaz hem de reddedilemez gerçekler olarak görünmektedir. Bununla birlikte çoğunluk bilgi, kesinlik derecesine sahip değildir. Bildiklerimizin doğrulanmaya tabi olduğunu biliyoruz; bunu biliyoruz çünkü bütün veya ağırlıklı olarak deliller bunu destekler ancak tam anlamıyla emin olamayız çünkü gerçek olduğuna inandığımız bir şey ortaya çıkan yeni delillerle geçersiz hale gelebilir.

Bununla birlikte böyle olması, üzerinde durduğumuz bilgi ile

görüş arasındaki önemli ayrımı ortadan kaldırmaz. Dilerseniz bilgi, şu veya bu şekilde bir delile dayandırılan, *savunulabilir görüşler* içerebilir diyelim. Eğer gerçekten bu anlamda bir şey biliyorsak başkalarını bu bildiklerimiz konusunda ikna edebileceğimize inanmamız gerekir. Burada kullandığımız manada görüş, desteklenmemiş değerlendirmedir. Burada, görüşün yanı sıra 'salt' veya 'kişisel' gibi nitelendirmeleri kullanmamızın nedeni de budur. Dile getirdiğimiz bir şey hakkında kendi kişisel duygumuz veya önyargımızdan başka bir delilimiz yoksa bir şeyin gerçek olduğuna dair fikir yürütmekten başka yapabileceğimiz bir şey de yok demektir. Söylediğimizin gerçek ve bu konuda makul insanların kabul edebilecekleri nesnel delillerimizin olduğunu söyleyebiliriz.

Şimdi bu bölümde ele aldığımız üç düsturu özetleyelim. Bu üç düstur bir arada, eleştirel bir okumanın koşullarını ve okurun okuma yaptığı sırada yazara 'karşılık verebileceği' tarzı belirler.

Birincisi, okurun alelacele sayfaları çevirmeden önce anlama işini tamamlamasını gerektirir. İkincisi, tartışmacı veya kavgacı olmamasını talep eder. Üçüncüsü, bilgi meseleleri hakkında düşülen görüş ayrılıklarının üstesinden gelinebilir şeyler oldukları görüşünü benimsemeyi gerekli kılar. Bu kural biraz daha ileri giderek: ayrıca okurdan konuların sadece dile getirilmekle kalmayıp aynı zamanda savunulması için görüş ayrılıklarının nedenlerini ortaya koymayı ister. Bütün bunlarla çözüme ulaşılması mümkündür.

9

YAZARLA UZLAŞMAK VEYA GÖRÜŞ AYRILIĞINA DÜŞMEK

Okurun söyleyebileceği ilk şey, okuduklarından bir şey anladığı veya anlamadığıdır. Gerçekte, daha fazlasını söyleyebilmesi için öncelikle anladığını söylemesi gerekir. Eğer anlamazsa, sükûnetini korumalı ve yeniden kitaba dönerek okuma yapmalıdır.

İkinci alternatifin bu katılığının tek bir istisnası vardır. "Anlamadım" demenin kendisi bizatihi eleştirel bir değerlendirmedir. Okurun bunu söyleyebilmesi için onu destekleyebilmesi gereklidir. Eğer sorun kendinden değil de kitaptansa okurun, sıkıntının kaynağını orada araması gerekir. Bu takdirde kitabın yapısının düzensizliğini, parçalarının bütünlük arz etmediğini, bazılarının ötekilerle ilişkisinin olmadığını veya belki de yazarın sonraki bütün karışıklıklar zincirine sebep olacak şekilde önemli kelimeleri müphem bir şekilde kullandığını ortaya koyabilmelidir. Okur, kitabın anlaşılır olmadığını desteklediği ölçüde daha ileri bir eleştirel değerlendirme yapma zorunluluğundan kurtulur.

Buna karşın, diyelim ki okuduğunuz iyi bir kitap olsun. Bu demektir ki bu nispeten anlaşılır bir kitaptır. Ve varsayalım ki okuduktan sonra "evet, anladım" diyebilmiş olun. Eğer kitabı anlamaya ek olarak bütünüyle yazarın söylediklerine katılıyorsanız mesele hallolmuş demektir. Analitik okuma tamamiyle yapılmış olur. Aydınlanmışsınız, ikna olmuşsunuz veya yönlendirilmişsinizdir. Fakat katılmama veya hükmü sonraya bırakma durumlarında atıla-

cak başkaca adımların olduğu açıktır. Gerçi genellikle olan, birinci durumdur.

Yazar, okurlarıyla tartışmaya girdiği -ve umulur ki okurun da buna karşılık verdiği- ölçüde iyi bir okurun da ortaya konulan savın ilkelerine aşina olması şarttır. Uygar ve akıllıca bir anlaşmazlığı sürdürebilmelidir. Okuma üzerine olan bir kitapta bu türden bir bölüme ihtiyaç olmasının nedeni de budur. *Okur, salt yazarın ileri sürdüğü savların peşinden gitmeyerek, yan sıra onlara karşılık da vererek en sonunda yazarla önemli bir uzlaşma veya görüş ayrılığına varabilir.*

Uzlaşma veya görüş ayrılığının anlamı, daha ileri bir ele almayı gerektirir. Yazarın kavramlarıyla uzlaşan ve onun duruşunu ve temellendirmesini yakalayan okur, onun zihnindekileri paylaşır. Aslında bütün yorumlama süreci, zihinlerin dil aracılığıyla buluşmalarına dönüktür. Bir kitabı anlamak, yazar ve okur arasındaki bir tür uzlaşma olarak tarif edilebilir. Onlar, fikirleri ifade etmek için kullanılan dil üzerinde hemfikirdirler. Bu hemfikir olma nedeniyle okur, yazarın kullandığı dil aracılığıyla onun fikirlerini anlayabilmektedir.

Eğer okur bir kitabı anlamışsa nasıl karşı çıkabilir? Eleştirel okuma, okurdan kendi zihnini yapılandırmasını ister. Oysaki başarılı bir anlamadan sonra kendi zihni ile yazarınki tek bir şey haline gelir. O halde, bağımsız olarak yapılandırması için başka bir zihinsel alan var mıdır?

Bu açık sıkıntıya neden olan hataları yapan bazı insanlar vardır: bunlar iki 'uzlaşma' biçimi arasında bir ayrıma gitmekte başarısız olurlar. Bunun sonucu, insanlar arasında bir anlama söz konusuysa orada görüş ayrılığının imkânsız olmasıdır. Onlar bütün görüş ayrılığının salt yanlış anlamadan kaynaklandığını söylerler.

Buradaki hata, yazarın içinde yaşadığı dünya hakkında hükümler verdiğini hatırlar hatırlamaz netlik kazanır. Yazar, bir şeylerin varlığı ve nasıl olduğu veya nelerin yapılması gerektiği hakkındaki

pratik bilgilere dair kuramsal bilgi verdiği iddiasındadır. Çok açık ki bunda başarılı da olabilir başarısız da. Onun iddiası ancak söylediklerinin gerçeği yansıtması ve deliller ışığında konuşması ölçüsünde meşru olabilir. Değilse, iddiası temelsizdir.

Örneğin, eğer derseniz ki 'bütün insanlar eşittir', o takdirde sizin bütün insanların zekâ, içsel güç ve diğer kabiliyetler olarak doğuştan bahşedilen bir eşitliğe sahip olduklarını kastettiğinizi anlarız. Bu durumda bildiğimiz gerçekliklere dayanarak size katılmayabiliriz. Yanlış olduğunuzu düşünebiliriz. Fakat diyelim ki sizi yanlış anladık. Diyelim, asıl demek istediğiniz bütün insanların *eşit siyasal haklara sahip olmaları* gerektiğiydi. Sizin kastettiğiniz anlamı yanlış kavradığımız için, yaşadığımız görüş ayrılığı da alakasız olacaktır. Varsayalım ki bu yanlış giderildi. Hâlâ iki alternatif var demektir. Buna katılabilir veya katılmayabiliriz *fakat eğer katılmıyorsak bu durumda aramızda gerçek bir mesele* var demektir. Sizin siyasal duruşunuzu anlamışızdır ama buna bir itirazımız vardır.

Bir takım gerçelikler veya politikalar hakkındaki konular -bir şeylerin nasıl olduğu veya olması gerektiği hakkındakiler- ancak söylenenlerin ortak bir anlayışa dayanması anlamında gerçektirler. Tartışılan gerçeklikler hakkında hakiki bir uzlaşma veya görüş ayrılığının olmazsa olmaz şartı, kullanılan kelimeler üzerinde mutabık olmadır. Bunun nedeni, kitabını yorumlayarak yazarın zihninde buluşmanızla onun duruşundan süzülüp gelen veya o sayede gerçekleşen bir şekilde kendi zihninizi yapılandırmanızdır.

Önyargı ve Yargı

Şimdi de isterseniz anladığınız ve sonrasında görüş ayrılıklarına düştüğünüz bir durumu ele alalım. Eğer bir önceki bölümde ifade edilen düsturlara bağlı kalmaya çalışırsanız, katılmamaktasınızdır çünkü belirli bir noktadaki yanlışlarının gösterilebileceğini düşünmektesinizdir. Burada yaptığınız şey kendi önyargılarınızı

seslendirmek veya duygularınızı dile getirmek değildir. Bu doğru olduğunda, ideal bir açıdan bakıldığında eğer ki anlaşmazlıkla iyi bir şekilde başedilecekse üç şartın yerine getirilmesi gerekir.

Birincisi şudur. İnsan, rasyonel olduğu kadar hayvaniliğe de sahip olduğundan bir anlaşmazlığın içine giren veya o anda oluşan duyguları bilmek gerekir. Yoksa duygularınızı göstermiş olursunuz, nedenleri sıralamış değil. Tek sahip olduğunuz güçlü duygularken siz nedenlere sahip olduğunuzu düşünebilirsiniz.

İkincisi, kendi varsayımlarınızı açıkça ortaya koymanız gerekir. Önyargılarınızın -yani, önyargılamalarınızın- neler olduğunu bilmeniz gerekir. Aksi takdirde, karşınızdaki kişinin de farklı varsayımlara aynı derecede sahip olma hakkını kabul etmemiş olursunuz. İyi bir anlaşmazlığın, varsayılanlar üzerinde yürütülen bir kavga olmaması gerekir. Örneğin eğer bir yazar, açıktan bir şeyi dikkate almanızı istiyorsa, bunun zıttının da dikkate alınabileceği gerçeği onun bu ricasının değerli olduğunu düşünmekten alıkoymamalı sizi. Eğer sizin önyargılarınız karşı tarafta yer alıyorsa ve eğer bunların önyargı olduğunu kabul etmiyorsanız, yazarın söylediklerine hakkaniyetli bir cevap veremezsiniz.

Üçüncü ve sonuncusu, tarafsız kalmaya çalışma, partizanca bir tutum içerisinde neredeyse kaçınılmaz olarak var olan körülüğe karşı iyi bir panzehirdir. Elbette partizanlığın olmadığı bir anlaşmazlık, mümkün değildir. Fakat bunun içerisinde, daha fazla ışık ve daha az ısı olduğundan emin olmak için anlaşmazlığa düşen tarafların her biri, hiç değilse karşıdakinin görüşünü de almaya çalışmalıdır. Eğer bir kitabı *sempatik bir şekilde* okuyamıyorsanız, onunla düştüğünüz görüş ayrılığı muhtemelen uygarlıktan çok kavgacılığa işarettir.

İdeal olarak bu üç şart, akıllıca ve yararlı bir konuşmanın *sine qua non* (olmazsa olmazı)'ıdır. Bu durum, yazarla okur arasında yapılan bir konuşma olduğu sürece açıkça okumaya da uygulanabilir. Bunların her biri, uygarca görüş ayrılığını ortaya koymaya saygı duymak isteği taşıyan okurlara anlamlı bir tavsiye barındırır.

Fakat burada da ideal olana tıpkı her yerde olduğu gibi, ancak yaklaşılabilir. İnsanoğlundan ideal olan beklenmemelidir. Bir şeyi kabul etmede acele eden bizler, kendi eksikliklerimizin de bilincindeyizdir. Anlaşmazlığa düştüğümüz durumlarda iyi olduğunu düşündüğümüz entelektüel düşünüş hakkındaki kendi kurallarımızı ihlal etmişizdir. Bir kitabı eleştirmekten çok ona saldırdığımızı, çöpten adamları yere serdiğimizi, reddettiklerimizi destekleyemediğimizde suçlamaya giriştiğimizi, kendi ön yargılarımız sanki yazarınkinden daha iyiymiş gibi ortaya sunduğumuzu fark ederiz.

Buna karşın, biriyle yapılan konuşmanın ve eleştirel okumanın gayet iyi disipline edilebileceğine inanmayı sürdürüyoruz. Bu nedenle de bu üç ideal koşulun yerine takibi daha kolay olabilen hususlardan oluşan diziyi ikame etmeye çalışacağız. Bunlar, bir kitaba karşı çıkarak eleştirmenin dört yolunu içermektedir. Buradaki umduğumuz şey, bir okurun, kendisini bu noktalarla sınırlandırırsa duygularına veya önyargılarına daha az kapılacağıdır.

Bu dört husus, okuru yazara karşı çıkan, onunla sohbet eden biri olarak algıladığımızda kısaca özetlenebilir. Okur, 'anladım ama katılmıyorum' dediğinde şu dört değerlendirmeyi dile getirebilir: (1) *"Bilgice yetersizsiniz"*; (2) *"Bilginiz yanlış"*; (3) *"Mantıksızsınız -temellendirmeniz tutarlı değil"*; (4) *"Analiziniz yetersiz"*.

Bize öyle gelmemesine karşın bunlar her şeyi kuşatıcı olmayabilir. Ancak ne olursa olsun, görüş ayrılığına düşen bir okurun başlıca dayanak noktaları bunlar olacaktır. Bunlar bir dereceye kadar bağımsızdır. Bu değerlendirmelerden birini yapmak bir başkasını da yapmaktan alıkoymaz. Ayrı ayrı ve bir arada yapılabilir çünkü gönderme yaptıkları eksiklikler, birbirine bağlı değildir.

Fakat şunu da eklemeliyiz ki okur, yazarın yetersiz bilgiye sahip olduğunu, yanlış bilgi verdiğini ya da mantıksızlığını, bağlamı içerisinde açık ve somut bir şekilde veremezse bu hususlara değinemeyecektir. Bir kitap, her şey hakkında eksik ya da yanlış bilgi barındırmaz. Bütünüyle mantıksız da olamaz. Dahası, bu değerlen-

dirmelerin birini yapan bir okur, bunu sadece açık seçik yapmak zorunda değil aynı zamanda ortaya koyduğu hususu desteklemek durumundadır da. Neden öyle düşündüğünü temellendirmek zorundadır.

Yazarın Dilini Değerlendirmek

İlk üç değerlendirme, birazdan göreceğimiz dördüncüden bir dereceye kadar farklıdır. İsterseniz önce hepsini kısaca ele alıp sonrasında dördüncüye dönelim.

1.Bir yazarın *bilgice yetersiz* olduğunu söylemek, onun çözmeye çalıştığı problem konusunda gerekli olan bir bilgi kısmından yoksun olduğu anlamına gelir. Burada dikkat edilmesi gereken husus, yazarın sahip olduğu bilginin konuyla ilgili olmaması halinde bir öneminin olmamasıdır. Bu değerlendirmeyi desteklemek için yazarın sahip olmadığı hangi bilginin konunun açıklığa kavuşması açısından önem arz ettiğini ve vardığı sonucu nasıl değiştirebileceğini gösterebilmeniz gerekir.

Buna dair birkaç örnekleme yeterli olacaktır. Darwin, Mendel'in çalışmasıyla ortaya çıkmış olan ve şimdilerde de bu konuda deney yapan bilimcilerce ortaya konulan genetik bilgisine sahip değildi. Kalıtımın nasıl işlediği, onun *Türlerin Kökeni*'ndeki başlıca eksikliklerinden biri olmuştur. Gibbon, Roma'nın çöküşüyle ilgili olarak sonraki araştırmaların ortaya koyacağı belirli gerçeklikler-den yoksundu. Bilimde ve tarihte genellikle sonraki araştırmacılarca geçmişe dair bilgi eksikleri ortaya çıkarılır. Gelişmiş gözlem teknikleri ve uzun soluklu soruşturmalar, bunun böyle olmasında başlıca etkendir. Fakat felsefede durum bunun tersi olabilmektedir. Zamanla kazanç kadar kayıp da yaşanabilmektedir. Örneğin antik dönemdeki insanlar, insanın hissedebildikleri, hayal edebildikleri ve anlayabildikleri arasında net bir ayrıma gitmişlerdir. Buna karşın on sekizinci yüzyılda David Hume, kendinden önceki filozof-

larca açıkça ortaya konulmuş olmasına rağmen, imgeler ve fikirler arasındaki ayrımın farkında olmadığını göstermiştir.

2.Yazarın *bilgisinin yanlış olduğunu* söylemek onun doğru olmayan bir şeyleri ileri sürdüğü anlamına gelir. Onun buradaki hatası, bilgi eksikliğine dayanabilir fakat buradaki durum bundan daha fazlasıdır. Sebebi ne olursa olsun, yazar gerçekliklere aykırı bir şeylerin iddiasındadır. Yazar gerçekte yanlış ya da yeterince olabilirliği olmayan bir şey önermektedir. Böylelikle bilgi sahibi olmadığı bir konuda iddiada bulunmuş olmaktadır. Bu tür bir eksikliğe elbette ancak bu durum yazarın vardığı sonuçlarla ilişkiliyse işaret edilmelidir. Ve bu değerlendirmeyi desteklemek için gerçeğin ne olduğuna veya yazarınkinin tersine bir konumlanışın olabilirliğinin daha yüksek olduğuna dair bir sav ileri sürebilmeniz gerekir.

Örneğin Spinoza, siyasal incelemelerin birinde demokrasinin monarşiden daha ilkel bir yönetim tipi olduğunu söylerken karşımıza çıkmaktadır. Bu, siyasal tarihte hayli kabul görmüş gerçekliklerin zıttına bir durumdur. Spinoza'nın bu bağlamdaki hatası, onun savına gölge düşürmüştür. Aynı şekilde Aristo, hayvanların üremesinde dişinin oynadığı rol hakkında yanlış bilgilenmişti ve buna bağlı olarak da üreme süreçleriyle ilgili desteklenebilir olmayan hükümlere vardı. Aquinas, yanlış bir şekilde canlı varlıklar ile cansız varlıkların özünde birbirlerinden farklı oldukları varsayımından hareket etti çünkü ona göre bu sonuncusu, sadece konum itibariyle değişebilirdi, değilse değişmezdi. Modern astrofizikçiler bu hatayı düzelttiler ve böylelikle antik ve ortaçağ astronomisini ilerlettiler. Fakat burada sınırlı bir ilişkiye sahip bir hata söz konusudur. Bu hatayı düzeltmek, Aquinas'ın madde ve biçimden oluşan duyu organları ile algılanabilir nesnelerin doğasına dair getirdiği metafizik açıklamayı etkilemez.

Bu iki eleştiri noktası birbiriyle ilişkili olabilir. Gördüğümüz gibi bilgi eksiği, hatalı iddiaların sebebi olabilir. Dahası, bir insan, belirli bir bağlamda *yanlış bilgilendiğinde*, aynı zamanda aynı bağ-

lamda *bilgilenmemiş* de olmaktadır. Bu eksikliğin olumlu mu yoksa olumsuz mu olduğu bir farka sebep olur. Gerekli bilgiden yoksun olmak belirli problemlerin çözümünü veya belirli çıkarımları desteklemeyi imkânsız hale getirir. Bununla birlikte hatalı varsayımlar, yanlış çıkarımlara ve savunulamaz çözümlere götürürler. Bu iki nokta birlikte ele alındığında yazarın ele aldığı konunun temellerini zayıflatır. Bu durumda yazarın sahip olduğundan daha fazla bilgiye ihtiyacı vardır. İleri sürdüğü delilleri ve nedenleri nicelik ve nitelik olarak yeterince iyi değildir.

3.Bir yazarın *mantıksız* olduğunu söylemek, temellendirmede yanlışlığa düşmüş olması demektir. Genel olarak bu yanlışlıklar iki türlüdür. Bunlardan biri, sonuçta varılan çıkarımların ortaya konulan nedenleri izlememesi demek olan *non sequitur*'dur. İkincisi de yazarın söylemeye çalıştığı iki şeyin birbiriyle tutarsız olması anlamına gelen çelişki oluşmasıdır. Okurun bu eleştirilerden birinde bulunabilmesi için yazarın savının ikna gücünün olmadığı somut bağlamı gösterebilir olması gereklidir. Bir kimsenin bu eksiklikleri mesele yapması ancak ortaya konulan temel çıkarımların bundan etkilenmesi halinde söz konusudur. Bir kitap, çok farklı açılardan ikna gücüne sahip olmayabilir.

Bu üçüncü noktayı ortaya koymak daha zordur çünkü gerçek manada çok az iyi kitap, temellendirme konusunda fahiş hatalar barındırır. Böyle olduğunda da genellikle bunu incelikli bir şekilde gizler ve ortaya çıkarmak için oldukça ayrıntılara inen bir okur olmak gerekir. Fakat biz size Makyavel'in *Prens*'inde açıkça gözüken bir mantık hatasını gösterebiliriz. Makyavel şöyle yazar:

İster yeni olsun ister eski bütün devletlerin temel dayanakları iyi yapılmış yasalardır. İyi silahlanmamış bir devletin iyi yasaları olamadığından iyi yasalar, iyi silahlanmadan sonra gelir.

Buradan yola çıkarsak iyi yasaların yeterli bir polis gücüne dayandığı, polis gücü yeterli olduğu takdirde yasaların da mutlaka iyi olacağı sonucuna varmış oluruz. Böyle olduğu zaman birinci gö-

rüşün hayli sorgulanır olan karakterini gözardı ederiz. Biz burada sadece *non sequitur*'la ilgileniyoruz. Mutluluğun sağlığa dayandığını söylemek iyi yasaların yeterli bir polis gücüne dayandığını söylemekten daha doğrudur ancak bu, her sağlıklı olanın mutlu olacağı anlamına gelmez.

Hobbes, *Yasanın Unsurları*'nın bir yerinde bütün varlıkların hareket halindeki maddelerin toplamından ibaret olduklarını ileri sürer. Varlıkların dünyasının herhangi bir niteliği bulunmaz, der. Sonrasında bir başka yerde de insanın bir varlıktan ibaret veya hareket halindeki atomik varlıkların toplamı olduğunu ileri sürer. Buna karşın, duyusal niteliklerin -renkler, kokular, tatlar ve benzeri- varlığını kabul ederek bunların da beyindeki atomların hareketlerinden başka bir şey olmadıkları sonucuna varır. Burada varılan sonuç ilk olarak tutulan yol ile tutarsızdır, tam olarak söylemek gerekirse, varlıkların dünyasının niteliğe sahip olmadığı öncülüyle aynı doğrultuda değildir. Hareket halindeki bütün varlıklara dair söylenenlerin, beynin atomları da dâhil her türden gruba uygulanır olması gerekirdi.

Bu üçüncü eleştiri noktası, diğer ikisiyle ilişkilidir. Elbette bir yazar, bu delillerin ve ilkelerin imlediği sonuçlara varmakta başarısızlığa düşebilir. Böyle olursa temellendirmesi yetersiz olur. Fakat bizim buradaki başlıca meselemiz, *sağlam bir zemin üzerinde yetersiz bir temellendirmedir*. Kendisi bizatihi doğru olmayan veya yetersiz delillere dayanan öncüllerden çıkarılan temellendirmenin ikna edici olmayışını keşfetmek ilginç olabilir fakat bu o kadar önemli değildir.

Makul öncüllerden geçersiz çıkarımlara varan bir kimse bir anlamda, yanlış bilgilenmiş demektir. Fakat daha önce tartışılan türde başkaca eksikliklere özellikle de ilgili ayrıntılara dair yetersiz bilgiye bağlı olarak kötü bir temellendirmeye bağlı hatalı türde bir ifadeyi ayırmak yapmaya değer bir iştir.

Yazarın Eksiksizliğini Yargılamak

Burada ele aldığımız ilk üç eleştiri noktası, yazarın ifadeleri ve temellendirmesinin zemininin sağlamlığını ele alıyordu. Şimdi isterseniz, okurun yapabileceği dördüncü karşı değerlendirmeye dönelim. Bu, yazarın planını eksiksiz bir şekilde ele alımasını -seçtiği görevin hakkını yeterince vermesini- ele alıyor.

Bu dördüncü değerlendirmeyi işletmeden önce gözlenmesi gereken bir şey var. Anladığınızı söylediğinizden, bu üç değerlendirmeden herhangi birini desteklemekteki başarısızlığınız, yazara sonuna kadar katılmak konusunda sizi zorlar. Bu konuda özgür bir iradeniz kalmaz. Katılıp katılmamaya karar vermeniz kutsal bir ayrıcalığınız olmaktan çıkar.

Yazarın bilgice yetersiz, yanlış bilgili veya ilgili konularda mantık hatasına sahip olduğunu göstermezseniz, kolayca katılmamazlık edemezsiniz. Katılmak durumundasınızdır. Pek çok öğrencinin veya başkalarının söylediği gibi "sizin dayanaklarınızda yanlış olduğunu düşündüğüm veya temellendirmenizde hatalı olan bir şey yok ancak çıkarımlarınıza katılmıyorum" diyemezsiniz. Buna benzer olarak en fazla söyleyebileceğiniz, bu çıkarımdan hoşlanmadığınız olabilir. Katılmıyorsunuzdur. Ancak bu durumda kendi duygularınızı ve ön yargılarınızı ifade ediyorsunuzdur. Eğer ikna olduysanız bunu kabul etmeniz gerekir. (Eğer bu eleştiri noktalarından birini veya daha fazlasını desteklemekte başarısızlığa düşmenize rağmen dürüstçe kendinize sorduğunuzda hâlâ ikna olmamışsanız belki de ilk etapta anlamış olduğunuzu söylememeniz gerekirdi).

İlk üç değerlendirme, yazarın kavramları, duruş noktaları ve savlarıyla ilişkilidir. Bunlar, onun çabalarıyla ortaya koyduğu problemlemleri çözmek için kullandığı unsurlardır. Dördüncü değerlendirme kitabın eksik olduğu, bütün bir yapı üzerine dayanır.

4. Bir yazarın *analizinin eksik olduğunu* söylemek, başlarken ele aldığı problemleri çözmediği veya elindeki malzemeyi yeterince

iyi kullanmadığı, her türden çıkarımları ve yan soruları görmediği veya giriştiği işle ilgili ayrımları yapmakta başarısız olduğu anlamına gelir. Bir kitabın eksik olduğunu söylemek yeterli değildir. Herkes her kitap için bunu söyleyebilir. İnsan, sınırlı bir varlıktır ve her an yenileri eklenen çalışmaları da öyledir. Bu nedenle, okurun ya bir bilen olarak kendi çabalarıyla veya okur başkaca kitapların yardımıyla bu yetersizliği somut olarak tanımlayamadığı sürece bu değerlendirmede bulunmanın bir anlamı yoktur.

İsterseniz şimdi bu noktaya kısaca değinelim. Aristo'nun *Politika*'sında ele aldığı yönetim biçimleri eksiktir. Onun dönemindeki sınırlılıklar ve hatalı bir şekilde köleliği meşru görmesi nedeniyle Aristo, evrensel bir desteklemeye dayalı gerçek bir demokratik anayasayı düşünme ve bu nedenle hatta algılama konusunda başarısız olmuştur; aynı şekilde temsili hükümet veya modern türdeki federal devleti de hayalinden bile geçirmemiştir. Onun analizi sonradan, tüm bu siyasal gerçekliklere uygulanacak şekilde genişletilecektir. Öklid'in, *Geometrinin Unsurları* da eksik bir çalışmadır çünkü Öklid, paralel doğrular arasındaki diğer varsayımları dikkate almakta başarısızlığa düşmüştür. Modern geometri çalışmaları, bu diğer varsayımları da dikkate alarak bu eksikliği kapatmıştır. Dewey'in, *Nasıl Düşünürüz*'ü, düşünmeye dair eksik bir analizdir çünkü soruşturma veya keşifte gerçekleşene ek olarak okuma veya öğrenme ile gerçekleşen düşünme türünü dikkate almamıştır. Ölümden sonra yaşama inanan bir Hıristiyan için Epiktetos veya Marcus Aurelius'un yazıları insanın mutluluğuna dair eksik bir açıklama getirmektedir.

Bu dördüncü nokta, kesin olarak görüş ayrılığı için bir dayanak oluşturmaz. Ancak yazarın kazanımlarının sınırlarını çizmesi ölçüsünde eleştirel bir karşı çıkma olur. Buna karşın yine de bir kitaba kısmen katılan -çünkü karşı bir eleştiri getirecek bir sebep bulamamaktadır- bir okuyucu, kitabın eksikliği hakkındaki bu dördüncü nokta doğrultusunda bütün üzerindeki hükmünü sona bırakabilir.

Okur açısından sona bırakılan hüküm, yazarın kendi problemlerini mükemmel bir şekilde çözmesinde düştüğü başarısızlığa karşılık gelmektedir.

Aynı alanda birbiriyle ilişkili kitaplar, bu dördüncü kritere gönderme yapılarak eleştirel bir şekilde karşılaştırmaya tabi tutulabilir. Daha gerçekçi olan ve daha az yanlış barındıran ötekine oranla daha iyidir. Eğer bilgi için okuyorsak bu kitap açıkça eldeki konuyu en iyi işleyen olarak en iyisidir. Bir yazar bir başkasının sahip olduğu bir bilgiye sahip olmayabilir; bir başkasında olmayan yanlış varsayımlardan hareket edebilir; benzer bir zemin üzerinde bir başkası kadar tutarlı olmayan bir temellendirme yapabilir. Fakat en derin karşılaştırma, her birinin yansıttığı analizin eksiksizliğiyle ilgili olarak yapılır. Bu tür bir eksiksizliğin ölçümü karşılaştırılmaya tabi tutulan açıklamaların barındırdığı geçerli ve önem arz eden ayrımların sayısında bulunabilir. Yazarın kavramlarını yakalamanın ne kadar kullanışlı olduğunu buradan görebilirsiniz. Ayırdedici kavramların sayısı, yapılan ayrımlarla doğru orantılıdır.

Ayrıca dördüncü eleştirel değerlendirmenin herhangi bir kitabın analitik okunması için gerekli olan üç aşamayla nasıl bir bağlantıda olduğunu da görebilirsiniz. Yapısal ana hatları çıkarmanın son adımı yazarın çözmeye çalıştığı problemleri bilmedir. Yorumlamanın son adımı, yazarın bu problemlerden hangilerini çözdüğünü ve hangilerini çözemediğini bilmedir. Bu, yazarın problemlerini yeterlilikle ifade ettiği nispetinde yapısal ana hatlara ve bu problemleri tatminkâr bir biçimde çözdüğü oranda da yorumlamaya dokunmaktadır.

Analitik Okumanın Üçüncü Aşaması

Şu anda genel anlamda analitik okumanın kurallarını saymayı ve tartışmayı tamamlamış durumdayız. Şimdi bütün bu kuralları doğru bir sıralama ve uygun başlık altında ortaya koyabiliriz.

I. Analitik Okumanın İlk Aşaması: Kitabın Ne hakkında Olduğunu Bulma Kuralları

1. Kitabı konusuna ve türüne göre sınıflandır.
2. Olabilecek en özlü biçimde bütün kitabın ne hakkında olduğunu ifade et.
3. Ana bölümlerini kendi sırası ve birbiriyle olan ilişkisi içerisinde sırala ve bütünü ana hatlarıyla ortaya koyarken tüm bu bölümleri de ana hatlarıyla çıkar.
4. Yazarın çözmeye çalıştığı problem veya problemleri tanımla.

II. Analitik Okumanın İkinci Aşaması: Kitabın İçindekileri Yorumlama Kuralları

5. Anahtar kelimelerini yorumlayarak yazarın kavramlarında buluşun.
6. En önemli cümlelerini ele alarak yazarın önde gelen duruş noktalarını yakala.
7. Cümlelerin ardıllığı içerisinde bularak veya buradan hareketle inşa ederek yazarın savlarını öğren.
8. Yazarın hangi problemleri çözdüğünü ve hangilerini çözemediğini belirle ve çözemedikleriyle ilgili olarak yazarın başarısız olduklarının farkında olup olmadığına karar ver.

III. Analitik Okumanın Üçüncü Aşaması: Bir Kitabı Bilgi İletişimi Olarak Eleştiriye Tabi Tutmanın Kuralları

A .*Entelektüel Etiketin Genel Düsturları*

9. Kitabın ana hatlarını ve kendi yorumlamanızı tamamlayınca kadar eleştiriye başlamayın. ('Anladım' deyinceye kadar katılıyorum ya da katılmıyorum demeyin veya hükmü sona bırakmaya çalışın).

10. Kavgacı veya tartışmacı bir şekilde görüş ayrılığına düşmeyin.
11. Yaptığınız eleştirel değerlendirmelerin haklı nedenlerini ortaya koyarak bilgi ile salt görüş arasındaki farkı bildiğinizi gösterin.

B. *Eleştiri Noktaları için Özel Kriterler*

12. Yazarın nerede bilgisiz olduğunu ortaya koyun.
13. Yazarın nerede yanlış bilgi sahibi olduğunu ortaya koyun.
14. Yazarın nerede mantık hatası yaptığını ortaya koyun.
15. Yazarın analizi ve açıklamasının nerede eksik kaldığını ortaya koyun.

NOT: Bu son dördün ilk üçü, görüş ayrılığının kriterleridir. Bunların hiçbirini yapamazsanız en azından kısmen yazarla hemfikir olmak durumundasınızdır, gerçi son nokta ışığında bütün üzerindeki hükmü sona da bırakabilirsiniz.

Yedinci Bölüm'ün sonunda analitik okumanın ilk dört kuralını uygulamanız, bir kitapla ilgili sormanız gereken, tam adıyla söylersek *Kitabın bütünü ne hakkında?* sorusunu cevaplandırmanıza yardım eder. Benzer şekilde 9.Bölüm'ün sonundaki yorumlamaya dair dört kuralı uygulamanız, sormanız gereken *Detaylarda ne söyleniyor ve nasıl?* sorusunu cevaplandırmanıza yardım eder. Muhtemelen açıkça kendini belli ettiği gibi okumanın son yedi kuralı -entelektüel etiketin düsturları ve eleştirel noktalar için olan kriterler- sormak zorunda olduğunuz üçüncü ve dördüncü soruları cevaplandırmanıza yardım eder. Bu soruları anımsayacaksınızdır: *Bu doğru mu? Ve Ne hakkında?*

Bu doğru mu? sorusu, okuduğumuz her şeyle ilgili olarak sorulabilir. Şu veya bu şekilde 'gerçek'e bir yerinden -matematiksel, bilimsel, felsefi, tarihsel ve şiirsel- temas eden her tür yazıya uygu-

lanabilir. İnsan zihni için, gerçeğe ulaşmaktan daha büyük bir övgü ölçütü yoktur; madalyonun öteki yüzü olarak da en büyük yergi ciddi bir çalışmaya hak ettiği ciddiyeti göstermemektir. Şu ana kadar, oldukça garip bir şekilde, Batı tarihinde ilk defa olarak yakın zamanda bu mükemmellik kriteriyle ilgili kalıcı bir kaygı oluşmuştur. Kitaplar, eleştirmenlerin takdirlerini kazanmış ve neredeyse gerçeği hiçe saydıkları ölçüde popüler bir yayılma sağlamışlardır -bunu ne kadar fazla yaparlarsa o kadar iyi olmuştur. Pek çok okur ve özellikle de günümüz yayınlarını inceleyenler, okudukları kitaplarla ilgili hüküm vermek, övmek ya da yermek için başka bir takım standartlara -yeniliğe, duyumsatmasına, sürükleyiciliğine, gücüne ve hatta zihni karıştırma ya da yorma gücüne ama gerçekliğine, netliğine ya da aydınlatıcı gücüne değil- başvurmaya başlamışlardır. Bu noktaya gelmelerinin sebebi belki de gerçek anlamda bilim dallarının dışındaki alandan gelen yazıların gerçeklik hakkında çok az şey söylemeleridir. Eğer ki bir konuda yazı yazacak bir kimsenin ilk kaygısı gerçeğe ulaşmaksa o takdirde çok az kitap yazılacak, basılacak ve okunacak demektir.

Okuduğunuz kitap, belli bir yerinden gerçeği yakalamadıkça daha ileri gitme ihtiyacı duymazsınız. Fakat böyle olursa, son soruyla yüzyüze gelmek durumundasınızdır. Bir bilginin, sunulan gerçekliklerle ilişkisi içerisindeki öneminin ne olduğunu veya ne olması gerektiğini belirlemeksizin bilgi için anlaşılır bir okuma yapamazsınız. Gerçeklikler, bize nadiren bir takım doğrudan ya da dolaylı yorumlamalardan geçmeksizin ulaşırlar. Bu durum özellikle belli bir önem derecelendirmesi yaparak ve yorumlama ilkesine dayanarak seçici davranan bir bilgiyle ilgili mutlaka sindirilmesi gerekli bir şey okuduğunuzda böyledir. Ve eğer aydınlanmak için okuyorsanız, öğrenmenin her aşamasında Ne hakkında? sorusuyla yenilenen soruşturmanın sonu gelmez.

Daha önce işaret ettiğimiz gibi bu dört soru, okurun bütün yükümlülüklerini özetliyor. Dahası ilk üçü, insani söylemin gerçek

doğasına karşılık gelir. Eğer kurulan ilişki karmaşık değilse, yapısal ana hatlarını çıkarma gereksiz olacaktır. Eğer dil, nispeten donuklaştıran bir şey olmak yerine mükemmel bir araç olsaydı o takdirde yorumlamaya gerek kalmazdı. Eğer yanlışlıklar ve gözardı etmeler gerçeği ve bilgiyi kesintiye uğratmamış olsaydı eleştirel olmak zorunda kalmazdık. Dördüncü soru, bilgi ve anlama arasındaki ayrıma çevrilir. Okuduğunuz materyal ilk etapta bilgi içerikli olduğunda daha ileri gitme ve aydınlanma arayışında olmak gibi bir meydan okumanın içerisinde kalırsınız. Okuduğunuzdan bir dereceye kadar aydınlandığınızda dahi önem arayışında olmaya devam etmeniz gerekir.

Üçüncü Kısma geçmeden önce belki bir kez daha ideal bir performansı betimleyen analitik okumanın bu kuralları üzerinde durmamız gereklidir. Çok az insan kitapları böylesine ideal bir tarzda okur ve bunu yapanlar da muhtemelen çok kitabı bu şekilde okumuşlardır. Buna karşın ideal olan yine de başarının ölçütüdür. Buna yaklaştığınız ölçüde iyi bir okursunuzdur.

Birinden 'iyi okur' olarak bahsettiğimizde aklımızda bu ideal vardır. Bu ifadeyi çok sık olarak okumanın niteliğinden çok niceliğini belirtmek için kullanırız. Çok okuyan ancak iyi okumayan bir kimse, övgüden çok yergiyi haketmiştir. Thomas Hobbes'un söylediği gibi, "Eğer, çoğu insanın okuduğu kadar çok kitap okusaydım, onlar gibi ben de idraksiz olurdum"daki anlam önemlidir.

Büyük yazarlar her zaman büyük okurlar olmuşlardır ancak bu, onların önlerine gelen her kitabı okudukları anlamına gelmemektedir. Pek çok durumda günümüzün ortalama bir üniversite mezunundan daha az okumuşlardır ancak bu, çok derinlikli bir okumadır. Okudukları bu kitapları tam anlamıyla içselleştirdiklerinden o kitapların yazarlarıyla âşık atabilir hale gelmişlerdir. Böylece kendi başlarına otorite olma hakkı elde etmişlerdir. Olayların normal akışı içerisinde çoğu zaman bir öğretmen iyi bir öğrenciden çıkar ve iyi bir yazar da iyi bir okurdan.

Burada yapmaya çalıştığımız, sizi okumadan yazmaya yöneltmek değildir. Daha ziyade bir anda tek bir kitabı okumaya dair verdiğimiz kuralları uygulayarak ve derinlemesine okumaktansa çok fazla sayıda okumayı denemeye kalkıştırmayarak iyi bir okumaya dair var olan idealler konusundaki bir yaklaşımı hatırlatmaktır. Elbette iyi bir okumaya değer pek çok kitap vardır. Bunun yanı sıra çok daha fazla da sadece şöyle bir incelenip geçilecek kitap söz konusudur. Kelimenin geniş anlamıyla -her kitaba hakkını vererek- iyi bir okur olmak için ne gibi vasıflara sahip olmak gerektiğinin bilinmesi şattır.

10

OKUMANIN YARDIMCILARI

Okumaya kitabın dışından gelen yardımdan, dışsal yardım olarak bahsedeceğiz. 'İçsel okuma'yla da diğer kitapların dışında bir kitabın kendisini okumayı kastediyoruz. 'Dışsal okuma'yla ise bir kitabı, diğer kitapların ışığında okumayı. Şu ana kadar okumayla ilgili dışsal bir yardımdan bilinçli olarak söz etmedik. Buraya kadar ortaya koyduğumuz, içsel okumanın kurallarıydı -yani bir şeyin ne anlama geldiğini anlamak için kitabın dışında bir arayışı içermiyordu. Bir okur olarak başlıca göreviniz -kitap üzerinde çalışmaya başlayarak dışardan yardım almaksızın kendi zihinsel gücünüzü kullanarak kendi başınıza kafa yormak- üzerinde ısrarlı bir şekilde durmamızın oldukça geçerli nedenleri vardı. Fakat bu konuda daha fazla ısrarcı olmak da yanlış olacaktır. Dışsal yardımları da işe dahil etmek gerekir. Ve bazen, tam bir anlamaya ulaşmak için bu yardımlar olmazsa olmazdır.

Buraya kadar dışsal okuma hakkında hiçbir şey söylememiş olmamızın bir nedeni, gerçek anlamda bir kitabı anlama ve eleştiriye tabi tutma süreçlerinde içsel ve dışsal okumanın birbirine karışır nitelikte olmasıdır. Gerçekten de sadece kendi tecrübelerimize dayanarak yorumlama, eleştiride bulunma ve hatta genel hatları ortaya çıkarma etkinliklerini yapamayız. Bu noktadan önce başka kitaplar da okumuş olmamız gereklidir; hiç kimse kendi okuma kariyerine analitik okuma yapmayla başlamaz. Kendi tecrübemizi olması gereken bir sistematiklik içerisinde hem kitaplardan hem de

yaşamın kendisinden çıkaramayız fakat buna rağmen pek çok farklı kaynaktan bildiğimiz diğer şeylere karşı bir yazarın çıkarımlarını ve vardığı sonuçları değerlendirmeye tabi tutabiliriz. Buradan hareketle sağduyuya dayanarak diyebiliriz ki hiçbir kitap bütünüyle ve eksiksiz bir yalıtılmışlık içerisinde okunmamalıdır çünkü zaten böyle okunması da mümkün değildir.

Fakat buraya kadar dışsal yardımlardan bahsetmekten kaçınmamızın ana nedeni, pek çok okurun kendisini işin içine üstünkörü katıyor olması ve bizim de bunun yapılmaması gerekliliğinin anlaşılmasını istememizdi. Elbette bir kitabı bir elinde sözlükle okumak çok iyi bir fikir olmayabilir her ne kadar bu bilmediğiniz kelimelerle karşılaştığınızda sözlüğe bakmamalısınız demek değilse de. Ve zihninizi karıştıran bir kitabı kendi başınıza anlamlandırarak açıklamaya çalışmak genellikle mahzurlu bir iştir. Bu noktada bütün bir kitapla ilgili dışsal yardıma başvurmadan önce kendi başınıza elinizden geleni yapmalısınızdır; elinizden geleni yaptığınızda ihtiyaç duyacağınız dışsal yardımın sandığınızdan çok ama çok daha düşük olduğunu göreceksiniz.

Okumanın dışsal yardımcıları, dört kategoriye ayrılır. Bu bölümde tartışacaklarımız, sırasıyla: ilk olarak, ilişkili geçmiş tecrübe; ikincisi, diğer kitaplar; üçüncüsü, değerlendirmeler ve özetler; dördüncü olarak da referans kitaplar.

Bu dışsal yardımcılardan hangisini ne zaman ve nerede kullanmak gerektiğini, her özel durum için ayrı ayrı ortaya koymak mümkün değildir. Ancak, okumaya dair genel bir düstur olarak bir kitabın bütünü veya bir kısmı, *içsel okumanın kurallarına dayanarak kendi başınıza elinizden geleni ortaya koyarak bir okuma yaptığınızda size anlaşılır gelmiyorsa* dışsal bir yardımcıya başvurulması gerekir.

İlişkili Geçmiş Tecrübenin Rolü

Zor kitapları anlamaya yardım için başvurulabilecek iki tür iliş-

kili geçmiş tecrübe söz konusudur. Bu ikisi arasındaki ayrımdan 6.Bölüm'de ortak tecrübe ile özel tecrübe arasındaki farktan bahsederken söz etmiştik. Ortak tecrübe, salt yaşadığı için herkese açık olan tecrübedir. Özel tecrübe ise aktif olarak arayışla elde edilir ve sadece onu elde etmenin sıkıntılarını göğüsleyenlere açıktır. Özel tecrübenin en iyi örneği, bir labaratuvar deneyidir ancak bunun için her zaman bir laboratuvara ihtiyaç yoktur. Bir antropolog da Amazon havzasına giderek söz gelimi o bölgede henüz keşfedilmemiş bir Aborjin topluluğunu çalışabilir ki bu da son derece özel bir tecrübedir. Antropoloğun burada elde ettiği tecrübe sıradan insanlara açık değildir ve çok az insan bu tecrübeye sahip olabilecektir; ancak eğer bir gün çok büyük sayıda bilim insanı bu bölgede çalışma yaparsa bu tecrübe de özgün olmaktan çıkacaktır. Benzer şekilde, yine, bir labaratuvar olmamasına karşın astronotların aydaki tecrübeleri de hayli özeldir. İnsanların çok büyük bir kısmı oksijensiz bir gezegende yaşamanın nasıl bir şey olduğunu bilmemektedir ve bir gün bu, herkes için mümkün olabilecekse bile muhtemelen bunun için yüzyıllar geçmesi gerekecektir. Gelecekte, muazzam çekim gücüyle Jüpiter de bir 'labaratuvar' özelliği görmeye devam edecektir.

Ortak tecrübenin ortak olabilmesi için illa herkes tarafından paylaşılması gerekmez. *Ortak* demek *evrensel* demek değildir. Ebeveyn sahibi olma tecrübesi bütün insanların paylaştığı bir şey değildir zira kimisi doğuştan yetim kalır. Bununla birlikte, her şeye rağmen aile yaşamı ortak bir tecrübedir çünkü çoğu erkek ve kadın normal yaşamlarının akışı içerisinde bu tecrübeye sahip olurlar. Bu anlamda cinsel ilişki de evrensel olmayıp ortak bir tecrübe türüdür. Bazı insanlar bu tecrübeye sahip değillerdir ama ortak olarak pek çok insan tarafından paylaşıldığı için de özel bir tecrübedir denemez. (Bu demek değildir ki cinsel ilişki laboratuvar ortamında çalışılamaz, nitekim çalışılmıştır.) Öğrenim görme tecrübesi de evrensel değildir zira pek çok insan okula gitmemiştir. Fakat bu ortak bir tecrübe türüdür elbette.

Bu iki farklı tecrübe türü, temelde farklı kitap türleriyle ilişkilidir. Ortak tecrübe daha çok, bir tarafta kurmaca eserlerin okunması ve diğer tarafta da felsefi okumalarla ilişkilidir. Bir romanın, gerçeğe benzeyişine dair değerlendirmeler, neredeyse bütünüyle ortak tecrübeye dayanır; kitabı, bizim de içinde olduğumuz çoğunluk insanların tecrübelerinden hareketle doğru şeyler barındırıyor ya da barındırmıyor diye yargılarız. Bir filozof, tıpkı bir şair gibi, insanlığın ortak tecrübesi üzerinde çalışır. Herhangi bir laboratuvar çalışması ya da alan araştırması yapmaz. Bu nedenle bir filozofun başlıca ilkelerini anlamak ve test etmek için özel bir tecrübeye dayalı bir dışsal yardımcıya ihtiyacınız yoktur. Bu kişi, sizin sağduyunuza ve içinde yaşadığınız dünyaya dair yaptığınız gündelik gözlemlerinize sesleniyordur.

Özel tecrübe ise bilimsel kitapların okunmasıyla ilişkilidir. Bilimsel bir kitaptaki tümevarımsal savları anlamak ve değerlendirmek için bilim insanının temellendirerek rapor ettiği delilleri takip edebilmeniz gerekir. Bazen bir bilim insanının betimlediği bir deney, o kadar canlı ve açıktır ki herhangi bir sıkıntı yaşamazsınız. Bazen tablo ve grafikler, betimlenen olguyla yakınlık kurmanıza yardımcı olur.

Tarih kitaplarının okunması hem ortak hem de özel tecrübeyle ilişkilidir. Çünkü tarih hem kurgusal ve hem de bilimseli barındırır. Bir tarafta anlatılan tarih bir hikâyedir, belirli bir planı ve karakterleri, epizotları, karmaşık eylemleri, bir gerilimi ve sonrası vardır. Roman ve oyun okumasıyla ilişkili olan ortak tecrübe burada da işe yarar. Fakat tarih de ayrıca bilim gibi en azından tarihçinin çalışmasını temellendirdiği, oldukça özel bazı tecrübeler olması bakımından özel bir tecrübe türüdür de. Tarihçi, okurun çok büyük zorluk yaşayacağı bir veya pek çok belgeyi incelemiştir. Ya geçmiş uygarlıkların kalıntıları içerisinde veya uzak diyarlardaki yaşayan insanlarla yaptığı görüşmelerle kapsamlı bir araştırma gerçekleştirmiştir.

Bir kitabı okurken geçmiş tecrübenizden doğru şekilde yararlandığınızı nasıl bilebilirsiniz? Bunun en emin yolu, daha önce anlamaya ilişkin önerdiğimiz testle mümkündür: kendi kendinize anladığınızı hissettiğiniz bir konuda somut bir örnek verip veremeyeceğinizi sorun. Biz öğrencilerimize, bunu yapıp yapamayacaklarını görmek için pek çok kez bu soruyu sorarız. Konuyu anlamış gözüken pek çok öğrenci bir örnek vermesi istendiğinde bütünüyle sıkıntıya düşer. Açıkça bellidir ki kitabı anlamamışlardır. Kitabın vermek istediğini yakalayıp yakalamadığınızı anlamak için kendinizi bu şekilde sınayın. Örneğin, Aristo'nun *Etik*'indeki erdem tartışmasını alın. O burada tekrar be tekrar erdemin aşırılıklar ve eksiklikler arasındaki uçlar arasında bir araç olduğunu söyler. Bu konuda bazı somut örnekler verir; siz bu konuda başka örnekler verebilir misiniz? Eğer verebiliyorsanız, genel anlamda konuyu anlamışsınız demektir. Yok veremiyorsanız, geriye dönüp tartışmayı yeniden okumanız gerekir.

Okumaya Dışsal Bir Yardımcı Olarak Diğer Kitaplar

Belirli bir konu üzerinde birden fazla kitabın okumasının yapıldığı çoğul okuma hakkında, sonra daha ayrıntılı duracağız. Şu an için belirli bir çalışmayı okurken bir dışsal yardımcı olarak başka kitapları okumanın yararlılığı hakkında bir iki şey söylemek istiyoruz.

Bizim tavsiyemiz özellikle büyük diye tabir edilen eserlerin okunmasında işe yarar sanıyoruz. İnsanların, büyük eserleri okuma konusunda yüklendikleri arzu oldukça kısa bir zaman içinde yerini, yetersizlikten kaynaklanan bir umutsuzluğa bırakır. Bunun bir nedeni kuşkusuz pek çok okurun tek bir kitabı iyi bir biçimde okumayı bilmemesinden kaynaklanmaktadır. Fakat bununla sınırlı da değildir. Bir başka neden daha vardır ki bu, tam olarak söylemek gerekirse o konuyla ilişkili hiçbir kitap okumadan ele alınan

ilk kitabın anlaşılması gerektiğinin düşünülmesidir. Bu tür okurlar örneğin *Konfederasyon ve Anayasa Üzerine Makaleler*'i okumadan *The Federalist Papers*'ı [Federalist Metinler], okumaya çalışabilmektedirler. Veya bunu Montesquieu'nun *Yasaların Ruhu*'nu, Rousseau'nun *Toplumsal Sözleşme*'sini ve Locke'un ikinci eseri olan *Sivil Hükümete Dair*'ini okumaksızın yapmaya çalışmaktadırlar.

Pek çok büyük kitap sadece birbiriyle ilişkili olmamakta, aynı zamanda gözetilmesi gereken belirli bir ardıllık da taşımaktadır. Sonraki bir yazar daha önceki bir başkasının etkisinde kalmış olabilir. Bu durumda eğer ilk olarak bu öncekini okursanız bu sizin sonrakini anlamanıza yardımcı olabilir. İlişkili kitapları birbirleriyle ilişki ve ardıllık içerisinde okursanız sonraki okunanlar dışsal okumanın sağduyu düsturu gereği daha anlaşılır olacaktır.

Bu tür bir dışsal okuma alışkanlığı kazanma, bir kitabı kendi başına okurkenki bağlamı gözeterek daha değerli bir anlamaya ulaşmadır. Kavramları ve önermeleri bulmak için kelimelerin ve cümlelerin yorumlanmasının nasıl birer bağlam olarak kullanılması gerektiğini görmüştük. Kitabın bütününün, alt bölümleri için bir bağlam olması gibi ilişkili büyük eserler de okuduğunuz kitabın bütününü yorumlayabilmeniz için daha geniş bir bağlam sunmuş olurlar.

Uzun bir konuşmada sıkça büyük kitaplardan bahsedildiği olur. Büyük yazarlar, büyük okurlardır ve onları anlamanın bir yolu, onların okuduğu kitapları okumaktır. Okurlar olarak onlar başka yazarlarla konuşmalar yapmışlardır tıpkı bizlerin, her ne kadar büyük kitaplar yazamasak da okuduğumuz kitaplarla bir konuşma içerisine girmemiz gibi.

Bu konuşmaya katılmak için büyük kitapları birbirleriyle ilişki ve bir tür kronoloji gözeten ardıllık içerisinde okumamız gerekir. Kitaplarla yapılan sohbet konuşmaları zaman içerisinde gerçekleşen bir şeydir. Burada zaman, işin özüdür ve gözardı edilmemelidir. Kitaplar şu andan geçmişe doğru ya da geçmişten bugüne gelinerek

okunabilir. Geçmişten günümüze yapılan okuma daha doğal olması yönüyle belirli avantajlara sahipse de kronoloji her iki şekilde de gözetilebilir.

Yeri gelmişken kitapları birbiriyle ilişki içerisinde okuma ihtiyacının bilimsel ve kurgusal olanlardan çok felsefe ve tarih kitapları için geçerli olduğunu kaydedelim. En önemli olduğu yer de felsefedir çünkü filozoflar, birbirilerinin büyük birer okurudurlar. Bu durum, eğer gerçekten iyilerse, en az roman ve oyunlar için geçerlidir çünkü her ne kadar bir edebiyat eleştirmeni böyle yapmakla kendini sınırlandırmak istemeyecekse de yalıtılmışlık içerisinde okunabilir.

Değerlendirmeleri ve Özetleri Nasıl Kullanmalı

Okumanın dışsal yardımcılarına dair üçüncü bir kategori, değerlendirmeler ve özetlerdir. Burada vurgulanması gereken şey, bu tür çalışmaların kararında kullanımı demek olan akıllıca kullanılmasıdır. Böyle olmasının iki nedeni vardır.

Değerlendirmeler her zaman o kitaba ilişkin doğru yorumlar barındırmazlar. Elbette bazen bu tür çalışmaların inanılmaz bir yararı vardır ancak bu genellikle umduğumuzdan daha az örnek için geçerli bir durumdur. Ünivesitelerin kitapçılarında ve lise öğrencilerinin erişebileceği yerlerde çoğunlukla bulunan kılavuz ya da el kitapları, çoğu zaman öğrencileri yanlış yönlendiricidir. Bu tür çalışmalar öğrencilerde, öğretmenlerinin ödev olarak okumalarını istediği bir kitap hakkında bilmeleri gereken her şeyi söylüyormuş hissi verirler ancak bunlar bazen yaptıkları yorumlarda çok üzücü bazı yanlışlıklar taşırlar ve onun da ötesinde pratik bir yardımcı olarak bazı öğretmenleri ve profesörleri rahatsız edici olurlar.

El kitaplarının tek savunulabilecek noktası, bunların sınavları geçmekte paha biçilmez oldukları olmalıdır. Dahası, bazı öğretmenlerin bu tür kitapların barındırdıkları yanlışlıklardan rahatsız

olmaları gerçeğini dengeleyici bir biçimde bazı öğretmenlerin bu çalışmaları derslerinde kullanmalarıdır.

Bu tür değerlendirmeler içeren çalışmaları kararında kullanma gerekliliğinin bir başka nedeni de bunların doğru bilgiler taşısa bile yeterince kuşatıcı olamamasıdır. Bu demektir ki bir kitapla ilgili olarak bu sayede değerlendirmenin sahibi yazarın atladığı önemli noktalar söz konusudur. Bu nedenle, bir değerlendirme çalışmasını, özellikle de her şeye-yeter gözüken bir örneği okumak, bütün anladıklarınız doğru olsa bile, kitap hakkındaki anlamanızı sınırlandırıcıdır.

Bu noktada bu tür değerlendirmeci çalışmaların kullanımıyla ilgili verebileceğimiz küçük bir tavsiye şu olabilir. Gerçekten de bu, temel dışsal okuma düsturuna yakın bir nitelik taşır. Her ne kadar içsel okumanın kurallarından biri, bir yazarın kitabını okumadan önce onun önsözünü ve içindekiler kısmını okumanızı istemekteyse de dışsal okumada kural, bir başkası tarafından yapılan bir değerlendirmeyi o kitabı okuduktan *sonra* okumak şeklindedir. Bu özellikle bilimsel ve eleştirel giriş eserleri için geçerlidir. Bunlar en iyi ancak bir kitabı elinizden gelenin en iyisini yaparak okuduğunuzda ve ancak kafanızı karıştıran sorulara cevaplar bulmaya çalıştığınızda yararlı olur. Yok eğer önce bu tür değerlendirmeleri okursanız bu kitaba dair okumanızı sakatlayıcı niteliktedir. Bu durumda sadece o bilimci veya eleştirmen tarafından ortaya konulan hususlara dikkat etme ve hâlâ çok önemli olan başkaca noktaları gözden kaçırma eğilimi gösterirsiniz.

Bu şekilde yapıldığında bu tür öğretici bilgileri okumanın hatırı sayılır bir lezzeti var. Düşünün ki bir kitabı okuyor ve anlıyorsunuz. Yazar da o bilgileri belki de pek çok kez okumuş ve kendine göre bir anlayışa sahip olmuştur. Bu nedenle siz de kitaba özünde eşit bir temelde yaklaşmaktasınız. Bununla birlikte eğer ki kitabı okumadan önce içindekileri okursanız yazarın hoşnutluğunu kazanırsınız.

Değerlendirici çalışmaların ancak kitabın okumasından sonra yarar sağlayacağına dikkat edilmesi, el kitapları için de geçerli bir durumdur. Eğer daha öncesinde kitabı okumuşsanız bu tür çalışmalar size zarar vermez ve eğer varsa el kitabının yanlışlıklarının neler olduğunu görürsünüz. Fakat bütünüyle el kitabına bağlı kalır ve hiçbir şekilde orijinal kitabı okumazsanız ciddi bir sıkıntıyla karşı karşıyasınız demektir.

Ve bir de daha ilerisinde şöyle bir husus vardır. Eğer el kitapları ve değerlendirmelere bağlı kalmak gibi bir alışkanlık oluşturmuşsanız bunlardan bulamadığınızda bütünüyle boşluğa düşerseniz. Bir kitabı yorumlayıcı bir değerlendirme yardımıyla anlayabilirsiniz ama genel olarak kötü bir okur haline gelirsiniz.

Dışsal okumaya dair burada verdiğimiz bu kural, özetler ve kısaltmalar için de geçerlidir. Bunlar iki bağlantı için kullanışlıdırlar ancak daha fazla değil. Birinci olarak, eğer daha önce okumuşsanız kitabın içinde neler olduğunu haytırlatıcıdırlar. İdeal olarak, bir kitabı analitik bir şekilde okuduğunuzda zaten böylesi bir özeti kendi başınıza da yaparsınız fakat eğer bunu yapmamışsanız böylesi bir özet ya da kısaltma, önemli bir yardımcı olabilir. İkincisi, çoğul bir okuma yaptığınızda ve bir kitabın yapmaya çalıştığınız işle ilgili olup olmadığını anlamak istediğinizde özetler kullanışlıdır. Bir özet hiçbir zaman kitabın yerine geçemez fakat bazen o kitabı okumayı isteyip istemeyeceğinize ya da ihtiyacınız olup olmadığına karar vermenizi sağlayabilir.

Referans Kitapları Nasıl Okumalı

Çok farklı türde referans kitaplar vardır. Takibeden bölümde kendimizi bunlar içerisinde en çok kullanılan ikisiyle, sözlükler ve ansiklopedilerle sınırlı tutacağız. Ancak buna karşın, zorunlu olarak söyleyeceğimiz pek çok şey, diğer türdeki referans kitaplar için de uygulanabilir.

Bir referans kitabı kullanmak için ciddi bir bilgi birikimine ihtiyaç olduğu her zaman farkında olunmasa da doğrudur. Özellikle, dört tür bilgi gerektirir. Dolayısıyla bir referans kitabı, sınırlı bir göz ardı edişin panzehiridir. Ancak büsbütün yok saymaya karşı bir ilaç olamaz. Sizin adınıza düşünme işini üstlenemez.

Bir referans kitabını iyi kullanabilmek için *ilk olarak* her ne kadar henüz muğlaklık taşısa da ne bilmek istediğinize dair belirli bir fikre sahip olmanız gerekir. Bunu bilmiyor olmanız, etrafı ışıkla çevrili karanlık bir küre gibidir. Işığın içeri girmesini istemektesinizdir. Ancak bunu yapabilmeniz için öncelikle ışığın karanlığı sarması gereklidir. Bir başka ifadeyle, bir referans kitaptan faydalanabilmek için önce anlaşılır bir soru sormanız gerekir. Aksi takdirde sisli bir boşlukta avere avere geziniyorsanız size bir yardımı olamayacaktır.

İkinci olarak, bilmek istediğiniz şeyi nerede bulabileceğinizi bilmeniz gerekir. Sorduğunuzun ne tür bir soru olduğunu ve ne tür referans kitapların bu soruyu cevaplandırabileceğini bilmeniz gerekir. Bütün soruları tek başına cevaplandırabilecek bir referans kitabı yoktur; bu türdeki bütün kitaplar bir yönüyle özelleşmişlerdir. Bu demektir ki *belirli bir* türdeki referans kitabı etkin bir biçimde kullanabilmeniz için belli başlı *bütün* bu tür kitaplar hakkında ana hatlarıyla bir şeyler bilmelisinizdir.

Bir referans kitabı sizin için kullanışlı bir hale getirmek için gerekli olan üçüncü ve ilk ikisiyle bağlantılı bir bilgi daha vardır. Yaptığınız çalışmanın nasıl düzenlenmesi gerektiğini bilmelisinizdir. Çalışmanızı yeterince iyi düzenleyemezseniz, neyi bilmek istediğinizi ve bunun için ne tür bir referans kitabı kullanmanız gerektiğini bilseniz bile bu çok bir işinize yaramayacaktır. O yüzdendir ki tıpkı herhangi bir şeyi okumanın bir sanat olması gibi referans kitabı kullanmak da ayrı bir sanattır. Bu arada, referans kitabı hazırlamak da bir sanattır. Yazar veya derleyen, okurların ne tür bilgilerin arayışında olacaklarını bilmeli ve kitabını bu ihtiyaçları

karşılayacak şekilde düzenlemelidir. Ancak bu, her zaman mümkün olmayabilir ki bir kitaba başlamadan önce önsöz ve içindekiler kısmının okunması kuralı en çok da burada işe yaramaktadır. Editörün nasıl kullanılacağı konusundaki tavsiyesine kulak vermeden bir referans kitabını kullanmaya çalışmamalısınız.

Kuşkusuz her tür soru, referans kitaplarıyla cevaplandırılabilir diye bir şey yoktur. Tolstoy'un hikâyesinde geçen, Tanrı'nın meleklere sorduğu şu üç soruya cevap verebilecek bir referans kitap yoktur mesela: İnsan Ne İle Yaşar?, İnsan Neye Sahiptir? ve, *Neye Sahip Değildir?*. Aynı şekilde Tolstoy'un bir başka hikâyesinde başlık olarak kullandığı "İnsanın Ne Kadar Toprağa İhtiyacı Vardır?" sorusunun da cevabı yoktur. Bunun gibi daha pek çok soru vardır. Referans kitapları ancak onların ne tür sorulara cevap verebileceklerini ve veremeyeceklerini bildiğinizde işe yarar. Bu da insanların genellikle üzerinde uzlaştıkları konuları az buçuk bilmeyi gerektirir. Burada desteklenmemiş görüşlerin yeri yoktur, her ne kadar zaman zaman bu hataya düşülse de.

Örnek vermek gerekirse bir insanın ne zaman doğduğunu, ne zaman öldüğünü ve benzeri gerçekliklere dair konuları bilebiliriz. Kelimelerin ve nesnelerin tanımlanabileceği, neredeyse her şeyin tarihçesinin olabileceği konusunda bir uzlaşmaya sahibizdir. Bunun yanında ahlaki veya gelecek hakkındaki sorular hakkında bir uzlaşma bulunmamaktadır ve bu yüzden de bu gibi soruların referans kitaplarında cevapları yoktur. İçinde bulunduğumuz zamanda fiziksel dünyanın düzenlenebilir olduğunu ve buna bağlı olarak da neredeyse her şeyin referans kitaplarda yer alabileceğini varsayarız. Ancak bu, geçmişte her zaman böyle değildi; bunun bir sonucu olarak, insanların, nelerin bilinebilir olduğuna dair düşüncelerinde yaşanan değişiklikler hakkında pek çok şey anlatması bakımından, kendi başına referans kitaplarının tarihi ilgi çekicidir.

Gördüğünüz gibi bunu söyleyerek, referans kitaplarından ustalıkla yararlanabilmek için *dördüncü* bir gerekliliğin daha olduğunu da belirtmiş olduk. *Ne* bilmek istediğinizi bilmelisiniz; bunu ne tür

bir *referans çahşmasında* bulabileceğinizi bilmelisiniz; ve bu istediğiniz şeyin o kitabın yazarı veya derleyenince *bilinebilir* bir bilgi olarak düşünülüp düşünülmediğini bilmelisiniz. Bütün bunlar bize bir referans kitabı kullanışlı bir hale getirmek için öncesinde ciddi bir ön bilgiye sahip olmak gerektiğini gösteriyor. Hiçbir şey bilmeyen insanlar için referans kitapları kullanışsızdır. Bu tür kitaplar, zihni karmakarışık olanlar için bir rehber değildir.

Bir Sözlüğü Nasıl Kullanmalı?

Bir referans kitabı olarak sözlük, yukarıda ortaya konulan bütün değerlendirmelere tabidir. Fakat sözlük ayrıca neşeli bir okumaya çağırır. Avare bir anını geçirmek için başına oturanı bir anda sarsabilir. Vakit öldürmenin daha kötü yolları vardır.

Sözlükler, bilinmeyen bilgilerle ve incelikli ayrıntılarla doludur. Elbette bunların ötesinde ve üzerinde aslolarak yaptıkları ciddi bir işleri de vardır. Bütün bu işlevlerinin işe yarar kılınması için bir kimsenin, okuduğu sözlüğün ne türden özel bir kitap olduğunu bilmesi şarttır.

Santayana'nın Yunanlar hakkındaki değerlendirmesinin -onlar, Avrupa tarihindeki tek eğitimsiz halktır- çifte bir önemi vardır. Elbette kitleler eğitimsizdir ancak eğitimli küçük azınlık -işsiz sınıf- da bu eğitimini, bir takım yabancı efendilerin dizlerinin dibinde almamıştır. Bu anlamıyla eğitim, Yunanlı pedagogların olduğu okullara giden ve işgal ettikleri Yunan kültürüyle temasları sonucunda kültürlenen Romalılar döneminde başlamıştır.

Bu nedenle, ilk sözlüklerin, Romalıların İlyada ve *Odssey* ile birlikte Homeros'un 'eskil' dağarcığını kullanmış olan diğer Yunan edebiyatını okuyan Romalılar'a yardım için oluşturulmuş Homeroscu küçük sözlükler olması şaşırtıcı değildir. Aynı şekilde bugün de pek çoğumuz Shakespeare'i veya Shakespeare'i de bırakın Chaucer'i okurken küçük bir sözlüğe ihtiyaç duyarız.

Orta Çağ'da çeşitli sözlüklere rastlamak mümkündü ancak bunlar genellikle o dönemde tartışılan en önemli teknik terimlerin bilgisini içeren dünyevi ansiklopediler şeklindeydi. Rönesans (Latin ve Yunan) sırasında antik dönemdeki bilgilerin çalışılmasına bağlı bir gereklilik olarak yabancı dil sözlükleri vardı. İşlenmemiş diller olarak adlandırılan -İtalyanca, Fransızca ve İngilizce- giderek öğrenim dili olarak Latince'nin yerini aldığında bile eğitim hâlâ azınlığın sahip olduğu bir ayrıcalıktı. Bu şartlar altında, sözlükler değerli görülen edebiyatın okunması ve yazılmasına bir yardımcı olarak sınırlı bir kesime hizmet vermeyi amaçlar nitelikte hazırlanırdı.

Görüldüğü gibi ta ilk baştan itibaren sözlük yapmanın başlıca saiki eğitimin başlamasıyla ortaya çıkmıştır, gerçi ayrıca dilin saflığını ve kurallarını korumaya olan ilginin de bunda etkili olduğunu söylemek gerekir. Bu sonuncu amacın zıttına olarak *Oxford İngilizce Sözlüğü*'ne (ki yaygın olarak OED diye bilinir) 1857'de başlandığında, herhangi bir kullanımı şart koşmaksızın her tür kullanımın -en iyi olan yanında en kötüyü de, popüler olan yanında en mükemmel olanını da- eksiksiz bir tarihçesini vermesi bakımından yeni bir başlangıçtı. Fakat bu kendi kendisinin yargıcı sözlük hazırlayıcısıyla, tarihçi sözlükçü arasındaki bu çatışma, genel anlamda sözlük tarihi açısından bir yan-konu olarak görülebilir zira sözlük aslolarak bir eğitim aracı olarak oluşturulmuştu.

Bu gerçek, okumanın dışsal bir yardımcısı olarak sözlüğü iyi kullanmanın kurallarıyla ilişkilidir. Herhangi bir kitabı okumanın ilk kuralı, bunun ne tür bir kitap olduğunu bilmektir. Bu aynı zamanda yazarın amacının ne olduğunu ve kitapta ne tür şeyler bulabileceğinizi de bilmeniz anlamına gelir. Eğer bir sözlüğü salt bir imla kitabı veya söyleyiş kılavuzu olarak görürseniz, bu şekilde kullanırsınız ki bu durumda çok şey alamazsınız. Yok eğer, dilin gelişimi ve büyümesiyle billurlaşan, zengin bir tarihsel bilgi barındırdığının farkında olursanız, sadece her kelimenin altında sıralanan anlam çeşitliliğine değil aynı zamanda bunların sıralanışına ve birbirleriyle olan ilişkisine de dikkat gösterirsiniz.

Hepsinden öte, eğer niyetiniz kendi eğitiminizi ilerletmekse, o takdirde sözlüğü bu başlıca amacınız doğrultusunda -yani, dağarcıkları, teknik kelimeler, eskide kalmış kelimeler, edebi kinayeler veya aşina olunsa bile tamamen farklı anlamlarda kullanılmış olan kelimeler içerdiği için anlaşılması çok zor olan kitapların okunmasında bir yardım olarak- kullanırsınız.

Elbette bir kitabı iyi bir şekilde okumakla ilgili, yazarın kullandığı kelime dağarcığından kaynaklananların dışında çözüme kavuşturulması gereken pek çok başka problem vardır. Ve bir elde kitap diğer elde sözlükle -özellikle de zor bir kitabın ilk kez okunması sırasında- okuma yapılmaması konusunda da uyarıyoruz. Eğer daha başta pek çok kelime için sözlüğe bakmanız gerekirse kesinkes kitabın bütünlüğünden ve iç düzeninden koparsınız. Bir sözlüğün başlıca katkısı, teknik veya bütünüyle yabancısı olduğunuz bir kelimeyle karşılaştığınız durumlarda ortaya çıkar. Biz bu tür durumlarda bile, yazarın vermeye çalıştığı genel anlam için önemli olmadıkça iyi bir kitabın ilk okunması sırasında bunu tavsiye etmiyoruz.

Bu bize pek çok başka negatif öğütler vermektedir. Bir sözlükten yaptığı alıntıya dayanarak komünizm, adalet veya özgürlük gibi konularda bir sav oluşturmaya çalışan birisinden daha rahatsız edici bir kişiyle karşılaşamayız. Sözlük hazırlayanlar, kelime kullanımının otoriteleri olarak saygın kimselerdir ancak bunlar, en tepeye ulaşmış birer fazilet kaynağı değillerdir. Bir başka negatif kural da: sözlüğü yutmayınız'dır. Anlamları gerçek bir tecrübeyle bağlantılı olmayan hayali bir kelimeler listesini ezberleyerek çarçabuk kelime haznenizi zenginleştirmeye çalışmayın. Kısacası, sözlüğün nesneler değil kelimeler hakkında bir kitap olduğunu hatırdan çıkarmayın.

Eğer bunu hatırlarsak, sözlüğün ustalıklı kullanımına dair bütün kuralları bu gerçekten hareketle çıkartabiliriz. Kelimelere dört şekilde bakılabilir.

1. KELİMELER, FİZİKSEL ŞEYLERDİR -yazılabilir sözcükler ve konuşulabilir seslerdir. Bu nedenledir ki tek tip bir yazım

ve söyleyişe sahip olmaları gerekir her ne kadar bu tek tiplik çeşitli değişkenliklerle sık sık delinse de bu durum bazı öğretmenlerin söyledikleri gibi kalıcı bir etki yapmaz.

2. KELİMELER, KONUŞMANIN PARÇALARIDIR. Her bir kelime, daha karmaşık bir cümle ya da ifade yapısı içerisinde gramatik bir rol oynar. Aynı kelime farklı kullanımlar içerisinde, özellikle de İngilizce gibi çekimsiz bir dilde, konuşmanın bir bölümünden ötekine geçişlerde değişkenlik gösterebilir.

3. KELİMELER, İŞARETTİRLER. Tek değil pek çok anlama sahiptirler. Bu anlamlar çeşitli biçimlerde birbiriyle bağlantılıdır. Bazen bu anlamlardan biri ötekine baskın gelir; bazen bir kelime iki veya daha fazla, tamamen ilişkisiz anlamlar dizisine sahip olur. Farklı kelimeler, taşıdıkları anlamların ilişkiselliğiyle -eş anlamlı kelimelerin, farklı telaffuzlara sahip olmalarına karşın aynı anlamı paylaşmaları gibi; veya karşıt veya zıt anlamları barındıran zıt anlamlılar gibi- birbirleriyle bağlantılanırlar. Dahası, kelimeleri doğru veya ortak isimler olarak (bir veya aynı bağlamda benzer birden fazla nesneyi adlandırabilirler); ve somut ve soyut isimler olarak (duyumsayabildiğimiz bir şeye işaret eder veya duyu organlarımızla algılayamasak da düşünerek anlayabildiğimiz şeylerin belirli yönlerine göndermede bulunarak) ayırdedebilmemiz onların birer işaret olarak sahip oldukları kapasite sayesinde olur.

4. KELİMELER, GELENEKSELDİRLER. İnsan-yapımı işaretlerdir. Her kelimenin bir tarihçesinin ve geçirdikleri belirli dönüşümlere bağlı olarak kültürel bir kariyerlerinin olması bu yüzdendir. Kelimelerin tarihçeleri, etimolojik olarak orijinal kelime-kökleri, önekleri ve son eklerinden gelir; hem yazım hem de söyleyiş anlamında geçirdikleri fiziksel değişimleri içerirler; anlam kaymalarını gösterirler ve hangilerinin eskil ya da demode, hangisinin geçerli ve kullanımda, hangisinin deyimsel, konuşma diline ait veya argo olduğunu belirtirler.

İyi bir sözlük, kelimeler hakkındaki bu dört soru türünün hepsine cevap verecektir. Sözlük kullanma sanatı, kelimeler hakkında hangi soruların sorulacağını ve bunlara nasıl cevap bulunacağını bilmeyi içerir. Bu soruları ortaya koymuştuk. Sözlük size bu soruların cevaplarını nasıl bulacağınızı söyler.

Bu haliyle harika bir kendine-yeter kitaptır çünkü size neye dikkat göstermeniz gerektiğini ve kelimeler hakkındaki dört bilgi türünü vermek için kullandığı çeşitli kısaltma ve sembollerin nasıl yorumlanması gerektiğini söyler. Açıklayıcı notlardan ve sözlüğün başındaki kısaltma listesinden yararlanamayan bir kimse, bunu kullanamamasının nedenini sadece kendisinde aramalıdır.

Bir Ansiklopediyi Nasıl Kullanmalı?

Sözlükler hakkında söylediğimiz pek çok şey, ansiklopediler için de geçerlidir. Ansiklopedi de sözlük gibi eğlenceli bir okumaya çağırır. O da eğlenceli, keyifli ve bazı insanlar için yatıştırıcıdır. Fakat bir ansiklopediden sözlüğün yaptığını beklemek nafile bir çaba olacaktır. Ansiklopediyi ezberleyen bir kimse, *idiot bilgin* -"bilgili aptal"- yaftasına maruz kalma tehlikesiyle karşı karşıyadır.

Pek çok insan sözlüğü, kelimelerin nasıl yazıldığını ve söylendiğini öğrenmek için kullanmaktadır. Bu minvalde değerlendirildiğinde ansiklopedilere de salt tarih, yer ve bunun gibi yalın gerçeklikler için başvurulur. Oysa bu bir ansiklopediyi yanlış veya eksik kullanmak olacaktır. Tıpkı sözlükler gibi ansiklopediler de bilgi verici oldukları kadar eğitici araçlardır da. Ansiklopedilerin tarihçesine bir bakış bunu teyit edecektir.

Her ne kadar 'ansiklopedi' kelimesi Yunanca olsa da Yunanlılar bir ansiklopediye ve aynı nedenle de bir sözlüğe sahip olmamışlardır. Bu kelime onlar için bilgi hakkındaki bir kitap; bilginin deposu değil bizatihi bilginin kendisi -eğitimli bir insanın sahip olması gereken bütün bilgi- anlamına gelmiştir. Ansiklopedilerin gerekli

olduğunu ilk olarak düşünenler de yine Romalılar olmuştur; bunun günümüze ulaşan en eski örneği *Plin y*'dir.

Oldukça ilginç bir şekilde, ilk alfabetik-düzenlenmiş ansiklopedi, 1700'lere kadar gözükmemiştir. O tarihten itibaren gözüken çoğu önemli ansiklopedi alfabetik olarak hazırlanmıştır. Bu, en kolay düzenlenme şeklidir ve bu durum, ansiklopedi-yapımında çok büyük bir ilerleme sağlamıştır.

Ansiklopediler, sözlüklerden farklı bir problem ortaya koydular. Bir sözlük için alfabetik düzenleme doğaldır. Fakat ansiklopedinin çalışma konusu olan dünyanın kendisini alfabetik olarak düzenlemek mümkün müdür? Elbette hayır. O halde, dünya nasıl düzenlenebilir veya düzene sokulabilir? Bu bizi, bilgi nasıl düzenlenebilir sorusuna götürecektir.

Bilginin düzene sokulması yüzyılllar içerisinde değişmiştir. Bütün bilgi bir zamanlar, yedi liberal sanatla -gramer, retorik ve mantık, üçlüsü; aritmetik, geometri, astronomi ve müzik, dörtlüsü- ilişkili olarak düzenlenirdi. Ortaçağ ansiklopedileri, bu düzenleme biçimine göreydi. Üniversiteler de aynı sisteme göre düzenlendiğinden ve öğrenciler de buna göre bir eğitim aldıklarından bu düzenleme biçimi eğitimde kullanılışlıydı.

Modern üniversite, ortaçağdakinden oldukça farklıdır ve bu değişim modern ansiklopedilere yansımıştır. Aktardıkları bilgiler, küçük parçalara veya uzmanlık alanlarına bölünmüştür ki bu da kabaca üniversitenin çeşitli bölümlerine karşılık gelir. Her ne kadar bir ansiklopedinin omurga yapısını oluşturmasına rağmen bu düzenleniş biçimi, eldeki materyalin alfabetik düzenlenmesiyle maskelenir.

İyi bir okurun veya ansiklopedi kullanıcısının keşif arayışında olduğu da -sosyologların tabiriyle- bu alt-yapıdır. Onun bu yolla istediğinin, temelde, gerçeklik bilgisi olduğu doğrudur. Fakat gerçekliklerin yalıtılmış haliyle yetinmemelidir. Ansiklopedi, gerçekliklerin -yani başka gerçeklerle ilişki halindeki gerçekliklerin- dü-

zenlenişini sağlar esasında. Salt bilginin aksine bir ansiklopedinin sağlayacağı anlama, bu tür ilişkilerin farkında olunmasına bağlıdır.

Alfabetik olarak düzenlenmiş bir ansiklopedide, bu ilişkiler, büyük ölçüde ortadan kaybolur. Ancak elbette konu başlığına göre düzenlenmiş bir ansiklopedide açığa vurulur. Fakat konu başlığına göre olan ansiklopedilerin pek çok dezavantajı vardır ki bunlar arasında çoğu okurun bunları kullanma alışkanlığına sahip olmaması gerçeği de yer alır. İdeal olarak en iyi ansiklopedi, hem konu başlığına hem de alfabetik sıraya göre düzenlenmiş olandır. Eldeki materyal ayrı başlıklar halinde sunulurken alfabetik olabilir fakat ayrıca konu başlığı açısından da bir tür anahtar ya da taslak -mutlaka bir içindekiler bölümüyle birlikte- barındırabilir. (İçindekiler kısmı, alfabetik bir düzenleniş olan dizinin zıttına olarak bir kitaba dair konu başlığına göre bir düzenlemedir.) Ancak bildiğimiz kadarıyla piyasada bu tür ansiklopediler pek yoktur fakat böyle bir ansiklopedi hazırlamak o çabaya değer bir iştir.

İdeal anlamda okur kendisine ansiklopedinin editörlerince sağlanan yardıma veya tavsiyeye başvurmak zorundadır. Her iyi ansiklopedi, onun nasıl daha etkin bir şekilde kullanılabileceğine dair yönlendirmeler içerir ve bunların okunarak uygulanması gerekir. Bu yönlendirmeler çoğu zaman okurun, alfabetik olarak düzenlenmiş bölümlere gelmeden önce, ilk başta içindekiler kısmına bakması şeklindedir. Burada dizin, çok iyi olmamakla birlikte içindekiler bölümünün daha iyi işlemesine hizmet etmektedir; bu ikisi tek başlık altında bir arada düşünüldüğünde, ansiklopedideki tartışmaların referansları sayfa anlamında birbirlerinden çok uzak düşebilmekte fakat yine de aynı genel konu başlığında olabilmektedir. Bu, dizinin elbette ki alfabetik olarak düzenlenmesine karşın çözümleyiciler -ana konuyu parçalarına ayırıcılar- olarak adlandırılanların konu başlığına göre düzenlendiği gerçeğini göstermektedir. Dolayısıyla, Britanica gibi gerçekten iyi bir ansiklopedinin dizini, çalışmanın içerisinde yer alan bilginin düzenleniş biçimini

ortaya koyucu bir niteliktedir. Bu nedenle, dizini kullanamayarak elindeki bir çalışmadan yeterince yararlanamayan bir kimsenin tek suçlaması gereken kişi kendisidir.

Ansiklopedi kullanımıyla ilişkili negatif bir takım kurallar da vardır tıpkı sözlüklerde olduğu gibi. Ansiklopediler de sözlükler gibi iyi kitapların okunmasında değerli birer tamamlayıcıdırlar -kötü kitaplar genel olarak bunlara ihtiyaç duyurmazlar; fakat duyursa bile bu durumda ansiklopediye saplanıp kalmamanız akıllıca olacaktır. Yine sözlüklere kıyasla ansiklopediler, farklı görüşlere dayanan savların çözüme bağlanması için kullanılmazlar. Yine de gerçek verilerle ilgili ortaya çıkan bir anlaşmazlığın olabildiğince çabuk sonlandırılması için başvurulmalıdırlar. Gerçeklikler hakkında ilk etapta bir tartışmaya girilmemelidir. İdeal olarak bunlara herhangi bir şey karıştırılmamalıdır. Son olarak, her ne kadar sözlükler genellikle kelimelere dair getirdikleri açıklamalarda bir uzlaşı içerisinde olsalar da ansiklopediler, gerçekliklere dair sık sık bir görüş ayrılığına düşerler. Bu yüzden, eğer gerçekten bir konuyla ilgiliyseniz ve onun ansiklopedide ele alınan şekline bağlı kalacaksanız kendinizi tek bir ansiklopediyle sınırlamamalısınız. Bu durumda, birden fazla ve mümkünse farklı zamanlarda yazılmış olanlara başvurmalısınız.

Kelimelerle ilgili olarak, kullanıcıların sözlüğe başvurdukları sırada hatırda tutmaları gereken birkaç noktaya değinmiştik. Ansiklopedilere gelince, bir sözlük kelimelerle ilgiliyken bir ansiklopedi gerçekliklere dair olduğu için ansiklopedilere dair sözlüklerden yaptığımız analojiyle değineceğimiz hususlar da gerçekliklerle ilgilidir.

1. GERÇEKLİKLER BİRER ÖNERMEDİRLER. Gerçeğe dair ifadeler, "Abraham Lincoln 12 Şubat, 1809'da doğmuştur" veya "altının atom numarası 79'dur" gibi kelimelerin kombinasyonuyla oluşurlar. Gerçeklikler, kelimelerde olduğu gibi fiziksel olmayan ancak açıklanması gereken şeylerdir. Bilgiyle, anlayarak ayrıca bir

gerçekliğin önemini -arayışında olduğunuz gerçeği nasıl etkilediğini- bilmeniz gerekir. Bütün bildiğiniz sadece gerçekliklerse çok fazla şey biliyor sayılmazsınız.

2. GERÇEKLİKLER, 'GERÇEK' ÖNERMELERDİR. Gerçeklikler, görüş değildir. Bir kimse, "şurası bir gerçek ki" diye konuşmaya başladığında kastettiği şey söylediğinin genel bir kabul gördüğüdür. Hiçbir zaman belli bir konuda sadece kendisinin veya kendisiyle birlikte azınlık bir grubun öyle düşündüğünü kastetmemektedir ve kastetmemelidir. İşte gerçekliklerin bu karakteristiği ansiklopedilere tarzını ve rengini verir. Editörlerin desteksiz görüşlerini barındıran bir ansiklopedi, dürüstlüğe sahip değildir; ve bir ansiklopedi, belli görüşleri (örneğin, "bazılarınca bu böyle kabul edilmekte, diğer bazılarınca şöyle düşünülmektedir" gibi) aktarabilirse de bunları açıkça etiketlendirmelidir. Ansiklopedinin, bir konu hakkındaki görüşleri (yukarıda belirtildiği şekliyle hariç olmak üzere) değil gerçeklikleri aktarması gerekliliği ayrıca çalışmanın da kapsamını sınırlar. Üzerinde uzlaşma olmayan meseleleri -örn. ahlaki sorular gibi- doğru bir şekilde veremez. Eğer bu tür soruları ele almaya kalkarsa, ancak o konuda insanlar arasındaki görüş ayrılıklarını aktarabilir.

3. GERÇEKLİKLER, REALİTENİN YANSITIMLARIDIR. Gerçeklikler ya (a) bilgi parçası veya (b) nispeten sorgulanamaz genellemelerdir fakat her iki durumda da bir şeylerin gerçekte nasıl olduklarını yansıtırlar. (Lincoln'ün doğum tarihi bir bilgi parçasıdır; altının atom numarası ise bir mesele hakkında nispeten sorgulanamaz bir genelleme iması taşır.) O nedenledir ki gerçeklikler, fikir ya da kavram değildirler, ne de realite hakkında salt spekülasyonlar olma anlamında kuramdırlar. Benzer şekilde, realiteye dair bir açıklama (veya bunun bir parçası), onun doğruluğuna dair genel bir uzlaşı oluncaya kadar ve bu olmadıkça bir gerçeklik değildir.

Bu son değerlendirmenin bir istisnası vardır. Bir ansiklopedi, bir başka konu başlığıyla, kişiyle ya da makalenin konusuyla ilişki-

liyse, artık doğru olduğu düşünülmeyen veya geçerliliği kalmamış bir kuramı, bütünüyle veya kısmen yerli yerinde betimleyebilir. Böylelikle örneğin, Aristo'nun göksel maddelerin doğası üzerine olan görüşlerinden, bugün biz bu görüşlere inanmasak da Aristoculuk üzerine bir makaleden bahsedilirken değinilebilir.

4. GERÇEKLİKLER, BELİRLİ BİR YERE KADAR GELENEKSELDİRLER. Gerçeklikler, değişir diyoruz. Bununla, belli bir dönemde gerçeklik olarak görülen bazı önermelerin bir başka dönemde geçerli görülmemesini kastediyoruz. Bugüne kadar 'gerçek' oldukları ve realiteyi yansıttıkları ortaya çıkmış olan gerçeklikler, artık değişmez demektir çünkü kesin haliyle gerçek dediğimiz şey ve de realite, değişmeyen bir gerçekliktir. Ne var ki gerçek olarak aldığımız çoğu önerme aslında gerçek değildir; ve şunu bilmemiz gerekir ki elde gerçek olarak kabul ettiğimiz bir önerme, daha sabırlı veya eksiksiz bir gözlem ve soruşturmayla bir süre sonra yanlışlanabilir. Bu, özellikle bilimsel gerçekliklerde böyledir.

Gerçeklikler ayrıca -yine belirli bir dereceye kadar olmakla birlikte- kültürel olarak belirlenirler. Örneğin bir atombilim insanı, kafasında kurduğu karmaşık ve hipotetik bir realite yapısıyla, bir ilkel tarafından ortaya konulan ve kabul edilen gerçekliklerden farklı -kendine göre- belirli gerçeklikler saptayabilir. Bu demek değildir ki bu bilim insanı ile ilkel kişi, belirli gerçeklikler üzerinde uzlaşamazlar; iki kere ikinin dört ettiği üzerinde uzlaşabilirler şüphesiz veya bütünün, onu oluşturan parçalardan büyük olduğu üzerinde. Ne var ki bir ilkel, çekirdek partikülleri üzerinde bilim insanıyla uzlaşamaz tıpkı bilim insanının onun büyü ritüeli üzerinde uzlaşamayacağı gibi. (Bu, yazması zor bir cümle oldu bizim için çünkü, kültürel olarak belirlenmiş olan insanlar olarak burada ilkelden çok bilim insanı ile hemfikir olma eğilimi gösterdik ve bu nedenle de ikinci 'gerçekliği' tırnak içerisine almamız gerektiğini düşündük. Fakat aslında tam olarak anlatmak istediğimiz de buydu.)

İyi bir ansiklopedi, yukarıda genel hatlarıyla ortaya koyduğu-

muz noktaları hatırınızda tuttuğunuz takdirde, gerçekliklerle ilgili sorularınıza cevap verecektir. Okumanın yardımcısı olarak ansiklopedi kullanma sanatı, gerçeklikler hakkında doğru sorular sorma sanatıdır. Sözlükte sadece sorularımızı ortaya koyarız oysa ansiklopediler bize cevaplar da verir.

Ayrıca, bir ansiklopedinin anlamayı sağlayacak en iyi kaynak olmadığını da hatırlamalısınız. Buradan bilginin düzeni ve düzenlenişi hakkında içgörüler edinebilirsiniz ancak bu edindikleriniz önemli olmakla birlikte sınırlılık taşır. Anlamanız için gerekli olan ancak ansiklopedide bulamayacağınız pek çok konu vardır.

Ansiklopedide eksik kalan çok önemli iki konu vardır. İşin aslı bir ansiklopedi, geniş kesimlerce kabul gören ya da hiç değilse tarihsel bir ilgiye mazhar olmuş olanlar hariç olmak üzere herhangi bir sava yer vermez. Buna bağlı olarak da açıklayıcı yazım türünün temel bir unsuru eksik kalmış olur. Ayrıca, bir ansiklopedi her ne kadar şiir ve şairler hakkında bir takım gerçeklikler içerebilmekteyse de şiirsel veya kurgusal edebiyat barındırmaz. Anlama için hayal gücü ve aklın her ikisi de gerekli olduğu için bu demektir ki ansiklopedi, anlama açısından nispeten yetersiz bir araçtır.

ÜÇÜNCÜ KISIM

FARKLI TÜRDEKİ OKUMA METİNLERİ İÇİN YAKLAŞIMLAR

11

PRATİK KİTAPLARI NASIL OKUMALI?

Her sanatın veya uygulama alanının kuralları, fazla genellemeci olması yönüyle belirli bir ümit kırıcılık taşır. Hiç şüphesiz bu durum, ne kadar geneli kapsarsa o kadar yaşanır ve bu bir avantajdır. Aynı zamanda ne kadar geneli içine alırsa o kadar anlaşılırdır da -işin içerisindeki kuralları anlamak ve uygulamak daha kolaydır. Fakat kuralların, daha genel oldukça onları uygulamaya çalıştığımız gerçek durumlardaki karmaşıklığı içine alamaz oldukları da doğrudur.

Analitik okumanın kurallarını, her açıklayıcı kitaba -burada içerisinde bilgi taşıyan anlamında kullanıyoruz- uygulanabilir olacak şekilde genel olarak ifade ettik. Ne var ki bir kitabı genellik içerisinde okuyamazsınız. Herhangi bir kitabı seçip okursunuz ve her kitabın kendine göre bir özelliği vardır. Bu bir tarih ya da matematik kitabı, siyasal bir risale veya doğa bilimleriyle ilgili bir çalışma, felsefi ya da teolojik bir metin olabilir. Bu yüzden, bu kuralları uygularken belirli bir esnekliğe ve uyumlaşabilirliğe sahip olmanız şarttır. Bereket versin ki bu kuralları, okuduğunuz kitaplara uyguladıkça aşama aşama bunların farklı kitaplarda nasıl uygulanması gerektiğini de anlamanız mümkün.

On Birinci Bölümün sonunda sunulduğu şekliyle okumanın on beş kuralı, şiir ve kurmaca metinler için geçerli değildir. Kurgusal bir çalışmanın genel yapısını ortaya koyma ile açıklayıcı bir kitabınkini ortaya çıkarma birbirinden farklı konulardır. Romanlar, oyunlar ve şiirler, kavramlar, önermeler ve savlar üzerinden işlemez -diğer bir deyişle, onların temel içeriği mantıksal değildir ve

bu tür kitapların eleştirisi, farklı öncüllere dayanır. Bütün bunlara rağmen, kurgusal edebiyatın okunması için başvurulabilecek kural bulunmadığını düşünmek bir hata olacaktır. Gerçekte, bu tür kitapları okumak için de bir sonraki bölümde ortaya koyacağımız gibi, paralel bir takım kurallar söz konusudur. Bunlar, kendi başına kullanışlı kurallardır ancak aynı zamanda, bu kuralların incelenmesi ve açıklayıcı kitapların okunması için gerekli olan kurallarla farklılıkları da bu beriki kurallara ışık tutucu niteliktedir.

Kurmaca ya da şiir metinleri okumak için de ayrı bir on beş ya da daha fazla kurallık yeni bir dizi bütününü öğrenmeniz gerekeceği gibi bir korkuya kapılmamalısınız. Bu iki kural tipi arasındaki bağlantıları görmek ve ifade etmek kolaydır. Bunun en temel kısmı, tekrar be tekrar vurguladığımız gibi okurken sorular sormanız ve özellikle de okuduğunuz her neyse ona dair dört temel soruya cevap aramanızdır. Bu dört soru, ister kurgu isterse de kurgu-dışı, şiir, tarih, bilim ya da felsefi olsun, her kitapla ilişkilidir. Buraya kadar açıklayıcı okuma kurallarının bu dört soruyla nasıl bir ilişkisi olduğunu ve bunlara bağlı olarak bir gelişim gösterdiğini gördük. Benzer şekilde, kurgusal edebiyat okumasının kuralları da buna bağlı bir gelişme gösterir, her ne kadar okuma materyallerinin doğası arasındaki farklılık gelişim seyrinde de bazı benzeşmezliklere sebebiyet verebilmekteyse de.

Bu gerçekten hareketle, bu bölümde okumanın kurallarından daha çok bu kurallar hakkında bir şeyler söyleyeceğiz. Zaman zaman yeni bir kurala veya eski bir kurala dair bir düzeltmeye ya da uyumlaştırmaya göndermede bulunacağız. Fakat farklı türdeki kitapları ve diğer materyalleri okurken başvurulacak yaklaşımları ileri sürerken sorulması gereken başlıca sorular ve beklenebilecek farklı cevaplar üzerinde duracağız.

Açıklayıcı kitaplar kısmında, pratik ve teorik kitaplar arasındaki temel ayrımın eyleme dair problemler ile sadece bilinmesi gerekli olan bilgi ile ilgili olduğunu kaydetmiştik. Yine kaydettiğimiz

gibi teorik olanlar da kendi içerisinde tarih, bilim (ve matematik) ve felsefe gibi dallara ayrılabilir demiştik. Pratik kitapların ayrımı ise bütün bu sınırları kesen bir nitelik taşır ve bu nedenle bu tür kitapların doğasını biraz daha irdelemek ve onları okurken başvurabileceğiniz bazı kılavuz bilgisi ve uyarılar vermek istiyoruz.

İki Tür Pratik Kitap

Bir pratik kitapla ilgili hatırda tutulması gereken en önemli şey, *bu tür kitapların hiçbir zaman için ele aldıkları pratik problemlerin çözümüne kalkışmadıkları*dır. Teorik bir kitapsa ele aldığı problemleri çözebilir. Buna karşın, pratik bir problem ancak eylemle çözülebilir. Pratik probleminiz hayatınızı nasıl kazanacağınızsa örneğin, yapılması gereken bazı şeyler ortaya koymasına rağmen, nasıl arkadaş olunur ve insanlar üzerinde etki bırakılır üzerine olan kitaplar, bu probleminizi çözemez. Bunu yapmaktan başka bir şey, bu problemi çözüme kavuşturamaz. Bu ancak hayatı kazanmayı öğrenmekle çözülebilir.

Örnek olarak bu kitabı ele alalım. Bu, pratik bir kitaptır. Eğer ilginiz onun pratik yönüne dairse (elbette bu teorik yönüne dair de olabilir) o takdirde okumayla ilgili probleminizi çözmek istiyorsunuz demektir. Bunu öğreninceye kadar da probleminizi çözmüş sayılmazsınız. Bu kitap, bu problemi sizin adınıza çözemez. Ancak size yardım edebilir. Bunun için aslolarak, sadece bu kitapla yetinmeyerek pek çok başka kitaba dair okuma yapmanız gerekir. Pratik problemleri ancak eyleme geçerek çözebilirsiniz de bu demektir ve eylem ise kitaplarda değil ancak gerçek dünyada gerçekleştirilebilir.

Her eylem, her zaman için şu anda, burada ve belirli koşullar altındaki belirli bir durum içerisinde gerçekleşir. Genel anlamda bir eylemde bulunamazsınız. Belirli bir hükümde bulunmanın hemen peşinden gelen eylem, hayli kendine-özeldir. Kelimelere dökülebilir ancak bu nadiren olur. Neredeyse hiçbir zaman kitaplarda

bulunmaz çünkü pratik bir kitabın yazarı, okurlarının eylemde bulunabilecekleri somut pratik durumları göz önünde bulunduramaz. Yardımcı olmaya çalışır, yoksa her somut durum için pratik bir tavsiyede bulunamaz. Bunu, ancak tam olarak aynı durum içerisindeki bir başka kişi yapabilir.

Bununla birlikte pratik kitaplar, aynı türdeki pek çok belirli duruma az veya çok uygulanabilir niteliktedir. Bu kitapları kim kullanmaya çalışırsa çalışsın kuralları belirli vakalara uygulayacaktır ve bu nedenle bunu yaparken belirli bir değerlendirmede bulunacaktır. Diyer bir deyişle, okurun kendisinin belirli bir durum hakkındaki bilgisini ve söz konusu kuralın o duruma nasıl uygulanabileceği konusundaki değerlendirmesini işin içine dâhil etmesi gerekir.

İçerisinde kurallar -reçeteler, düsturlar veya her türden genel direktifler- barındıran her kitap, pratik bir kitaptır. Fakat pratik bir kitap, bundan çok daha fazlasını içerebilir. Bu kuralların altında yatan ilkeleri ortaya koymaya ve böylelikle daha anlaşılır olmaya çalışabilir. Örneğin, okuma üzerine olan bu pratik kitapta biz gramere, retoriğe ve mantıksal ilkelere dair kısa, ayrıntılı bilgiler vermeye çalıştık. Kuralların altında yatan ilkeler genellikle bilimseldir yani teorik bilgiye ait unsurlar taşır. İkisi birlikte, bir şeylerin teorisini oluşturur. Böylelikle, her ikisini birleştiren veya araya köprü kuran bir teori hakkında konuşmuş oluyoruz. Bununla, *iyi prosedürlerin neler olduğuna dair kuralları oluşturan teorik ilkeleri* kastediyoruz.

Buradan hareketle pratik kitaplar, iki ana gruba ayrılır. Bu kitap, bir yemek pişirme kitabı veya bir sürücü kılavuzu gibiler temelde kuralların ortaya konmasıdır. Bunun dışında ne tür tartışmalara girerlerse girsinler aslolarak kuralları olurşturan ilkelerle ilgilenmektedirler. Ekonomi, siyaset ya da ahlaka dair büyük eserlerin pek çoğu bu türdendir.

Bu ayrım, kesin ve mutlak değildir. Aynı kitapta, hem kurallar hem de ilkeler yer alabilir. Asıl konu, yapılan görece vurgudur.

Kitapları, özelliklerini belirleyerek bu iki kümeye ayırmak çok zor değildir. Her alanda, kuralları veren kitaplar, her zaman için pratik olarak sınıflandırılma niteliği taşır. Pratik ilkelere dair bir kitap, ilk etapta teorik bir kitap gibi görünebilir. Bu bir anlamda bizim de yaptığımız şeydir. Belirli bir pratik alanın teorisini ele almaktadır. Buna karşın bu tür bir kitabı her zaman için pratik bir kitap olarak adlandırabilirsiniz. İçinde yer alan problemlerin doğası her halükârda kendini açığa vuracaktır. Bu her zaman için insanların daha iyisini ve kötüsünü yapabilecekleri insan davranışı alanı hakkındadır.

Temelde bir kural-kitabını okurken elbette bakılacak olan ana önermeler, kurallar olacaktır. Bir kural, beyan edici bir cümleden zorunlu kılan bir şekilde açık olarak ifade edilir. Bu bir emirdir. "Dokuz düz bir ters örün" der mesela. Bu kural ayrıca, "bir düz dokuz ters şeklindedir" derken beyan edici olmuş olur. Her iki ifade türü de -belki biri empatik olarak biraz daha zorunluluk taşımakta ama illa daha hatırlanabilir olmamakla birlikte- bir an önce yerine dikkat gösterilmesi anlamı taşır.

İster beyan edici isterse emir şeklinde olsun cümlenin içindeki bir kuralı hemen fark edersiniz çünkü belirli bir sonuca ulaşmak için yapılmaya değer bir şey önermektedir. Böylelikle, belirli kavramlara ulaşmanızı emreden okuma kuralı, bir öneri olarak da ifade edilebilir: iyi bir okuma, kavramlarda buluşmayı barındırır. 'İyi' kelimesi, açığa vurmadır. Bu tür bir okumanın yapılmaya değer olduğunu sezdirir.

Bu türden pratik bir kitabın savı, ileri sürdüğü kuralların makul olduğunu göstermeye çalışacaktır. Yazar, böyle olduklarına dair sizi ikna etmek için bir takım ilkeler ortaya koyabilir veya bunların somut durumlarda nasıl işlediklerini göstererek salt makul oluşlarını sergileyebilir. Her iki sav türüne de bakmalısınız. İlkelere başvurma genellikle daha az ikna edicidir fakat bunun bir avantajı vardır. Kuralların nedenini kullanım örneklerine göre daha iyi açıklar.

Diğer tür pratik kitaplarda, temel olarak kuralların altında yatan ilkeleri ele alan türde, temel önerme ve savlar elbette aynen bütünüyle teorik olan bir kitaptaki gibi görünecektir. Önermeler bir şeyin öyle olduğunu söylerler ve savlar da bunun böyle olduğunu göstermeye çalışır.

Ne var ki bu tür bir kitap ile bütünüyle kuramsal olan bir kitabı okuma arasında önemli bir farklılık vardır. Son kertede çözüme kavuşturulacak olan problemler pratik -insanların daha iyisini ya da kötüsünü yapabildikleri alanlardaki eylem problemleri- olduğundan, 'pratik ilkeler' hakkındaki bu tür kitaplara dair akıllı bir okur her zaman için satır aralarını veya söylenmeyenleri okur. İfadeye dökülmeyen ancak dökülebilecek olan fakat yine de bu ilkelerden süzülüp gelen kuralları görmeye çalışır. Daha ötesine geçer. Kuralların pratikte nasıl uygulanması gerektiğini ortaya çıkarmaya uğraşır.

Bu şekilde, pratik bir kitap okunmadıkça, *pratik* olarak okunmaz. Pratik bir kitabı *pratik bir şekilde* okumak yetersiz okumaktır. Onu gerçek anlamda anlamaz ve hiçbir şekilde bunu bir başka şekilde uygun bir biçimde eleştiremezsiniz. Eğer kuralların anlaşılabilirliği, ilkelerde saklıysa pratik ilkelerin önemi onların götüreceği kurallarda, salık verecekleri eylemlerde saklı olduğundan daha az doğru değildir.

Bu bize her iki türdeki pratik kitapları anlamak için ne yapmamız gerektiğini gösterir. Ayrıca, eleştirel bir değerlendirme içinde nihai kriteri de göstermektedir. Bütünüyle teorik olan kitaplar içinse hemfikir olma veya görüş ayrılığına düşme kriteri, söylenenlerin gerçekliğine bağlıdır. Fakat pratik gerçek, kuramsal gerçekle aynı şey değildir. Bir davranış kuralının pratik olarak geçerliliği iki koşula bağlıdır: birincisi onun işlemesi; ikincisi, onun işe yaramasının haklı olarak arzuladığınız doğru bir sonuca götürmesi.

Yazarın, arayışında olmanızı düşündüğü sonucun size doğru gelmediğini varsayalım. Bu durumda onun verdiği tavsiyeler, sizi

istenen sonuca götürmek anlamında pratik olarak makul olabilse de onunla nihai noktada aynı görüşte olmayacaksınızdır. Ve buna bağlı olarak, pratik olarak doğruluğu ya da yanlışlığı anlamında onun kitabına dair bir değerlendirme yapmanızı sağlar. Eğer akıllı bir okurun yapması gerektiği gibi dikkatlice düşünmezseniz, bu kitabın sizin için çok az bir pratik gerçekliği vardır -her ne kadar barındırdığı kurallar makul görünse bile.

Bunun ne anlama geldiğine dikkat edin. Teorik bir kitabı değerlendirirken okurun, kendi temel ilkeleriyle veya varsayımlarıyla yazarınkiler arasındaki kimlik çatışması veya uyumsuzluluğu gözlemesi gerekir. *Pratik bir kitabı değerlendirirken, her* şey sonuçlara ve amaçlara göredir. Eğer ekonomik adalet hakkında Karl Marx'ın coşkusunu paylaşmıyorsanız onun önerdiği ekonomik doktrin ve reformlar da büyük olasılıkla size yanlış veya geçersiz gelecektir.

Edmund Burke'un yaptığı gibi örneğin, *status quo*'nun korunmasının en çok arzu edilen amaç olduğunu düşünebilirsiniz; her şeyi düşündükten sonra bunun kapitalizmin eşitsizliklerini ortadan kaldırmaktan daha önemli olduğuna inanabilirsiniz. Bu durumda muhtemelen, *Komünist Manifesto* gibi bir kitabı saçma göreceksinizdir. Temel değerlendirmeniz, her zaman için araçlarla değil sonuçlarla birlikte olacaktır. Sonuçlara ulaşma anlamında onaylamadığımız veya önemsemediğimiz en makul araçlara bile pratik açıdan bir ilgi göstermeyiz.

İknanın Rolü

Bu kısa değerlendirme, her türden pratik kitapları okurken kendinize sormak zorunda olduğunuz iki temel soruya dair bir ipucu verecektir. Birincisi, yazarın amaçları neler? İkincisi, bunlara ulaşmak için ne tür araçlar ileri sürüyor? Bu soruları kurallardan çok ilkeler hakkındaki bir kitap için cevaplandırmak muhtemelen daha zordur çünkü amaçlar ve araçlar, daha bulanık gibi gözükmektedir.

Ancak ne olursa olsun pratik bir kitabı anlamak ve eleştiriye tabi tutmak için bunları cevaplandırmak gereklidir.

Bu size ayrıca pratik yazıma dair daha önce kaydettiğimiz bir hususu hatırlatacaktır. Her pratik kitapta, belagat ve propagandadan oluşan bir karışım vardır. Okuru 'en iyi hükümet biçimi' hakkında ikna etmeye -bütünüyle kuramsal ve 'soyut' ilkeler hakkındaymış gibi gözükmekle birlikte- çalışmayan tek bir siyaset felsefesi kitabı okumamışızdır. Benzer şekilde, ahlak konusundaki metinler, okura yön gösterecek tavsiyelerde bulunduğu kadar 'iyi yaşam' hakkında iknaya da çalışmaktadır. Ve biz de burada sürekli olarak sizleri, daha iyi anlayabilmeniz için kitapları belirli bir şekilde okumaya ikna etmeye çalışıyoruz.

Pratik kitap yazarının neden her zaman için bir belagatçı ve propagandacı olması gerektiğini görebiliyorsunuz. Bu tür bir kitaba dair nihai değerlendirmeniz yazarın önerdiği araçlarla ulaşmayı hedeflediği amacı kabulünüze dayanacağından, o amaçlara ulaşabilmeniz de ona bağlı olacaktır. Bunu yapmak için yazarın savlarını, zihninizin yanı sıra kalbinize de hitap eden bir biçimde ileri sürmesi gerekir. Duygularınıza seslenebilmeli ve isteminizi kendi yönüne çekebilmelidir.

Bunda yanlış ya da kötü bir şey yoktur. Pratik konuların doğası gereği, insanların belirli bir şekilde düşünme ve hareket etmeye ikna olmaları gerekir. Ne pratik düşünme ne de eylem tek başına zihne ait bir iştir. Duygular, göz ardı edilemez. Hiç kimse bir dereceye kadar ön hazırlık yapmadan ciddi pratik değerlendirmeler yapamaz veya böyle bir eylemde bulunamaz. Eğer düşündüğümüzü yaparsak dünya daha iyi bir yer haline gelecektir ama bu kesinlikle başka bir dünya olacaktır. Bunun farkında olmayan bir pratik kitaplar yazarı etkisiz kalacaktır. Onların okuyucusu da ancak parayla bir nesneye sahip olmuş olacaktır.

Her türden propagandaya karşı en iyi koruma, bu yapılanın ne olduğunu bilmedir. Sadece gizli ve kontrolden geçmeyen nutuk

gizlice fırsat kollar. Zihinden geçmeksizin kalbe ulaşan bir şey, geri tepme ve zihni işlevsiz hale getirme riski taşıyabilir. Bu şekilde maruz kalınan propaganda, sizi yavaş yavaş uyuşturduğunun farkında olmadığınız bir uyuşturucu gibidir. Yaptığı etki, esrarlıdır; sonrasında neden öyle düşündüğünüzü veya hissettiğinizi bilmezsiniz.

Pratik bir kitabı anlayarak, onun temel kavramlarını, önermelerini ve savlarını bilerek okuyan bir kişi her zaman için onun içinde yer alan nutuk kısımlarını kontrol edebilir. 'Kelimelerin duygusal kullanımı'ndan oluşan bölümleri ayırdedebilir. Bir ikna sürecine tabi olduğunun farkında olarak neye ne kadar önem vermesi gerektiğini bilir. Satıcıya gösterilen bir karşı koyuşa sahiptir; ama bunun da bütünüyle böyle olmaması gerekir. Satıcıya gösterilen karşı koyma, sizi alelacele, düşüncesizce yapacağınız bir alışverişten alıkoyar. Ancak bütün söylenenlere kulağını kapatması gerektiğini düşünen bir okurun da bu tür pratik kitapları okumaması gerekir.

Burada üzerinde durulması gereken bir başka nokta daha var. Pratik problemlerin doğası ve bütün pratik yazım içerisindeki söylemsel içerik nedeniyle, yazarın 'kişiliği' pratik kitaplarda teorik kitaplara nazaran daha önemlidir. Bir matematik metninde, yazarına dair hiçbir şey bilmenize gerek yoktur; onun yaptığı temellendirme iyi ya da kötüdür ve bu onun ne tür bir insan olduğu konusunda bir fark yaratmaz. Fakat ahlaki bir metni, siyasal bir denemeyi ya da ekonomik bir tartışmayı anlamak ve değerlendirmek için yazarın karakteri, yaşamı ve zamanı hakkında bir şeyler bilmeniz gerekir. Aristo'nun *Politika*'sını okurken örneğin, o dönemki Yunan toplumunda köleliğin olduğunu bilmek oldukça önemlidir. Benzer şekilde, Makyavel dönemindeki İtalyan siyasetinin durumunu ve onun Medicis'le olan ilişkisini ya da Hobbes'un *Leviathan*'ıyla ilgili olarak onun İngiliz iç savaşı sırasında yaşadığını ve neredeyse patolojik bir biçimde sosyal şiddet ve düzensizlikten ıstırap duyduğunu bilmek oldukça ışık tutucudur.

Pratik bir Kitap Ne Tür Bir Uzlaşı Gerektirir?

Eminiz ki herhangi bir kitapla ilgili sormanız gereken dört sorunun, söz konusu olan pratik kitaplar olduğunda, bir noktaya kadar değişiklik gösterdiğini görebilirsiniz. Şimdi bu değişiklikleri ayrıntısıyla ortaya koyalım.

Birinci soru olan 'Bu Kitap Ne Hakkında?' çok fazla bir değişiklik göstermez. Pratik bir kitap, açıklayıcı bir tür olduğundan kitabın ana yapısını genel hatlarıyla ortaya koyma burada da hâlâ geçerliliğini korumaktadır.

Buna karşın, her zaman için bir yazarın problemlerinin ne olduğunu ortaya çıkarmaya (4.Kural bunu içerir) çalışmanız gerektiği için söz konusu olan pratik kitaplar olduğunda bu gereklilik baskın bir hale gelir. Bu konuda yazarın amaçlarını çıkarımlamaya çalışmanız gerektiğini söylemiştik. Bu, onun ne türlü problemleri çözmeye çalıştığını bilmeniz gerektiğini söylemenin bir başka şeklidir. Yazarın ne yapmak istediğini bilmeniz gerekir -çünkü, pratik bir çalışmada yazarın ne yapmaya çalıştığını bilmek, onun sizden ne yapmanızı istediğini de bilmeyi getirir.

İkinci soru da çok fazla değişiklik göstermez. Bir kitabın anlamı veya içindekileriyle ilgili soruyu cevaplandırmak için hâlâ yazarın kavramlarını, önermelerini ve savlarını keşfetmelisinizdir. Fakat burada bir kez daha bu işin son kısmı (8. Kuralda yer alan) en önemli aşama olarak belirmektedir. Hatırlayacağınız gibi 8.Kural, yazarın ele aldığı problemlerden hangilerini çözdüğünü ve hangilerini çözümsüz bıraktığını söyleyebilmenizi gerektirmekteydi. Bu kuralın pratik kitaplara uyarlanabilir hale getirilmesini daha önce ifade etmiştik. Yazarın ileri sürdüklerine ulaşabilmesi için gerekli araçları keşfetmeli ve anlamalısınız. Diğer bir ifadeyle, eğer pratik kitaplara uyarlanan 4.Kural, YAZARIN NE YAPMAK İSTEDİĞİNİ ORTAYA ÇIKARIN ise o takdirde 8.Kural da benzer şekilde şöyle uyarlanabilir: BUNU YERİNE GETİRMEK İÇİN NELER İLERİ SÜRDÜĞÜNÜ ORTAYA ÇIKARIN.

Üçüncü soru olan 'Bu doğru mu?' bir yere kadar ilk ikisinden daha fazla bir değişikliğe uğrar. Teorik bir kitapta bu soruyu, kendi bilginizle oluşturduğunuz dünya ile ne olduğuna veya ne'liğine dair yazarın betimlemesini ve açıklamasını karşılaştırabildiğinizde cevaplandırabilirsiniz. Eğer ki kitap genel anlamda sizin tecrübelerinizle örtüşüyorsa o takdirde en azından kısmi olarak gerçekliğe sahip olduğu sonucuna varırsınız. Pratik kitaplarda ise kitap ile realite arasında daha fazla bir karşılaştırma yapılmakla birlikte, temel değerlendirme yazarın amaçlarının -yani ulaşmak için önerdiği araçlarla birlikte arayışında olduğu amaçları- neyin arayışında olmak gerektiği ve bunun arayışında olmanın en iyi yolunun ne olduğu konusundaki algılamanızla örtüşüp örtüşmediğidir.

Dördüncü soru, 'Neye dair?' büyük bir değişiklik gösterir. Eğer kuramsal bir kitabı okuduktan sonra o kitabın konusuna dair görüşünüz az veya çok bir değişiklik gösterirse o takdirde, genel görüşünüzde de bazı düzeltmeler yapmanız gereklidir. (Eğer bu türden düzeltmelere gitmezseniz hiçbir kitaptan fazlaca bir şey öğrenemezsiniz.) Fakat bu düzeltmeler, yeri yerinden oynatıcı da olmamalıdır ve her şeyden ötesi, illa sizin tarafınızdan bir eylem gerçekleştirilmesini çağrıştırmamalıdır.

Bununla birlikte, pratik bir kitapla uzlaşma size bir eylemde bulunma iması taşımaz. Eğer yazarın önerdiği sonuçların kayda değer olduğuna ikna olmuş ya da ikna edilmişseniz ve eğer ki ileri sürdüğü araçların da bu amaçlara ulaştırabilirliğine ikna olmuş ya da edilmişseniz o takdirde, yazarın sizden istediği gibi bir eyleme geçmeye karşı koymanız zor olacaktır.

Elbette bunun her zaman böyle olmadığının farkındayız. Fakat sizden istediğimiz şey bunun böyle olmamasının ne demek olduğunun farkında olmanızdır. Bu, yazarın amaçlarıyla görünürde var olan bir uzlaşmaya ve onun arayışlarını kabul etmeye karşın, okurun gerçekte yazara katılmadığı veya onun söylediklerini kabul etmediği anlamına gelir. Yok, eğer her ikisini de yapıyorsa harekette bulunmamazlık etmeyecektir.

Ne demek istediğimize dair bir örnek verelim isterseniz. Eğer bu kitabın İkinci Bölümü'nü bitirdikten sonra analitik açıdan baktığınızda (1) bu kitabın okunmaya değer olduğuna katılıyorsanız ve bu amacın destekleyicisi olarak (2) okumanın kurallarını da kabul ediyorsanız o takdirde bizim önerdiğimiz tarzda bir okuma yapmaya çalışmaya başlamış olmanız gerekir. Yok eğer böyle olmamışsa, bu sadece sizin yorgun ya da tembel oluşunuzdan kaynaklanmamıştır. Bunun nedeni sizin (1) veya (2)'den birini gerçek anlamda benimsememiş olmanızdır.

Bu görüşün, görünürde bir istisnası vardır. Örneğin, çikolatalı kremanın nasıl yapılacağı hakkında bir makale okuduğunuzu düşünelim. Çikolatalı kremayı seviyorsunuz ve bu nedenle yazara katılarak ortaya koyduğu amacın iyi olduğunu düşünüyorsunuz. Ayrıca yazarın bu amaca ulaşmak için önerdiği araçları -reçetesini- da kabul ettiniz diyelim. Fakat hiç mutfağa girmemiş, erkek bir okursunuz ve bu nedenle de krema yapmasını bilmiyorsunuz. Bu bizim üzerinde durduğumuz noktayı geçersiz kılar mı?

Bu durum, her ne kadar pratik kitaplar hakkında üzerinde durulması gereken bir ayrımı gösterse de geçersiz kılmaz. Bu tür çalışmaların yazarlarının önerdikleri sonuçlar bazen genel veya evrensel -yani bütün insanlara uygulanabilir- ve bazen de sadece belirli bir insan topluluğuna uygulanabilir olabilmektedir. Eğer amaç evrensel ise -örneğin bu kitapta olduğu gibi sadece bazı kişilerin değil herkesin daha iyi bir okuma yapabileceğini ileri sürenlerde olduğu gibiyse- o halde, bu bölümde ele alınan çıkarım her okur için geçerli olacaktır. Eğer nihai amaç seçiciyse, sadece belli bir insan topluluğuna uygulanabilirse o takdirde okurun o sınıfa ait olup olmadığına karar vermesi gerekir. Eğer bunu yaparsa sonrasında bu çıkarım ona da uygulanabilir olur ve o da şöyle veya böyle yazar tarafından ayrıntılandırılan biçimlerde bir eylemde bulunma zorunluluğu duyar. Bunu yapmazsa bu zorunluluğu da o kadar duymaz.

'O kadar duymaz' diyoruz çünkü okur çoğu zaman kendisini kandırabilmekte veya o amaçla ilgili olan topluluğa dahil olmadığını düşünerek kendi saiklerini yanlış anlayabilmektedir. Çikolata kreması hakkındaki yazıyı okuyan okurun durumunda bu okur muhtemelen, eylemsizliğiyle, her ne kadar kremanın lezzetli olduğunu kabul etmiş olsa da bunu bir başkasının -belki eşinin- yapmasının daha uygun olacağı görüşünde olduğunu açığa vurmuş olmaktadır. Ve pek çok durumda biz de bir amacın arzulanabilirliği ve araçların da uygulanabilirliği sonucuna varmışızdır fakat bu konuda kendi başımıza bir eylemde bulunma konusunda şu ya da bu şekilde bir isteksizlik de ifade etmişizdir. İyi kötü dolaysız bir şekilde bir başkası bunu yapsa demişizdir.

Bu elbette ilk başta bir okuma problemi değil daha çok psikolojik bir sorundur. Yine de buradaki psikolojik gerçeklik, bizim pratik bir kitabı ne kadar etkin bir şekilde okuduğumuza ve bu konuyu burada nasıl tartıştığımıza bağlıdır.

12

KURMACA EDEBİYATI NASIL OKUMALI?

Buraya kadar bu kitap, çoğu insanın yaptığı okumaların ancak yarı kısmıyla ilgilendi. Her ne kadar bu biraz gelişigüzel bir tahmin olsa da. Muhtemeldir ki bir kimsenin okumaya ayırdığı zamanın en büyük kısmı gazete ve dergilere ve mesleğiyle ilgili okumak zorunda olduklarına gitmektedir. Ve iş, kitaplara geldiğinde çoğumuz kurmaca-dışından çok kurmaca eserler okuruz. Dahası, kurmaca-dışı kitaplar arasında gazete ve dergiler gibi en popüler olanları, günümüzde ilgi duyulan bir konuyu gazetecilik mantığı içerisinde ele almaktadır.

Bundan önceki bölümlerde ileri sürdüğümüz kurallar konusunda elbette sizi yanıltmadık. Bunlara dair daha ayrıntılı bir tartışmaya girişmeden önce kendimizi, ciddi kurmaca-dışı kitaplar konusuyla sınırlandıracağımızı açıklamıştık. Bu kuralları *aynı anda* hem kurgusal okumalar ve hem de açıklayıcı edebiyat için yorumlamak kafa karıştırıcı olabilirdi. Fakat şu andan itibaren, okumanın öteki türlerini göz ardı edemeyiz.

Bu işe koyulmadan önce daha ziyade tuhaf bir çelişki üzerinde durmak istiyoruz. Kurmaca edebiyatın nasıl okunması gerektiğini bilme problemi, doğası gereği açıklayıcı kitapların nasıl okunacağını bilme probleminden daha zordur. Buna rağmen, bu becerinin bilim, felsefe, siyaset, ekonomi ve tarih alanlarında okuma sanatından daha yaygın bir biçimde edinildiği görülür. Bu gerçekten böyle olabilir mi peki?

Elbette bazı insanlar romanları hakkını vererek okuma konu-

sunda kendilerini kandırabilmektedirler. Kendi eğitim tecrübemizden, okudukları bir romanda neyi sevdiklerini sorduğumuz insanların nasıl da bir anda ağızlarını bıçak açmadığını biliyoruz. Neden sevdiklerini kesinkes biliyorlardı ancak sevdiklerinin tam olarak ne olduğu konusunda bir açıklamada bulunmak veya kitapta yer alan ne gibi unsurların kendilerine iyi geldiğini anlatmak konusunda pek bir şey diyemiyorlardı. Bu bize, iyi bir kurgu metin okuru olmak için iyi bir eleştirici olmak gerekmediği gibi bir şey düşündürebilir. Ancak bize göre bu en iyi ihtimalle ancak bir yarı-gerçeklik olabilir. Herhangi bir şeyin eleştirel bir biçimde okunması, okuyan kişinin tam bir kavrayışa sahip olmasına bağlıdır. Bir romanda neyi sevdiklerini söyleyemeyenler muhtemelen görünür yüzeyin altına inen bir okuma yapmamışlardır. Bununla birlikte, bunun daha ötesinde bir çelişki vardır.

Bu noktanın aydınlatılması estetik beğeni konusunda kapsamlı bir analiz gerektirecektir. Ancak bunu burada ele almamız mümkün değil. Buna karşın, kurmaca edebiyatın nasıl okunması gerektiğine dair bazı tavsiyelerde bulunabiliriz. İlk olarak, yapıcı kurallar yerine açıktan karşı çıkışlarla *olumsuzlama yoluyla* işe başlayacağız. Arkasından, kısaca kurmaca-dışı okuma kurallarını kurmaca okumaya aktarmak suretiyle, *analoji yaparak* devam edeceğiz. Son olarak da bir sonraki bölümde, kurmaca edebiyat içerisinde, isimleriyle söylersek, roman, oyun ve lirik şiirler gibi özel türlerin okunmasındaki problemleri inceleyeceğiz.

Kurmaca Edebiyat Nasıl Okunmamalı?

Olumsuzlama yoluyla işe başlamak için her şeyden önce açıklayıcı ve kurmaca edebiyat arasındaki temel farklılıkların yakalanması şarttır. Bu farklılıklar, bir romanı neden felsefi bir argümantasyon gibi veya lirik bir şiiri matematiksel bir gösterim gibi okuyamayacağımızı açıklayacaktır.

Daha önce bahsedilen en net farklılık her iki tür yazım biçiminin amaçladıklarıyla ilişkilidir. Açıklayıcı kitaplar, okurun sahip olduğu veya sahip olabileceği *bilgileri içermeye çalışır*. Kurgusal olanlarsa, doğrudan -okurun *ancak* okumayla edinebileceği veya paylaşabileceği bir- tecrübeyle *iletişim kurmaya çalışır* ve bunu başardıklarında, okura hoşlarına gidecek bir şey sunarlar. Amaçlarının farklılığı nedeniyle bu iki çalışma türü, ayrı ayrı, akla ve hayal gücüne hitap eder.

Biz bir şeyleri duyularımız ve hayal gücümüz sayesinde *tecrübe* ederiz. Bir şeyi bilebilmek için entelektüel uğraşlar olan değerlendirme ve temellendirme güçlerimizi kullanmamız gerekir. Bu demek değildir ki hayal gücümüzü kullanmaksızın düşünebiliriz ya da tecrübe hissi bütünüyle rasyonel bir içgörüden veya düşünümsellikten kopuktur. Buradaki mesele yapılan vurguyla ilgilidir. Kurgu metinler temelde hayal gücüne hitap ederler. Entelektüellikle ilgili olan bilim ve felsefenin aksine bu tür eserlerin kurmaca edebiyat olarak adlandırılmasının nedeni de budur.

Kurmaca edebiyat hakkındaki bu gerçek bizi muhtemelen vermek istediğimiz en önemli olumsuz öğüde götürecektir. *Kurmaca bir edebiyat çalışmasının sizin üzerinizde yapacağı etkiye karşı koymaya çalışmayın.*

Aktif olarak yapılan okumanın önemi üzerinde uzunca durmuştuk. Bu bütün kitaplar için geçerlidir fakat açıklayıcı kitaplar ve şiir çalışmaları için oldukça farklı şekillerde olması gerekir. Birincisinde okur, her an avlanabilecek bir kuş gibi hamle yapmaya hazır bir dikkat içerisinde olmalıdır. Ancak şiir ve kurgu okumak için uygun olan faaliyet türü bununla aynı değildir. Bu daha pasif bir eylem türüdür -eğer bunu deme hakkımız varsa tabii- veya aktif bir tutku...Bir hikâye okurken bu şekilde hareket ettiğimizde onun bize nüfuz etmesine izin vermiş oluruz. Bize geçmesine ve bizi istediği yere götürmesine izin vermeliyiz. Burada kendimizi bir şekilde okuduğumuz esere açık hale getirmeliyizdir.

İçinde yaşadığımız dünyanın şekillenmesinde açıklayıcı literatüre -felsefe, bilim, matematik- çok şey borçluyuz. Fakat eğer ki zaman zaman ondan uzaklaşamazsak bu dünyanın içerisinde yaşamımızı sürdüremeyiz. Bununla, kurmaca edebiyatın her zaman veya özünde bir kaçış olduğunu demek istemiyoruz. Bu kavramın gündelik kullanımındaki küçültücü anlamı kastetmiyoruz. Eğer realiteden kaçmamız gerekirse bu daha derin veya daha büyük bir realiteye olmalıdır. Bu bizim iç yaşamımızın, dünyaya dair kendi özgün bakışımızın realitesidir. Bu realiteyi keşfetmek bizi mutlu eder; tecrübe, gündelik hayatımızda temas etmediğimiz bir yanımızı derinden *tatmin edicidir*. Ne olursa olsun, edebiyat sanatının büyük bir eserini okumanın kuralları, tıpkı bu derin tecrübedeki gibi bir amaca veya sona sahip olmalıdır. Bu kurallar, olabildiğince derinden duyumsamaktan alıkoyacak her şeyi temizlemelidir.

Açıklayıcı ve kurgusal literatür arasındaki temel farklılık bizi bir başka farklılığa götürür. Bu iki yazım türü, birbirinden radikal bir biçimde ayrılan amaçları nedeniyle, kaçınılmaz olarak farklı bir dil kullanırlar. Kurmaca yazarı, çoğul anlamlara içkin tüm zenginliği ve gücü elde edebilmek için kelimelerin gizli belirsizliklerini en üst düzeye çıkarmaya çalışır. Tıpkı mantık üzerine yazan bir yazarın kelimeleri sivrilterek tekil bir anlamda kullanmasında olduğu gibi o da metaforları, inşasının birimleri olarak kullanır. Dante'nin İlahi Komedya için söylediği, birlikte olduğu kadar ayrı anlamlara gelecek şekilde okunması gerekliliği, genellikle şiir ve kurmaca eserler için de geçerlidir. Açıklayıcı yazımın mantığı, muğlâklığı olmayan bir açıklık idealini amaçlar. Satır arasında bir şey kalmamalıdır. İlişkili ve ifade edilebilir olan her şey olabildiğince açık ve doğrudan söylenmelidir. Bunun zıttına olarak kurgusal yazım, olabildiğince söylenenler kadar ima edilenlere de dayanır. Metaforların çarpışması, neredeyse yazımı oluşturan kelimelerden çok satır aralarına bir içerik kazandırmaktadır. Bütün şiir veya hikâye, onları oluşturan kelimelerin tek başlarına söylemedikleri ve söyleyemeyecekleri bir şeyler söylemektedir.

Bu gerçeklikten hareketle bir başka olumsuz öğüt daha edinmiş oluyoruz. Kurmaca bir edebi metinde kavramlara, önermelere ve savlara bakmayınız. Bu tür şeyler mantıksaldır, şiirsel araçlar değil. Şair Mark Van Doren bir keresinde "şiirde ve dramada, ifade, anlamı karartıcı araçlardan biridir" gözleminde bulunmuştur. Lirik bir şairin 'ifadeye döktükleri' söz gelimi, onun cümlelerinin hiçbirinde yer almayabilir. Tamamıyla kelimelerin birbiriyle ilişkiselliği ve karşıtlığından oluşan bütün de hiçbir zaman önermelerin deli-gömleğine hapsedilemeyecek bir şeyler söyler. (Bununla birlikte, kurgu edebiyat, kavramlar, önermeler ve savlar için *analojiler* yapılabilecek unsurlar taşır ki biz de bir süre bunları ele alacağız.)

Elbette kurmaca edebiyattan, şiirden, hikâyeden ve özellikle de oyunlardan bir şeyler öğreniriz fakat bu bilimsel ya da felsefi kitaplardan öğrenmemizle aynı şekilde olmaz. Tecrübelerimizden -gündelik işlerimizi yaparken yaşadıklarımızdan- de bir şeyler öğreniriz. Bu nedenle aynı şekilde kurmacanın hayal gücümüzde ürettiği başkalarından alınan veya sanatsal olarak yaratılan tecrübelerden de bir şeyler öğrenebiliriz. Bu anlamda şiir ve hikâye bize keyif verdiği gibi bir şeyler de öğretir. Ne var ki bilim ve felsefenin bize öğretme şekli başkadır. Açıklayıcı kitaplar, bize yeni bir takım tecrübeler sunmazlar. Bunlar bizim daha önce yaşadığımız veya yaşayabileceğimiz tecrübeler üzerinde açıklamalarda bulunurlar. Açıklayıcı kitapların başlıca işi öğreticilik olarak gözükürken kurgu kitapların ancak kasıtlı olarak öğrenebileceğimiz tecrübeler yaratarak öğretebilir olmasının nedeni budur. Bu tür kitaplardan öğrenebilmek için tecrübe hakkında kendi düşünüşümüze muhtacızdır; oysa bilim insanları ya da felsefecilerden öğrenmek için öncelikle onların nasıl düşündüklerini anlamamız gereklidir.

Nihai olarak son bir olumsuz kural daha. *Kurmaca eserleri, bilgi alışverişi için geçerli olan gerçek ve tutarlılık standartlarıyla eleştiriye tabi tutmayın.* İyi bir hikâyenin 'gerçekliği' onun gerçeğe benzeyişiyle, içsel kabul edilebilirliği ve olabilirliğiyle ilgilidir. Bu, olması

oldukça muhtemel bir hikâye olmalıdır ancak bunun için yaşamın veya toplumun gerçekliklerini bir deney ya da araştırmayla teyit edilebilir bir tarzda betimlememeye ihtiyaç vardır. Yüzyıllar önce Aristo, 'doğruluk standartının politikada şiirde olduğu gibi olmadığını' belirtmiştir; nitekim fizikteki de psikolojidekiyle aynı değildir. Anatomi hakkındaki teknik eksiklikler veya coğrafyadaki veya tarihteki hatalar, ancak bunların içinde geçtiği kitaplar kendilerini bu konu başlıklarında bir eser olarak sunduklarında yapılmalıdır. Fakat gerçeğin yanlış ifadelendirilmesi, eğer ki onun anlatıcısı etrafını kabul edilebilir gerçekliklerle sarmalamışsa hikâyeyi sakatlamaz. Bir tarih metni okuduğumuzda bir biçimde gerçeği isteriz ve eğer buna ulaşamazsak bundan şikâyet etme hakkını kendimizde görürüz. Bir roman okuduğumuzda ise, ancak romancının yarattığı ve bize geçirerek tekrar yarattığı karakterlerin ve olayların dünyasında *olabilirliği olan* bir hikâye isteriz.

Bir felsefe kitabını okuyup anladıktan sonra ne yaparız? Onu test ederiz -orijinal yanlarını ortak tecrübeyle sınarız ve bu onun geçerliliğini anlamanın yegâne yoludur. Bunlar doğru mu? deriz. Biz de böyle mi düşünüyoruz? Farkında olmadan hep böyle mi düşünmüşüzdür? Daha önce öyle değilken şimdi aşikâr bir hale mi gelmiştir? Yazarın kuramı veya açıklaması karmaşık olabilir ancak bu bizim bu konuda daha önceki kaotik fikir ve görüşlerimizden gerçekten daha yalın mıdır?

Eğer bu soruların çoğunu tatminkâr bir şekilde cevaplandırabiliyorsak o takdirde, yazarla bizim aramızda bunları evvelce anlamış olan bir toplulukça kuşatılırız. Anladığımız ama katılmadığımızda "Bu, bizim bu konudaki sağduyumuzdur. Teorinizi test ettik ve doğru bulduk" dememiz gerekir.

Şiir için böyle değildir. Biz de birer Moor olmadıkça ve Venedikli kadınlarla evlenip ihanete uğramdıkça, *Othello*'yu kendi tecrübelerimize vurarak test edemeyiz. Öyle bile olsa, Othello herhangi bir Moorer ve Desdemona da herhangi bir Venedik kadını değildir

ve bu tür çiftlerin çoğu bir Iago'yla tanışmamak gibi bir talihe sahiplerdir. Gerçekte, tek bir kişi bu talihe erişmiştir; bir karakter ve oyun olarak Othello özgün bir eserdir.

Kurmaca Edebiyat Okumasına Dair Genel Kurallar

Son bölümde ele alınan 'olumsuzlamaların' yararlı olması için bunlara yapıcı bir takım önerilerin eşlik etmesi gerekir. Bu öneriler, açıklayıcı çalışmaları okuma kurallarından çıkarılacak bir analojiyle geliştirilebilir.

Bunlar, gördüğümüz gibi bu türden üç grup kuralı içerir. Birinci grup, bütünlüğü ve parça-bütün yapısını ortaya çıkaran kurallardan oluşur; ikincisi, kitaptaki kavramlar, önermeler ve savları tespit eden ve yorumlayan kurallardan oluşur ve üçüncüsü de yazarla makul bir uzlaşmaya veya görüş ayrılığına ulaşabilmemizi mümkün kılan yazarın öğretisini eleştiriye tabi tutan kurallardan oluşur. Bu üç grup kuralı, yapısal, yorumlayıcı ve eleştirel olarak adlandırıyoruz. Buradan yaptığımız bir analojiyle, şiir, roman ve oyun okurken bize rehberlik edecek benzer kural dizileri bulabiliriz.

Birincisi, yapısal kuralları -genel hatları ortaya koyma kuralları- aşağıdaki gibi kurgusal analojilere çevirebiliriz.

(1) Bir kurgu edebiyat çalışmasını kendi türüne göre sınıflandırmalısınız. Lirik bir eser, kendi hikâyesini temelde biricik bir duygusal tecrübe olarak anlatırken roman ve oyun pek çok karakteri, onların eylemlerini ve birbirlerine gösterdikleri tepkiler ile birlikte süreç esnasında ıstırabını hissettikleri duyguları içeren çok daha karmaşık bir planlama içerir. Dahası herkes, bir romanın bütün konuşma ve eylemleri ayrıntılı olarak aktarması yönüyle bir oyundan ayrıldığını bilmektedir.

(2) Çalışmanın bütünlüğünü yakalamalısınız. Bunu yapıp yapamadığınız bu bütünlüğü bir veya iki cümlede ifade edip edemeyeceğinizle test edilebilir. Açıklayıcı bir çalışmanın bütünlüğü, son

kertede çözmeye çalıştığı temel problemde yatmaktadır. Bu nedenle, onun bütünlüğü bu sorunun formülasyonuyla veya cevaplandırdığı önermelerle ifadeye dökülebilir. Kurgunun bütünlüğü ayrıca yazarın karşılaştığı problemle de bağlantılıdır fakat bu problem, somut tecrübeyi taşıma girişimi problemidir ve bu nedenle bir *hikâyenin bütünlüğü, her zaman için onun örgüsündedir*. Olay örgüsünü kısa bir anlatımla -bir önerme ya da savla *değil*- özetleyemedikçe bütün hikâyeyi yakalamış olmazsınız.

Olay örgüsünün bütünlüğü hakkında demin söylediklerimizle kurgusal bir çalışmanın dilinin özgünlüğü hakkında söylediklerimiz arasında gerçek anlamda bir uyuşmazlık bulunmadığını kaydedin. Lirik bir eser bile bizim burada kastettiğimiz anlamda bir 'örgü'ye sahiptir. Fakat olay örgüsü, ister lirik, oyun ya da roman olsun, çalışmayla okurda yeniden yaratılan somut bir tecrübe değildir; bu sadece onun omurgasıdır veya nirengisidir. En iyi kendi tecrübesiyle, tıpkı açıklayıcı bir çalışmanın mantıksal özetinin, bütünün özündeki savı vermesinde olduğu gibi çalışmanın bütünlüğünü sağlar.

(3) Sadece bütünü en basit birime indirgememeli aynı zamanda bu bütünün parçaları sayesinde nasıl oluştuğunu da keşfetmelisiniz. Açıklayıcı bir kitabın parçaları bütünde ele alınan problemin parçalarıyla, bütünün çözümüne katkıda bulunan kısmi çözümleri konu edinir. Kurgunun parçaları yazarın örgüsünü -karakterlendirmenin ve olayların ayrıntılarını- geliştirmek için attığı çeşitli adımları içerir. Parçaların nasıl düzenlendiği bu iki durumda farklılık gösterir. Bilim ve felsefede mantıksal olarak düzenlenmesi gerekir. Hikâyede parçaların bir şekilde geçici bir şemaya, ortasından sona doğru devam eden bir ilerleme içerisinde olması gerekir. Bir anlatımın yapısını bilmek için nerede başladığını -elbette bunun ilk sayfada olması gerekmez-, nasıl ilerlediğini ve nereden açığa çıktığını bilmeniz gerekir. Gerilimi doruk noktaya ulaştıran çeşitli krizleri, doruğun nerede ve nasıl oluştuğunu ve sonrasında ne

olduğunu bilmeniz gerekir. ('Sonrasında' derken hikâye bittikten sonra neler olduğunu kastetmiyoruz. Kimse bunu bilemez. Biz sadece gerilim doruğa ulaştıktan sonra anlatım içerisinde neler olduğunu kastediyoruz.)

Burada ortaya koyduğumuz hususlar önemli bir sonuç doğurur. Açıklayıcı bir kitabın parçaları veya alt-bütünleri bir kurgunun parçalarına kıyasla daha bağımsız olarak okunabilir gibidir. Öklid, *Unsurlar*'ını on üç bölüm veya kitapçık olarak yayınlamıştır ve bunların ilki, kendi başına okunabilir bir niteliktedir. İyi-düzenlenmiş her açıklayıcı kitap için de durum az veya çok böyledir. Ayrı ayrı veya alt-gruplar halinde alındığında bölümleri ve kısımları da anlam ifade eder. Fakat bir romanın bölümleri, oyunun sahneleri veya şiirin mısraları bütünden ayrı ele alındığında genellikle nispeten daha anlamsız kalmaktadır.

İkinci olarak, kurmaca okumasındaki yorumlayıcı kurallar nelerdir? Şiirsel ve mantıksal dil kullanımı arasındaki farka ilişkin başlangıçtaki değerlendirmemiz bizi kavramları, önermeleri ve savları bulmaya yönlendiren kuralların buraya aktarılması konusunda hazırlamış oldu. Bunu yapmamız gerektiğini biliyoruz fakat bunu andıran bir şey yapmamız gerekmektedir.

(1) Kurgunun unsurları, onun epizotları ve hadiseleri, onun karakterleri, düşünceleri, konuşmaları, duyguları ve hareketleridir. Bunların her biri yazarın kurmaya çalıştığı dünyanın bir unsurudur. Yazar bu unsurları kendine göre kullanarak hikâyesini anlatır. Bunlar, mantıksal söylemdeki kavramlar gibidir. Tıpkı açıklayıcı bir yazarın kavramlarında uzlaşmada olduğu gibi burada da hadiseler ve karakterlendirmenin ayrıntılarıyla yakınlık kurmamız gerekir. Karakterlerle aşinalık kurmadıkça, olaylarının içinde yaşamadıkça bir hikâyeyi tam olarak algılamış olmazsınız.

(2) Kavramlar, önermelerle bağlantılıdır. Kurgunun unsurları, bütün sahneyle veya arka planla bağlantılıdır. Gördüğümüz gibi hayal gücüne dayanan yazar, yarattığı karakterlerin "yaşadıkları,

hareket ettikleri ve kendilerine ait bir varlık oldukları" bir dünya kurar. Buradan hareketle, yazarın önermelerinin bulunması kuralının buraya uyarlanan şekli şöyle ifade edilebilir: bu hayali dünyada evinizde gibi olun; olan biteni sahnenin içindeki bir gözlemci gibi bilebilin; o topluluğun bir parçası haline gelin ve karakterlerle arkadaşlıklar kurmaya çalışın, sempatik bir içgörüyle olan bitene katılın, arkadaşlarınızın eylemlerine ve ıstıraplarına ortak olun. Eğer bunları yapabilirseniz, kurmacanın unsurları, mekanik bir şekilde satranç tahtasında hareket eden yalıtılmış piyonlar olmaktan çıkacaktır. Bu sayede yaşayan bir topluluğun üyelerine hayat veren bağlantıları görmüş olacaksınız.

(3) Eğer açıklayıcı bir kitapta herhangi bir hareket söz konusuysa bu ileri sürülen savın hareketidir, delillerden ve temellerden onların ışığında oluşan sonuçlara olan mantıksal bir geçiş eylemi. Bu tür kitapların okunmasında ileri sürülen savın izlenmesi gerekir. Böylelikle, kavramları ve önermeleri ortaya çıkardıktan sonra temellendirmesini analiz etmeye geçebilirsiniz. Kurmaca-eserleri okumanın yorumlanmasından uyarlanabilecek son bir adım daha vardır. Karakterlerle yakınlık kurmuşsunuzdur. Onların yaşadığı hayali dünyaya katılmış, toplumlarının yasalarına tabi olmuş, aynı havayı solumuş, yemekleri tatmış ve yollarında seyahat etmişsinizdir. Şimdi onların serüvenlerinin peşinden gitme zamanıdır. Olayın sahnesi veya arka planı, sosyal düzeni kurgunun unsurları arasında (tıpkı önermede olduğu gibi) bir tür *statik* bağlantıdır. Olay örgüsünün sökümü ise (savlarda ve temellendirmede olduğu gibi) dinamik bağlantıyı oluşturur. Aristo, örgü hikâyenin ruhudur demiştir. Hikâyenin yaşamıdır. Bir hikâyeyi iyi bir şekilde okumak için parmağınızı nabız atışlarını hissedecek duyarlılıkta anlatıma değdirmeniz gerekir.

Yorumlayıcı okuma kurallarına geçmek için bu kurgusal karşılıkları bir tarafa bırakmadan önce sizi bu analojiyi fazla yakından incelemeniz konusunda uyarmak zorundayız. Bu türden bir

analoji, çok fazla baskı yaptığınızda dağılacak bir metafor gibidir. Burada belirttiğimiz üç adım bir kimsenin giderek kurgusal bir yazarın sanatsal kazanımlarının farkında olur hale geleceği yolu genel hatlarıyla ortaya koymaktadır. Bir roman veya oyun, aldığınız tadı boşa harcamanıza sebep olmaksızın, bu tadı almanızı sağlayan kaynakları öğrenerek kendinizi zenginleştirmenize ve hazzınızı arttırmanıza da imkân vermelidir. Sadece *ne yi* sevdiğinizi değil *neden* sevdiğinizi de bilmeniz gerekir.

Bir başka uyarı daha: söz konusu edilen kurallar temelde roman ve oyunlar için geçerlidir. Lirik şiirlerin anlatım hattına sahip olmaları ölçüsünde onlara da uygulanabilir. Aradaki bağlantının çok daha az yakınlık göstermesine karşın bu kuralların anlatımsal olmayan liriklere uygulanmasının önünde de bir engel yoktur. Lirik bir eser, somut bir tecrübenin yansıtımıdır tıpkı uzun bir hikâye ve bu tecrübenin okurun tecrübesinde yeniden yaratım teşebbüslerindeki gibi. En kısa lirik eserde bile bir başlangıç, orta ve sonuç bulunur tıpkı ne kadar kısa ve anlık olursa olsun her tecrübede geçici bir ardıllığın olması gibi.

Ve kısa karakterlerin geçtiği yerler çok kısa olsa da lirik eserde her zaman için en azından bir karakter -tam adıyla şiirdeki konuşan- vardır.

Üçüncü ve sonuncusu, kurmaca eserleri eleştirel bir şekilde okuma kuralları nelerdir? Açıklayıcı kitaplar kısmında eleştirelliği idare eden genel düsturları ve bir dizi belirli hususu -spesifik eleştirel değerlendirmeler- birbirinden ayırdığımızı hatırlayabilirsiniz. Genel düsturlarla ilgili olarak analojiyi yeterli düzeyde çevirebiliriz. Açıklayıcı kitaplarla ilgili olarak anladım deyinceye kadar eleştiriye -katılıyorum katılmıyorum anlamında değil- geçmeyin tavsiyesi burada şöyle söylenebilir: *kurmaca bir metni, yazarın size yaşatmaya çalıştığı şeyin tam olarak hakkını vermedikçe, eleştirmeyin.*

Bunun önemli bir gerekçesi vardır. İyi bir hikâye okuru yazarın yaratmaya -kendi üzerinde yeniden yaratmaya- çalıştığı dünyayı

sorgulamaz. Henry James, *Roman Sanatı*'nda, "Sanatçıyı düşüncelerinde, ele aldığı konularda ve yaptıklarında özgür bırakmalıyız" der; "eleştirimiz sadece bunları nasıl yaptığıyla ilgilidir". Yani, eğer yazarın hikâyesi diyelim Paris'te geçiyorsa hayır bu Minneapolis'te geçse daha iyi olurdu demek durumda değiliz; fakat onun Parisli-lerle ve şehirle ne yaptığını eleştirme hakkına sahibizdir.

Diğer bir ifadeyle, kurmaca bir esere katılıp katılmama gibi bir şeyin olmadığı gerçeğini aklımızda tutmalıyız. Severiz veya sevmeyiz. Açıklayıcı kitaplardaki eleştirel değerlendirmemiz *gerçeğe* göre iken kelimenin tam anlamıyla edebiyat eserlerini eleştirirken temelde onların *güzelliklerini* düşünmeliyiz. Herhangi bir sanat eserinin güzelliği onu tam olarak bildiğimizde bize verdiği hoşnutluk ile ilişkilidir.

O halde tüm bu düsturları şu şekilde yeniden ifadeye dökelim. Sevdiklerinizi ve sevmediklerinizi dillendirmeden önce çalışmanın hakkını vermek için samimi bir gayret gösterdiğinizden emin olmalısınız. Hakkını vermek derken yazarın sizin duygularınız ve hayal gücünüz üzerinde çalışarak sizin için oluşturmaya çalıştığı tecrübeyi yaşamış olmanızı kastediyoruz. Bu şekilde bir romanın *hakkını* pasif bir okuma yaparak (gerçekten de belirttiğimiz gibi bunun için tutkulu bir okuma yapmanız gerekmektedir), bu yolla *anladığınız* felsefi bir kitaptan daha fazla *veremezsiniz*. Hakkını verebilmek için, anlamak için olduğu gibi aktif bir okuma yapmanız gerekir ve bu da genel hatlarıyla kısaca ortaya koyduğumuz analitik okuma eylemlerinin hepsini yerine gatirmek demektir.

Bu tür bir okumayı bitirdikten sonra yargılama yetkinliğine kavuşmuşsunuz demektir. İlk anda vereceğiniz hüküm doğal olarak zevkinize göre olacaktır. Sadece kitabı sevdiğiniz veya sevmediğinizi değil aynı zamanda *neden* böyle olduğunu da söyleyebilecek bir durumdasınızdır. Öne süreceğiniz nedenlerin kuşkusuz kitabın kendisiyle eleştirel bir ilişkisi olacaktır fakat ilk izlenimlerde bu kitaptan çok sizin -tercihleriniz ve önyargılarınız- hakkında olma ih-

timali taşıyacaktır. Böylece, eleştirme işini tamamlamak için buna neden olan şeylere işaret ederek tepkilerinizi nesnelleştirmelisiniz. Sevip sevmediklerinizi ve bunun nedenlerini söylemekten *kitap* hakkında nelerin iyi veya kötü olduğunu ve bunun neden böyle olduğunu söylemeye geçmelisiniz.

Bir kurmaca eseri ya da şiiri okumaktan duyduğunuz hazzın nedenlerini, düşünümsellik içerisinde daha iyi ortaya çıkardıkça, edebi çalışmanın içerisinde saklı olan sanatsal nitelikleri daha yakından tanıyacak bir noktaya gelirsiniz. Böylelikle aşama aşama bir eleştiri standardı geliştirirsiniz. Ve muhtemelen sizin eleştirel değerlendirmelerinizi paylaşan çok sayıda insanın olduğunu görürsünüz. Bu yolla, bizim doğru olduğunu düşündüğümüz, okumayı öğrendikçe edebi zevkin de daha iyi olacağı yönündeki görüşümüzü de ortaya çıkarabilirsiniz.

13

HİKÂYE, OYUN VE ŞİİR OKUMASI İÇİN ÖNERİLER

Bir önceki bölümde ele alınan kurmaca edebiyat okumasına dair paralel kurallar, her tür kurgu esere -ister manzum isterse düzyazı biçimde olsun (epikler de dâhil olmak üzere) roman ve hikâyelere; ister tragedya, komedi veya ikisinin arasında olsun, oyunlara ve uzunluğu ve karmaşıklığı ne olursa olsun lirik şiirlere- uygulanabilecek olan genel nitelikte kurallardır.

Genel nitelikteki tüm bu kuralların, farklı türdeki kurgu edebiyat eserlerine uygulanırken bir biçimde uyarlanması şarttır. Bu bölümde, gerekli olan bu uyarlama hakkında bazı öneriler getirmek istiyoruz. Hikâye, oyun ve lirik şiir okuması konusu üzerinde özellikle durmak ve ayrıca epik şiirlerin ve büyük Yunan tragedyalarının okunmasında ortaya çıkan özel problemler üzerine bazı konulara değinmek istiyoruz.

Ancak bu konulara geçmeden önce aktif ve talepkâr okurun, bir kurmaca edebiyat çalışmasına dair bu soru sorulduğunda herhangi bir kitapla ilgili sormak zorunda olduğu son dört soru hakkında bazı değerlendirmeler yapmakta yarar var.

İlk üç sorunun neler olduğunu hatırlayacaksınızdır: birincisi, Kitabın bütünü ne hakkında?; ikincisi, Ayrıntılarında neler söyleniyor ve bu nasıl yapılıyor?; ve üçüncüsü de, Kitap bütün olarak veya kısmen gerçeği yansıtıyor mu? Bu üç sorunun kurmaca edebiyata uygulanmasını bir önceki bölümde ele almıştık. Birinci soru, bir hikâye, oyun ya da şiir'in bütünü hakkındaki planlamayı betim-

leyebildiğinizde cevaplanmış oluyordu -'planlama' anlamlandırıldığında lirik bir şiir kadar bir hikâyenin de eylem veya hareketlerini geniş şekilde içerir. İkinci soru, değişik karakterlerin oynadıkları rol, içerisinde yer aldıkları anahtar olay ve hadiseleri çıkarım yapıp kendi kelimelerinizle yeniden ifade edebildiğinizde cevaplanmış olur. Ve üçüncü soru da çalışmanın poetik gerçeğine ilişkin temellendirilmiş bir hüküm verebildiğinizde cevaplanmış demektir. Bu olabilir bir hikâye midir? Çalışma, zihninizi ve gönlünüzü tatmin etmekte midir? Çalışmayı güzel buluyor musunuz? Bütün bunlara verdiğiniz cevaplara ilişkin, neden sorusunu cevaplandırabiliyor musunuz?

Dördüncü soru, Bu neye dair?'dir. Açıklayıcı kitaplar örneğinde, bu soruya verilecek cevap, sizin açınızdan bir çeşit eyleme işaret ederdi. Burada 'eylem' her zaman dışarı çıkma ve bir şeyler yapma demek değildir. Bu tür bir eylemin, pratik bir çalışmayla hemfikir kalan -yani, varılması istenen sonla uyuşan- bir okur için bir zorunluluk sayılmasını ve yazarın başvurulabileceğini söylediği araçların kabul edilmesini salık veriyoruz. Açıklayıcı çalışma kuramsal olduğunda bu anlamda eyleme geçme de zorunlu olmamaktadır. Burada salt zihinsel bir eyleme ihtiyaç vardır. Fakat bu tür bir çalışmanın bütün olarak veya kısmen doğruluğuna ikna olmuşsanız o takdirde, onun sonuçlarıyla da uyuşuyor olmalısınız ve eğer bunlar sizin konu üzerindeki görüşlerinizde bazı değişiklikler meydana getiriyorsa o halde az veya çok bu değişikliklere gitmek durumundasınız.

Şimdi kurmaca edebiyat çalışmasında bu dördüncü ve son sorunun oldukça farklı yorumlanması gerektiğinin farkında olmak önemli hale gelmiş demektir. Bir anlamda bu soru, hikâye ve şiir okumasıyla ilgisizdir. Kesin bir biçimde, bir roman, oyun ya da şiiri iyi bir şekilde -yani, analitik olarak- okurken herhangi bir eyleme geçmeniz gerekmemektedir. Analitik okumanın paralel kurallarını bu tür çalışmalara uyguladığınızda ve ilk üç soruyu cevaplandırdı-

ğınızda bir okur olarak bütün sorumluluklarınızdan sıyrılmış olursunuz. 'Kesin bir biçimde' dememizin nedeni, kurgusal çalışmaların sıklıkla okurların çeşitli şekillerde hareket etmelerine neden olduğu açıkça görüldüğündendir. Bir noktanın -bu ister siyasal, ekonomik veya ahlaki bir nokta olsun- açıklığa kavuşmasında bazen bir hikâye, aynı konudaki açıklayıcı bir çalışmadan daha iyidir. George Orwell'ın *Hayvan Çiftliği* ve *1984*'ü, her ikisi de totaliterlik üzerine güçlü hücumlardır. Aldous Huxley'in *Cesur Yeni Dünya*'sı, teknolojik ilerlemenin tiranlığına karşı harika bir hicivdir. Alexander Solzhenitsyn'in *İlk Halka*'sı, Sovyet bürokrasisinin içler acısı gaddarlığını ve insan onurunu eziciliğini aynı konudaki yüzlerce belgeye dayalı çalışma ve raporlardan daha iyi yansıtmaktadır. Bu tür çalışmalar, insanlık tarihi boyunca pek çok kez yasaklanmış ve sansüre uğramıştır ve bunun neden böyle olduğunun altında yatan, çok açıktır. E. B. White'ın bir keresinde dile getirdiği gibi, "Bir despot, özgürlüğü yücelten incelikli yazarlardan korku duymaz -o, onu alaşağı edecek bir espri yapan sarhoş bir şairden korkar."

Buna rağmen hikâye ve şiir okumanın özünde yatan, bu tür pratik sonuçlar elde etme değildir. Kurgu metinler bu türden bir eyleme götürebilir ancak illa böyle yapar diye bir şey yoktur. Bunlar güzel sanatlar içerisinde yer alan etkinliklerdir.

Bir güzel sanat çalışmasının 'güzel (fine)' olmasının nedeni, 'süzülmüş (refined)' veya 'bitmiş (finished)' olmasından değil kendi başına bir sona ulaşılmışlık (*finis*, Latince'de son demektir) barındırmasındandır. Bu tür bir eser, Emerson'un güzelliğe dair söylediği gibi, kendi varoluşsal sebebini kendi içinde barındırır.

Bu nedenledir ki iş, bu son soruyu kurgu edebiyat çalışmalarına uygulamaya geldiğinde bunu dikkatlice yapmanız gerekir. Okuduğunuz bir kitap nedeniyle dışarı çıkıp kendi kendinize bir şeyler yapmaya itildiğiniz hissine kapılıyorsanız, bu okuduğunuz çalışmanın bu duyguyu doğuracak bazı gizli ifadeler barındırıp barındırmadığını sorun.

Şiir tam anlamıyla konuşursa bir ifade alanı değildir, her ne kadar pek çok hikâye ve şiirin içerisinde bir biçimde mündemiç olan ifadeler söz konusuysa da. Bunlar, kendi başlarına var olabilirler. Bu tür eserleri iyi okuyabilmek için tek yapmanız gereken onları yaşamaktır.

Hikâyeleri Nasıl Okumalı?

Hikâye okunmasıyla ilgili vermek istediğimiz ilk tavsiye şudur: hikâyeyi hızlıca ve tam bir içine dâhil olmayla okuyun. İdeal olarak bir hikâyenin bir oturuşta okunması gerekir her ne kadar bu, uzun romanlar söz konusu olduğunda yoğun insanlar için pek mümkün olmasa da. Yine de iyi bir hikâyenin olabildiğince kısa bir süre içerisinde bitirilmesine çalışılarak bu ideale yaklaşılmaya çalışılması gerekir. Değilse, olan biteni unutursunuz, bütünün planı sizden uzaklaşır ve sil baştan başlamanız gerekebilir.

Bazı okurlar, bir romanı gerçekten sevdiklerinde o tadı daha uzun süre duyumsamak için duraklayarak ilerler ve olabildiğince uzun bir sürede bitirmek istemektedirler. Ancak bu durumda olaylar ve karakterler hakkında bilinç dışı bazı duygulara sahip olmanın ötesinde muhtemelen tatminkâr bir okuma yapmış olmayacaklardır. Bu konuya daha sonra yeniden döneceğiz.

Hızlıca okuyun derken, tam bir içine girmeyi kastediyoruz. Daha önce kurgusal bir çalışmanın sizin üzerinize işlemesine izin vermenizin önemine değinmiştik. İçine girmeden de tam olarak bunu kastediyoruz aslında. Karakterlerin gönlünüze ve zihninize girmelerine izin verin; olaylar hakkında eğer inanmadığınız yönler varsa da bunu sonraya bırakın. Bir karakterin bir eylemi neden yaptığını anlamadan hemen reddetmeye kalkışmayın -ancak anladıktan sonra bunu yapacaksanız yapın. Kendi dünyanızdan çıkarak, olabildiğince okuduğunuz dünyada yaşamaya çalışın; böyle yaptığınızda içine girdiğiniz dünya size oldukça açıklayıcı gelecektir. Ve

içine girdiğiniz dünyayı elinizden geldiğince 'yaşadığınızdan' emin olmadıkça o dünyayı bütün halinde yargılamayın.

Bu kuralı izlemeniz, herhangi bir kitapla ilgili sormanız gereken ilk soruyu -Bu, bir bütün olarak neye dair?- cevaplandırmanızı sağlar. Hızlı bir okuma yapmadıkça hikâyenin bütünlüğünü gözden kaçırırısınız. Yoğun bir okuma yapmadıkça, ayrıntıları atlarsınız.

Gözlemleyebildiğimiz gibi bir hikâyenin kavramları, onun karakterleri ve hadiseleridir. Bunlarla yakınlık kurmalı ve parçalarına ayırabilmelisiniz. Fakat burada bir uyarı yapmamız gerekir. Söz gelimi *Savaş ve Barış*'ı ele alırsak, pek çok okur bu büyük romana başladıklarında kendilerine tanıtılan çok sayıdaki karakterlerden, özellikle de bunların çoğunun kendilerine garip gelen isimlerinden bunalır. Çok geçmeden romanda geçen karmaşık ilişkileri ve kimin kim olduğu konusunu parçalarına hiçbir zaman ayıramayacaklarına inanırlar. Bu her büyük roman için geçerlidir ve bu arada, bir roman gerçekten iyi yazılmışsa aynı zamanda büyüktür de.

Pısırık okurlara olan şey her zaman, yeni bir şehre veya semte taşınıldığında, yeni okula veya işe başlandığında ve hatta bir partiye gidildiğinde olan şeyin aynısı değildir. Çünkü bu tür kişiler, içine girdikleri koşullardan hemen sıyrılamazlar; ve bilirler ki çok geçmeden puslu topluluğun içerisinden kimi bireyler seçik hale gelecek tanınmaz yüzleri olan çalışma arkadaşları, öğrenci veya konuklar arasından dostluklar çıkacaktır. Bir partide tanıştığımız herkesin adını hatırlayamayız ancak bir saat konuştuğumuz bir erkeği veya tekrar görüşmek için sözleştiğimiz bir kadını ya da çocuğu bizimkiyle aynı okula giden anneyi illaki anımsarız. Romanda da bu böyledir. Bizden, her karakteri hatırlamamız beklenmemektedir; bunların çoğu sadece asıl karakterlerin yapıp ettiklerini anlamlı hale getirmek için orada olan arka plan kişileridir. Bununla birlikte, *Savaş ve Barış*'ı veya herhangi bir büyük romanı bitirdiğimizde, kimlerin önemli olduğunu biliriz ve bu karakterleri unutmayız. Pierre, Andrew, Natasha, Prenses Mary, Nicholas gibi isim-

ler, Tolstoy'un bu ölümsüz eserini okumamızdan bu yana, aradan geçen onca yıla rağmen hemen aklımıza geliverir.

Hadiselerin çokluğuna rağmen çok geçmeden neyin, hangilerinin önemli olduklarını öğreniriz. Yazarlar genellikle bu anlamda hatırı sayılır bir yardımda bulunurlar; okurun, ana planın anlaşılması için gerekli unsurları gözden kaçırmasını istemezler ve bu yüzden bu yardımı çok çeşitli biçimlerde verirler. Fakat bizim üzerinde durduğumuz konu, ilk başta yaşanan karmaşıklık ve belirgin olmama karşısında kaygıya kapılınmamasıdır. Aslına bakılırsa her şey daha sonra da çok berrak olmayacaktır. Bir hikâye, yaşamın kendisi gibidir; yaşamda olayları meydana geldikleri esnada, en azından bütün netliği içerisinde anlamayı beklemeyiz ancak daha sonra geriye dönüp baktığımızda olanları anlarız. Bu nedenle bir hikâye okuru, olayların ve eylem zincirinin ilişkisini anlamak için hikâyeyi bitirdikten sonra geriye dönüp bakmalıdır.

Bütün bunlar bizi aynı noktaya götürmektedir: bir hikâyeyi iyi bir şekilde okuduğunuzu söyleyebilmek için onu tamamen okumanız gerekmektedir. Bununla birlikte çelişik bir şekilde bir hikâye son sayfasında yaşamın kendisi gibi sonlanır. Yaşam devam etmektedir oysa hikâye sona ermiştir. Oradaki karakterler, dışarıda yaşamamaktadırlar ve onlara ilk sayfadan önce ve son sayfadan sonra ne olduğuna dair hayal gücünüzde canlananlar ancak bir sonraki okurunki kadar iyidir. *Hamlet* için bazı girizgâhlar yazılmıştır ama bu anlamsızdır. *Savaş ve Barış*'ı okuduktan sonra, Pierre ve Natasha'ya ne olduğunu sormamız gerekmez. Shakespeare'in ve Tolstoy'un yaratımlarıyla tatmine ulaşmamızın bir nedeni de zamanla sınırlı oluşlarıdır. Daha fazlasına ihtiyaç duymayız.

Okunan kitapların çok büyük bir kısmını şu veya bu şekilde hikâyeler oluşturur. Okumayan insanlar da hikâyeler dinlerler. Hatta kendimiz için biz de bir takım hikâyeler oluşturabiliriz. Kurgu, insanoğlu için bir gereklilik gibi görünmektedir. Peki, bu neden böyledir?

Kurgunun insani bir gereklilik oluşunun bir nedeni, bunun bilinçte olanlar yanında pek çok bilinçaltı ihtiyacı karşılıyor olmasıdır. Eğer sadece, açıklayıcı kitaplarda olduğu gibi bilinç içerisindeki zihne dokunsaydı bu da önem arz ederdi. Ancak kurgu da önemlidir çünkü bu da bilinçsiz olana dokunmaktadır.

En basit düzeyde, bir takım insanları ötekilerine kıyasla daha fazla severiz veya sevmeyiz ve her zaman bunun neden böyle olduğunu da açıklayamayız. Eğer bir kitapta, bu türden insanlar ödüllendirilir veya cezalandırılırsa bu durumun içerisindeki sanatsal yetkinlikten çok kitap hakkındaki duygularımız daha güçlü bir şekilde açığa çıkabilmektedir.

Örneğin, romandaki bir karakter büyük bir paraya varis olduğunda veya iyi bir talihle yüz yüze geldiğinde genellikle bundan mutlu oluruz. Gerçi bu, ancak o karakteri 'sempatik' bulmamız -yani, bizim onu öyle görmemiz halinde- böyle olur. Bu tür bir durumda kendi kendimize kahramanın paraya konmasından sevindiğimizi söylemek yerine kitabı sevdiğimizi söyleriz.

Belki de hepimiz şu an olduğundan çok daha zengin bir şekilde sevebilmeyi istemekteyiz. Pek çok roman aşk hakkındadır -belki de çoğunluğu- ve içerisindeki âşık olan karakteriyle bizlere mutluluk vermektedir. Onlar özgürdür ancak biz değiliz. Fakat bunu kabul etmeyi istemiyoruz belki de; çünkü bunu kabul etmemiz bilinçli olarak bizim sevgimizin aşk için yetersiz olduğunu hissetmemize sebep olabilecektir.

Ve yine, neredeyse herkes yapısında, bilinçsiz olarak belirli bir sadizm ve mazoşizm barındırır. Bunlar genellikle, bir işgalcinin ya da mağdurun ve hatta her ikisinin aynı anda olduğu romanlarda tatmin edilir. Her bir durumda, neden olduğunu gerçekten bilmeksizin veya bunu tam olarak ifade edememeksizin, basit bir şekilde 'bu kitap türünü' sevdiğimizi söyleme eğilimi gösteririz.

Son olarak, bildiğimiz şekliyle yaşamın adaletsiz olduğunu düşünürüz. Neden iyi insanlar acı çekerler ve kötüler, refah içinde yaşarlar? Bunu bilmeyiz, bilemeyiz fakat bu gerçek, herkeste büyük

bir kaygıya yol açar. Hikâyelerde bu kaotik ve hoş olmayan durum adilleştirilir ve bu da bizim açımızdan son derece tatmin verici bir durumdur.

Hikâyelerde -romanlarda, manzum şiirlerde ve oyunlarda- genellikle adalet vardır. İnsanlar, neyi haketmişlerse onu görürler. Karakterlerine karşı bir çeşit Tanrı gibi olan yazar, onları haket-tiklerine göre cezalandırır veya ödüllendirir. Tatmin edici, iyi bir hikâyede hiç değilse bu, genellikle böyledir. Kötü bir hikâye hakkındaki en rahatsız edici şeylerden biri, onda yer alan insanların herhangi bir neden veya uygunluk olmaksızın cezalandırıldıkları veya ödüllendirildikleri hissi vermeleridir. Büyük hikâye-anlatıcıları, bu tür hatalara düşmezler. O, bizi adaletin -bizim tabirimizle poetik adaletin- tecelli ettiği konusunda ikna eder.

Bu durum, büyük tragedyalar için bile böyledir. Orada, iyi insanların başına çok fena şeyler gelir fakat bütünüyle hak ettiği kadere ulaşamasa da hiç değilse olan biteni anlayan bir kahraman ortaya çıkar. Ve biz de onun anlatıklarını paylaşmak için derin bir arzu duyarız. Eğer bunları önceden bilseydik o takdirde dünyanın bizim için içinde sakladıklarına karşı koyabilirdik. Sherwood Anderson'un bir hikâyesinin başlığı, 'Bunun Neden Böyle Olduğunu Bilmek İstiyorum'dur. Bu, pek çok hikâyeye başlık olabilir esasında. Tragedyalarda kahraman, kuşkusuz çoğu zaman kendi hayatını allak bullak ettikten sonra olan bitenin nedenini anlamaktadır. Bizler ise onun çektiklerine ortak olmaksızın edindiği içgörüleri paylaşabiliriz.

O nedenle kurgu bir eseri eleştirirken bizim kendi bilinçaltımızı tatmin eden kitaplar ile -yani bize, 'neden olduğunu anlamasam da bu kitabı sevdim dedirtenler' ile- neredeyse herkesin bilinç altındaki derin ihtiyaçları tatmin edenleri birbirinden ayrı tutma konusunda dikkatli olmalıyız. Kuşkusuz bu sonuncular, üzerine kuşaklar ve yüzyıllar boyu yaşam kurulanlar, büyük hikâyelerdir. İnsanlık aynı kaldığı sürece bunlar bizi tatmin etmeye, bize ihtiyacımız olan

bir şeyi -adalete ve anlamaya olan inancı, kaygımızı yatıştırmanın çaresini- vermeye devam edecektir. Gerçek dünyanın iyi olduğunu bilmeyiz, bundan emin olamayız. Fakat büyük bir hikâyenin dünyası bir biçimde güzellikler barındırır. Biz de olabildiğince fazla ve uzun olarak o dünyanın içinde yaşamak isteriz.

Epik Şiire Dair bir Not

Batı dünyasının büyük geleneği içerisinde belki de en büyük saygı gösterilen fakat en az okunan kitaplar özellikle Homer'in *İlyada ve Odyssey*'i, Virgil'in *Aened*'i, Dante'nin İlahi Komedyası ve Milton'un *Kaybolan Cennet*'i gibi büyük epik şiirlerdir. Bu çelişki üzerinde biraz durmak gerekir.

Geçtiğimiz 2500 yıl içerisinde başarıyla tamamlanmış çok az sayıda örneği olduğuna bakarak, uzun epik şiirin açıkça, bir insanın yazabileceği en zor şey olduğu sonucuna varabiliriz. Bu sadece deneyerek olabilecek bir şey değildir; yüzlerce epik şiirin yazımına başlanmış ve bunlardan bazıları -örnek olarak Wordsworth'un *Prelude*'ü ve Byron'un *Don Juan*'ı gibi- gerçek anlamda bir sona erdirilmeksizin çok büyük ölçülere ulaşmıştır. Dolayısıyla asıl önemli olan, bu tarza uygun bir şiir oluşturmak ve tamama erdirmektir. Bundan daha büyük bir iş ise az önce bahsettiğimiz beş niteliğe sahip bir çalışma ortaya koymaktır. Fakat bu tür eserlerin okunması kuşkusuz pek kolay değildir.

Bunun tek nedeni sadece manzum tarzda yazılmış olmaları değildir. *Kaybolan Cennet* hariç olmak üzere hepsi için elimizde düzyazıya çevrilmiş açıklamaları bulunmaktadır. Buradaki zorluk daha ziyade bunların çok boyutlu oluşlarında, ele aldıkları konulara olan yaklaşımlarında yatmaktadır. Bu büyük epik eserlerin hepsi de okurdan muazzam bir talepte bulunmaktadır -dikkat göstermeyi, içine girmeyi ve hayal gücünü işletmeyi istemektedir. Bunları okumak için gereken çaba gerçekten de çok büyüktür.

Çoğumuz bu çabayı göstermediğimizde kaybettiklerimizden duyduğumuz ıstırabın farkında değilizdir. Bu tür epikleri iyi bir şekilde okumaktan -analitik bir okuma yapmaktan- elde edilecek kazanımlar en azından diğer türdeki kitaplardan, hiç şüphesiz diğer türdeki kurgu çalışmalardan, edinilen kadar büyük olacaktır. Buna karşın ne yazık ki bu kazanımlar, bu kitaplar üzerinde iyi bir iş çıkaramayan okurlar tarafından elde edilebilir değildir.

Bu beş büyük epik şiiri okurken parmağınızı ya da bir işaretleyici kullanacağınızı ve hepsine hakkını vereceğinizi umuyoruz. Bunu yaptığınız takdirde hayal kırıklığı yaşamayacağınızdan eminiz. Ve daha yüksek bir tatmin hissine ulaşacağınızdan da. Homer, Virgil, Dante ve Milton -bunlar her yazarın değilse bile her iyi şairin okuduğu isimlerdir. Bu eserler, İncil'in yanı sıra, her ciddi okuma programının omurgasını oluştururlar.

Oyunları Nasıl Okumalı?

Oyun, bir kurgu eserdir, bir hikâyedir ve olabildiği ölçüde de bir hikâye gibi okunmalıdır. Muhtemelen okur, oyunlarda romanlarda bolca bulunan betimlemelere sahip olmayacağından, arka planı, karakterlerin yaşadığı ve eylemlerde bulundukları dünyayı canlandırırken çok daha aktif olmak durumundadır. Fakat, problemler temelde benzerdir.

Bununla birlikte, önemli bir fark vardır. Bir oyunu okuduğunuzda, okuduğunuz şey, *tamamlanmış* bir eser değildir. Bir oyunun tamamlanmış hali (ki yazarın kavramanızı istediği budur), ancak sahneye konduktan sonra anlaşılabilir. Tıpkı bir müzik eserinin duyulması gerektiği gibi bir oyun da onu okurken fiziksel boyutundan eksiktir. Bu boyutu okurun tamamlaması gerekir.

Bunu yapmanın da yegâne yolu, onu sahneleniyormuş gibi zihinde canlandırmaktır. Bu nedenle, bir defa oyunun ne hakkında olduğunu bir bütün olarak, ayrıntılarıyla keşfettikten sonra oyunu

yönetmeye çalışın. Yarım düzine usta oyuncunun sizin yönlendirmelerinizi beklediğini hayal edin. Onlara metni nasıl ifade etmeleri ve hangi sahneyi nasıl oynamaları gerektiğini anlatın. Hangi kelimelerin neden önem arz ettiğini ve çalışmanın doruğa ulaştığı yerin asıl vurgulanması gerektiğini açıklayın. Bunu yaptığınızda çok eğlenecek ve okuduğunuz oyun hakkında çok şey öğreneceksiniz.

Bir örnekle ne demek istediğimizi gösterelim. *Hamlet*'in II. Bölüm, Sahne II'de, Polonius kral ve kraliçeye, Hamlet'in, daha önce prensin ilgisini geri çeviren Ophelia'ya olan aşkı nedeniyle delirdiğini ilan eder. Kral ve kraliçenin bundan kuşku duyması üzerine Polonius krala gizlice bir yere saklanmasını ve Hamlet'le arasında geçecek olan bir konuşmaya kulak misafiri olmasını önerir. Bu öneri II. Bölüm, Sahne II'de, 160-170 satırlarında gerçekleşir; hemen sonrasında Hamlet'in girdiği görülür. Onun Polonius ile olan konuşmaları, anlaşılmazdır; Polonius, "bu belki delilik ama bu işin yolu da burada saklı!" der. Biraz sonra, II. Bölüm'ün başında Hamlet girer ve meşhur kendi kendine konuşmasını yapar, şöyle başlar 'olmak ya da olmamak' ve bunun arkasından Ophelia'nın ateşli bir bakışıyla bölünür. Ona oldukça makul bir şekilde konuşurken bir anda ağlamaya başlar: "ha, ha! Gerçekten ağlıyor musun?" (III,i, 103.satır). Şimdi soru, Hamlet'in daha öncesinde Polonius ve kralın gizlice uygulamaya koyacakları plan hakkında yaptıkları konuşmaya kulak misafiri olup olmadığıdır? Ve bunu duyduysa belki bir de Polonius'un ona, "kız kardeşimi ona kaptırmak üzereyim" dediğini de duymuş olabilir mi? Eğer öyleyse Hamlet'in, Polonius ve Ophelia'nın her ikisiyle olan konuşmaları duyduysa bu tek bir anlama gelecektir; yok eğer bu tertibi duymadıysa başka anlamlara. Shakespeare sahnede ayrıca yönlendirme için bir alan bırakmamıştır; okurun (veya yönetmenin) buna kendi başına karar vermesi gerekir. Bu anlamda sizin de kendi kararınız oyunun anlaşılmasında merkezi bir yer tutar.

Shakespeare'in oyunlarının pek çoğu, okur nezdinde böylesi bir çabayı gerektirir. Bizim üzerinde durduğumuz nokta, bir oyun

ondan görmeyi umduğumuz şeyleri ne kadar açıklıkla anlatırsa anlatsın bunu yapmamızın her zaman için arzu edilen olduğudur. (Oyunu oluşturan kelimeler daha öncesinde yazıldığından neler duyacağımızı sorgulayamayız.) Muhtemelen bu şekilde sahneliyormuş gibi zihninizde canlandırmadıkça bir oyunu gerçek anlamda hakkıyla okumuş olmamışsınız demektir. En iyi haliyle ancak kısmi bir okuma yapmış olursunuz.

Daha önce bir oyun yazarının okurla bir romancının yapabildiği ve sıklıkla da yaptığı gibi direkt olarak konuşamayacağı kuralının ilginç istisnaları olduğunu belirtmiştik. (Fielding, *Tom Jones*'ta, büyük bir romanda okuru doğrudan doğruya işin içine dâhil etmenin bir örneğini verir.) Bu istisnaların ikisi neredeyse 2500 yıldır birbirinden ayrı tutulmaktadır. Yunan güldürü oyun yazarı Atistophanes, sadece, Eski Güldürü olarak varlığını sürdürecek olan türün örneklerini vermiştir. Aristophanesçe bir oyunda zaman zaman ve her zaman için en az bir kere bile olsa önde gelen aktör, karakterinden sıyrılmakta, belki izleyicilere doğru yönelerek dramanın içerisindeki konuyla hiç ilgisi olmayan siyasal bir konuşma yapmaktadır. Bu konuşmaların, yazarın kendi duygularını yansıttığı yönünde bir algı vardır. Bu, bugün de ara ara olan bir durumdur -bundan daha yararlı sanatsal bir aracın elden kaçırıldığı hiç olmamıştı- fakat muhtemelen Aristophanes'in yaptığı kadar etkili olmamaktadır.

Diğer örnek, oyunlarının sadece oynanmasını değil aynı zamanda okunmasını da uman Shaw'a ait. Yazdıklarının hepsini bastırmış ve bunları sahnelenmeden önce okurla buluşturarak, eserlerine yazdığı uzun önsözlerle okurlarına oyunlarının nasıl anlaşılmaları gerektiği konusunda açıklamalar yapmıştır. (Ayrıca basılı nüshalarında oldukça kuşatıcı sahne yönlendirmelerine yer vermiştir.) Shaw'un bir oyununu, onun oyun için yazdığı önsözü okumadan anlamaya çalışmak bu konudaki önemli bir yardımcıya bilerek yüz çevirmektir. Tekrar etmek gerekirse, diğer modern

oyun yazarları bu aracı kullanmakta Shaw'ı taklit etmişler fakat hiçbir zaman onun kadar etkili olamamışlardır.

Bir diğer tavsiyecik de belki özellikle Shakespeare okumaları için verilebilir. Daha önce, bütünü hakkında bir duyguya ulaşmak için oyunların mümkün olabildiğince, bir oturuşta okunmasının önemini belirtmiştik. Fakat oyunlar çoğunlukla manzum olduklarından ve manzum eserler de dil içerisinde uzun yıllarda meydana gelen değişikliklere bağlı az veya çok bir kapalılık barındırdığından, kafa karıştırıcı bir pasajın sesli okunması, genellikle arzu edilen bir durumdur. Tıpkı bir dinleyici kitlesi sizi dinliyormuş gibi yavaş yavaş ve 'ifadelendirerek' -yani, okurken aynı zamanda kelimeleri anlamlı kılmaya çalışarak- okuyun. Bu basit araç, pek çok zorluğu ortadan kaldıracaktır. Ancak bunu yapmanıza rağmen sonuç alamadınızsa sözlüklere veya başkaca notlara müracaat etmelisiniz.

Tragedya Üzerine Bir Not

Çoğunluk oyunlar, okunmaya değer değildir. Böyle düşünmemizin nedeni bu oyunların eksik olmalarıdır. Yani ancak sahnelendiklerinde anlamlı olmaktadırlar -salt okunduklarında eksik kalırlar. Pek çok büyük inceleme çalışması, büyük roman, hikâye ve lirik şiir sayılabilir ancak sadece birkaç tane büyük oyun gösterilebilir. Bununla birlikte, bu az sayıdaki oyun -Aeschylus'un, Sophocles'in ve Euripedes'in tragedyaları, Shakespeare'in oyunları, Molière'in güldürüleri ve birkaç modern dönemdeki çalışma örnekleri-, insanoğlunun kelimelerle ifade ettiği gelmiş geçmiş en derin ve en zengin içgörüleri içermesi bakımından gerçekten çok büyüktürler.

Bunlar arasında Yunan tragedyası başlangıç okurları için belki de en çetin cevizi oluşturmaktadır. Bunun bir nedeni, antik dünyada aynı anda üç tragedyanın, genellikle aynı konuyu ele alan üç ayrı örneğin sergilenmiş ancak bir oyun hariç (Aeschylus'un *Oresteia*'sı), sadece tekil oyunların (veya sahnelerin) varlığını devam ettirmiş

olmasıdır. Bir başka neden, Yunan yönetmenlerin bunu nasıl yaptıkları hakkında neredeyse hiçbir şey bilmediğimiz için oyunları mental olarak sahnelemenin de neredeyse imkânsız olmasıdır. Ve hâlâ bir başka neden de oyunların çoğunlukla izleyicilerin çok iyi bildikleri fakat bizim ancak oyundan öğrendiğimiz hikâyelere dayanıyor olmasıdır. Odipus'un hikâyesini, George Washington'un, Cherry Tree'nin hikâyelerini bilmek ve dolayısıyla Sophocles'in başyapıtını bilindik bir öykünün yorumlanması olarak görmek başka bir şey, Oedipus Rex'i, ilk hikâye olarak görüp, buradan hareketle arka planı oluşturan aşina olunan öyküyü hayal etmek oldukça başka bir şeydir.

Ancak yine de oyunlar o kadar güçlüdür ki, bu ve başkaca engellere rağmen bize etki etmeye devam ederler. Bunları, sadece henüz onu yaşarken yaşam hakkında bize pek çoy şey anlatabilecekleri için değil aynı zamanda çok daha sonra yazılan pek çok başka oyuna -örnek olarak, Racine ve O'Neill'inkiler gibi- bir tür edebi çerçeve oluşturdukları için de hakkını vererek okumak oldukça önemlidir.

Hatırlanacak ilk şey, tragedyanın özünde zamanın olduğu veya daha ziyade bunun eksik kaldığıdır. Yeterince zaman olmasına rağmen bu konuyu çözüme kavuşturmayan bir Yunan trajedayasıyla ilgili herhangi bir problem yoktur ancak hiçbir zaman yeterli zaman söz konusu değildir. Kararlar ve tercihler bir anda yapılmakta, sonuçlar üzerinde yeterince durmak ve düşünmek için yeterli zaman olmamakta ve trajik kahramanlar da yanılabilir olduklarından -özellikle böyle olduklarından belki de- yanlış kararlar almaktadırlar. Şu anda bakınca, yapılması gerekenin ne olduğunu görmek kolaydır ancak bunu o zaman görebilir miydik ki? Bir Yunan tragedyası okurken sürekli olarak kendinize sormanız gereken soru budur.

İkinci tavsiyecik de bu. Yunan oyunlarının sahnelenmesiyle igili bildiğimiz bir şey tragedya aktörlerinin, kendilerini yerden birkaç santim yukarı kaldıran sandalet-botlar giydikleridir. (Ayrıca

maskeler de kulanmışlardır). Fakat şarkıcılar zaman zaman maske takmalarına karşın sandalet-botlar giymemişlerdir. Bir tarafta tragedyanın baş oyuncuları ile diğer tarafta koroya mensup şarkıcılar arasındaki kıyaslama bu nedenle hayli önemlidir. Bu bakımdan, korodan bir şarkıcının sözlerini okuduğunuzda, bunu her zaman kendi boyunuzda kimselerin söyledikleri olarak; ama bir baş oyuncunun ağzından çıkanlarıysa sadece görünüşte değil gerçek anlamda yaşamdan daha büyük oluşuyla, bir devin sözleri olarak hayal etmelisiniz.

Lirik Şiiri Nasıl Okumalı?

Şiirin en basit tanımı (bu bölüm başlığının ima ettiği şekliyle belli ölçüde sınırlı anlamıyla), şairlerin yazdıkları şeylerdir. Bu yeterince açık bir tanım olarak gözükmektedir ve bu tanımlamaya karşı çıkanlar olmuştur. Onlara göre şiir, bir tür, kelimelere dökülerek ifade bulan kişiliğin kendiliğinden taşmasıdır ancak aynı zamanda fiziksel bir biçim veya şöyle veya böyle bir müzikal ses veya salt bir duygu olarak da biçim bulabilir. Elbette bunda söylenmek istenen bir şeyler vardır ve şiirler, her zaman bunu içermişlerdir. Oldukça eski bir görüş olarak şairin, şiirlerini ortaya çıkarmak için kendi içsel derinliğine daldığı, onun kökenlerinin zihinde veya ruhta gerçekleşen gizemli bir 'yaratım' olduğu dile getirilir. Kavramın bu anlamıyla şiir, bir tür münzevilikle gelişen duyarlılığa sahip olunduğu sürece herkesçe her zaman üretilebilir demektir. Fakat her ne kadar bu tür bir tanımlamada işin özüne dair belirli bir gerçeklik payı olduğunu kabul etsek de bu yoldan gidersek daraltıcı bir yere varırız. Şiirsel dürtü ne olursa olsun, bizim için şiir, her şeyden önce kelimelerden ve dahası, iyi kötü düzenli bir şekilde düzenlenmiş ve disipline edilmiş kelimelerden oluşur.

Kavrama dair benzer şekilde belirli başka gerçeklikler taşıyan diğer tanımlamalar şiirin (tekrar belirtmek gerekirse lirik şiirin),

eyleme götürmedikçe veya eylemi canlandırmadıkça (genellikle devrimsel nitelikte) veya belirli bir ritim içinde yazılmış olmadıkça veya 'poetik ifadelendirme' denilen özel bir dil kullanmadıkça gerçek anlamda şiir olmadığını dile getirmektedirler. Bu cümlede bilerek bazı modern ve oldukça eski anlayışları birbiriyle karıştırdık. Bunu yapmaktaki amacımız, bu tanımlamaların tamamının ve belki daha sonra bahsedeceğimiz bir düzine daha benzerinin, tıpkı bir önceki bölümde ele aldığımızın fazla geniş kapsamlı (bize göre tabii ki) olması gibi fazla daraltıcı olduğunu göstermektir.

Bu türden çok geniş ve çok dar tanımlamaların arasında konu hakkında belirli bir anlayışa sahip insanların şiir olarak kabul edecekleri temel bir öz yatmaktadır. Eğer bu temel özün neden oluştuğunu somut olarak ifade etmeye kalkarsak muhtemelen sıkıntı yaşarız, o nedenle bunu yapmayacağız. Yine de ne demek istediğimizi anladığınızdan eminiz. Onda dokuz veya belki de yüzde doksan dokuz oranda X'in şiir olduğu ve Y'nin olmadığı konusunda bizimle aynı görüşte olacağınızdan eminiz. Ve bu kadarı, takibeden sayfalarda vermek istediklerimiz için yeterli temeli oluşturmaktadır.

Pek çok insan, lirik bir şiir -özellikle de modern bir şiir- okuyamayacağına inanır. Bu kişiler bunun genellikle zor, muğlâk, karmaşık ve aşırı bir dikkat gerektiren, çok fazla kafa yormayı isteyen ve buna değmez bir şey olduğunu düşünürler. Bu konuda iki şey söyleyeceğiz. Birincisi, modern bir örneği olsa bile lirik şiirin okunması, doğru şekilde yaptığınız takdirde her zaman sandığınız kadar zorlayıcı değildir. İkincisi, harcadığınız çaba ne kadarsa şiir de buna değer bir içeriğe sahip olduğunu gösterecektir.

Bir şiir üzerinde çalışmayın demek istemiyoruz. İyi bir şiirin üzerinde çalışılır; yeniden okumaya tabi tutulur ve yaşamın geri kalan kısmında tekrar be tekrar üzerinde düşünülür. Onun içerisinde yeni şeyler, yeni hoşluklar, tatminler ve ayrıca kendiniz ve dünya hakkında yeni fikirler bulmaya sürekli olarak devam edersiniz. Söylemek istediğimiz şey, bir şiirle onun üzerinde çalışacak ka-

dar yakınlık kurabilecek bir ilişkiye geçmenin zannettiğiniz kadar zor olmadığıdır.

Lirik bir şiir okurken takip edilecek ilk kural, anlayıp anlamadığınıza bakmaksızın, başından sonuna kadar durmaksızın okumaktır. Bu pek çok farklı türdeki kitap okuması için önerdiğimiz aynı kuraldır fakat bu kural bir şiir için, felsefi veya bilimsel bir düzyazıdan ve hatta bir roman ya da oyundan çok daha büyük bir öneme sahiptir.

Gerçekte pek çok insanın şiir okurken, özellikle de zorlu modern örnekleriyle uğraşırken yaşadığı zorluk, okumayla ilgili bu birinci kuralın farkında olmamalarından kaynaklanmaktadır. T.S. Eliot'un veya Dylan Thomas'ın veya bazı başkaca 'gizemli' modernlerin bir şiiriyle karşılaştıklarında, işe belirli bir arzuyla dalmakta ancak ilk birkaç satır veya dörtlükten sonra, kısa sürede yılgınlığa kapılmaktadırlar. Okuduklarını tek okumada ve bütünlüğü içerisinde anlamamakta ve bunun böyle olmaması gerektiğini düşünmektedirler. Kelimelerle kafaları karışmakta, sentaksın karmaşık girdabında yol bulmaya çalışmakta ve çok geçmeden bundan vazgeçerek modern şiirin kendileri için fazla zorlu olduğu gibi bir sonuca varmaktadırlar.

Zor olanlar sadece modern lirik şiirler değildir. Her dildeki pek çok en iyi şiir de oldukça karmaşıktır ve kendine ait bir dil ve düşünce evrenine sahiptir. Onun yanı sıra, çok basit görünen pek çok şiir de yüzeyinin altında yoğun bir karmaşıklık barındırmaktadır.

Fakat her iyi lirik şiirin bir bütünlüğü vardır. Tamamını, bir seferde okumadan ondaki bütünlüğü yakalayamayız. Tesadüfi olabilecekler hariç olmak üzere, onlardaki temel duyguyu veya onun altında yatan yaşanmışlığı keşfedemeyiz. Daha özelde, bir şiirin özü asla ilk satırında ve hatta ilk dörtlüğünde yer almaz. Ayrı ayrı parçalarında değil ancak bütününden çıkarılır.

Lirik bir şiir okumanın ikinci kuralı da şudur: şiiri ikinci bir kez ama bu kez *sesli olarak* okuyun. Bunu daha önce Shakespeare'in-

ki gibi poetik dramalarla ilgili olarak da belirtmiştik. Ancak orada bunun yapılması yararlıydı buradaysa olmazsa olmaz. Bu tür bir şiiri sesli okurken, kelimeleri konuşurken yaptığınız seslendirme işinin, sizi onun anlamını daha iyi anlamaya zorlayıcı olduğunu görürsünüz. Konuşurken bir satırı veya bir ifadeyi yanlış anlamanız o kadar kolay değildir. Kulaklarınız, gözünüzün kaçıracağı yanlış bir vurgulamayı hemen algılar. Ve eğer varsa, şiirin ritmi ve kafiyesi, gerekli olan yerlere vurgu yapmanızı sağlayarak anlamanıza yardım eder. Son olarak, bunları yaptığınızda olması gerektiği gibi kendinizi şiire açarsınız ve onun sizde yaşamasını sağlamış olursunuz.

Lirik şiirleri okurken bu ilk iki değerlendirme, diğer her şeyden daha önemlidir. Şiir okuyamayacağını düşünen okurların bu kurallara uydukları takdirde fazlaca bir sıkıntıyla karşılaşmayacaklarına inanıyoruz. Şiiri bir kere bütünlüğü içerisinde kavradığınızda, bu kavrayış belirsizlikler içerse dahi onun hakkında sorular sormaya başlayabilirsiniz. Ve açıklayıcı/inceleyici çalışmalarda olduğu gibi anlamanın sırrı da bunda gizlidir.

Açıklayıcı çalışmalara dair sorduğunuz sorular gramatik ve mantıksaldır. Lirik eserlere dair sorduğunuz sorular ise sentaksa ilişkin olabilse de genellikle retoriğe dairdir. Bir şiirin kavramlarında buluşamayabilirsiniz ancak anahtar kelimelerini keşfetmeniz gerekir. Bunları ilk etapta gramatik değil retorik bir çıkarımla keşfedersiniz. Neden şiirde belirli kelimeler öne çıkar ve hemen gözünüze çarpar? Bunun nedeni, ritmin onları ortaya çıkarması mıdır? Veya kafiyenin? Veya bu kelimeler tekrar edildiği için midir? Birkaç dörtlük aynı fikirler etrafında mı dönmektedir; eğer öyleyse, bu fikirler herhangi bir ardıllık oluşturmakta mıdır? Bu türden keşfedebileceğiniz her şey anlamanıza etki edecektir.

Çoğunluk iyi lirik çalışmalarda, belirli bir çatışma vardır. Bazen, iki hasmın -bireysel insanlar, imgeler veya düşüncelerin- adı verilir ve sonra, onlar arasındaki çatışma betimlenir. Böyle oldu-

ğunda bunları keşfetmek kolaydır. Fakat çoğu zaman çatışma, açıktan ifade edilmeyerek sadece sezdirilir. Örneğin, çok sayıdaki -belki büyük çoğunlukla- iyi lirik şiir, aşk ve zaman, yaşamla ölüm veya güzellik, geçici şeyler ve ölümsüzlüğe ulaşma arasındaki çatışmalara dairdir. Fakat bu kelimeler şiirde hiçbir şekilde kullanılmayabilmektedir.

Shakespeare'in sonelerinin neredeyse tamamının onun 'zamanı yemek' olarak adlandırdığı tahribat hakkında olduğu söylenmiştir. Bunların bir kısmı kendisi bizatihi açık açık bu konudan pek çok kez bahsettiği için net olarak anlaşılmaktadır.

Zamanın avucunda silinip gittiğim görüldüğünde,
Devri geçmiş bir gururla, yaşadıklarım gömülmüş olacak

diye yazar 64üncü sonesinde ve zamanın, insanoğlunun dileklerine karşı kazandığı zaferleri bir bir sıralayarak bu gerçeği kanıtlar. Sonrasında şöyle der:

Mahvolmuş birinden öğrendiğim şey,
Zamanın bir gün gelip, bütün aşkımı alıp götüreceğidir.

Bu sonenin ne hakkında olduğu konusunda herhangi bir soru işareti yok. Benzer şekilde meşhur 116. sonede de şu şatırlar yer alır:

Pembe yanaklarına ve dudaklarına rağmen, aşk, zamanın maskarası değildir
O dönüp gelen anda devri geldiğinde;
Aşk, kısa saatlerde ve haftalarda değişmez,
Fakat kaderin kıyısındayken bile olduğu gibi kalmaz.

Ne var ki neredeyse aynı derecede meşhur 138. sonesi şu satırlarla başlar:

Ne zaman ki aşkım gerçek olduğuna yemin etse
Yalan söylediğini bilmeme rağmen ona inanırım,

Bu cümle de yine aşk ve zaman arasındaki çatışmaya dairdir; her ne kadar bu şiirin herhangi bir yerinde 'zaman' kelimesi geçmese de.

Bunu görmek çok zor değildir. Aynı şekilde, Marvell'in coşkuyla karşılanan lirik şiiri 'Cilveli Metresine'sinin de daha baştan ne hakkında olduğunu ele veren şu satırlarla başladığından, aynı konu üzerinde olduğunu anlamak zor değildir:

Dünyayla ve zamanla sınırlı olsak da,
Bu cilveler bayan, bir değil.

Dünyada bütünüyle zamana sahip olamadığımız için Marvell şöyle der:

...her zaman kulağıma çalınır
Zaman kanatlı bir uçan arabadır, aceleyle yanımızdan geçen,
Ve bizim yalanlarımızın ötesinde
Büyük ölümsüzlüğün çöllerinde.

Bu nedenle metresine yalvarır,

Gel, neyimiz varsa hepsini atalım gitsin,
Bütün tatlılığımızı koyup bir torbaya,
Ve hoşumuza giden ne varsa acı da olsa
Fırlatalım yaşamın demir kapısından, bitsin.
Ve sonra, kendi güneşimizi yapamasak da,
Hâlâ ona koşacak kadar ayaktayız ya.

Belki aynı şeyleri görmek biraz daha zor olsa da Archibald MacLeish'in 'You, Andrew Marvell'i de tamamen aynı anlamdadır. Şiir şöyle başlar:

Ve burada yüzünü çevirip güneşin ardına,
Ve yeryüzünden yüksek ufuklara

Her zaman neşelendiğimizi hissederek
Her zaman gelen gecenin koynunda

Bunları söylerken MacLeish bizden bir öğle vakti güneşe karşı -fakat aynı ölçüde de onun parlaklığı ve ılıklığının içinde, 'akşamın üşüten karanlığının' da farkında olarak- uzandığımızı hayal etmemizi ister. O, batmakta olan güneşin İran'a, Bağdat'a yayılan gölgesini hayal eder...'Lübnan'ın ve Girit'in gözden kaybolduğunu' düşler 've İspanya ve kıyılar/Afrika'nın kızgın kumları gözden uzaklaşır' ve...'şimdi artık denizin üzerine yayılmış olan ışık' da kaybolmaktadır. Şöyle bitirir:

Ve şimdi, güneşten çevirerek yüzümüzü,
Hissetmek için ne kadar kısa ve gizemli olduğunu,
Gelen gecenin gölgelerinin...

Bu şiirde 'zaman' kelimesi kullanılmamaktadır, ne de aşktan dem vurulmaktadır. Ancak yine de başlık Marvell'in bu lirik çalışmasının, temasıyla birlikte 'dünyaya ve zamana dair' olduğunu ve dolayısıyla da şiirle başlığını bir arada düşündüğümüzde aşk ve (veya yaşamla) zaman arasında, üzerinde durduğumuz diğer şiirlerde yer alan aynı konuya, aynı çatışmaya başvurmakta olduğunu görürüz.

Lirik şiirleri okuma konusunda son bir tavsiyecik daha. Genel olarak bu tür çalışmaları okuyanlar, gerçekte olması gerekenden çok daha fazla olarak yazarları ve onların yaşadıkları dönem hakkında bilgi sahibi olmalıdırlar. İncelemelere, eleştirilere ve biyografilere fazla bir bağlılık göstermemiz kendi okuma becerimize yeterince güvenmememizden kaynaklanabilmektedir. Eğer üzerinde yeterince çalışılırsa herkes her şiiri okuyabilir. Bir yazarın yaşamı ve zamanı hakkında keşfedeceğiniz herhangi bir şey, geçerli ve yararlıdır. Fakat bir şiirin bağlamı hakkında edineceğiniz çok geniş

bir bilgi bile o şiirin anlaşılması için yetmez. Anlaşılması için okunması gerekir -tekrar be tekrar. Büyük bir lirik şiiri okumak, yaşam boyu yapılması gereken bir iştir -elbette tüm yaşama yayılması gerektiği anlamında değil, daha ziyade büyük bir şiirin, dönüp dönüp okunmaya değer olması anlamında. Ve bir şiiri okuduktan sonra geçen zamanlarda sandığımızdan çok fazla şey öğrenmiş oluruz.

14

TARİH KİTAPLARINI NASIL OKUMALI?

'Tarih' de 'şiir' gibi, pek çok anlama gelen bir kelimedir. Bu bölümün sizler için yararlı olabilmesi için ilk önce bu kelime üzerinde kavramsal bir uzlaşma sağlamak -yani, onu nasıl kullandığımızı açıklamak- istiyoruz.

Her şeyden önce, bir gerçeklik olarak tarih ile gerçekliklerin yazılı kayıtları olarak tarih arasında bir fark vardır. Burada elbette ki bizim kastettiğimiz 'okuma' anlamıyla gerçeklikleri okuyamayacağımızdan, kavramı ikinci anlamıyla kullanıyoruz. Ancak, tarihsel diye adlandırılan pek çok yazılı kayıt türü vardır. Belirli bir olaya veya döneme ilişkin belgelerden oluşan bir koleksiyon onun tarihi olarak adlandırılabilir. Bir kişiyle yapılan sözlü bir görüşmenin çözümü veya bu tür çözümlerden oluşan bir koleksiyon, benzer şekilde o kişinin katıldığı bir olayın tarihi olarak görülebilir. Kişisel bir günlük veya mektuplar gibi tamamen farklı niyetlerle oluşturulmuş belgeler, o dönemin tarihi olarak yorumlanabilir. Bu kelime, bir zaman dönemine ait olan neredeyse her türden yazılı belge veya okurun ilgi duyduğu bir olayın bağlamı için kullanılabilir ve gerçekten de kullanılmıştır.

Bizim 'tarih' kelimesini kullandığımız anlam, bunların herhangi birinden daha dar ve daha geniştir. Daha dardır çünkü biz kendimizi, geçmişte yaşanan bir döneme, olaya veya olaylar dizisine dair az veya çok biçimsel bir tarzda yansıtılan temelde aktarımcı anlatılarla sınırlı tutmak istedik. Bu, kavramın geleneksel kullanım biçimidir ve bunun için bir savunma gerektiğini de sanmıyoruz doğrusu. Bu-

rada da yine tıpkı lirik şiiri kelimenin gündelik kullanım anlamıyla tanımlamamızda olduğu gibi kavramın gündelik dildeki anlamına bağlı kalmak istiyoruz.

Fakat bizim verdiğimiz anlam aynı zamanda kavramın bugün geçerliliği olan pek çok tanımlamadan daha geniştir de. Her ne kadar bunda bütün tarihçiler bizimle aynı fikirde olmasalar da biz, tarihin özünde, bu kelimenin 'hikâye etme' anlamında barınan aktarım olduğunu düşünüyoruz -bu anlamda İngilizce'deki 'history'nin son beş harfinin oluşturduğu 'story' oldukça manidardır. Belgelerden oluşan bir koleksiyon bile, *koleksiyon halinde*, bir hikâye anlatmaktadır. Ancak bu hikâye her zaman aşikâr olmayabilir -yani, tarihçi elindeki belgeleri 'anlamlı' bir düzen içerisinde düzenlememeye çalışmış olabilir. Ancak düzenli olsa da olmasa da içerisinde zımnen bir hikâye yer alır. Değilse o koleksiyona zamanının tarihini yansıtır, diyemeyiz.

Bununla birlikte, bütün tarihçilerin, tarihin ne olduğuna dair bu görüşümüzde bizimle aynı fikirde olup olmamaları o kadar da önemli değildir esasında. Çünkü bizim burada ele aldığımız tarihsel metinlerin büyük bir kısmı bahsettiğimiz türdedir ve bunlardan hiç değilse bazılarını okumanız gerekecektir. Bunu yaparken size yardımcı olacağız.

Tarihsel Gerçekliklerin Elle Tutulamazlığı

Belki, bir jüri üyesi olarak, bir otomobil kazası gibi bir konudaki tanıklığı anlatan yalın bir ifade dinlemişsinizdir. Veya ağır cezalık bir konuda da jürilik yapmış ve bir kişinin ötekini öldüren olup olmadığına karar vermek gibi bir durumda kalmış olabilirsiniz. Eğer bunlardan birini yaptıysanız, tek bir olay için bile olsa gerçekten o olaya tanık olmuş kişilerin anlattıklarından hareketle geçmişi yeniden inşa etmenin ne denli zor olduğunu bilirsiniz.

Bir mahkeme, nispeten yakın zamanlarda meydana gelmiş olan

ve henüz yaşayan tanıklara sahip olaylarla ilgilenir. Buna ilaveten, inandırıcı delillerden oluşan kurallar vardır. Bir tanık, bir varsayımda bulunamaz, tahmin yapamaz, faraziye ortaya atamaz veya öngörü (bazı, çok iyi kontrol edilerek yapılanlar hariç olarak) geliştiremez. Ve elbette, söylediklerinin yalan olduğu düşünülmez.

Elinizdeki dikkatlice elde edilmiş bütün delillere ve onun da ötesinde yaptığınız çapraz-kontrole rağmen bir jüri üyesi olarak gerçekten ne *olduğundan* kesin olarak emin olabilir misiniz?

Hukuk, sizin bundan kesinlikle emin olamayacağınız varsayımına dayanır. Bir jüri üyesinin kafasında her zaman bazı şüphelerin kalacağını varsayar. Bir uygulama meselesi olarak, davaların bir şekilde karara bağlanması amacıyla bu şüphenin hükmünüz üzerinde belirleyici olmayacak, 'makul' bir düzeyde olması gerektiğini söyler. Diğer bir deyişle, var olan şüphe, vicdanınızı rahatsız edecek düzeyde olmamalıdır.

Bir tarihçi, büyük çoğunluğu uzun zaman önce olmuş olan olaylarla ilgilenir. Genellikle olayın bütün tanıkları ölmüştür. Onların verecekleri deliller bir mahkeme salonunda okunmaz -yani, inandırıcı ve dikkatlice uygulanan kurallarla ulaşılmaz. Bu tanıklar çoğu kez tahminde bulunur, varsayım kurar, öngörü geliştirir, zanlarını belirtir ve öyle sanarlar. Onların yalan söylediğini anlamak için yüzlerine bakma şansımız yoktur. Çapraz bir sorgulamaya da tabi tutamayız. Onların bildiklerini söyledikleri şeylerin garantisi yoktur.

O halde, eğer bir mahkemedeki jürinin karar vereceği nispeten basit bir konuda gerçeğe ulaşıldığından emin olmak bile bu kadar zorsa tarihte gerçekte ne olduğunu bilmenin ne kadar zor olabileceğini siz düşünün. Her ne kadar bunu derken kelimeye dair bir güven ve sağlamlık hissi duyuyorsak da *tarihsel gerçeklik*, dünyada elle tutulamazlığı en yüksek olan şeylerden biridir.

Elbette bazı tarihsel gerçekliklerden epeyce emin olabiliriz. Amerika 12 Nisan 1861'de Fort Sumter'e ateş açılmaya başlanmasıyla İç Savaş dönemine girmiştir ve bu savaş, 9 Nisan 1865'te Ge-

neral Lee'nin Appomattox Mahkeme Salonu'nda General Grant'ı teslim almasıyla son bulmuştur. Bu tarihlerde herkes hemfikirdir. O dönemdeki bütün takvimlerin zamanı yanlış gösteriyor olmaları (her ne kadar imkânsız değilse de) kimsenin aklına gelen bir ihtimal değildir.

Fakat eğer İç Savaş'ın ne zaman başlayıp ne zaman bittiğini kesin olarak biliyorsak bundan ne kadar şey öğrenmişizdir? Gerçekten de, bu tarihler tartışmalıdır -sadece takvimlerin yanlış olması anlamında değil fakat ayrıca savaşın gerçek anlamda 1860 sonbaharında Lincoln'un seçilmesiyle başlaması ve onun Lee'nin teslim olmasından beş gün sonra öldürülmesiyle son bulması anlamında da böyledir. Bazı başkaları, savaşın daha önce başladığını dahi ileri sürmüşlerdir ve biliyoruz ki bu durum, Birleşik Devletler'in çeşitli yerlerinde tartışılmış ve 1865'in Mayıs, Haziran ve Temmuz'una kadar uzanan görüşler ortaya atılmıştır. Ve bu İç Savaş'ın hâlâ sürdüğünü ve zenci Amerikalıların tam anlamıyla özgür ve eşit oldukları bir zamana veya federal hükümetin, bütün eyelatlerde kabul edilen bir anlayışı hakim kılıncaya kadar da bitmeyeceğini ileri sürenler olmuştur.

Savaşı başlatan şeyin tam olarak Fort Sumter'e ateş açılması olup olmadığından emin olamasak da hiç değilse bunun 12 Nisan 1861'de yaşandığını bildiğimizi söyleyebiliriz. Evet, bu doğrudur -her ne kadar bizim daha önce atıfta bulunduğumuz olasılıklar sınırları içerisinde olsa da. Fakat neden Sumter'e ateş açılmıştır? Bu, hemen sonrasında sorulması gereken açık bir sorudur. Ve bu saldırıdan sonra savaşın çıkmasını önlemek mümkün olabilir miydi? Eğer öyle olsaydı böylesi bir olayı ve yüzyıldan fazla bir zaman öncesine ait bir bahar gününü önemsemeye devam eder miydik? Eğer önemsememiş olsaydık -ve bunun gibi sayısız başka kaleye saldırılar olmuştur ancak biz bugün bunlardan hiçbiri hakkında bilgiye sahip değiliz- Sumter'e ateş açılması olayı hâlâ önemli bir tarihsel gerçeklik olmaya devam edebilir miydi?

Tarih Teorileri

Tarihi, -illa bir yerle bağlantılandıracaksak- kurgudan daha ziyade bilime dayalı olarak geçmişi *hikâye etme* olarak sınıflandırıyoruz. Öyle yapmayarak iki ana kitap türü arasında bir yerlere oturtmaya çalışanlar genellikle tarihin bilimden çok kurguya *yakın* olduğunu kabul ederler.

Bu, tarihçinin tıpkı bir şair ya da hikâye anlatıcısı gibi gerçekliklerini, kurduğu anlamına gelmez. Bununla birlikte, bir kurmaca yazarının, gerçekliklerini kurduğu konusunda fazla ısrarcı olduğumuzda bir sorunun içine sürüklenebiliriz. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi yazar, bir dünya yaratır. Fakat oluşturulan bu yeni dünya bizimkinden bütünüyle farklı bir şey değildir -gerçekten de böyle olmaması daha iyidir- ve bir şair, herkes gibi sahip olduğu duyularıyla ve öğrendikleriyle hareket eden sıradan bir insandır. O, bizim göremediğimiz bir şeyleri görüyor değildir (sadece daha iyi veya küçük bir farklılıkla görmektedir). Onun karakterleri de bizim kullandığımız kelimeleri kullanırlar (aksi halde söylediklerine inanmamız güç olurdu). İnsanoğlu ancak rüyalarında, gerçekten yabancısı olduğu, yeni bir dünya kurar -gerçi çoğu fantastik rüyada da hayali olaylar ve varlıklar gündelik tecrübeden edinilen bir takım unsurlardan oluşur. Sadece, farklı ve yeni bir biçimde bir araya getirilmişlerdir.

İyi bir tarihçi, elbette geçmişi kurmaz. Kendisini, bazı kavramlara veya titizlik ya da gerçeklik kriterlerine bağlı kalmakla sorumlu hisseder. Ancak yine de tarihçinin her zaman için bir şeyleri kurduğunu akılda tutmak önemlidir. Olaylar içerisinden ya genel bir örüntü ortaya çıkarmakta veya bunu oluşturmaktadır veya hikâyede yer alan insanların yaptıkları şeyleri neden öyle yaptıklarını bildiğini farzetmek durumundadır. İnsani işleri düzenleyen İlahi kurallar gibi genel bir felsefeye veya teoriye sahip olabilir ve oluşturduğu tarihi de buna uydurabilir. Veya dışardan veya yukarıdan

giydirilen bu tür kalıplardan vazgeçebilir ve onun yerine sadece meydana gelmiş olan gerçek olayları aktarma konusunda katı bir tutum takınabilir. Fakat bu durumda kendisini, olaylar için bir takım nedenler ve eylemler için de motivasyonlar bulmaya zorlayabilir. Okumakta olduğunuz bir tarihçinin bunlardan hangi yolu tutmuş olduğunun farkında olmanız elzemdir.

Bu pozisyonlardan biri veya ötekinden yana olmaktan kaçınmanın tek yolu, insanların yaptıkları şeyleri bir amaca bağlı olarak yapmadıklarını veya eğer varsa bu amacın keşfedilemez olduğunu -diğer bir deyişle, tarihin hiçbir şekilde bir örüntüsünün olmadığını- varsaymaktır.

Tolstoy'un tarih hakkında bu tür bir teorisi vardı. Elbette o bir tarihçi değildi; bir romancıydı. Fakat özellikle modern zamanların pek çok tarihçisi onunla aynı görüşe sahiptirler. Tolstoy, her insani eylemin nedenlerinin, olan bitenin neden öyle olduğunu anlamayı imkânsız kılacak kadar fazla oranda, çok boyutlu, fazla karmaşık ve fazlasıyla bilinç dışı motivasyonların derinlerinde saklı olduğunu düşünürdü.

Tarihe dair teoriler farklılık gösterdiği ve bir tarihçinin teorisinin, onun olaylar hakkındaki anlatısını etkilediği için, tarihi tam olarak anlamak istiyorsak bir olaya veya döneme dair birden fazla anlatıyı okumamız gerekmektedir. Gerçekten de tarih okumalarının ilk kuralı budur. Ve eğer ki ilgi duyduğumuz olayın bizim açımızdan pratik bir önemi varsa bu çok daha önem kazanmaktadır. Muhtemelen her Amerikalı için geçmişte yaşanan İç Savaş hakkında bildiklerinin pratik bir önemi vardır. Bugün hâlâ bu büyük ve elim olayın kalıntıları üzerinde yaşamaktayız; bugünün dünyasının şekillenmesinde bu olayın rolü var. Fakat bu olaya sadece bir kişinin veya bir tarafın ya da belirli bir modern akademik tarihçi grubunun gözünden bakarsak meseleleri anlamış olmayı bekleyemeyiz. Yoksa bir başka gün yeni bir İç Savaş tarihiyle karşılaşır ve yazarın, 'İç Savaş'ın, Güneylilerin gözünden tarafsız, nesnel bir

tarihi' yazdığını okuruz. Yazar burada ciddi gözükmektedir. Belki gerçekten de öyledir; belki böylesi bir şey mümkündür. Ne olursa olsun her tarihsel anlatının belirli bir bakış açısından yazıldığını kabul etmemiz gerekir. Fakat gerçeğe ulaşmak için birden fazla bakış açısından bakmamız zorunludur.

Tarihteki Evrensel

Her zaman, bir olaya dair birden fazla tarih okuması yapamayabiliriz. Böyle olduğunda üzerinde durduğumuz konu hakkındaki meselenin gerçeğini -*gerçekte ne olduğunu*- öğrenme şansımız olmayacağını kabul etmemiz gerekir. Bununla birlikte, tarih okuması yapmanın tek nedeni bu değildir. Sadece profesyonel tarihçinin, kendi başına tarih yazan bir kimsenin, başvurduğu kaynaklarını en ince ayrıntısına kadar, birbiriyle çapraz bir sorgulamaya tutması gerektiği ileri sürülebilir. Eğer tarihçi kendi konusuyla ilgili bilmesi gereken her şeyi bilirse geride taşlanacak bir şey bırakmaz. Biz, sıradan tarih okuyucuları, bir tarafta profesyonel tarihçi ile diğer tarafta tarihi sadece kendi keyfi için okuyan sorumsuz amatör arasında bir yerlerde durmaktayız.

İsterseniz gelin Thucydides örneğini ele alalım. Onun İ.Ö. beşinci yüzyılın sonundaki Pelepones Savaşı'na dair eldeki başlıca çağdaş tarih kitabının yazarı olduğunu belki biliyorsunuzdur. Bir anlamda onun bu eserini bir kontrole tabi tutmamıza imkân verecek bir başka kaynağa sahip değiliz. O halde bu eserden ne öğrenmeyi umabiliriz?

Yunanistan şu anda küçük bir ülke; burada iki bin beşyüz yıl önce yaşanmış bir savaşın bugünkü yaşamımız üzerinde gerçek anlamda çok küçük bir etkisi olabilir. Bu savaşta yer alan herkes, uğruna savaş verdikleri meselelerle birlikte bugün ölü durumdadırlar. O dönemki zaferler bugün anlamını kaybetmiştir ve yenilgiler, acı vermekten çıkmıştır. Alınan veya kaybedilen şehirler, tarihin tozlu

sayfaları arasındaki yerini almıştır. Gerçekten de eğer tüm bunları düşünmeye bir son verdiğimiz takdirde Pelepones Savaşı'na dair neredeyse geriye kalan her şey, Thucydides'in anlattıklarından ibarettir.

Buna rağmen bu anlatı hâlâ önem arz etmektedir. Çünkü Thucydides'in anlattığı hikâye -pekâla bu kelimeyi kullanabiliriz-, insanlığın o olaydan sonra devam eden tarihi üzerinde bir etkiye sahiptir. Sonraki dönemlerin liderleri, Thucydides'i okumuşlardır. Kendilerini bir anda, trajik bir şekilde bölünmüş olan Yunan şehir-devletlerinin durumunda bulduklarında, içinde bulundukları konumu Atina veya Isparta'nınkiyle karşılaştırırlar. Bu noktada Thucydides'i bir mazeret, bir meşrulaştırma ve hatta bir davranış biçimi olarak kullanmışlardır. Bunun sonucunda denebilir ki dünya tarihi çok küçük de olsa İ.Ö. beşinci yüzyıldaki Thucydides'in anlattıklarıyla değişmiştir. Dolayısıyla Thucydides'i, kitabını yazmadan önce meydana gelenleri mükemmelen betimlediği için değil aynı zamanda kitabını yazdıktan sonra olanlar üzerinde belli bir etkide bulunduğu için okuruz. Bir de, bu belki tuhaf gelebilir ama şu an olan biteni anlamak için okuruz. Aristo, "şiir, tarihten daha felsefidir" diye yazmıştır. Bununla, şiirin daha genel, daha evrensel olduğunu kasteder. İyi bir şiir, sadece yazıldığı zamanda değil tüm zaman ve yerde geçerlidir. Bir anlam barındırır ve bu anlam, herkes üzerinde bir güce sahiptir. Tarih ise bu derece bir evrensellik barındırmaz. Şiirde olmayan biçimde olaylara bağlıdır. Fakat her iyi yazılmış tarih de ayrıca evrenseldir. Thucydides bizatihi, gelecekte insanların daha önce yapılan hataları tekrarlamamaları ve kişisel olarak ya da ülkece çekilen ızdırapların bir daha yaşanmaması için tarih yazdığını söyler. O yapılan bu hataları, kendisi ve Yunanlıların dışındaki kişi ve toplumlar için de anlamlı şeyler olarak betimler. Atinalılar ve Ispartalılarca 2500 yıl önce yapılan kimi hatalar veya onların çok benzerleri, Thucydides'ten bu yana sürekli tekrarlanarak gelmekte ve bugün de yapılmakdır.

Eğer tarih görüşünüz sınırlıysa, eğer ona sadece geçmişte neler olup bittiğini keşfetmek için başvuruyorsanız, o takdirde Thucydides'in veya gerçek anlamda herhangi iyi bir tarihçinin öğretebileceklerini öğrenemezsiniz. Eğer Thucydides'i iyi okursanız, geçmişte neler olup bittiğini keşfetmeye çalışmayı bırakmaya bile karar verebilirsiniz.

Tarih, bizi bugüne getiren bir hikâyedir. Bizi ilgilendiren şu ana -ve de geleceğe- sahiptir. Gelecek kısmen şu an tarafından şekillendirilir. O nedenle, Thucydides gibi iki bin yıldan uzun bir zaman önce yaşamış olan bir tarihçiden bile gelecek hakkında bir şeyler öğrenebilirsiniz.

Tarih okumasıyla ilgili buraya kadarki söylediklerimizi isterseniz iki öneri olarak özetleyelim. Birincisi: yapabiliyorsanız, ilginizi çeken bir olayla veya dönemle ilgili birden fazla tarih okuyun. İkincisi ise: tarihi sadece, geçmişte, belirli bir zamanda ve yerde olan biteni öğrenmek için değil aynı zamanda tüm zamanlarda ve yerlerde, özellikle de günümüzde insanların nasıl hareket ettiklerini öğrenmek için de okunur.

Bir Tarih Kitabına Sorulacak Sorular

Çoğu tarihlerin bilimden çok kurmacaya yakın olması gerçeğine rağmen bu eserler, birer açıklayıcı çalışma olarak okunabilir ve bu yüzden böyle okunması da gerekir. Buradan hareketle, tarih kitaplarıyla ilgili de açıklayıcı kitaplara dair sorduğumuz soruları sormamız gerekir. Tarihin özel doğası nedeniyle, bu soruları biraz da farklı sormamızda ve alacağımız cevapların küçük bir farklılık taşıyacağını bilmemizde yarar vardır.

Bu ilk soruyla ilgili olarak, her tarihin belirli ve sınırlı bir konusu vardır. O halde okuyucuların, bunun ne olduğunu ortaya çıkarırken pek fazla sıkıntıya düşmemeleri şaşırtıcı olsa gerektir. Okuyucular özellikle, yazarın kendisi için çizdiği sınırlara çoğu

kez yeterli dikkati göstermezler. İç Savaş'ın tarihi, on dokuzuncu yüzyıldaki dünyanın tarihi değildir. Muhtemelen, 1860'lardaki Batı Amerika'nın tarihini de içermeyecektir. İçerebilir ancak böyle olmamalıdır, o onyıl içerisindeki Amerikan devlet eğitimini veya Amerikan öncü hareketini ya da Amerika'nın özgürlük ilerlemesini gözardı etmelidir. Buradan hareketle, eğer bir tarihi iyi okuyacaksak, somut olarak bunun ne hakkında olduğunu ve ne hakkında olmadığını bilmemiz gerekir. Kesin olan şu ki eğer ki eleştireceksek bu ikincisini mutlaka bilmek durumundayız. Bir yazar, yapmaya çalışmadığı bir şeyi yapmadığı için suçlanamaz.

İkinci soruya gelince, tarihçi, bir hikâye anlatmaktadır ve bu hikâye, elbette ki belli bir zamanda meydana gelmiştir. Buna bağlı olarak genel yapısı şekillenmiştir ve bunun arayışında olmak gibi bir yükümlülüğümüz yoktur. Fakat bir hikâyeyi anlatmanın pek çok yolu vardır ve tarihçinin bunu yaparken hangi yolu seçtiğini bilmemiz gerekir. Çalışmasını, yıllara, onyıllara veya kuşaklara karşılık gelecek bölümlere mi ayırmıştır? Veya, kendi yaptığı başkaca bir takım seçimlere göre bir ayrıma mı gitmiştir? Bir bölümde kendi döneminin ekonomik tarihini ele alarak başkaca bölümlerinde savaşları, dini hareketleri ve edebi üretimleri mi tartışmıştır? Bunlardan hangisi onun için en çok öneme sahiptir? Eğer bunu tespit edebilirsek, eğer anlattığı hikâyenin hangi yönünün onun açısından en temel olduğunu söyleyebilir duruma gelirsek onu daha iyi anlayabiliriz. Onun temel olarak gördüğü unsur konusunda hemfikir olmayabiliriz ancak buna rağmen ondan bir şeyler öğrenebiliriz.

Tarih konusunda getirilen eleştiriler iki biçimdedir. Bir tarihçinin çalışmasını, gerçeğe benzeyişinin eksikliği temelinde -fakat tabiki öncelikle söylenenleri anladıktan sonra- bir yargılamaya tabii tutabiliriz. Fakat bize öyle geliyor ki insanlar pek böyle hareket etmemektedirler. Tarihçi bizim kendi kaynaklarına erişmemize imkân tanısa ve bunlar arasında tutarlı bir ilişki olduğunu söylese bile

biz onun bu kaynakları yanlış anladığını ve muhtemeldir ki insan doğasını ve insani meseleleri kavrayışındaki yetersizlik nedeniyle yanlış bir hükme vardığını düşünebiliriz. Örneğin, çalışmalarında ekonomik konulara fazla yer vermeyen pek çok eski tarihçi hakkında böyle hissetmeye yatkınızdır. Şimdilerde, insanların kendi çıkarlarının peşinden gittiği gibi bir düşünce eğiliminde olabilir ve 'kahraman'lığa çok fazla anlam yüklenmesinden kuşku duyabiliriz.

Diğer taraftan, özellikle konu hakkında özel bir bilgiye sahipsek tarihçinin, kaynakları kötü kullandığını düşünebiliriz. O konuyla ilgili bizim okumuş olduğumuz bir kitabı okumamış olduğunu fark ederek içerleyebiliriz. Ve bir konudaki gerçekliklerle ilgili yeterli bilgiye sahip olmadığı hükmüne varabiliriz. Bu durumda, o konuda iyi bir tarih ortaya getiremeyecektir. Bir tarihçiden, öncelikle konusuyla ilgili iyi bir bilgi birikimine sahip olmasını bekleriz.

Bununla birlikte, birinci eleştiri daha önemlidir. İyi bir tarihçi, hikâye anlatıcısı ile bilim insanının yeteneklerini kendinde birleştirmelidir. Neler olmuş olabileceğiyle kimi tanıklar ve yazarların gerçekte ne olduğuyla ilgili söylediklerinin her ikisini de bilmelidir.

İkinci, Ne alakası var? sorusuyla ilgili olarak denebilir ki insanın eylemleri üzerinde tarihten daha büyük etkiye sahip olan bir başka literatür türü yoktur. Felsefi ütopyalardaki yergiler ve çizilen resimlerin etkisi küçüktür; hepimiz dünyanın daha iyi olmasını isteriz ancak nadiren, gerçekle olması gereken arasındaki farkı -çoğu zaman kayıtsızca- betimlemekten başka bir şey yapmayan bir yazarın tavsiyelerinden etkileniriz. Geçmişteki insanların yaptıklarını anlatan tarih ise çoğu zaman bizi bir şeyleri değiştirmeye yönlendirir, daha iyiye doğru gitmeye sevk eder. Genel anlamda devlet adamları diğer disiplinlerden çok tarihten bir şeyler öğrenirler. Tarih, daha önce yapılmış olanları anlattığı için olasılıkları önümüze koyar. Eğer geçmişte bunlar yapılabilmişse gelecekte de yapılabilir -veya bundan kaçınılması mümkün- demektir.

Bu nedenle, Ne alakası var? sorusuna verilecek başlıca cevap,

pratik ve siyasal eylemin doğrultusunda yatmaktadır. Bu nedenle, iyi bir tarih okuması yapılması büyük önem taşımaktadır. Ne yazık ki, liderler çoğu zaman belirli bir tarih bilgisiyle hareket etseler de bu bilgileri yeterli düzeyde olmaz. Dünya giderek daha küçük ve tehlikeli bir hâl aldıkça, hepimiz için oturup yeniden ve iyi bir tarih okuması yapmak iyi bir başlangıç olacaktır.

Biyografi ve Otobiyografi Eserlerini Nasıl Okumalı?

Biyografi, gerçek bir kişi hakkındaki hikâyedir. Bu karışık içerik, ona karışık bir karakter verir.

Bazı biyograflar, bu betimlemeye itiraz edeceklerdir. Fakat düz bir bakışla, biyografinin en azından yaşama, tarihe, bir erkeğe, kadına veya bir grup insana dair öyküsel bir anlatı olduğu görülecektir; dolayısıyladır ki bir biyografi, tarihte var olan pek çok benzer problem doğuracaktır. Okuyucunun, elbette her kitap için sorması gerekli olanların yanı sıra tarihtekiyle aynı türde sorular -Yazarın amacı nedir? Gerçeğe dair kriterleri nelerdir? gibi- sorması gerekir.

Çok çeşitli biyografi türleri vardır. *Eksiksiz* biyografi, eksik bir yan bırakmayacak bir biyografi yazmaya değecek kadar önemli bir kimsenin yaşamı üzerinde, son noktaya kadar irdelenmiş, açıkta bir yer bırakılmamış, ince elenip sık dokunmuş çalışmalardır. Eksiksiz biyografiler, yaşayan kimseler hakkında yazılamazlar. Hemen hepsinin de çoğu zaman eksik kalan yanları olan eksikli biyografiler ortaya çıkıncaya kadar nadiren de olsa bu tür bazı denemeler yapılmıştır. Burada yazar tarafından, bütün kaynaklar taranır bütün mektuplar okunur ve günümüz tarihi büyük ölçüde incelemeye tabi tutulur. Eldeki malzemeleri derleyip toparlamak onlardan güzel bir kitap ortaya çıkarmaktan belli ölçüde farklı bir yeteneğe dayandığından, eksiksiz biyografilerin okunması her zaman kolay olmaz. Böyle olması çok kötüdür. Zira ince eleyip sık dokuyan her kitabın illa canlılığını kaybetmesi gerekmez. Gelmiş geçmiş en bü-

yük biyografilerden biri Boswell'in, *Life of Johnson*'ıdır [Johnson'un Hayatı] ve bu eser, her defasında okuyanları büyülemeye devam etmektedir. Eksiksiz olduğuna kuşku yoktur (her ne kadar Dr. Johnson üzerine başkaca biyografiler yazılmış olsa da) ve aynı zamanda özgün bir şekilde ilginçtir de.

Eksiksiz bir biyografi, bir tarih dilimidir -bir kişinin gözünden onun ve yaşadığı dönemin tarihidir. Dolayısıyla bir tarih eseri gibi okunması gerekir. *Resmi* bir biyografi ise hiçbir şekilde aynı şey demek değildir. Bu tür çalışmalar, genellikle bazı önemli kimselerin mirasçıları veya dostları ile bir araya gelinerek yapılır ve söz konusu edilen kişinin hataları ve sevaplarının olabilecek en iyi şekilde aydınlatılabilmesi için dikkatli bir şekilde kaleme alınırlar. Bunlar bazen gerçekten de çok güzel olabilirler çünkü burada yazar -başkaca yazarlara verilmeyen bir biçimde-, biyografisini yazdığı kişiyle ilgili her türlü malzemeye erişme avantajına sahip olmuştur. Fakat elbette resmi bir biyografiye, eksiksiz biyografiye olduğu kadar güvenilmemelidir. Okuyucu bu tür çalışmaları salt bir tarih olarak okumak yerine bunun önyargılı bir bakışa sahip olabileceğini -yani okuyucuyu belli türde düşünmeye yönlendirici olabileceği veya o kimsenin eş, dost ve akrabalarının onu yansıtmak istedikleri gibi göstermeye çalışabileceklerini- anlamaya çalışmalıdır.

Resmi biyografi de bir tür tarihtir fakat bu tarih, biraz farklıdır. İlgi çeken insanların özel yaşamlarını merak edebiliriz fakat bu özel yaşamların gerçekten nasıl yaşandığını tam olarak öğrenmeyi beklememeliyiz. Bu nedenle resmi bir biyografi okumak çoğu zaman yazıldığı zaman, o dönemki adetler, hareket tarzları, kabul edilebilir bulunan -ve ima yollu ya da sezdirerek böyle bulunmadığı belirtilen- eylemler ve tutumlar gibi konularda bilgilendiricidir. Ne var ki insanların gerçek yaşamlarını keşfetmeyi, tıpkı sadece bir tarafın bildirilerini okumak suretiyle bir savaşın gerçek hikâyesini öğrenemeyeceğimiz gibi beklememiz gerekir. Gerçeğe ulaşmak için tüm bildirileri okumalı, orada bulunmuş insanlara sormalı ve

bütün bu karışıklık içerisinden kendi zihnimizi kullanarak anlamlı bir sonuca varmalıyızdır. Eksiksiz bir biyografi de zaten bunu yapmaktadır; resmi biyografiye gelince (ki yaşayan pek çok kişiye ait çoğu biyografi bu türdendir), burada henüz yapılacak epey iş vardır.

Bir de ne eksiksiz ne de resmi olmayan biyografiler vardır. Belki bunlara, sıradan biyografiler denilebilir. Bu tür çalışmalarda, yazarın söylediklerinde doğru olmasını, elindeki verilerin kesinliğini bilmesini bekleriz. Her şeyin ötesinde, bir başka zaman ve mekândaki gerçek bir kişinin yaşamını izlediğimiz hissine kapılmayı isteriz. İnsan, meraklıdır ve özellikle de diğer insanları merak eder.

Bu tür kitaplar, her ne kadar eksiksiz biyografiler kadar güvenilir olmasalar da çoğu zaman keyifli bir okuma sağlarlar. Dünya hiç kuşkusuz, Izaak Walton'un dostları, örneğin iki şair John Donne ve George Herbert'de dair yazdıklarının yer aldığı *Lives* [Yaşamlar] (gerçi elbette Walton daha çok *The Compleat Anger* [Salt Öfke] ile bilinir); veya John Tyndall'ın *Faraday the Discoverer*'de [Kaşif Faraday] dostu Michael Faraday'a dair anlattıkları olmasaydı, daha fakir olurdu.

Bazı biyografiler, didaktiktir. Ahlaki bir amaç taşırlar. Artık bu türlü şeyler yazılmamakla birlikte eskiden bu yaygındı. (Gerçi elbette çocuklar için bu tür eserler kaleme alınmaya devam ediyor.) Plutarch'ın, *Lives of the Noble Grecians and Romans* [Soylu Greklerin ve Romalıların Hayatı] bu türlü bir çalışmadır. Plutarch, eski Yunan ve Roma'da yaşamış büyük insanların hikâyelerini anlatarak kendi çağdaşlarının da o büyüklüğe ulaşmaları ve büyük kişilerin çoğu zaman düştükleri hatalardan -veya onun öyle olduğunu düşündüğü durumlardan- kaçınmalarına yardım etmeyi amaçlamıştır. *Lives*, harikulade bir kitaptır; fakat anlatıların pek çoğu o konularla ilgili elimizdeki yegâne metin olduğundan, genel anlamda yaşamın nasıl olduğuyla ilgili biyografik bilgi içeriğinde olduğu gibi bir okuma yapmayız. Konusu, iyi ya da kötü ama asla silik olmayan,

ilginç insanlardır. Yazar, ilk başta yazmaya oturduğunda amacının insanlara bir şeyler anlatmak olduğunu fakat daha sonradan, 'insanları birbiri arkasına evine konuk ettikçe' bundan asıl kendisinin büyük yarar sağlamaya ve harekete geçmeye başladığını fark ettiğini söyler.

Yeri gelmişken, Plutarch'ın eseri de sonraki tarihi derinden etkileyen bir başka tarihsel çalışmadır. Örneğin, sonraki pek çok komutan yaşamını Plutarch'ın anlattığı Aşil'in yaşamına özenen (ki o bunu Homer'ın anlattıklarından öğrenmiştir) Büyük İskender'e özenerek modellemiştir.

Otobiyografiler, bir takım farklı ve ilginç problemler barındırırlar. Her şeyden önce, bugüne kadar hiç tam olarak doğru bir otobiyografi yazan birinin olup olmadığı tartışmalı bir konudur. Bir başkasının yaşamını bilmek zordur fakat insanın kendi yaşamını bilmesi belki çok daha zordur. Ve elbette, bütün otobiyografiler, henüz tamamlanmamış yaşamlar hakkında olmak durumundadır.

Size karşı çıkacak kimse olmadığında, gerçeğin daha azını veya fazlasını (bu ikincisi daha yaygın olabilir) anlatma isteği karşı konulması zor bir çekicilik kazanır. Herkesin açığa çıkaramayacağı sırları; ve tabii ki herkesin de kendisiyle ilgili kapıldığı bir takım ilüzyonlar vardır ki bunların birer ilüzyon olduğunu bilebilmesi neredeyse imkânsızdır. Bununla birlikte, her ne kadar bütünüyle doğru bir otobiyografi yazmak mümkün değilse de hiçbir şekilde içinde gerçeklikler barındırmayan bir örneğini yazmak da o derece mümkün olmayan bir iştir. Hiç kimsenin mükemmel bir yalancı olamayacağı gibi her otobiyografi de, saklamaya çalıştığı şeyler olmakla birlikte yazarı hakkında bir şeyleri eleverir.

Rousseau'nun, İtiraflar'ını veya aynı dönemlerde (on sekizinci yüzyılın ortalarında) yazılmış bazı başkaca kitapları, ilk otobiyografi örneği saymak gelenekselleşmiştir. Bu, Augustine'in İtiraflar'ını ve Montaigne'in *Denemeler*'ini yok saymak demektir; fakat yapılan hata bundan daha da ciddidir. Gerçekte, hangi konuda olursa olsun

yazılanların büyük kısmı, otobiyografiktir. Hangi kısımlar olduğunu tam olarak gösteremesek de Platon'un *Devlet*'inde, Milton'un *Kaybolan Cennet*'inde ve Goethe'nin *Faust*'unda böyledir. Eğer insanlığa ilgi duyuyorsak o takdirde, okuduğumuz her şeyde, makul sınırlar içerisinde olmak kaydıyla, kısmen yazara dair bir karakter keşfetmeye çalışan bir gözle okuruz.

Başlıca kaygı hiçbir zaman bu olmamalıdır yoksa bu durum, yararsız bir yanlışlık olarak adlandırılan şeye götürür. Fakat kelimelerin kendi başlarına yazılamadıklarını -okuduğumuz her kelimenin, yaşayan birilerince bulunup kağıda geçirildiğini- hatırda tutmamız gerekir. Platon ve Aristo birbirine benzeyen ve benzemeyen bazı şeyler söylemişlerdir belki ama konular üzerinde bütünüyle hemfikir olsalar bile, başka başka insanlar olmaları nedeniyle yazdıkları kitaplar hiçbir zaman aynı olamazdı. Kendini ele vermeyen *Summa Theologica* gibi bir eseri okuduğumuzda dahi St.Thomas Aquinas hakkında bir şeyler keşfedebiliriz.

Dolayısıyla, *biçimsel* otobiyografinin nispeten yeni bir yazım biçimi olmasının o kadar önemi yoktur. Hiçkimse bugüne kadar kendisini bütünüyle kitabının dışında tutmayı başaramamıştır. Montaigne, "Ben kitabımı onun beni şekillendirdiğinden daha fazla şekillendirmiş değilim; bir kitap, yazarıyla ortak bir öze sahiptir, onun kişiliğinden bir yansıma, yaşamının ayrılmaz bir parçasıdır" demiştir. Ve sonra buna şunu eklemiştir, "Herkes kitabımdan bana ve benden de kitabıma ulaşabilir" Evet bu doğrudur ve sadece Montaigne'e özgü bir durum da değildir. "Bu bir kitap değil" der, *Leaves of Grass*'ta [Çimlere Düşen Yapraklar] Whitman, "ona dokunan bir insana o da dokunur."

Biyografi ve otobiyografi okuma konusunda ilave edilebilecek başkaca ipuçları var mıdır? İşte size önemli bir tanesi. Bu tür kitapların ve özellikle de otobiyografilerin yazarları hakkında çok fazla şeyi ele vermeleri gerçeğine rağmen ne söylediğini tam olarak anlamadan yazarın sırlarını keşfetmek için çok fazla zaman harca-

mamalıyız. Bunun haricinde, bu tür kitaplar çoğunlukla konudan konuya atlayan veya felsefi olmaktan çok poetik ve özel bir tarih türü olduklarından, ekleyebileceğimiz belki küçük bir şeyler daha olabilir. Elbette, eğer ki bir kimsenin yaşamını bilmek istiyorsanız, varsa kendi yazıkları da dahil olmak üzere onun hakkında olabildiğince fazla biyografi bulup okumalısınız. Biyografileri tarih ve tarihsel amiller olarak okuyun; her otobiyografiye bir parça temkinli yaklaşın ve kitabın ne söylediğini tam olarak anlamadıkça onunla asla bir tartışmaya tutuşmamanız gerektiğini hep hatırlayın. Ne alakası var? sorusuna gelince, sadece şunu söyleyebiliriz: biyografi de tarih gibi pratik, ahlaki bir eylemin nedenini oluşturabilir. Bir biyografi, insana esin verebilir. Bir yaşam hikâyesidir, genellikle de az veya çok bunun başarılı bir örneğidir -ve bizim de önümüzde süreceğimiz bir yaşam vardır.

Güncel Olayları Nasıl Okumalı?

Bizim burada ortaya koyduğumuz analitik okuma sanatının sadece kitaplara değil, okuduğunuz her şeye uygulanabileceğini söylemiştik. Şimdi bu ifademizi biraz somutlaştırmak istiyoruz. Her zaman analitik bir okuma yapmak gerekmez. Bu tür, üçüncü düzeyde yer alan bir okuma becerisi içeren bir okuma yapmamızı ve beceri sergilememizi gerektirmeyen pek çok şey okuruz. Ancak yine de, her ne kadar okuma kuralları her zaman uygulanabilir değilse de, okuduğumuz her şeyde sorulması gereken dört soru vardır. Elbette bu, çoğumuzun okuma zamanımızın büyük bir kısmını ayırdığımız şeylerde -gazete, dergi, güncel olaylar hakkındaki kitaplar vb.- karşılaştığımız konularla ilgili sormamız gereken sorular anlamındadır.

Unutulmamalıdır ki tarih bin sene veya yüz sene önce sonlanmış bir şey değildir. Dünya dönmeye ve insanlar da neler olup bittiğini, bir şeylerin nasıl değiştiğini yazıya dökmeye devam et-

mektedirler. Belki hiçbir modern tarih, Thucydides'inki kadar görkemli değildir; kalıcılık bunun hükmünü verecektir. Fakat insan ve vatandaş olarak etrafımızdaki dünyayı anlamaya çalışmak gibi bir yükümlülüğümüz var.

Problem, gerçekten ne olduğunu bilmekle ilgili ortaya çıkıyor. Son cümlede 'gerçekten' kelimesini bilerek kullandık.

Gerçek haber anlamındaki Fransızca kelime, *actualitês*'dir; kavramsal anlamda güncel olaylar, belli bir yönüyle 'haberler' ile aynı şeydir. Haberleri nasıl ediniriz ve edindiğimiz şeyin doğru olduğunu nasıl bilebiliriz?

Burada, tarihle ilgili karşılaştığımız problemle bir kez daha yüz yüze olduğumuzu görebilirsiniz. Gerçeklikleri edindiğimizden tam olarak emin olamayız -şu anda ne olduğu konusunda geçmişte ne olmuştudan daha emin olamayız. Buna rağmen, mümkün olduğunca bunu bilmeye çalışmalıyız.

Eğer aynı anda her yerde olabilseydik, dünya üzerindeki bütün konuşulanlardan haberdar olabilir, her yaşayanın kalbine girebilir, güncel olayların arkasındaki gerçeği öğrenebilirdik. Ancak, insan ve dolayısıyla sınırlı olduğumuzdan bize aktarılanlara başvurmak zorundayız. Aktarıcılar, küçük bir alanda meydana gelenleri bildiği varsayılan kişilerdir. Bunları, gazetelerde, dergilerde veya kitaplarda önümüze sunarlar. Bilebildiklerimiz, bunlara bağlıdır.

İdeal olarak bir aktarıcı, hangi tür olursa olsun, yansıtılan -veya parlayan- realiteye ilişkin temiz bir gözlüğe sahiptir. Fakat insan, temiz bir gözlük değildir. İyi bir yansıtıcı ve realitenin yansıması karşısında zihin iyi bir filtre de değildir. O, realite ya da gerçek-dışı olduğunu düşündüğü şeyleri ayırır. Bu uygun olandır elbette, bir aktarıcının düşündüklerini aktarması doğru değildir. Fakat o da hataya düşebilir.

Güncel olarak olan bitene ilişkin bilinmesi gereken en önemli şey, *aktarılanları kimin yazdığı*dır. Burada yer alanlar, bütünüyle aktarıcının zihninden geçenler değildir. Gruplar içerisinde çeşitli

filtre görevi gören kişiler vardır. Aktarıcımızın zihninde ne tür bir filtre olduğunu anlamak için bir dizi soru sormamız gerekir. Bu, her tür güncel olayı ele alan metinle ilgili sormamız gereken soruları oluşturur aslında. Bu sorular şunlardır:

1. Yazar, neyi kanıtlamaya çalışıyor?
2. Kimi ikna etmeye çalışıyor?
3. Ne tür bir özel bilgiye sahip?
4. Ne tür bir özel dil kullanıyor?
5. Bahsettiği konuları gerçekten biliyor mu?

Çoğu kez bütün güncel olaylara ilişkin kitapların bir şeyler kanıtlamaya çalıştığını varsaymak doğru bir yoldur. Bunu keşfetmek de çoğu zaman kolaydır. Kapak kısmı çoğu zaman bu tür kitapların tezini veya ana yönelimini yansıtır. Eğer orada gözükmüyorsa, önsöz kısmında yer alabilir.

Kitabın neyi kanıtlamaya çalıştığını sorduktan bir sonraki adımda yazarın kimi ikna etmeye çalıştığını sormalısınız. Kitabın hedef kitlesi, 'konuyla ilgili bilgisi' olanlar mıdır ve siz bu kategoriye dâhil misiniz? Bu, yazarın anlattığı durumla ilgili hemen bir şeyler yapabilecek olan küçük bir insan grubu için midir? Veya herkese mi hitap etmektedir? Eğer kitabın hedef kitlesi arasında yer almıyorsanız onu okumak istemeyebilirsiniz.

Bir sonraki adımda yazarın, sizde olduğunu varsaydığı ne tür bir özel bilgiye sahip olduğunu tespit etmelisiniz. Burada 'bilgi' derken oldukça kapsamlı bir alanı içerisine dâhil ediyoruz. 'Görüş' veya 'önyargı' durumu daha iyi somutlaştırabilirdi. Pek çok yazar sadece kendileriyle hemfikir olan okuyucular için yazmaktadır. Bir anlatıcının varsayımları ile keskin bir uyuşmazlık içerisine girdiğinizde onun kitabını okumak size yalnızca rahatsızlık verecektir.

Yazarın üzerinde durduğu ve sizin de paylaştığınızı düşündüğü varsayımların keşfedilmesi bazen çok zordur. *The Seventeenth Century Background* [On Yedinci Yüzyıl Arka Planı] adlı eserinde Bail Wiley, bu durumu şöyle dile getirmektedir:

...bir kimsenin bilincinde olduğu kendi alışkanlıklarına dair varsayımlarının keşfine varması neredeyse insanı aşan bir zorluğa sahiptir; 'gerçeklikler olarak algılanan doktrinler' yoğun bir düşünme uğraşı sonucunda ve genellikle birinci-sınıf bir metafizikçinin yardımıyla, ancak doktrinler olarak görülebilirler, gerçeklikler olarak değil.

Wiley, görüşlerine bizimkinden uzak bir zamana ait doktrinlerin gerçeklik olarak algılanmasının daha kolay olduğunu söyleyerek kitabında bunu ortaya koymaya çalışır. Bununla birlikte, kendi zamanımız hakkında kitaplar okurken mesafe koyabilmenin avantajına sahip değilizdir. Dolayısıyla, yalnızca aktarıcı-yazarın zihnindeki filtreden değil aynı zamanda kendi zihnimizdeki üzerinden algılamaya çalışmamız gerekir.

Bir sonraki adımda, yazarın kullandığı özel bir dil olup olmadığını sormanız gerekir. Bu, dergi ve gazete okurken özellikle önemlidir ancak ayrıca günümüz tarihine dair tüm kitaplara da uygulanabilir. Belirli kelimeler, bizi, bir yüzyıl önceki okuyucuları kışkırtmayabilecek özel bazı cevaplar vermeye kışkırtır. Örneğin 'komünizm' veya 'komünist' kelimeleri böyledir. Bunlara karşı verdiğimiz cevapları kontrol etmemiz veya en azından bu konuda ne dediğimizi bilmemiz gerekir.

Son olarak, muhtemelen cevaplanması en zor olan son beş soruya kafa yormalısınız. Çalışmasını okuduğunuz aktarıcının kendisi gerçeklikleri bilmekte midir? Hakkında yazdığı insanların özel bir takım sırlarına, düşüncelerine ve kararlarına sahip midir? Ele aldığı duruma dair adilane ve dengeli bir anlatı ortaya koyması için bilmesi gerekenleri bilmekte midir?

Diğer bir deyişle, aktarıcı-yazarın olası ön yargıları, dikkate almamız gereken tek şey değildir. 'Haberlerin yönetimi' konusunda epey şey yazılıp çizilmekte; buna halkın bir üyesi olarak sadece bizim maruz kalmadığımızı aynı zamanda bu konuda 'belirli bir bilgi sahibi' olduğu varsayılan aktarıcıların da tabi olduğunun farkında olmamız önemlidir. Böyle olmayabilirler de. En iyi niyetli bir ba-

kışla bile, bize bir takım meselelerin gerçeğini vermeye çalışan her niyette, anlatıcı konumundaki kişinin, gizli eylemler, yazışmalar ve benzeri bilgiler konusunda 'yeterince bilgili' olmayabileceğini bilmemiz gerekir. O kişi bunun farkında olabilir de olmayabilir de. Elbette bu ikinci ihtimalde durum okuyucu için özellikle risklidir.

Bu beş soru, her açıklayıcı kitap için sormanız gerektiğini söylediklerimiz arasında tek değişkenliğe sahip olanlardır. Bir yazarın kendi özel dilini bilmek örneğin, onunla kavramlarda buluşmaktan farklı bir şey değildir. Fakat günümüz kitapları ve günümüz dünyası hakkındaki diğer materyaller biz okuyucular için özel bir takım problemler doğurduğundan, bu soruları farklı biçimlerde ifade etmemiz gerekmiştir.

Belki de bu tür kitapların okunmasıyla ilgili farkı, bir dizi kural vermek yerine bir uyarıyla en kullanışlı bir şekilde özetlemek mümkündür. Bu uyarı şudur: -*Caveat lector*- 'Okuyucunun dikkat göstermesine izin verin.' Okuyucular, Aristo, Dante veya Shakespeare okurken değişmezler. Fakat herhangi bir günümüz kitabının yazarının sizin onun eserini nasıl anladığınıza dair -illa böyledir diye bir şey olmamakla birlikte- bir ilgisi olabilir. Veya böyle olmasa bile onun bilgi kaynaklarının böyle bir ilgisi söz konusu olabilir. Bu ilginin olabileceğini bilmeli ve okumalarınızda bunu göz önünde tutmalısınız.

Kısa Metinler Üzerine Bir Not

Okuma hakkındaki bütün söylediklerimizin temelinde yatan temel ayrımın -bilgi için okumak ile anlamak için okumak arasındaki ayrım- bir başka sonucu daha olmaktadır. Ve kimi zaman da anlamak hakkında öğrenmek -başkalarının bir takım gereklikleri nasıl yorumladıklarını ortaya çıkarmak- için okuruz. İsterseniz şimdi bunun ne demek olduğunu açıklayalım.

Büyük oranda gazete, dergi ve hatta reklam metinlerini, bilgi

edinmek amacıyla okuruz. Bu tür materyaller o kadar mebzul miktardadır ki bir kişi bir gün içerisinde bunların ancak çok küçük bir kısmını okuyabilir. Bu tür okumalarla ilgili ortaya konulan bir dizi güzel buluşun kaynağı zorunluluktur. Sözgelimi *Time* ve *Newsweek* gibi dergiler, çoğumuz açısından haberleri okuma ve olan bitenin özünü öğrenme anlamında çok değerli bir işleve sahiptir. Bu dergileri yazanlar ilk başta okuyuculardır. Ortalama okuyucunun yeterliliğinin ötesinde bir noktada bilgi edinmek için okuma sanatını onlar geliştirmişlerdir.

Aynı şey, hâlihazırda yayınlanmakta olan pek çok dergiye göstereceğimiz dikkati kendinde toplayan, küçük, tek bir sıkılaştırılmış dergi olan *Reader's Digest* için de geçerlidir. Elbette en iyi makaleler de tıpkı en iyi kitaplar gibi kayba uğramadan yoğunlaştırılamazlar. Örneğin Montaigne'nin denemeleri, günümüzdeki bir süreli yayında gün yüzüne çıkmış olsaydı, bunlara dair kısa bir yoğunlaştırılmış versiyonu okuyarak tatmin olmamız çok güçtü. Bu örnekte özet, sadece bizi orijinalini okumaya zorlama işlevi görmeye hizmet edebilir. Bununla birlikte ortalama bir makale için yoğunlaştırılmış bir özet genellikle yeterli, hatta çoğu zaman aslından daha da yeterli olmaktadır çünkü, ortalama makaleler genellikle bilgilendirmeye dönük metinlerdir. *Reader's Digest*'i ortaya çıkaran beceri ve benzer süreli yayınların elde ettikleri başarı her şeyden önce, bir okutma becerisidir ve ancak ondan sonra yalın ve duru bir yazım becerisi de denebilir. Bu -yeterince vaktimiz olsa bile- içimizden çok azının sahip olduğu bir beceridir. Burada, somut bir bilginin özü sayfalara ve oradan da daha küçük metinlere dönüştürülür.

Ancak ne var ki hâlâ, güncel olaylar hakkında bilgi edinmek ve haberdar olmak için diğer süreli yayınları da okumamız gerekir. Eğer bilgilenmek istiyorsak, her şeyden önce okumak zorunda olduğumuzu bilmemiz gerekir. Ve bu tür metinleri okuma işi, son tahlilde, bu tür dergi editörlerinin ilk anda ellerine gelen malzeme üzerinde çalışma yaparak daha yoğun bir biçim kazandırmalarıy-

la aynı şeydir. Aksi halde okumamız gerekenler düşünüldüğünde bize enerji kazandırırlar fakat bizi, büsbütün okuma işinin vereceği sıkıntıdan kurtarmaları mümkün değildir. Bir anlamda, bu tür dergilerin yerine getirdikleri işlev, ancak biz onların bize kapsül bilgiyi verebilmek için eldeki malzemenin özünü vermelerinde olduğu gibi bilginin özünü okuyabildiğimiz zaman yarar sağlamaktadır.

Ve bu, bilginin yanı sıra anlamak için okumayı içerir. Kuşkusuz bilgi daha fazla kapsül bir hale getirildikçe daha fazla seçim yapılmış olur. Eğer 1000 sayfalık bir metni 900'e indirdiysek bu o kadar önem arz etmeyebilir ancak eğer ki bunu önce on ve daha sonrasında da bir sayfaya indirmişsek elde kalanla ilgili eleştirel davranmamızda yarar vardır. O nedenle, daha fazla bir yoğunlaştırılmaya gidildikçe, bu işi yapan kişinin karakteri de daha önemli hale gelir; daha önce değindiğimiz *caveat* (dikkat et demektir) burada çok daha etkilidir. En sonunda belki de bu bir uzman yoğunlaştırıcının satır aralarını okuyabilme işi olacaktır. Elde neler kaldığını ortaya çıkarmak için asıl metne gönderme yapamazsınız; bunu bir şekilde okuduğunuz kapsül metinden çıkarmanız gerekecektir. Bu nedenle kapsül okumalar, zaman zaman yapabileceğiniz en talepkâr ve en zor okuma işi olabilir.

15

BİLİM VE MATEMATİK ESERLERİNİ NASIL OKUMALI?

Bu bölümün başlığı yanlış yönlendirici olabilir. Burada her türlü bilim ve matematik eserlerinin nasıl okunacağı hakkında tavsiyeler vermek gibi bir niyetimiz yok. Kendimizi sadece iki türle sınırlandıracağız: bir tarafta, klasik olmuş büyük bilim ve matematik eserleri, diğer tarafta ise popüler modern bilimsel çalışmalar. Burada söyleyeceklerimiz anlaşılması zor ve sınırlılıkları olan konu başlıklarını derinlemesine ele alan monografilerin okunmasında kullanılabilir fakat biz size bunları okuyabilmeniz konusunda herhangi bir yardımda bulunamayız. Bunun iki nedeni var. Birinci neden basit, bunu yapacak niteliğe sahip değiliz.

İkincisi ise şu. Yaklaşık olarak on dokuzuncu yüzyılın sonuna kadar, başlıca bilimsel kitaplar, düz insanlar için yazılmıştır. Bu eserlerin yazarları -Galileo, Newton ve Darwin gibi kişiler örneğin- kendi alanlarındaki uzmanlarca okunmaya karşı değillerdi; aslına bakılırsa tam da bu tür okuyuculara ulaşmak istiyorlardı. Ancak Albert Einstein'ın 'bilimin mutlu çocukluğu' dediği o günlerde henüz kurumsal hale gelmiş bir uzmanlık söz konusu değildi. Zeki ve iyi okuyan insanların tarih ve felsefenin yanı sıra bilimsel kitapları da okumaları beklenirdi; keskin ve kolay ayrımlar yoktu, geçilmeyecek bir sınır söz konusu değildi. Günümüz bilimsel yazınında görüldüğü şekliyle, genel veya düz okuyucuyu bir hiçe sayma da yoktu. Çoğunluk modern bilim insanları, düz okuyucuların ne düşüneceği konusuna çok fazla önem vermezler ve bu yüzden de onlara ulaşmaya bile çalışmazlardı.

Bugün bilim, uzmanlıklara sahip uzmanlarca yazılma eğilimdedir. Bilimsel bir konuda, o alanda bilgi sahibi olmayan bir okuyucuyla ciddi bir bilgi alışverişi hiçbir şekilde söz konusu değildir. Bu yaklaşımın sadece bilimin daha hızlı ilerletilmesiyle sınırlı olmayan açık bazı avantajları vardır. Birbirlerinin uzmanlıkları hakkında konuşan uzmanlar, çabucak sınırlara ulaşabilmektedirler. Bir hamlede problemleri görebilmekte ve hemen çözüme koyulabilmektedirler. Fakat bunun maliyeti de aynı derecede açıktır. Sizler -yani, bizim bu kitapta hedef kitlemiz olan zeki, düz okuyucular- bu resmin dışında kalmıştır.

Diğerlerine kıyasla bilimde çok daha uç bir şekilde görülen bu durum aslında pek çok başka alanda da olabilmektedir. Bugünlerde felsefeciler, diğer felsefeciler haricindeki kimseler için nadiren bir şeyler yazmaktadırlar; ekonomistler, ekonomistler için kalem oynatmakta ve hatta tarihçiler, bilimde uzun süre baskın olmuş diğer uzmanlık alanlarıyla kısa yoldan, monografik bir bilgi alışverişini, herkes için yazılan geleneksel anlatıya dayalı çalışmalardan daha elverişli bir fikir edinme yolu olarak görmektedirler.

Bu şartlar altında genel okuyucu ne yapmaktadır? Kuşkusuz, her alanın uzmanı olması mümkün değildir. Bu nedenle, popülerleşmiş bilime gönül indirmek zorunda kalmaktadır. Bunlarınsa bazıları iyi ancak bazıları da kötü çalışmalardır. Fakat sadece bu ikisi arasındaki farkı bilmek önemli değil aynı zamanda iyi olanları anlayarak okuyabilmek de önemlidir.

Bilimsel Bir Çalışmayı Anlamak

En hızlı büyüyen akademik disiplinlerden biri de bilim tarihidir. Geçtiğimiz birkaç yıl içerisinde bu alanda belirgin değişmelere şahit olduk. Çok uzun olmayan bir geçmişte 'ciddi' bilim insanları, bilim tarihçilerine tepeden bakarlardı. Bu ikinciler, kendi bilim alanlarının sınırlarını zorlayamadıkları için bir konu bularak onun

tarihini çalışan insanlar olarak düşünülürlerdi. Bilim insanlarının, bilim tarihçilerine olan tutumları, George Bernard Shaw'ın şu meşhur değerlendirmesiyle özetlenebilirdi: "Yapabilenler, yapar; yapamayanlarsa öğretirler."

Böylesi bir tutuma ilişkin ifadelendirmeler, bugünlerde nadiren duyulan şeylerdir. Bilim tarihi kürsüleri, saygıdeğer bir konum kazanmış ve muhteşem bilim insanları kendi alanlarının tarihi hakkında çalışmış ve yazmışlardır. Buna bir örnek 'Newton endüstrisi' olarak adlandırılan şeydir. Günümüzde, pek çok ülkede Sir Isaac Newton'un çalışması ve tuhaf kişiliği üzerine yoğun ve kapsamlı araştırmalar yürütülmektedir. Yakın zamanlarda bu konuyla ilgili yarım düzine kitap basıldı veya basılacağı duyuruldu. Bunun nedeni, bilim insanlarının, bizatihi bilimsel teşebbüsün kendisi hakkında hiç olmadığı kadar kafa yormalarıdır.

Bu nedenledir ki en azından bu geleneğe ait bazı büyük bilimsel klasikleri okumanızı gönül rahatlığıyla öneriyoruz. Aslında, bunları okumaya çalışmamanın herhangi bir mazereti olamaz. Eğer gerekli çabayı göstermekte istekli olursanız, Newton'un, *Mathematical Principles of Natural Philosophy*'si [Doğa Felsefesinin Matematiksel İlkeleri] gibi kitapların bile okunması imkânsız derecesinde zor değildir.

Size verebileceğimiz en yararlı tavsiye şudur. Açıklayıcı kitapları okurken yapmanız gereken şeylerden biri olan, yazarın çözmeye çalıştığı problemi olabildiğince net bir şekilde ortaya koymaya çalışın. Analitik okumaya dair bu kural, bütün açıklayıcı çalışmalar için de geçerlidir ancak *bilim ve matematik alanlarındaki çalışmalar için özellikle böyledir.*

Bunu bir başka şekilde daha söyleyebiliriz. Düz bir okuyucu olarak çağdaş anlamda o konu başlıklarında bilgi sahibi olmak için klasik bilimsel kitapları okumazsınız. Ondansa, bilim tarihi ve felsefesini anlamak için okursunuz. Bu, gerçekten de bilimle ilgili olarak düz okuyucunun sorumluluğudur. Bunu yerine getirmenin başlıca

yolu büyük bilim insanlarının çözmeye çalıştıkları problemlerin -ve ayrıca bu problemlerin geçmişlerinin- farkında olmaktır.

Bilimsel gelişim hatlarını takip etmek, gerçeklikler, varsayımlar, ilkeler ve kanıtların birbirleriyle nasıl karşılıklı bir ilişki içinde olduklarının izini sürmek, muhtemelen en başarılı haliyle işlemiş olan insanın akıl yürütme faaliyetine dâhil olmak demektir. Bilime dair tarihsel bir çalışmayı meşrulaştırmak için belki tek başına bu bile yeterlidir. Buna ek olarak, bu tür bir çalışma, bilimde açıkça var olan anlaşılmazlığı da belli ölçüde gidermeye yarayacaktır. Hepsinden önemlisi bu, Sokrat'tan bu yana, merakın disipline edilerek zihnin özgür bırakılması anlamında merkezi bir amacı olan eğitim için olmazsa olmaz bir faaliyettir.

Klasik Bilim Kitaplarının Okunmasına Dair Bazı Öneriler

Bilimsel kitapla, ister deneysel olarak bir laboratuvarda isterse alanda doğaya dair gözlemler şeklinde olsun, çeşitli araştırma alanlarındaki bulgulara ve sonuçlara ilişkin raporları kastediyoruz. Bilimsel bir problem her zaman için söz konusu olgunun olabildiğince eksiksiz betimlenmesini ve farklı olgular arasındaki karşılıklı bağlantıların izinin sürülmesini gerektirir.

Büyük bilim eserlerinde, her ne kadar başlangıçtaki ön kabuller anlamında bazı ön yargılar olabilmekte ise de belagate veya propagandaya yer yoktur. Yazarın, *kurduğu* sav üzerinden çıkardığı varsayımları birbirinden ayırarak bunu ortaya çıkarabilir ve dikkate alabilirsiniz. Bilimsel bir yazar daha 'nesnel' oldukça neyi dikkate almanız gerektiğini daha açık bir şekilde önünüze koyacaktır. Bilimsel nesnellik, *başlangıçtaki ön yargıların* olmaması demek değildir. Bu, varolan önyargıların *açıkça itiraf edilmesiyle* elde edilir.

Bilimsel bir çalışmadaki başlıca kavramlar, genellikle alışık olunmayan veya teknik kelimelerle ifade edilir. Bunlar, tespit edilmesi nispeten kolay şeylerdir ve bunlar üzerinden kolaylıkla yaza-

rın önermelerini yakalayabilmek mümkündür. Ana önermeler her zaman için genel şeylerdir. Dolayısıyla bilim, zamandan ve mekândan bağımsız (chronotopic) değildir. Tam aksine bir bilim insanı ise tarihçiden farklı olarak zaman ve mekân anlamında yerellikten sıyrılmaya çalışır. Genel olguları ortaya koymaya, genel özellikleri belirtmeye uğraşır.

Bilimsel bir kitabı okurken iki temel zorlukla karşılaşılabilir. Bunlardan biri, savlarla ilgilidir. Bilim, temelde tümevarımsaldır; yani, başlıca savları, gözlemlenebilir delillere -bir deneyle ortaya konulan tekil bir örnek veya sabırlı bir soruşturmayla toplanan geniş bir örnekler dizisi- gönderme yapan genel bir önerme tesis ederler. Tümdengelimsel denilen türde başkaca savlar da söz konusudur. Bütün bunlar daha önce bir şekilde tesis edilmiş olan önermelerle kanıtlanan bir önermede yer alan savlardır. Buraya kadarki kanıtlama şekliyle bilim, felsefeden çok farklı değildir. Fakat bilimin karakteri, tümevarımsal savdır.

Bu ilk zorluk bu şekilde ortaya çıkar çünkü bilimsel bir kitapta tümevarımsal savları anlamak için bilim insanının temel olarak aldığı delilleri takip edebiliyor olmanız gerekir. Ne var ki bu her zaman mümkün olmaz. Eğer kitap bu konuda yeterince aydınlatıcı olamazsa okuyucunun yapabileceği tek şey o özel tecrübeyi kendi başına, ilk elden yaşamaya çalışmaktır. Bu takdirde, bir labaratuvar deneyini kendi başına yapabilir. Veya kitapta gönderme yapılanlara benzer parçaları tek tek ele alabilir ve bakabilir. Bir müzeye gitmesi ve oradaki numuneleri veya modelleri gözlemlemesi gerekebilir.

Bilim tarihine dair bir anlayış edinmek isteyen herkesin sadece klasik metinleri okumakla yetinmemesi, ayrıca o tarih içerisindeki kritik deneylere ilişkin doğrudan tecrübeyle aşinalık kurması gerekir. Klasik kitapların yanı sıra klasik deneyler de vardır. Bilimsel klasikler, büyük bir bilim insanının ulaştığı içgörülere dair ortaya koyduğu prosedürlerin kişilerce, kendi elleriyle yapılıp gözleriyle görülmesi halinde çok daha anlaşılır bir hale gelirler.

Bu demek değildir ki ortaya konulan adımları takip etmeksizin bir başlangıç yapamazsınız. Söz gelimi, Lavoisier'in *Elements of Chemistry*'sini [Kimyanın Unsurları] örnek olarak ele alalım. 1789'da basılmış olan bu kitap artık kimyada ders kitabı olarak kullanımdan kalkmıştır ve bir lise öğrencisinin bile sınıf geçmek için bu kitaptan yararlanmak istemesi hiç de akıllıca olmayacaktır. Ancak yine de onun yöntemi, dönemi için devrim niteliğindedir ve kimyasal elemente dair getirdiği anlayış, bütün halinde bakıldığında günümüzde hâlâ geçerliliğe sahiptir. Burada belirtilmesi gereken husus, kitabın bu özelliğini almak için ayrıntılı ve kapsamlı bir okuma yapmanızın gerekmemesidir. Bilimde yöntemin önemi üzerinde duran Önsöz'ü, yeterince aydınlatıcıdır. "Fizik biliminin her branşı" der Lavoisier,

üç şeyi içermelidir: bilimin nesneleri olan gerçeklik dizilerini, gerçeklikleri yansıtan fikirleri ve bu gerçekliklerin ifadelendirildiği... Ve fikirler kelimeler aracılığıyla muhafaza edildiği ve iletişime sokulduğundan, bu mutlaka aynı anda bilimi ilerletmeye çalışmaksızın bilimin dilinin de ilerletilemeyeceğinin peşinden gelir; bilimi ilerletmeden ne onun dilini ne de terminolojisini ilerletebiliriz.

Lavoisier'in yaptığı tam da budur. O, tıpkı dilini düzenleyip sistematize ederek -süreç içerisinde, hatırlayabileceğiniz gibi, farklılaşmış ve integral matematiği geliştirerek- fiziği ilerletmiş olan Newton gibi, ondan bir yüzyıl önce kimyanın dilini ileri taşımıştır.

Matematikten bahsetmek bizi bilimsel kitapları okurken karşımıza çıkan ikinci temel zorluğa götürür. Bu aynı zamanda matematiğin problemidir.

Matematik Meselesi

Pek çok insan matematikten korkar ve bu konuyla ilgili herhangi bir kitap okuyamayacağını düşünür. Ancak hiç kimse bunun neden böyle olduğu konusunda o kadar emin değildir. Bazı psiko-

loglar burada 'sembolik körlük' -kontrollü bir şekilde yer değiştiren sembolleri izleme bağımlılığından kurtulamama- diye bir şeyin olduğunu düşünürler. Bunda bir haklılık payı olabilir ancak kuşkusuz kelimeler de böylesi bir kayma yaşar ve bunlarda yaşanan kaymalar, az veya çok kontrolsüz olarak belki izlenmesi daha zor şeylerdir. Başka bazıları, zorluğun, matematiğin öğretiminde yattığına inanmaktadırlar. Eğer öyleyse, yakın zamanlarda bunun nasıl daha iyi öğretilebileceğine dönük olarak ortaya çıkan araştırmadan memnun olmamız gerekir.

Problem kısmen şudur. Matematiğin ayrı bir dil olduğu ve kendi ana dilimiz de dâhil olmak üzere herhangi bir dil gibi bunu öğrenebileceğimiz bize söylenmemekte veya iş işten geçtikten sonra söylenmektedir. Kendi dilimizi iki kere öğrenmemiz gerekir, birincisi onu konuşmayı öğrendiğimizde ve ikincisi onunla okumayı öğrendiğimizde. Bereket versin ki, neredeyse bütünüyle yazılı bir dil olduğundan, matematiği bir kez öğrenmek yeterlidir.

Daha önce gözlemlediğimiz gibi, yeni bir yazılı dili öğrenmek her zaman için bizi başlangıç düzey okumanın problemlerinin içine sokar. İlkokulda başlangıç düzey okumanın bilgisine maruz kaldığımızda yaşadığımız problem, sayfa üzerindeki gelişigüzel var olan belirli sembollerin ne olduklarını bilmekte ve onlar arasındaki ilişkiyi hafızamıza kaydetmekte karşılaştığımız zorluktan kaynaklanıyordu. En iyi okuyucular bile hiç değilse ara ara başlangıç okuması yapmayı sürdürürler: örneğin bilmediğimiz bir kelimeyle karşılaştığımızda bu böyledir ve bir sözlüğe bakmamız gerekir. Eğer bir cümlenin sentaksı kafamızı karıştırmışsa yine başlangıç düzeyinde bir çalışma yapıyoruz demektir. Ancak bu poblemleri çözdükten sonra daha yüksek düzey okumalara devam edebiliriz.

Matematik bir dil olduğundan, kendi dağarcığı, grameri ve sentaksı vardır ve bütün bunların başlangıç aşamasındaki okuyucu tarafından öğrenilmesi gerekir. Belirli semboller ve semboller arasındaki ilişkilerin hafızaya alınması şarttır. Buradaki problem

farklıdır çünkü bu, başka bir dildir ve *teorik olarak* Fransızca, İngilizce veya Yunanca öğrenmekten farklı değildir. Aslında başlangıç düzeyinde bu dilleri öğrenmek daha kolay bile olabilir.

Her dil, insanların kendi aralarında, karşılıklı olarak kavradıkları iletilerle iletişim kurmalarını sağlayan bir araçtır. Gündelik söylem içerisindeki konular temelde duygusal gerçeklikler ve ilişkilerdir. Bu tür konular her zaman *bütünüyle* herhangi iki farklı kişi tarafından algılanabilir olmaz. Fakat iki farklı kişi, bir elektrik devresi, ikizkenar üçgen veya kıyas gibi her iki tarafın da duygusal alanının dışında üçüncü bir şeyi kavrayabilir. Bu kavramlara duygusal bir içerik kattığımızda anlaşılma sıkıntıları başlar. Matematik, bizim bundan kaçınmamıza imkân verir. Doğru şekilde kullanıldıklarında, matematiksel kavramların, önermelerin ve denklemlerin duygusal çağrışımları olmaz.

Matematiğin entelektüel anlamda ne kadar güzel ve tatmin edici olabileceği de bize, en azından yeterince erken bir dönemde yine söylenmemiştir. Küçük bir sıkıntıya katlanmayı göze alabilenler için buna geç kalınmamıştır. Bunun için işe, gelmiş geçmiş yazılı metinler arasında en duru ve güzel çalışmalardan biri olan *Elements of Geometry*'nin [Geometrinin Unsurları] yazarı Öklid ile başlayabilirsiniz.

İsterseniz I.Kitap'taki *Unsurlar*'da geçen ilk beş önermeyi ele alalım. (Eğer elinizde bu kitap varsa bu kısma bakmalısınız.) Başlangıç geometrisindeki önermeler iki türlüdür: (1) problemleri, inşa edilen figürler ve (2) figürler veya onların kısımları arasındaki ilişkilere dair teoremler halinde ifade etmek. İnşa problemleri bir şeylerin yapılmasını, teoremler ise bir şeylerin kanıtlanmasını gerektirir. Öklidgil bir problem inşasında, *Quod erat faciendum* (gereken mevcuttur) anlamına gelen Q.E.F. harflerini görürsünüz. Öklidgil bir teoremin sonundaysa, *Quod erat demonstrandum* (kanıtlanması gereken mevcuttur) anlamına gelen harflerle karşılaşırsınız.

Unsurlar'ın I.Kitap'ındaki ilk üç önermenin tamamı inşa prob-

lemleridir. Bu neden böyledir peki? Bir cevap, teoremlerin kanıtlanmaları için bu inşaların gerekmesidir. İlk dört önermede bu açık değildir ancak bir teorem olan beşinci önermede bunu görebiliriz. O, bir ikizkenar üçgende (iki eşit kenarı olan bir üçgen) taban açılarının aynı olduğunu belirtir. Daha kısa olan kenarla ilgili Önerme 3'e başvurmak gereklidir. Önerme 3, Önerme 2'yi ve o da Önerme 1'i içinde barındırdığından, Önerme 5 için bütün bu inşalara ihtiyaç olduğunu görmekteyiz.

Bu inşalar bir başka amaca daha hizmet eden şeyler olarak da görülebilir. Varsayımlara açık bir benzerlik taşırlar; varsayımların ve inşaların her ikisi de geometrik işlemlerin yapılabileceğini ileri sürerler. Varsayımlar söz konusu olduğunda, olasılık *varsayılır*; önermelerde ise *kanıtlanır*. Kanıt elbette varsayımların kullanılmasını içerir. Dolayısıyla, Tanım 20'de tanımlanan eşitkenar üçgen gibi bir şeyin gerçekten olup olmadığını merak edebiliriz. Burada matematiksel nesnelerin gerçekten olup olmadıkları gibi sıkıntılı bir sorunun içine düşmeden en azından Önerme 1'de düz doğrular ve dairelerin olduğu varsayımından hareketle, eşitkenar üçgen gibi şeylerin de olabileceğinin gösterildiğini görebiliriz.

İsterseniz şimdi de ikizkenar üçgenin taban açılarının eşitliği hakkındaki Önerme 5'e dönelim. Daha önceki önermelere ve varsayımlara göndermeleri içeren bir dizi adımdan sonra bir sonuca ulaşıldığında önerme, kanıtlanmış olur. Bir şeyin doğru ve ilave bazı şeylerin de geçerli *olup olmadığı* ancak daha sonra gösterilmiş ve onun da sonrasında bir sonuca ulaşılarak *bir* şeylerin daha doğruluğu ortaya konulmuştur. Önerme bunu, *eğer-ondan sonra* ilişkisi olarak ifade eder. Bu, hipotezin doğru olduğu durum hariç, ne bir hipotezin ne de bir sonucun doğruluğunu dile getirir. Ne de önerme kanıtlanıncaya kadar hipotez ve sonuç arasındaki bu bağlantı doğru kabul edilir. Kanıtlanan şey tam olarak bu bağlantının doğruluğudur, başka bir şey değil.

Bunun güzel olduğunu söylersek abartmış mı oluruz? Bizce hayır. Burada gördüğümüz, gerçek anlamda sınırlı bir problemin

gerçekten mantıksal bir açıklanışıdır. Hem problemin sınırlandırılışında hem de getirilen açıklamanın netliğinde oldukça çekici bir şey vardır. Çok iyi bir felsefi içeriğe sahip olsa bile gündelik söylem, problemleri bu şekilde sınırlandırmakta zorlanır. Ve felsefi problemlerde mantık kullanımı pek fazla bu kadar açıklığa sahip olmaz.

Burada ortaya konduğu şekliyle Önerme 5'in savı ile en basit kıyas arasındaki ilişkinin şu şekilde olduğunu düşünün:

Bütün hayvanlar ölümlüdür;

Bütün kuşlar hayvandır;

O nedenle, bütün kuşlar ölümlüdür.

Burada da tatmin edici bir şeyler vardır. Bunu bir parça matematik bir temellendirme gibi görebiliriz. Üçgenin açılarının aynı şekilde bir belirlemeye sahip olduğunu düşünsenize; hayvanlar ve kuşlar var, hayvanlar ölümlü ve o yüzden insanlar da ölümlü. Fakat zorluk şurada ki gerçekten hayvanlar ve insanlar vardır; burada gerçek bir şeyler hakkında, doğru olabilen veya olmayabilen varsayımlarda bulunuruz. Buradaki varsayımlarımızı matematikte yapmak zorunda olmadığımız bir şekilde incelememiz gerekir. Öklid'in önermesi bundan zarar görmez. Gerçekten ikizkenar üçgenin olup olmaması onu pek ilgilendirmez. Eğer varsa ve belirli bir şekilde tanımlanırsa sonrasında taban açıları kesinlikle aynı olacaktır. Bunun hep böyle olacağına kuşku yoktur.

Bilimsel Kitaplarda Matematikle Baş Etme

Öklid üzerine açtığımız parantez biraz yoldan çıkmamıza sebep oldu. Asıl konu ettiğimiz şey, bilimsel kitapların okunmasındaki başlıca engelin matematiğin varlığı olduğunu gözlemlememizdi. Bu konuda söylenmesi gereken bazı şeyler var.

Birincisi, en azından başlangıç düzeyinde matematiği düşündüğünüzden daha iyi okuyabilirsiniz. Daha önce işe Öklid'le başlayabileceğinizi belirtmiştik ve *Unsurlar*'la birkaç gece geçirdiğiniz

takdirde konuyla ilgili korkularınızın büyük kısmını yeneceğiniz konusunda eminiz. Öklid üzerinde belirli bir zaman harcadığınızda öteki klasik Yunan matematikçilerinin -Arşimed, Apollon, Nicomachus gibi- çalışmalarına da göz atmak isteyebilirsiniz. Bunlar gerçekten de o kadar zor değildir ve onun da ötesinde istediğiniz kısımları atlamanız mümkündür.

Bu bizi, üzerinde durmak istediğimiz ikinci noktaya götürür. Eğer niyetiniz, bir matematik kitabını *kendisi için ve kendi içerisinde* okumaksa elbette başından sonuna onu okumalısınız -ve elinizde bir kalemle kenarlarına notlar almalısınız, hatta gerekiyorsa ayrı bir kâğıt üzerinde işlemler yapmalısınız ki bunu yapmak en çok bu tür kitaplar için gereklidir. Fakat niyetiniz bu olmayabilir ve onun yerine *içerisinde matematik olan* bilimsel bir kitap okumak isteyebilirsiniz. Bu durumda atlayarak okumak, çoğu zaman yapılacak en iyi iştir.

Örnek olarak Newton'un *Principia*'sını alalım. Bu kitapta hem inşa problemleri ve hem de teoremler anlamında pek çok önerme mevcuttur ancak özellikle ilk okuma için bunların hepsini ayrıntılı bir şekilde okumaya gerek yoktur. Önermenin ana vurgusunu okuyun ve bunun üzerine bina edildiği kanıta şöyle bir göz atın; gerekçe ve sonuçlara dair ifadeleri okuyun; önermeler ile bunların bir bütün olarak çalışması arasındaki ilişkilerine dair temel tartışmalar olan açıklamaları okuyun. Bunu yaptığınızda bütün resmi görmeye başlayacaksınız ve Newton'un inşa ettiği sistemin nasıl oluşturulduğunu -önce neyin sonra neyin inşa edildiğini, parçaların nasıl bir arada durduğunu- keşfedeceksiniz. Sizi sıkıntıya sokan şemalardan (pek çok okuyucunun yaptığı gibi) kaçınarak sadece çatlaklar oluşturan meselelere bakarak bütün çalışmayı bu şekilde ele alın ancak Newton'un başlıca noktalarının içinde geçtiği bölümleri bulup okuduğunuzdan emin olun. Bu bölümlerden biri III. Kitap'ın sonundaki 'The System of the World' başlıklı kısımdır. Newton'un tabiriyle, bu *Genel Açıklama*, yalnızca daha önce ele

alınanları özetlemekle kalmaz aynı zamanda neredeyse sonraki her fizikçinin eğildiği büyük bir problemi de dile getirir.

Newton'un *Mercekler*'i de okumaya çalışabileceğiniz bir başka bilimsel klasiktir. Bu eserin içinde çok az matematik vardır her ne kadar sayfalara şemalar serpiştirildiğinden ilk bakışta öyle gözükmese de. Fakat bu şemalar, Newton'un, güneş ışınlarını kıran prizmalarla ve ışınların farklı renklerinin yansımasını sağlayan beyaz kâğıtlarla birlikte karanlık bir odaya giren güneş ışınlarındaki boşluklar üzerine olan deneylerine dair salt birer yansıtımdır. Bu deneylerden bazılarını kendi başınıza kolaylıkla tekrarlayabilirsiniz; oldukça renkli ve güzel olduklarından bunu yapmak size eğlenceli gelecektir ve betimlemeler oldukça netleşecektir. Deneylerin betimlemelerine, Newton'un çeşitli teoremlerini, önermelerini ve keşiflerini özetleyip, bulgularını paylaştığı her üç kitabın sonunda yer alan tartışmalara ek olarak okuma yapmak isteyeceksinizdir. Bilimsel uğraşla ilgili Newton'un bazı görüşlerini barındıran meşhur III. Kitabın son kısmını okumak gerekir.

Matematik, temelde kesinliği, netliği ve anlattığımız, sınırlılığı gibi nitelikleri nedeniyle çoğu zaman bilimsel yazarlarca ele alınır. Newton örneğinde olduğu gibi, genellikle matematikle ilgili fazla derinleşmenize gerek kalmadan bir meseleyi anlayabilmeniz mümkündür. Bununla birlikte, işin tuhaf yanı şu ki matematik kesinkes size korkutucu gelse bile belirli çalışmalar içerisinde onun yokluğu çok daha sıkıntı verici olabilir. Bu konuda bir örnek, Galileo'nun, maddenin gücü ve ivme üzerine meşhur olmuş *Two New Sciences* [İki Yeni Bilim] adlı eseridir. Bu çalışma, modern okuyucular için özellikle zordur çünkü esasen matematiksel değildir; daha çok diyaloglar halinde yazılmıştır. Bu diyalog biçimi, sahne eserleri açısından uygunluğuna ve Platon gibi bir usta tarafından kullanıldığında kullanışlılığına rağmen bilim için gerçek anlamda uygun değildir. O nedenle okuduğunuzda bazı devrim niteliğinde şeyler keşfettiğiniz hissine kapılsanız da Galileo'nun söylediklerini tam olarak keşfetmeniz zordur.

Elbette, bütün bilimsel klasiklerin matematiği kullanması ve hatta bir şekilde yer vermesi gerekli değildir. Yunan tıbbının kurucusu Hipokrat'ın çalışmaları matematiksel değildir. Bu eserleri pekâla Hipokrat'ın tıp hakkındaki -insanlar hastalandığında onlara nasıl bir tedavi uygulanacağından çok onları iyi tutma sanatı üzerine- görüşlerini öğrenmek için de okuyabilirsiniz. Ne yazık ki bu, şimdilerde yaygın olmayan bir düşünce. Ne de William Harvey'in, kanın dolaşımı üzerine söylevi matematikseldir veya William Gilbert'in mıknatıslar üzerine olan kitabı. Eğer sürekli olarak *başlıca yükümlülüğünüzün, konu başlığınızda yetkin hale gelmek değil problemi anlamak olduğunu* aklınızda tuttuğunuz sürece tüm bu eserler fazla zorlukla karşılaşılmadan okunabilir.

Popüler Bilim Üzerine Bir Not

Bir yönüyle, popüler bilim kitaplarıyla ilgili söylenecek küçük bazı şeyler daha vardır. Tanımları itibariyle bunlar sadece uzmanlar değil geniş bir kitle için yazılmış çalışmalar -kitap ya da makalelerdir. Dolayısıyla, bu bilimsel geleneğe dair bazı klasikleri okuduğunuzda çok fazla bir zorlukla karşılaşmazsınız. Bunun nedeni, bu eserler her ne kadar bilim hakkında olsalar da genel olarak bilime orijinal katkı yapan çalışmaların okuyucunun önüne çıkardığı iki temel problemden kaçınmaları veya kenarından dolaşmalarıdır. Birincisi, *nispeten az sayıda deney betimlemeleri barındırırlar* (onun yerine, sadece deney sonuçlarını aktarmakla yetinirler). İkincisi ise, *nispeten az matematik barındırmalarıdır* (tabi eğer matematik hakkında bir popüler bilim kitabı değillerse).

Popüler bilim makalelerinin okunması her zaman olmasa da genellikle popüler bilim kitaplarından daha kolaydır. Bazen bu tür makaleler çok iyi yazılmıştır -örneğin aylık dergi *Scientific American*'da veya belli olçüde daha teknik olan haftalık *Science*'de yayınlananlar böyledir. Ne kadar iyi veya ne kadar dikkatli ve sorumlu

yazılmış olurlarsa olsunlar, elbette bu yayınlar, bir önceki bölümün sonunda tartışılan problemi doğururlar. Bunları okurken, bilgileri bizim için filtreden geçiren aktarıcıların merhametine kalmışızdır. Eğer bunlar iyi aktarıcılarsa şanslıyızdır. Yok değillerse yapabileceğimiz neredeyse hiçbir şey yoktur.

Popüler bilim eserlerinin okunması göründükleri ya da hikâye ettikleri kadar kolay da değildir. DNA konusunda herhangi bir deney sonucu, şema veya matematiksel formüller aktarmayan üç-sayfalık bir makalenin bile okunması okuyucunun ciddi çabasını gerektirir. Zihninizi sürekli uyanık tutmadıkça bunu okuyamazsınız. Dolayısıyla, aktif okuma yapma gerekliliği burada diğer yerlerden çok daha fazla önem arz eder. Önce üzerinde durulan konuyu tam tespit edin. Sonra bütün ve parçalar arasındaki ilişkiyi keşfedin. Kavramlar üzerinde uzlaşın ve önermeleri ve savları çıkarın. Eleştirmeye veya çalışmanın önemi üzerinde durmaya başlamadan önce yeterince doğru anladığınızdan emin olun. Bu kurallar artık aşina olduğunuz şeyler. Ancak burada özel bir önem vererek uygulamanız şart.

Kısa makaleler genellikle, esasen bilgilendiricidir ve bu yönüyle daha az bir aktif düşünme içine girmenizi gerektirir. Anlamak için belirli bir çaba göstermeli, yazarın önünüze koyduğu anlatıyı takip etmelisinizdir ancak çoğu zaman bunun ötesine geçmek durumunda değilsinizdir. Whitehead'ın *Introduction to Mathematics* [Matematiğe Giriş] Lincoln Barnett'in *The Universe and Dr.Einstein* [Evren ve Dr. Einstein] ve Barry Commoner'in *The Closing Circle*'ı [Kapalı Daire] gibi popüler olmuş harika kitaplar söz konusu olduğunda bir şeylere daha ihtiyaç olduğu görülecektir. Bu durum özellikle, bugünlerde hepimizin özel bir ilgi gösterdiği ve önem verdiği -çevre- konusundaki Commoner'in kitabı için geçerlidir. Kitabın yazımı oldukça yoğundur ve sürekli dikkat göstermenizi gerektirir. Fakat bir bütün olarak kitap, dikkatli okuyucuların gözden kaçırmayacakları göndermelere sahiptir. Bu her ne kadar, 13.

Bölüm'de betimlendiği şekliyle pratik bir çalışma değilse de teorik sonuçlarının önemli etkileri olmuştur. Salt kitabın konu başlığı -çevre- bunu sezdirmektedir. Çevre bizi de bir şekilde ilgilendiren bir konudur ve eğer bu anlamda bir kriz söz konusuysa, yazar bunu söylemese bile -ki aslında söylemektedir- bu, bizim de bu krizin içine gireceğimiz anlamına gelir. Bir krize girilmesi (genellikle) belirli bir şekilde hareket etmeyi veya belli şeyleri yapmaya son vermeyi gerektirir. Özü itibariyle kuramsal olsa da Commoner'in kitabı, teorinin ötesinde pratik alana uzanan bir öneme sahiptir.

Bu, Commoner'in kitabı önemli Whitehead ve Barnett'inkiler önemli değil demek değildir. Atom üzerine yapılan araştırmaların tarihine dair teorik bir anlatı olarak *The Universe and Dr. Einstein* yazıldığında, insanlar yakın zamanlarda keşfedilen atom bombasının da gösterdiği gibi -ki tek tehlike değildir- atom fiziğinde saklı büyük tehlikelerin yaygın olarak farkındaydılar. Dolayısıyla, bu kuramsal kitabın aynı zamanda pratik sonuçları olmuştur. Bugün insanlar atoma dayalı veya nükleer bir savaş çıkma olasılığından o kadar tedirgin olmasalar bile bu veya buna benzer teorik bir kitabı okumak, pratik bir gerekliliktir. Bunun nedeni, atomik veya nükleer fiziğin, içinde bulunduğumuz çağın büyük başarılarından biri oluşudur. İnsanlık için büyük vaatlerde bulunmakta, aynı zamanda büyük tehlikeler doğurmaktadır. Kültürlü ve etrafında olan bitenle ilgili bir okuyucunun bu konuları bilmesi gerekir.

Küçük bir farklılığa sahip bir başka zorlayıcılık da Whitehead'ın *Introduction to Mathematics*'inde söz konusudur. Matematik başlıca modern gizemlerden biridir. İçinde yaşadığımız toplumda, geçmiş çağlardaki dini sırlarınkine benzer bir yer tutarak belki de önde gelen gizemdir. Eğer yaşadığımız çağı hakkıyla anlamak istiyorsak matematiğin ne olduğunu, nasıl işlediğini ve düşündüğünü de belli ölçüde anlamamız gerekir. Konunun daha çapraşık alt-başlıklarına fazla girmemesine karşın Whitehead'ın kitabı, matematik temellendirme ilkelerine dair olağanüstü bir ifade kabiliyetine sahiptir.

Hiçbir şey yapmasa, dikkatli okuyucuya matematikçinin bir büyücü değil sıradan bir insan olduğunu göstermektedir. Ve bunun keşfi de ufkunu kendi tecrübe ve düşüncelerinin ötesinde genişletmeyi arzulayan her okuyucu için oldukça önemlidir.

16

FELSEFE NASIL OKUNMALI?

Çocuklar, inanılmaz sorular sorarlar. 'İnsanlar neden var?' 'Kediler neden küçüktür?' Dünyanın ilk adı nedir?' 'Tanrının yeryüzünü yaratmasının amacı nedir?' Bebekler sürekli bir merak içindedirler. Aristo'ya göre felsefe, merakla başlar. Ve hiç kuşku yok ki çocukluk döneminde başlar, gerçi çoğumuz için yine çocuklukta son bulur.

Çocuk doğal bir soru sorucudur. Onu yetişkinden ayıran, sorduğu soruların sayısı değil karakterinin farklılığıdır. Yetişkinler de hiçbir zaman merak hislerini kaybetmezler ancak bunda bir nitelik kaybı yaşarlar. Bir şeyin öyle olup olmadığını bilmek isterler, neden öyle olduğunu değil. Fakat çocukların soruları ansiklopedik bilgiyle cevaplandırılacak türle sınırlı değildir.

Ana okulu ile üniversite arasında akla gelen sorular veya daha çok yönlendirildiği kanallar konusunda yetişkinlerin merakına ne oluyor? İyi sorularla altüst olmayan bir zihin, en iyi cevapların bile önemini kavrayamaz. Cevapları öğrenmek o kadar zor değildir. Ancak, soruşturmacı zihinlerin aktif olarak gelişmesi, gerçek, derin sorularla canlı tutulması başka bir iştir.

Eğer çocuklar zaten böylesi bir zihinle dünyaya geliyorlarsa neden sonradan bunu geliştirmek zorunda olalım ki? Zaman içerisinde yetişkinler, çocukluktaki derinlemesine meraklılık hallerini sürdürmekte bir şekilde başarısız olurlar. Belki de bizatihi okul -belki büyük bölümü gerekli olan ölü bir mekanik öğretimle-, zihni kütleştirir. Bu başarızılığın sebebi belki de ondan çok ana-babaların hatasıdır. Hepimiz çoğu zaman, çocuklarımıza, varsa bile bir ce-

vabımızın olmadığını, soru sormayı bırakmalarını söyleriz. Azıcık cevaplanabilir gözükmeyen sorularla karşılaştığımızda hemen yan çizeriz. Bütün bunlar çocukların cesaretini kırar. Bu tür durumlarla karşılaştıklarında fazla sorgulayıcı olmanın kaba bir davranış olduğu izlenimine kapılırlar. İnsanın sorgulayıcılığı hiç ölmez; fakat çok geçmeden, tıpkı yetişkinlerde olduğu gibi sadece bilgi edinmek için soru soran üniversite öğrencilerinin sordukları sorularla, değerinden kaybeder.

Bu problem için bir çözümümüz yok; çocukların dile getirdiği harikulade ve derin soruların nasıl cevaplandırılabileceğini söyleyebileceğimizi düşünecek kadar kendini bilmez değiliz elbette. Fakat büyük felsefe kitapları hakkında en çarpıcı şeylerden birinin tıpkı çocukların sorduklarıyla aynı türden derin sorular sormaları olduğunu bilmenizi istiyoruz. Bir çocuğun dünyaya bakışını hayatının geri kalanında, aynı zamanda o muhafaza ettiği şeye dair olgun bir anlayışla birlikte muhafaza etmesi son derece seyrek görülen bir durumdur -ve bu niteliklere sahip biri çıkarsa şayet, düşünüş biçimimiz üzerine gerçek anlamda önemli bir katkıda bulunabilme kabiliyetine sahip demektir.

Varoluşu anlamak için çocuklar gibi düşünmemiz gerekmez. Çocuklar, kuşkusuz bunu hem anlamakta hem de anlayamamaktadırlar -eğer başkaları anlayabiliyorsa tabii. Fakat bu konuya çocukların baktığı gibi bakabilmeli, onların ettiği gibi merak etmeli ve onlar gibi sorular sormalıyız. Yetişkinlerin yaşamındaki karmaşıklıklar, gerçeğin yolundaki engellerdir. Büyük filozoflar her zaman bu karmaşıklıklara açıklık kazandırmış ve yalın ayrımları görebilmiş kişilerdir -öncesinde çok zor olan bir konu onlar ifade ettiğinde yalınlık kazanır. Eğer onların peşinden gideceksek bizim de sorularımıza çocukça bir yalınlık kazandırmamız -ve yetkin bir bilgelikle cevaplar vermemiz- gerekir.

Filozofların Sordukları Sorular

Filozofların sordukları bu, 'çocukça bir yalınlık' taşıyan sorular nelerdir? Çünkü, onları yazıya döktüğümüzde o kadar da yalın gözükmemektedirler ve cevaplandırması da zor şeylerdir. Ancak yine de ilk başta basit veya temel olmaları anlamında yalındırlar.

Örnek olarak *var olmak* veya *olmak* hakkındaki şu soruları ele alalım: Var olmakla var olmamak arasındaki fark nedir? Var olan şeylerin ortak özelliği nedir ve var olan şeylerin ne gibi özellikleri vardır? Var olan şeyler, başka türlü de var olabilirler miydi -farklı var oluş veya oluş biçimleri var mıdır? Bazı şeyler zihnin dışında var olurlarken bazı şeyler sadece zihinde mi var olurlar; bunlar, bize bilinir veya bizce bilinebilir özellikte midirler? Var olan her şey, fiziki bir varlığa sahip midir veya maddi bir cismin haricinde bir varlık söz konusu mudur? Her şey değişir mi veya değişmez olan bir şey var mıdır? Her şeyin illa var olması gerekir mi veya var olan her şeyin, var olması gereken şeyler olduğunu söyleyebilir miyiz? Olası var oluş alanı gerçekte var oluş alanından daha mı büyüktür?

Bütün bunlar, var olmanın doğasını ve olmanın alanlarını keşfetmeye çalışırken bir filozofun tipik olarak sorduğu soru türleridir. Birer soru olarak ifade edilmeleri veya anlaşılmaları zor değildir ancak cevaplandırılmaları çok zordur -gerçekten de o kadar zordur ki özellikle yakın zamanlarda bu soruların tatmin edici bir şekilde cevaplandırılamayacağı düşüncesi taşıyan filozoflar vardır.

Bir başka felsefi soru dizisi, *değişim* veya olmaktan çok *oluşla* ilgilidir. Kendi tecrübelerimize dayanarak tereddütsüz var oluş atfettiğimiz nesnelerin tamamının ayrıca değişime tabi olduklarını söyleriz. Var olur ve yok olur giderler; var oldukları sırada çoğu bir yerden ötekine yer değiştirirler; ve pek çoğu nitelik ve nicelik olarak değişir: daha büyük veya daha küçük, daha ağır ya da hafif olurlar; veya olgunlaşan bir elma ve pişen bir biftek gibi renk değiştirirler.

Değişim sırasında neler olur? Her değişim sürecinde, değişmeden kalan bir şeyler var mıdır ve yanı sıra değişmeden kalanların belli kısımları veya parçaları değişime tabi midir? Daha önceden bilmediğiniz bir şey öğrendiğinizde, hiç kuşkusuz edindiğiniz bilgiye bağlı olarak değişirsiniz fakat aynı zamanda değişmeden önceki kişisinizdir; eğer böyle olmuyorsa, öğrenme sizde değişiklik yaratmıyor demektir. Bütün değişimlerle ilgili bu böyle midir? Söz gelimi, doğum ve ölüm -geliş ve göçüp gidiş- gibi çok büyük değişiklikler için de bu böyle midir veya sadece yerel hareket, büyüme veya nitelik değişimi gibi daha küçük temel değişikler için mi geçerlidir? Kaç türlü farklı değişim türü vardır? Aynı temel unsurlar veya koşullar bütün değişim süreçlerinin içinde yer alır mı ve hepsinde aynı saikler işler mi? Değişim saiki ile ne kastediyoruz? Değişimden sorumlu farklı saik tipleri var mıdır? Değişimin -oluşun- saikleri, oluşun veya var oluşun saikleriyle aynı mıdır?

Dikkatini olmaktan oluşa çeviren bir filozof, bu gibi sorular sormaktadır ve ayrıca oluşla olmayı ilişkilendirmeye çalışmaktadır. Bir kez daha, bunlar, açık ve iyi bir şekilde cevaplandırılması son derece zor olmasına karşın, ifade edilmesi veya anlaşılması zor sorular değildir. Ne olursa olsun, işe başlarken dünyaya ve onu tecrübe edişimize dair nasıl bir çocuksu yalın tutumla işe başladıklarını görebilirsiniz.

Ne yazık ki burada bütün soru türlerini daha derinden ele alacak kadar yerimiz yok. O yüzden filozofların sordukları ve cevaplandırmaya çalıştıkları bazı başkaca soruları sıralamakla yetineceğiz. Sadece, olmak ve oluşla ilgili değil aynı zamanda zorunluluk ve olabilirlik hakkında; fiziksel olan ve olmayan hakkında; özgürlük ve bağımlılık hakkında; insan zihninin güçleri hakkında; doğa ve insan bilgisinin sınırı hakkında; iradenin özgürlüğü hakkında sorular vardır.

Tüm bu sorular spekülatiftir veya bunlara baş vururken teorik ve pratik alanlar arasında bir ayrıma gitmemiz anlamında teoriktir. Fakat bildiğiniz gibi felsefe sadece teorik sorularla sınırlı değildir.

İyiliği ve *kötülüğü* ele alalım örneğin. Çocuklar iyi ve kötü arasındaki farka hayli ilgi gösterirler; eğer bu konuda hata yaparlarsa bundan da acı duyma eğilimi gösterirler. Fakat büyürken de bu farkı dikkate almayı sürdürürüz. İyilik ve kötülük arasında evrensel bir ayrım var mıdır? Şartlar ne olursa olsun her zaman iyi ve kötü olan belirli şeyler var mıdır? Veya Hamlet, Montaigne'i andırır şekilde, 'iyi ve kötü yoktur, bizim düşüncelerimizdir bunları yapan' demekte haklı mıdır?

İyilik ve kötülük elbette doğru ve yanlışla aynı şey değildir; bu ikili kavramlar farklı şeylere gönderme yaparlar. Özelde, her ne kadar doğru olan her şeyi iyilik gibi görebilsek de aynı şeyi muhtemelen yanlış olan her şeyin kötülük olduğunu düşünerek yapamayız. Fakat bu ayrımı nasıl somutlaştırabiliriz?

'İyilik' felsefi açıdan önemli bir kelimedir fakat gündelik hayatımızda da belirli bir öneme sahiptir. Bunun ne demek olduğunu söylemeye çalışmak, dolaşık bir iştir; bu sizi onu bilinceye kadar derinden felsefenin içine çeker. İyi olan pek çok şey vardır veya daha iyi bir ifadeyle pek çok iyi şey vardır. İyilikleri sıraya koyup sıralamak mümkün müdür? Bunlardan bazıları ötekilerinden daha önemli midir? Bazıları öteki bazılarına mı dayanmaktadır? Birisini seçerken ötekini dışarda bırakmanızı gerektiren, iyiliklerin çatıştığı koşullar mı söz konusudur?

Yinelersek, bu sorularda daha derine inmeye izin verecek kadar yere sahip değiliz. Pratik alanla ilgili de ancak bazı başkaca soruları sıralayabiliriz. Sadece iyilik ve kötülük ya da doğru ve yanlış hakkında değil haklar ve yükümlülükler; fazilet ve bozukluklar; mutluluk, yaşamın hedefi veya amaçladığı; insani ilişkiler alanı içerisindeki haklar ve adalet, sosyal etkileşim; devlet ve onun bireyle olan ilişkisi; iyi toplum, adil düzen ve adil ekonomi; savaş ve barış hakkında da pek çok soru vardır.

Ele aldığımız bu iki soru grubu, felsefedeki iki ana bölümü belirlemekte veya ortaya çıkarmaktadır. Birinci grupta yer alan soru-

lar, olma ve oluş soruları, dünyanın *ne olduğu* veya *neler olduğu* ile ilgilidir. Bu gibi sorular, felsefenin teorik veya spekülatif denen bölümüne aittir. İkinci grupta yer alan iyilik ve kötülüğe veya doğru ve yanlışa dair sorular neler yapılması veya nelerin aranması *gerektiği*yle ve felsefenin zaman zaman pratik diye adlandırılan ama daha doğru olarak normatif denen bölümüyle ilgilidir. Bir yemek kitabı veya araç kullanma kılavuzu gibi bir şeyleri nasıl yapacağınıza dair bilgi veren kitaplar sizin iyi bir aşçı ya da çok iyi bir araç kullanıcısı olmanızı sağlamak gibi bir iddia taşımazlar; sadece sizin bir şeyler yapma isteğinde olduğunuzu varsayarak çabalarınızın başarıya ulaşması için size bir şeyler anlatırlar. Bunun aksine olarak, normatif felsefe kitapları, temelde insanın arayışlarının -iyi bir insan veya iyi bir toplum oluşturmak gibi- neler olması gerektiğiyle ilgilidir ve aşçılık ya da sürücülük kitaplarından farklı olarak, bu amaçlara ulaşmak için en evrensel anlamda baş vurulması gereken araçları salık vermekten ötesine geçmezler.

Filozofların sorduğu bu sorular ayrıca felsefenin iki ana bölümünün alt branşlarını ayırmaya da hizmet etmektedir. Teorik veya spekülatif bir felsefe çalışması eğer temelde olmak ya da var oluşla ilgileniyorsa, metafiziktir. Yok, eğer oluşla -doğası ve değişim türleri, koşulları ve saikleriyle birlikte- ilgileniyorsa, felsefenin doğasına dair bir çalışmadır. Eğer başlıca kaygısı bilgiyle -bir şeyleri bilmemizin içinde neler yer almaktadırla ilgili sorular, saikler, nereye kadar olduğu, insan bilgisinin sınırları ve kesinlikler ya da belirsizliklerle birlikte- ilgiliyse o takdirde, bilgi teorisinin bir başka adı olan epistemolojiye dair bir çalışmadır. Teorikten normatif felsefeye geçerken ana ayrım, iyi yaşam ile bireyin davranışlarında neyin doğru ya da yanlış olduğu arasında, hepsi de etiğin alanına giren sorular ile iyi toplum ve toplumla ilişki halindeki bireysel edimlere -siyaset ve siyaset felsefesi alanlarına- dair sorular arasında olmaktadır.

Modern Felsefe ve Büyük Gelenek

İşin özünü ortaya koymak için isterseniz dünyanın ne olduğu veya dünyada neler olduğu ya da insanın ne yapması veya neyin arayışında olması gerektiği konusundaki soruları, 'ilk-sıradaki sorular' olarak adlandıralım. Bunu söyledikten sonra, peşi sıra sorulabilecek 'ikinci-sıra sorular' da -ilk sıradakilere dair bildiklerimiz hakkındaki sorular, ilk sıradaki soruları cevaplandırmaya çalışırkenki düşünüşümüzün içeriğine ilişkin sorular, bu gibi düşüncelerimizi dile getirirken baş vurduğumuz yollara dair sorular- olduğunun farkında olmamız gerekir.

İlk-sıradakiler ile ikinci-sıradaki sorular arasındaki bu ayrım kullanışlıdır çünkü geçmiş yıllarda felsefede neler olduğunu açıklamaya yardım eder. Günümüzün profesyonel felsefecilerinin büyük çoğunluğu daha fazla ilk sıradaki soruların filozoflarca cevaplandırılabileceği inancını taşımamaktadırlar. Bugün çoğu profesyonel felsefeci, dikkatlerini münhasıran ikinci-sıradaki sorulara, özellikle de düşüncenin dil ile nasıl ifade edilebileceği ile ilgili sorulara yoğunlaştırmaktadır.

Eleştirel olmak hiçbir zaman zarar verici olmadığı için bunda kötü bir şey yoktur. Ancak sorun, genellikle düz okuyucuların sorma eğilimi gösterdikleri birinci-sıradaki soruların topyekün bir kenara itilmesindedir. Aslına bakılırsa bugün felsefe, günümüz bilimi veya matematiği gibi, daha fazla düz okuyucular için yazılmamaktadır. İkinci-sıradaki sorular, neredeyse tanımı gereği, dar bir alanı içine almakta; ve bilim-insanları gibi profesyonel bilimciler, uzmanların dışındaki insanlarca ilgi gösterilmemektedir.

Bu durum, modern-felsefenin, felsefeci olmayanlar tarafından okunmasını çok zor -gerçekten de bilim-insanı olmayan için bilimsel metinler kadar zor- kılmaktadır. Münhasıran ikinci-sıradaki sorularla ilgilendiği sürece modern felsefe metinlerinin nasıl okunması gerektiğine dair bu kitapta verecek bir tavsiyeye sahip değiliz.

Bununla birlikte, okuyabileceğiniz felsefe kitapları olduğunu ve bu kitapları okumanız gerektiğini düşündüğümüzü söylemeliyiz. Tüm bu kitaplar, bizim birinci-sıradaki sorular dediğimiz türde sorular sormaktadırlar. Bu eserlerin, temelde münhasıran felsefeciler değil düz okuyucu kitle için kaleme alınmış olması da bir tesadüf eseri değildir.

1930'lara veya belki onun biraz sonrasına kadar felsefe kitapları genel okuyucular için yazılırdı. Felsefeciler kendi meslektaşlarınca okunmayı ümit ederlerdi tabii ama aynı zamanda sıradan, aklı başında insanlar tarafından da okunmak isterlerdi. Sordukları ve cevaplamaya çalıştıkları sorular herkesi ilgilendirdiğinden o konuda ne düşündüklerini herkesin bilmesi gerektiğini düşünürlerdi.

Plato'dan itibaren, felsefedeki bütün büyük klasik çalışmalar bu bakış açısından yazılmıştır. Bu kitapların hepsi de düz okuyucuya açık olmuştur; eğer dilerlerse bu eserleri okuyabilmişlerdir. İşte bizim de bu bölümde söyleyeceklerimiz, bunu yapmaya niyetlenenlere yardımcı olmak içindir.

Felsefenin Yöntemi Üzerine

Felsefenin yönteminin içinde neler olduğunu anlamak önemlidir -en azından felsefe, *birinci-sıradaki soruları* soran ve bunu cevaplandırmaya çalışan bir şey olarak algılandığı sürece. Daha önce bahsettiğimiz çocuksu bir yalınlığa sahip sorulardan biri örneğin, varlıkların özellikleri veya doğası ve değişimin saikleri hakkındaki gibi sorular- karşısında sıkıntıya düşmüş bir felsefeci olduğunuzu düşünün. Nasıl hareket edersiniz?

Eğer sorunuz bilimsel ise, o takdirde ya vereceğiniz cevabınızı test edebileceğiniz bir deney geliştirerek veya geniş bir yelpazedeki olguları gözlemlemek suretiyle, bunu cevaplandırmak için özel bir araştırma yapmanız gerekecektir. Eğer sorunuz tarihsel ise, farklı bir araştırma yürütmeniz gerektiğini düşüneceksinizdir. Fakat bu-

rada varlıkların birbirleriyle ilişkilerini söyleyecek deneyler yapma imkânından mahrumsunuzdur. Değişimin ne olduğu veya bir şeylerin neden değişmiş olduğuna dair, gözlemleyebileceğiniz özel türde olgular yoktur ve elde edip okuyabileceğiniz belgeler söz konusu değildir. Tek yapabileceğiniz, sorduğunuz soru üzerine kafa yormaktır. Kısaca söylersek, düşünmekten başka yapabileceğiniz bir şey yoktur.

Elbette, bütünüyle bir boşlukta düşünmemektesinizdir. İyi yapıldığında felsefe, 'salt' spekülasyon -tecrübeden bağımsız düşünüş- değildir. Düşünceler, rastgele bir araya getirilemezler. Felsefe sorularına getirilen cevapların geçerliliğini test eden katı kurallar vardır. Fakat bu testler, yalnızca ortak tecrübeye -bir felsefeci değil sadece bir insan olduğunuz için daha önce yaşamış olduğunuz tecrübelere- dayanmak durumundadır. Siz de herkes kadar değişim olgusuna dair ortak bir tecrübeyle yakınlık kurmuşsunuzdur; dünyadaki her şeyin değişime tabi olduğunu anlamışsınızdır. Değişimle ilgili sürekli tecrübeler yaşadıkça siz de bu konunun doğası ve saikleri hakkında büyük felsefeciler kadar söz söyleme konumunda bulunuyorsunuz demektir. Onları sizden ayıran, konu hakkında son derece iyi düşünmeleridir: o konuda sorulabilecek en nüfuz edici soruları formüle etmişler, sonrasında dikkatli bir şekilde geliştirmişler ve net cevaplar ortaya koymaya çalışmışlardır. Peki hangi araçlarla? Soruşturarak değil. Geriye kalan, bizlerden daha fazla tecrübe yaşayarak veya yaşamaya çalışarak da değil. Daha ziyade, o tecrübe hakkında bize göre çok daha derinden düşünerek bunu yapmışlardır.

Bunu anlamak yeterli değildir. Felsefecilerin sormuş oldukları ve cevaplandırmaya çalıştıkları bütün soruların gerçek anlamda felsefi olmadıklarının da farkında olmamız gerekir. Onlar her zaman bunun farkında olmayabilirler ve bu kritik konuyu fark etmeyişleri veya hataya düşmeleri, uyanık olmayan okuyucuların ciddi bir zorluk yaşamalarına sebep olabilir. Bu tür zorluklardan kaçınabilmek

için, gerçek anlamda felsefi soruları felsefecilerin ele alabildiği diğer sorulardan ayırdetmek gerekir fakat, bunları daha sonraki bilimsel soruşturma için de ayrı bir yere koymak veya orada tutmak da önemlidir. Felsefeci burada bu tür soruların bilimsel bir soruşturmayla cevaplandırılabileceğini gözden kaçırmıştır her ne kadar onu yazdığı sırada bunu bilemeyecek durumda olmuş olsa da.

Buna bir örnek, antik felsefecilerin, göksel ve yeryüzene ait cisimler arasındaki farka dair sordukları sorulardır. Onların gözlemlerine göre, teleskop yardımı olmaksızın semavi cisimler sadece mekanda değişiklik gösterir gözükmektedirler; onlar için bitki ya da hayvanlar gibi olmak veya yok olmak söz konusu değildir; ne de nitelik veya büyüklük olarak değişirler. Göksel cisimler, sadece bir tür değişime -yerel yer değiştirme- tabilerken bütün yeryüzüne ait cisimler, diğer açılardan da değiştikleri için antik felsefeciler, bunların farklı bir maddeden oluştukları sonucuna varmışlardır. Bu aşikâr olmayan bilgiler teleskopun icadıyla değişmiş, göksel cisimlerin ortak tecrübelerimizden bildiklerimizin ötesinde bir değişime tabi olmadıkları bilgisi ortaya çıkmıştır. Ve böylelikle bu durum felsefecilerce sonraki bilimsel araştırmalar için saklanması gerekli olacak uygun bir soru olarak ele alınmıştır. Bu tür bir soruşturma Galileo'nun teleskobu kulllanmasıyla ve Jupiter'in uydularını keşfiyle başlamıştır; bu, göksel cisimler de tıpkı yeryüzündekilerle aynı maddi yapıya sahiptir şeklindeki Kepler'in ifade ettiği devrimsel iddiaya öncülük etmiştir; ve bu da Newton'un, fiziki evrenin neresinde olurlarsa olsunlar herhangi bir nitelik farkı olmaksızın aynı hareket yasalarının egemen olduğuna dair göksel mekaniğin formülasyonuna temel teşkil etmiştir.

Bütün olarak bakıldığında, ortaya çıkabilecek karışıklıklar, bilimsel konular hakkındaki yanlış ya da eksik bilgiler klasik felsefecilerin çalışmalarının değerini düşürücü şeyler değildir. Bunun nedeni, bir felsefe eserini okurkenki amacımızın, bilimsel ya da tarihsel değil felsefi sorulara cevap bulmak olmasıdır. Ve, kendi

kendimizi tekrarlama riskine rağmen üzerinde durmamız gerekir ki bu tür soruları cevaplandırmanın, düşünmekten başka bir yolu yoktur. Eğer varlıkların özelliklerini incelemek için bir teleskop ya da mikroskop yapabiliyorsak, hiç şüphesiz yapmalıyız. Ancak bunun için böylesi bir araç yapmak henüz mümkün olmamıştır.

Burada tartıştığımız türde hatalara, sadece felsefecilerin düştüklerini söylüyormuş gibi bir izlenim vermek istemeyiz. Bir bilim insanı düşünün ki insan için yaşamın anlamı gibi bir soru karşısında sıkıntı yaşasın. Bu normatif felsefenin bir sorusudur ve bunu cevaplandırmanın yegâne yolu, düşünmektir. Fakat bilim insanı bunu farketmeyebilir ve çeşitli araştırma ya da deneylerle cevap verebileceğini sanabilir. 1000 kişiye, yaşamın anlamı hakkında ne düşündüklerini sormaya karar verebilir ve cevabını da onların cevapları üzerine dayandırabilir. Ancak şurası açıkça bilinmelidir ki o kimsenin bu konuda oluşturacağı cevap, Aristo'nun yeryüzü cisimleri hakkında yaptığı spekülasyonlar kadar alakasızdır.

Felsefi Yazım Tarzları Üzerine

Her ne kadar tek bir felsefe metodu varsa da Batı geleneğinden gelen büyük filozofların kullandıkları en azından beş tür, açıklayıcı yazım tarzı söz konusudur. Felsefe öğrencisi veya okuru, bunları birbirinden ayırdedebilmeli ve her birinin avantaj ve dezavantajlarını bilmelidir.

1.FELSEFİ DİYALOG: ilk tarz, bugün etkisini kaybetmiş olsa da ilk olması bakımından önem arz eden, Platon tarafından *Diyaloglar*'da kullanılan tarzdır. Burada sohbet havası ve hatta rahat bir konuşma tarzı hakimdir; bir grup insan bir araya gelerek Sokratesle (veya sonraki diyaloglarda Atinalı Yabancı olarak bilinen bir konuşmacıyla) bir konuyu tartışmaktadırlar; çoğu zaman, belirli bir ölçüde görüşler ortaya konulduktan sonra Sokrates bir dizi sorular yöneltmeye ve konuya açıklık kazandıracak yorumlar getirmeye

başlar. Bu tarz, Platon gibi bir ustanın elinde keşfe dayalı usta-işi bir yoldur; okuyucunun sadece keşfine imkân tanımaz, aynı zamanda kendisi için keşfetmeye koyulmaya götürür. Bu tarz, Sokrates'in hikâyesindeki yüksek dramayla -bazıları bunun için yüksek komedi derler- zenginleştirildiğinde, muazzam bir güce sahip hale gelir.

"Platon gibi bir usta" dedik fakat onun gibi bir başkası daha yoktur. Başkaca filozoflar da -örnek olarak, Cicero ve Berkeley- diyalog kurmaya girişmiş ancak çok başarılı olamamışlardır. Onların diyalogları, donuk, cansız ve neredeyse okunmaz bir haldedir. Bu durum, Platon'un diyaloglarının başka hiç kimsenin hiçbir eserinde görülmeyen şekilde aynı anda nükteli, sempatik ve derin olduğunun bir ölçütüdür. Aynı şekilde bu tarzın, Platon'dan başka hiç kimsenin etkili bir şekilde kullanamamasına baktığımızda felsefe kurmak için uygun bir yol olmadığını da göstermektedir.

Bu Platon'a özgü bir durumdu deyip geçmek belki de en iyisi. Whitehead'ın bir keresinde, bütün Batı felsefesi için, "Platon'a bir dipnottur" demişti; ve sonraki Yunanlılarda da şöyle bir deyiş ortaya çıkmıştı: "zihnin içinde nereye varsan, oradan dönmekte olan Platonla karşılaşırsın" Buna karşın bu ifadelerin yanlış anlaşılmaması gerekir. Platon'un kendisinin açık bir felsefi sistemi, bir öğretisi -tabii bu konu üzerindeki konuşmalarımızı sürdürmedikçe- yoktur. Tabii, sorular sormadıkça. Platon ve onun öncesinde Sokrates, kendilerinden sonra gelen filozofların üzerine kafa yorulmasının şart olduğunu düşündükleri soruların büyük çoğunluğunu ortaya koyabilmişlerdir.

2.FELSEFİ DÜZYAZI VEYA DENEME: Aristo, Platon'un en iyi öğrencisidir; onun rahle-i tedirsinde tam yirmi yıl kalmıştır. Onun da bazı diyaloglar kaleme aldığı söylenir fakat bunların hiçbiri tam olarak günümüze ulaşmamıştır. Günümüze ulaşanlar, tuhaf bir şekilde farklı konu başlıklarındaki zorlu denemeler veya düzyazılar olmuştur. Aristo, kesinkes kafası net bir düşünürdür fakat elde kalan çalışmalarının zorluğu, bilimcilerin bunların ori-

jinalinin ders notları -Aristo'nun kendi notları veya üstat konuşurken, söylediklerini yazıya döken bir öğrencisinin notları- veya kitap şeklinde olduğunu ileri sürmesine yol açmıştır. Meselenin gerçeğini belki hiç bilemeyebiliriz ancak ne olursa olsun Aristovari risaleler felsefede yeni bir tarzdı.

Aristo tarafından risalelerde ele alınan konular ve bulgularını yansıtırken benimsediği çeşitli tarzlar da ayrıca sonraki yüzyıllarda felsefede yeni yaklaşımlar ve dallar oluşturulmasına yardım etmiştir. Her şeyden önce, popüler olarak adlandırılan çalışmalar vardır -çoğunlukla, bize sadece bazıları ulaşmış olan diyaloglar. Bir de belgesel koleksiyonlar vardır. Bunlardan, hakkında bilgi sahibi olduğumuz başlıca örnek, Yunan devletlerine ait anayasalar hakkındaki koleksiyondur. Bunlardan sadece, 1890 yılında, korunmuş olan bir papirüsten kurtarılmış olan Atina anayasası elde kalmıştır. Son olarak da *Fizik* ve *Matematik* veya *Etik*, *Politika* ve *Poetik* gibi bütünüyle felsefi, teorik veya normatif olan başlıca risaleleri vardır; *On the Soul* [Ruh Üzerine] gibi bazılarıysa felsefi teori ile erken dönem bilimsel soruşturmaların bir karışımıdır; bazı biyoloji üzerine olan risaleler temelde, doğa tarihi alanındaki bilimsel çalışmalardır.

Immanuel Kant, her ne kadar felsefi anlamda belki de daha çok Platon'dan etkilenmiş olsa da açıklama tarzı olarak Aristo'nunkini benimsemiştir. Onun risaleleri bu anlamda Aristo'nunkilerde olduğu gibi tamamlanmış sanatsal çalışmalardır. İlk önce ana problemi ortaya koyar, daha sonra konuyu iş edinerek kapsamlı bir şekilde ele alır ve süreç içerisinde ya da en sonunda özel problemleri odağa getirir. Kant ve Aristo'nun her ikisinde de var olan netliğin, ele aldıkları konular üzerine de yansıdığı söylenebilir. Felsefi bir başlangıç, gelişme ve sonuç görürüz. Ayrıca, özellikle Aristo'nunkilerde hem diğer felsefeciler hem de sıradan insanlar olmak üzere başkalarının o konudaki görüş ve itirazlarıyla da karşılaşırız. Dolayısıyla, bir anlamda buradaki risalenin yazım tarzı, diyaloglu yazım tarzına benzerdir. Fakat Aristo ve Kantvari risalelerde drama unsuru ek-

siktir; Platon'da olduğu gibi konumlar ve görüşlerin çatışmasından çok dosdoğruca yapılan açıklamayla felsefi bir görüş geliştirilir.

3.İTİRAZLARI KARŞILAMA: Orta Çağ'da geliştirilmiş olan ve St. Thomas Aquinas tarafından *Summa Theologica*'da kemale erdirilen felsefi tarzın daha önce ele aldığımız her iki örnekle de benzerlikleri vardır. İşaret etmiş olduğumuz Platon, felsefedeki süreklilik gösteren soruların çoğunu gündeme getirmiştir; ve gözlemlemiş olabileceğimiz gibi Sokrates, diyaloglar sırasında çocukların sorduğu türden basit fakat derin türde sorular sorar. Ve yine işaret ettiğimiz gibi Aristo, öteki filozofların itirazlarının farkındadır ve bunlara cevap verir.

Aquinas'ın tarzı, soru-yöneltme ve itiraz-göğüslemeden oluşan bir kombinasyondur. *Summa*, parçalara, risalelere, sorulara ve makalelere bölünmüştür. Tüm makalelerin biçimi aynıdır. Ortaya bir soru atılır; buna karşı çıkan (yanlış) bir cevap verilir; bu yanlış cevabı destekleyecek savlar çıkarılır; bütün bunlara ilk olarak otoriter bir metinle (çoğunlukla Kutsal Kitap'tan alıntılarla) karşılık verilir; ve en sonunda Acquinas, 'buna cevabım şudur' sözleriyle kendi cevabını veya çözümünü verir. Mesele üzerinde kendi görüşünü verdikten sonra, yanlış cevapla ilgili her bir sava cevaplar verir.

Bu tarzdaki kıvraklık ve düzen, sıradan insanların zihnini dahi çeker ancak Thomasvari felsefe kurmanın en önemli özelliği bu değildir. Çatışmalara ilişkin açık algılamak, farklı görüşleri aktarmak ve kendi çözümlerine getirilebilecek itirazları karşılamak daha ziyade Aquinas'ın tarzıdır. Bu şekilde, Ortaçağ'da hayli yaygın olan düşünce, gerçeğin bir şekilde zıttıyla karşılaştığında ve çatışma içerisinde ortaya çıktığıdır. Aquinas'ın dönemindeki filozoflar, kendi görüşlerini açıkça savunmaya, herkesin önünde çoğunlukla öğrencilerden ve diğer ilgi gösteren kişilerden oluşan gruplar önünde tartışmalara katılmaya hazır olmayı doğal bir şey olarak kabul etmişlerdir. Orta Çağ uygarlığı, kısmen kitapların az sayıda olması ve okunmasının zorluğuna bağlı olarak, özünde sözlüydü. Bir öner-

me, açık bir tartışmadan geçmedikçe doğru olarak kabul edilmezdi; filozof, münferit bir düşünür değil daha çok entelektüel piyasada (Sokrates'in söylemiş olabileceği gibi) muhalifleriyle yüzyüze olan kişiydi. Dolayısıyla, *Summa Theologica*, bu tartışma ve zıtlaşmaların ruhuyla doludur.

4.FELSEFENİN SİSTEMLEŞTİRİLMESİ: On yedinci yüzyılda, iki önemli filozof, Descartes ve Spinoza tarafından dördüncü bir felsefi açıklama tarzı geliştirildi. Matematiğin, insanın doğa hakkındaki bilgisini düzenlemekteki büyük başarısı karşısında gözleri kamaşmış halde, felsefeyi de tıpkı matematiğin düzenlenişine benzer şekilde düzenlemeye giriştiler.

Descartes, büyük bir matematikçi ve belki bazı hususlarda yanlışlığa düşmüş olsa da aynı zamanda büyük bir filozoftu. Yapmaya çalıştığı şey, özünde, felsefeye matematik kıyafetini giydirmekti -iki bin yıl önce Öklid'in geometriye yaptığı gibi bir kesinlik ve biçimsel bir yapı kazandırmaktı. Descartes, bunda hepten başarısız olmamıştır ve düşünüş açısından açık ve seçik olma isteğini, belli ölçüde döneminin kaotik entelektüel iklimiyle açıklamak mümkündür. O ayrıca, görüşlerine getirilen itirazlara verdiği cevaplar da dahil olmak üzere, az veya çok geleneksel biçimde siyasal risaleler de yazmıştır.

Spinoza, bu anlayışı daha da ileri taşımıştır. Onun *Etik*'i önermeler, kanıtlamalar, sonuçlar, yan önermeler ve açıklamalarla birlikte katı bir matematik biçim içerisinde yazılmıştır. Bununla birlikte, metafiziğin ve ahlakın çalışma konusu, felsefi olanlardan çok geometri ve diğer matematiksel konular için uygun olan bu tarzda tatmin edici bir şekilde ele alınamamıştır. Buna bir gösterge olarak, Spinoza okurken tıpkı Newton okurken yapabileceğiniz gibi büyük bir bölümü atlamanız mümkündür. Oysa Kant'ta ya da Aristo'da herhangi bir şeyi atlayamazsınız çünkü, temellendirme zinciri hep birbirine bağlıdır; ve Platon'da bir şey atlamanız, bir tiyatro oyununun ya da şiirin herhangi bir bölümünü ne kadar atlamanız mümkünse o kadar mümkündür.

Retoriğin muhtemelen kesin kuralları yoktur. Ancak yine de Spinoza'nın yapmaya çalıştığı veya Galileo'nun yapmak istediği diyalog formunda tatminkâr bir bilimsel çalışma ortaya koymakta olduğu gibi matematiksel biçim içerisinde felsefi bir eser ortaya koymanın mümkün olup olmadığı tartışmalıdır. Gerçek şu ki buradaki her iki filozof da aktarmak istediklerinin bir bölümünü aktaramamamışlardır ve öyle görünüyor ki bunun temel nedeni de aktarmak için baş vurdukları biçimdir.

5. ÖZDEYİŞ TARZI: Her ne kadar denebilir ki diğer dördü kadar önem arz etmese de bahsedilmeye değer bir başka felsefi açıklama tarzı daha vardır. Bu, Nietzsche tarafından *Böyle Buyurdu Zerdüşt* gibi çalışmalarda yer alan ve belli modern Fransız felsefecilerince benimsenmiş olan özdeyiş tarzıdır. Geçtiğimiz yüzyıl boyunca bu tür kitapların popülerliğinin nedeni belki de Batılı okuyucuların özdeyiş tarzında yazılan Doğu'nun hikmet kitaplarına büyük bir ilgi göstermiş olmasıydı. Bu tarzın ayrıca Pascal'ın, *Düşünceler*'ine de borçlu olduğu kısımlar vardır. Fakat elbette ki Pascal, büyük çalışmasını, kısa, gizemli ifadelerden ibaret bırakmayı istememiş; ne var ki kitabını deneme biçiminde kaleme almadan önce hayatını kaybetmiştir.

Felsefede özdeyiş biçiminin en büyük avantajı, düşündürücü olmasıdır; okuyucu aslında, kendi başına -ifadeler arasında bağlantılar kurup, savlar oluşturarak- yoğun bir düşünme süreci içine girdiğinden, gerçekte söylenenden çok daha fazla şeyin söylendiği hissine kapılmaktadır. Buna karşın aynı zamanda, hiçbir şekilde gerçek anlamda açıklayıcı olmasa da bu, bu tarzın en büyük avantajıdır. Yazar burada, çarpıp kaçan bir sürücü gibidir; bir konuya değinir, bir gerçeği veya o konudaki bir içgörüyü öne sürer ve o söylemiş olduklarını tam olarak savunmaksızın hemen sonrasında bir başka konuya geçer. Dolayısıyla, her ne kadar şiire yatkınlık duyanlar açısından özdeyiş tarzı, eğlenceli olsa da daha çok bir yazarın düşünce akışını takip etmeyi ve eleştirmeyi isteyen ciddi felsefecileri rahatsız edicidir.

Bilebildiğimiz kadarıyla, Batılı gelenek içerisinde bunların dışında baş vurulan önemli bir başka, açıklayıcı felsefi tarz yoktur. (Lucretius'un *On the Nature of Things*'i [Şeylerin Doğası Üzerine] gibi bir çalışma da bu konuda istisna teşkil etmez. Orijinali nazım şeklindedir; fakat bu tarzda ilerledikçe diğer felsefi denemelerden farkı kalmamaktadır; ve nasıl olursa olsun bugün biz bu metinleri düzyazı şeklindeki çevirilerinden okumaktayız.) Bu demektir ki bütün felsefeciler, bu tarzlardan birini veya ötekini kullanmışlardır; bazen elbette bir felsefeci birden fazlasını da deneyebilmektedir. Düzyazı ya da deneme belki de hem geçmişte hem de günümüzde en yaygın olan biçimdir. Bu, Kant'ınki gibi hayli biçimsel ve zor çalışmalardan popüler felsefi denemelere veya mektuplara kadar uzanan geniş bir yelpazeyi içine alır. Diyalogların yazılması, haklı bir kötü şöhrete sahip bir şekilde çetin ve geometrik tarz da hem yazmak hem de okumak için muazzam derecede çetin bir iştir. Özdeyiş tarzı, felsefi bakış açısından bakıldığında tatminden oldukça uzaktır. Yakın zamanlarda, Thomasçı tarz, epeyce kullanılmıştır. Bu belki modern okuyucuların benimseyebilecekleri bir tarz değildir ama sahip olduğu tüm avantajlar düşünüldüğünde, yazık olmuştur.

Felsefe Okumaları İçin İpuçları

Muhtemelen buraya kadarki tartışmalarımızda açıkça görüleceği gibi herhangi bir felsefi çalışmanın okunmasında ortaya çıkartılacak en önemli şey, cevaplandırmaya çalıştığı soru veya sorulardır. Sorular açıkça veya belli ölçüde, zımnen ifade edilebilir. Her iki durumda da bunların neler olduğunu bulup çıkarmanız şarttır.

Yazarın tüm bu soruları nasıl cevaplandırdığı onun kontrol ilkelerinden derinden etkilenir. Belki bunlar da ifade edilmiş olabilir ancak her zaman böyle olmaz. Daha önce, bütünüyle yazara ait, yani bizimle hiç ilgisi olmayan, gizli ya da ifadeye dökülmemiş

varsayımların ortaya çıkarılmasının zorluğuna -ve önemine- dair Basil Willey'den bir alıntı yapmıştık. Bu, her kitap için böyledir. Ancak felsefe çalışmaları için özellikle böyledir.

Büyük filozofların, varsayımlarını dürüst olmayan bir şekilde gizlemiş olduklarını veya tanımlamala ve temellendirmelerinde net olmadıklarını söyleyemeyiz. Aslında, yazdıkları konulara öteki yazarlardan çok daha açıklık kazandırmak tam da felsefecilerin ayırdedici özelliğidir. Ancak yine de her büyük filozofun çalışmasının temelinde yer alan belirli kontrol ilkeleri vardır. Okuduğunuz bir kitapta ifade edilmişse şayet, bunları görmek kolaydır. Fakat bu yapılmayadabilir ve böyle olduğunda bunu, bir başka kitaptan çıkarmanız gerekebilir. Veya yazar, açıkça belirtmemiş ancak bunu yapmak yerine bu ilkelerini, bütün çalışmalarına yedirmiş olabilir.

Bu tür kontrol edici ilkelere dair örnekler vermek zordur. Bizim burada ileri süreceğimiz örneklere felsefeciler karşı çıkabilirler ancak ne yazık ki burada, yaptığımız tercihleri savunmaya yetecek kadar bir yerimiz yoktur. Ancak yine de bütün insani etkinlikler içerisinde belki de en önemlileri olan felsefi konu başlıklarında, Platon'un yaptığı sohbetlerdeki kontrol ilkelerinden bahsedebiliriz. Bu fikir, her ne kadar Sokrates, *Apology*'sinde [Savunma] üzerinde düşünülmemiş bir hayatın yaşanmaya değer olmadığını ileri sürse ve Platon da *Seventh Letter*'de [Yedinci Mektup] bundan bahsetse de diyaloglarda nadiren açıkça ifade edilmektedir. Buradaki husus, Platon'un bu görüşünü, çok detaylı olmasa da birkaç farklı yerde daha -örneğin, dinleyicilerin, Protagoras'ın Sokrates'le konuşmayı sürdürme konusundaki isteksizliğinden hoşnut olmayan biçimde gösterildikleri, *Protagoras*'ta- ifade etmesidir. Bir başka örnek Cumhuriyet'in I. Kitap'ında yer alan, katılacağı ve bırakacağı başka işleri olan Cephalus örneğidir. Platon burada, açıkça olmamasına karşın, gerçeğin arayışına katılmayı reddetmenin, sebep ne olursa olsun insanın derin doğasını ele verdiğini söyler gözükmektedir. Fakat daha önce de kaydettiğimiz gibi, bu sıradan bir şekilde Platon'un

'fikirleri'nden biri olarak alıntılanmaz çünkü çalışmalarında bu konuyu nadiren tartışmıştır.

Aristo'da başka örnekler de bulabiliriz. Herhangi bir Aristo çalışması okurken ilk etapta onun başka çalışmalarında söylediklerinin o konuyla ilişkili olduğunun farkında olmamız önemlidir. Dolayısıyla, *Organon*'da izahı yapılan temel mantık ilkelerinin varsayımları *Fizik* adlı eserde ortaya konulmuştur. İkinci olarak, kısmen düzyazıların tamamlanmış sanat eserleri olmamasına bağlı olarak, onların kontrol ilkeleri, her zaman tatminkâr bir açıklıkla ifade edilmemiştir. *Etik*, pek çok şey hakkındadır: mutluluk, alışkanlık, erdem, memnuniyet, vb. -bu liste epeyce uzatılabilir. Ancak bu kontrol edici içgörü, sadece çok dikkatli okuyucu tarafından ortaya çıkartılabilir. Bu içgörülerden biri, mutluluğun *en yüksek* iyilik değil *bütün* bir iyilik olduğudur çünkü aksi halde, pek çoğu içerisinden sadece bir iyilik söz konusu olurdu. Bunun farkında olduğumuzda, ikisi birlikte en yüksek kısmi mutluluğu oluştursa da mutluluğun, kişisel-mükemmellikte veya kişisel-ilerlemeyle gelen iyilikte olmadığını görürüz. Aristo'nun söylediği gibi mutluluk, bütün bir hayatın kaliteli olmasıdır ve burada o, 'bütün' kelimesini sadece sıradan işlerle ilgili değil yaşamın görülebilen bütün yönlerini içine alacak şekilde kullanmıştır. Bugünlerde mutlu insan, her şeyi bir tarafa bırakıp kendisine bakan kişidir diyebilirz belki. Bu içgörü, *Etik*'teki neredeyse bütün diğer fikir ve içgörüleri etkiler ancak burada, olabileceği en net haliyle ifade edilmemiştir.

Bir örnek daha.. Kant'ın olgunlaşmış düşüncesi, çoğunlukla eleştirel felsefe olarak bilinir. O bizatihi, 'eleştirellik'i, daha önceki pek çok filozofa yüklediği 'dogmatiklik' ile karşılaştırır. 'Dogmatiklik' ile insan aklının, kendi sınırlılıklarının farkında olmaksızın, saf düşünüşle en önemli gerçeklere ulaşabileceği cüretkârlığına kapılmasını kastetmiştir. Kant'a göre ilk olarak gerekli olan, zihnin kaynakları ve güçlerine dair eleştirel bir tetkik ve değerlendirmedir. Dolayısıyla, zihnin sınırlılığı Kant'ta, ondan önceki filozoflarda

olmayan bir biçimde, bir kontrol ilkesidir. Ne var ki her ne kadar bu durum *Saf Aklın Eleştirisi*'nde açıkça ifade edildiği için mükemmel bir netlikte ise de, aynı konu, Kant'ın estetikle ilgili temel eseri olan *Değerlendirme'nin Eleştirisi*'nde dile getirilmemiş, varsayım olarak alınmıştır. Ancak yine de burada da bir kontrol ilkesi olmaya devam etmiştir.

Bir felsefe kitabındaki kontrol edici ilkeleri bulma hakkında bütün söyleyebileceklerimiz bununla sınırlı çünkü, bunları nasıl ortaya çıkarabileceğinizi size söyleyebileceğimiz konusunda emin değiliz. Bazen bunu yapmak yıllarca yapılacak okumaları ve yeniden okumaları gerektirir. Ancak yine de bu, iyi ve kuşatıcı bir okumanın amaçladığı şeydir ve eğer son tahlilde yapmanız gereken şey yazarı anlamak ise bunu aklınızda tutmanız gereklidir. Bununla birlikte, bu kontrol edici ilkeleri ortaya çıkarmaktaki zorluğa karşın, filozoflar, onların yaşamları ve görüşleri hakkındaki kitapları okumak suretiyle kısa yoldan gitmeyi önermiyoruz. Kendi başınıza yapacağınız keşfetme bir başkasının fikirlerinden çok daha değerlidir.

Bir kere bir yazarın kontrol edici ilkelerini bulduğunuzda, o kişinin çalışması boyunca bunlara bağlı kalıp kalmadığına karar vermek isteyeceksinizdir. Ne yazık ki filozoflar, en iyileri bile, çoğu zaman böyle yapmamaktadırlar. Tutarlılık der Emerson, "küçük zihinlerin büyük meselesidir" Bu oldukça dikkatsiz bir ifadedir ancak bunu hatırlamak akıllıca olsa da bir filozofun tutarsızlığının ciddi bir sorun olduğuna kuşku yoktur. Eğer bir filozof, tutarsızsa, gerçekte iki ayrı önerme dizisinden hangisine karar vermeniz zordur -ifadelerinden çıkan ilkeleri mi yoksa ifadelerinde yer almayan çıkarımları mı kabul etmeniz gerekir veya her ikisinin de geçersiz olduğunu düşünebilirsiniz.

Felsefe çalışmalarını okumanın felsefe ve bilim arasındaki farkla ilişkili özel tarafları vardır. Biz burada sadece, metafizik düzyazılar veya doğa felsefesi üzerine kitaplar gibi felsefedeki kuramsal çalışmalar üzerinde duruyoruz.

Felsefe problemi, şeylerin doğasını, bilimde olduğu gibi betimlemeyi değil açıklamayı içerir. Felsefe, olgular arasındaki bağlantılardan daha fazlasını sorar. Bunların altında yatan nihai nedenler ve koşullara nüfuz etme arayışındadır. Bu tür problemler, ancak bunlara getirilen cevaplar, açık savlar ve analizlerle desteklendiğinde tatminkâr bir şekilde ortaya konulmuş olur.

Bu nedenle, okuyucunun temel çabasının kavramlar ve ilk başta öne sürülen önermelerle ilgili olması gerekir. Felsefecinin, tıpkı bilim insanı gibi, teknik bir terminolojisi vardır; onun, kavramlarını ifade ettiği kavramları genellikle gündelik konuşmadan alınmıştır ancak çok özel bir anlamda kullanılmıştır. Okuyucunun, buna özel bir dikkat göstermesi gerekir. Felsefeci eğer aşina olunan kelimeleri, aşina olunan şekliyle kullanma eğiliminin üstesinden gelemezse, muhtemelen kitabının anlamsızlaşmasına ve değersizleşmesine neden olacaktır.

Felsefi tartışmalarda geçen temel kavramlar elbette soyuttur. Ancak bu, bilimde de böyledir. Soyut kavramların dışında ifade edilebilir genel bir bilgi yoktur. Soyutlamalarda özellikle zor olan bir şey yoktur. Biz bunları yaşamımızın her anında ve her türden sohbetlerimiz sırasında kullanırız. Bununla birlikte, 'soyut' ve 'somut' kelimeleri, pek çok insana sıkıntı verici görünmektedir.

Ne zaman bir şey hakkında genel olarak konuşsanız soyutlamalar kullanırsınız. Duyularınızla algıladıklarınız her zaman için somut ve özeldir. Zihninizde bir şeyleri düşünürken her zaman soyutlama ve genelleme yapmaktasınızdır. 'Soyut bir kelime'yi anlamak onun ifade ettiği düşünceyi kavramaktır. 'Bir düşünceyi kavramak' ise somut olarak tecrübe etmiş olduğunuz bir şeylerin bazı genel yönlerinin anlaşılmasının farklı bir şekilde söylenmesinden başka bir şey değildir. Gönderme yapılan genel yönü göremez, dokunamaz ve hatta hayal bile edemezsiniz. Eğer bunu yapabilseydiniz, duyular ve zihin arasında bir fark olmazdı. Düşüncelerin gönderme yaptığı şeyi hayal etmeye çalışan insanlar, kendi kendi-

lerini sersemletir ve bütün soyutlamaları düşünerek umutsuz bir duyguyla enerjilerini tüketirler.

Tıpkı, bilimsel kitaplarda tümevarımsal savların, okuyucunun ana odağı olması gerektiği gibi, felsefede de böyledir, felsefecinin ilkelerine olabildiğince yoğun bir dikkat göstermeniz gerekir. Bunlar ya yazarın sizden kendisiyle birlikte varsaymasını istediği şeylerdir ya da kanıtlanmaya gerek olmayan konulardır. Varsayımlarla ilgili herhangi bir sıkıntı yoktur. Aksine önkabulleriniz olsa bile bunları böyle kabul edebilirsiniz. Gerçekten inanmadığınız bir şeye inanıyormuş gibi yapmanız iyi bir zihinsel egzersizdir. Ve kendi ön yargılarınızla ilgili ne kadar net olursanız, başkalarınınkiler konusunda da yanlış yargılara o kadar az varırsınız.

Asıl sıkıntı yaratan, diğer türlü ilkelerdir. Çok az felsefe kitabı, yazarın kanıtlamayı gereksiz saydığı kimi önermeleri ifadeye dökmekte başarısızdır. Bu tür önermeler, başkaca önermeler tarafından kanıtlanmaktan çok doğrudan doğruya tecrübelerden çıkarılırlar.

Hatırlanması gereken şey, birkaç kez kaydettiğimiz gibi, çıkarılan tecrübenin, bilim insanının özel tecrübesinden farklı olarak insanlığın ortak tecrübesi olduğudur. Felsefeci, labaratuvar çalışması ya da alan araştırması yapmaz. Bu nedenledir ki bir felsefecinin önde gelen ilkelerini anlamak ve teste tabi tutmak için, yöntemsel bir soruşturmayla elde edilen özel bir tecrübenin dışsal yardımına ihtiyacınız yoktur. Bu sizin kendi sağ duyunuza ve içinde yaşadığınız dünya hakındaki gündelik gözlemlerinize gönderme yapmaktadır.

Diğer bir deyişle, bir felsefe kitabını okuma yönteminiz, onun yazılma yöntemiyle oldukça benzerdir. Bir felsefecinin, bir problemle karşılaştığında onun hakkında düşünmekten başka yapabileceği bir şey yoktur. Tıpkı okuyucunun bir felsefe kitabını eline aldığında okumaktan başka -ki bu bildiğimiz gibi onun hakkında düşünmek demektir- yapabileceği bir şey olmaması gibi. Zihnin kendisinden başka yardım alınabilecek bir kaynak yoktur.

Fakat okuyucunun ve kitabın bu zorunlu yalnızlığı, tam ola-

rak bizim analitik okumanın kurallarına dair uzun tartışmamızın başında hayal ettiğimiz durumdu. Dolayısıyla, ifade ettiğimiz ve açıkladığımız okuma kurallarının neden diğer türlerden çok felsefe kitapları okuması için geçerli olduğunu söylediğimizi anlayabilirsiniz.

Kendi Zihninizi Yapılandırmak

Felsefede iyi bir teorik kitap, tıpkı iyi bir bilimsel risale gibi, belagatten ve propagandadan uzak olmalıdır. Yazarın 'kişiliği'yle ilgilenmek veya onun sosyal ve ekonomik geçmişini soruşturmak zorunda değilsinizdir. Bununla birlikte, sizin okuduğunuz yazarla aynı problemleri ele alan diğer büyük filozofların çalışmalarını okumakta yarar vardır. Düşünce tarihinde filozofların birbirleriyle yaptıkları uzun konuşmalar vardır. Bunlardan birilerine göre zihninizi yapılandırmadan önce hepsine kulak vermeniz çok iyi olacaktır.

Sizin düşündüklerinizin filozofların söylediklerinden farklı olması gerçeğinin, iki nedenden ötürü, sizi korkutmasına gerek yoktur. Birincisi, eğer süreklilik gösteriyorsa bu görüş ayrılığı gerçeği, çözülenmemiş ve belki de çözümsüz bir büyük probleme işaret ediyor olabilir. Gerçek sırların nerede olduğunu bilmek iyidir. İkinci olarak, başkalarının sizinle aynı fikirde olmaması nispeten önemsizdir. Sizin yegâne sorumluluğunuz, kendi zihninizi yapılandırmanızdır. Felsefecilerin kitaplarında gerçekleştirdikleri uzun konuşmalar karşısında, neyin doğru neyin yanlış olduğunu değerlendirmeniz gerekir. Bir felsefe kitabını iyi bir şekilde okuduğunuzda -ki bu aynı konu üzerinde başka felsefecileri de okumanız anlamına gelir-, bu değerlendirmeyi yapabilecek konumdasınız demektir.

Herkesin bu cevapları kendi başına vermesi gerçekten de felsefi soruların en ayırdedici özelliğidir. Başkalarının görüşlerini kullan-

mak meseleyi çözmez, ortadan kaybolmasına neden olur. Ve sizin cevaplarınızın, onları destekleyecek savlarla birlikte yere sağlam basması gerekir. Bu demektir ki, her şeyin ötesinde, bilimde olduğu gibi dayanabileceğiniz uzman tanıklıkları burada söz konusu değildir.

Bunun nedeni, yalın bir şekilde, felsefecilerin sordukları soruların başkalarının sorduklarından daha önemli oluşudur. Tabii çocuklar hariç.

Teoloji Üzerine Bir Not

İki tür teoloji vardır, doğal teoloji ve dogmatik teoloji. Doğal teoloji, felsefenin bir bölümüdür; metafiziğinse son bölümü. Eğer örneğin, nedenselliğin sonu olmayan bir süreç ya da her şeyin bir nedeni olup olmadığını sorarsanız, kendinizi, bu konuya dair doğrulayıcı, sonsuz gidiş gelişler içinde cevaplar verirken bulabilirsiniz. Bu nedenle, nedensiz bir ilk neden öne sürmeniz gerekebilir. Aristo, bu nedensiz nedeni, hareketsiz harekete geçirici olarak adlandırmıştır. Bunu başka şekillerde de adlandırabilirsiniz -hatta, bunun Tanrı'nın öteki adı olduğunu bile söyleyebilirsiniz- ama buradaki husus, en sonunda zihninizin -doğal işleyişinin- yardımsız bir çabasının ürünü bir kavrama varacağınızdır.

Dogmatik teoloji, ilk ilkeleri, bazı dinlerin mensuplarının bağlı oldukları inancın hükümleri olması yönüyle felsefeden ayrılır. Bir dogmatik teoloji çalışması, her zaman için dogmalara ve bunları açığa çıkaran bir kilisenin otoritesine dayanır.

İnançlı bir kimse değilseniz ve kiliseye bağlılığınız yoksa bile yine de bir teoloji kitabını, içinde yer alan dogmaları bir matematikçinin varsayımları gibi alarak *iyi* bir şekilde okumanız mümkündür. Fakat her zaman için bir inanç ilkesinin, güvenilir bir *varsayım* ile aynı şey olmadığını aklınızda tutmanız gerekir. İnanç, bağlılık gösterenleri için geçici bir görüş değil en kesin bir bilgi biçimidir.

Bugün bunu anlamak pek çok okuyucuya zor görünecektir. Bu kişiler tipik olarak dogmatik teolojiye dair yapılan iki hatadan birine veya her ikisine birden düşeceklerdir. Buradaki birinci hata, geçici bile olsa, bir yazarın ilk ilkelerini oluşturan inanç hükümlerini kabul etmeyi reddetmektir. Bunun bir sonucu olarak, okuyucu, kitabın kendisine hiçbir zaman gerçek anlamda bir dikkat göstermeyerek bu birinci ilkelerle mücadele etmeyi sürdürecektir. İkinci hata, ilk ilkeler dogmatik olduğundan bunlara dayanan savları, onları destekleyen temellendirmeyi ve bunların götürdüğü çıkarımların hepsini de aynı şekilde dogmatik olarak varsaymaktır. Elbette, belirli ilkeler ve onlara dayalı bir temellendirme ikna edici olarak kabul edildiğinde oradan yapılacak çıkarımların da kabul edilmesinin gerekliliği -en azından ilkeler ölçüsünde- yeterince doğruluk barındırmaktadır. Ancak, eğer ki bu temellendirme kusurlu ise en kabul edilebilir ilk ilkeler bile geçersiz çıkarımlara götürecektir.

Sizin de görebileceğiniz gibi biz burada teoloji çalışmalarına inanmayan bir okuyucunun karşılaşacağı zorluklardan bahsediyoruz. Ona düşen, kitabı okurken ilk ilkeleri doğru kabul etmek ve sonrasında, her açıklayıcı kitabın hak ettiği ölçüde dikkatini vererek okuma yapmaktır. Bir çalışmaya inanan okuyucu için de bu inancı, başkaca bazı zorluklar doğurur. Buna karşın bu problemler, teoloji okumasıyla sınırlı değildir.

Kült/Kutsal Kitapları Nasıl Okumalı

Henüz ele almadığımız çok ilginç bir kitap ve okuma türü daha vardır. Burada 'kült' kelimesini, eski gelenekte 'kutsal' veya 'kutsallık kazanmış' fakat bazıları için hâlâ geçerli olsa da hepsi için artık bunun söz konusu olmadığı kitaplar için kullanıyoruz.

Bunlara ilk örnek, edebiyat olarak değil de Tanrı'nın Ayetleri olarak okunduğunda Mukaddes İncil'dir. Bununla birlikte, ortalama Marksistler için Marx'ın çalışmalarının ortalama Hıristiyan ya

da Yahudilerin kutsal kitaplarını okudukları gibi okunması gerekmektedir. Ve Mao Tse-tung'un, *Little Red Book*'unun [Küçük Kırmızı Kitap] da 'inançlı' Çinli komünistler için aynı derecede kutsallığı vardır.

Kült/kutsal anlayışındaki kitapları, bu net örneklerin ötesine uzatmak da mümkündür. Bir kurum düşünün -diğerlerinin yanı sıra, bir kilise, siyasal bir parti, bir toplum gibi- ki (1) bir öğretim kurumu olsun, (2) öğrettiği bir öğretisi, (3) inançlı ve itaatkâr bir üyeliği bulunsun. Bu tür bir organizasyonun üyeleri, *hürmetkâr* bir okuma yapacaklardır. Kendileri için kutsallığı olan/kült olmuş kitapları okurken, yetkin veya doğru okuma konusunda bir sorgulama yapmayacak -ve hatta yapamayacaklardır. İnançlı insanların, 'kutsal gördükleri' bir metinde herhangi bir şeyin saçma olup olmadığına dair bir hata aramaları söz konusu değildir.

Ortalama Yahudiler, Eski Ahit'i bu şekilde okurlar; Hıristiyanlar, Yeni Ahit'i; Müslümanlar, Kuran'ı; Marksistler, Marx'ın ve Lenin'in, siyasal iklime bağlı olarak Stalin'in eserlerini; ortalama Freudçular Freud'un çalışmalarını; ABD ordu mensupları, piyade askerin el kitabını hep bu şekilde okurlar.

Aslına bakılırsa, neredeyse hepimiz, bu şekilde hürmetkâr okumalar yapmışızdır. Baro sınavında başarılı olmak isteyen, işe yeni başlayan bir avukatın en yüksek puanı alabilmesi için belirli bir tarzda okuma yapması gerekir. Doktorlar ve diğer profesyoneller için de bu böyledir; ve gerçekten de hepimizin, öğrencilik yıllarımızda, 'başarısızlığa' düşme korkusuyla, hocalarımızın yorumlayış tarzlarına göre bir okuma yaptığı olmuştur. (Kuşkusuz, bütün hocalar, kendileriyle aynı görüşte olmayan öğrencilerine düşük not vermezler!)

Bu tür bir okumanın karakteristiği, belki de her zaman için kabul edilebilirliği ifade eden 'ortalama' (orthodox) kelimesinde özetlenebilir. Bu kelimenin kökeni, 'doğru görüş' anlamına gelen iki Yunanca kelimeden gelmektedir. Bunlar, *tek bir doğru okuma biçimi*

olan kitaplardır; başka türlü bir okuma veya yorumlama en yüksek notu alamamaktan, okunan metnin ruhunu kaybetmesine kadar uzanan bir olumsuzluğa neden olur. Bu karakteristik bir yükümlülük taşımaktadır. Kutsal/kült bir kitabın hürmetkâr bir okuyucusu, *okuduklarını anlamlı bulmak* ve öyle ya da böyle bir şekilde 'doğru' kabul etmekle yükümlüdür. Bunu kendi başına yapamıyorsa şayet, bu konuda kendisine yardımcı olabilecek *bir kimseye gitmekle yükümlüdür.* Bu bir rahip, bir imam veya parti hiyerarşisindeki bir büyük ya da bir profesör olabilir. Ne olursa olsun, kafasındaki bir problemle ilgili kendisine önerilen çözüme razı olmak durumundadır. Temelde özgür olmadığı bir okuma yapmaktadır; fakat bunun karşılığında, muhtemelen diğer türlü kitapları okuyarak edinemeyeceği türden bir tatmine ulaşmış olmaktadır.

Aslında burada durmamız gerekir. Kutsal Kitapları -eğer bunların Tanrı'nın ayetleri olduğu yönünde bir inancınız varsa tabii- okuma problemi, bütün okuma alanı içerisindeki en zor problemdir. Kutsal kitapların nasıl okunacağı konusunda diğer bütün okuma biçimleri üzerinde olandan daha fazla kitap yazılmıştır. Tanrı'nın kelamı hiç şüphesiz insanoğlu için okunması en zor yazım türüdür; fakat eğer bunun Tanrı'nın kelamı olduğuna inanıyorsanız, en önemli okuma metnidir de. İnanan bir kimsenin bu tür metinler için sarf ettiği çabanın da o oranda zorlu bir iş olması gerekir. En azından Avrupa geleneğinde, İncil'in birden fazla anlamda böylesi bir kitap olduğunu söylemek yanlış olmaz. O sadece en yaygın okunan değil aynı zamanda en dikkatli okunan kitaptır da.

17

SOSYAL BİLİMLERİ NASIL OKUMALI

Sosyal bilimlerin kavramları ve terminolojisi bugün neredeyse okuduğumuz her şeyin içine girmiş durumdadır.

Modern gazetecilik örneğin, gazetelerin birinci sayfasında çıkan kısa notlar halindeki 'neden, nerede, ne zaman, nasıl, kim' haberleri haricinde kendisini sadece bir takım vakaları rapor etmekle sınırlamamaktadır. Gazeteciler, çok daha yaygın olarak vakaların etrafını kendi yorumlarıyla sarıp sarmalar, haberlerin analizini yaparak aktarırlar. İşte bu yorumlamalar ve görüş bildirmeler, çoğu zaman sosyal bilimlerin kavramlarına ve terminolojisine dayanır.

Tüm bu kavramları ve bu terminoloji ayrıca günümüzde yayımlanan sosyal eleştiri başlığı altında toplayabileceğimiz çok geniş sayıdaki kitaplarda ve makalelerde de görmek mümkündür. Irk ayrımcılığı problemleri, suç, kolluk güçlerinin uygulamaları, yoksulluk, eğitim, refah, savaş ve barış, iyi ve kötü yönetim gibi konu başlıklarında sürekli kendini yenileyerek genişleyen bir literatürle karşı karşıyayız. Bu literatürün çoğu, ideolojisini ve dilini sosyal bilimlerden ödünç almaktadır.

Sosyal bilim literatürü, kurmaca-dışıyla sınırlı değildir. Bunun yanı sıra, günümüzde, sosyal-bilim kurgusu diye ifade edilebilecek geniş ve önemli bir yazım kategorisi söz konusudur. Burada amaç, örneğin topluma dair yapay modeller oluşturmamıza, teknolojik yeniliklerin sosyal sonuçlarını ortaya çıkarmamıza imkân vermedir. Toplumsal iktidarın düzenlenişi, mülkiyet ve sahiplik türleri ve refah paylaşımı romanlarda, oyunlarda, hikâyelerde, filmlerde ve televizyon şovlarında çeşitli şekillerde betimlenir, kınanır veya

seslendirilir. Bu böyle olduğu sürece, sosyal bir öneme sahip oldukları veya 'ilgili mesajları' taşıdıkları söylenebilir.

Dahası, bu alanlardaki uzmanlarca ya kendi başlarına ya da bu tür problemlerle aktif olarak uğraşan başkaca uzmanları işe dâhil ederek ele alınmayan herhangi bir sosyal, ekonomik veya politik problem olduğunu söylemek zordur. Sosyal bilimlerde uzmanlaşmış kişiler, bu problemlerin formüle edilmesine yardım eder ve bu konularla baş etmede devreye sokulurlar.

Sosyal bilimlerin bu kadar yaygınlaşmasının bir nedeni de lise ve üniversitelere bu kapsamda konulan derslerdir. Gerçekte, sosyal bilimler alanındaki derslere kayıt yaptıran öğrenci sayısı diğer geleneksel edebiyat ve dil derslerine yaptıranlardan kat kat fazladır. Ve yine sosyal bilimler derslerine kayıt yaptıranlar, diğer 'saf' bilimlere yaptıranlardan da fazladır.

Sosyal Bilim Nedir?

Sosyal bilimden tek bir varlıkmış gibi bahsediyoruz. Ama bunun böyle olduğunu söylemek zordur.

Gerçekte, neler sosyal bilimlere dahildir? Bu soruyu cevaplamanın bir yolu, bu isim altında hangi üniversite fakültelerinin ve bölümlerin bulunduğuna bakmaktır. Sosyal bilim bölümleri genellikle, antropoloji, ekonomi, siyaset ve sosyolojiden oluşur. Peki, neden hepsi de gelişim göstermek için sosyal bilimlerin kavramlarına ve yöntemlerine dayanan hukuk fakültesi, eğitim, işletme, sosyal hizmetler ve kamu yönetimi gibi bölümler kolayca bu başlıkta düşünülmemektedir? Bu fakültelerin, sosyal bilimlerin bölümlerinden yaygın olarak ayrı tutulmasının nedeni, bu tür okulların başlıca amacı üniversite dışında profesyonel iş hayatı için eğitim vermek iken başta saydığımız diğer bölümlerin, daha özelleşleşmiş bir şekilde, genellikle üniversite içinde geçen bir faaliyet içerisinde insan toplumuna dair sistematik bilginin arayışında olmasıdır.

Günümüz üniversitelerinde, disiplinlerarası çalışmalara dönük olarak yeni merkezler ve enstitüler kurma yönünde bir eğilim vardır. Bütün bu merkezler, alışılmış sosyal bilim bölümlerinin ve profesyonel okulların sınırlarının ötesine geçmekte ve istatistik kuramları ve yöntemlerine dair çalışmaları, domografiyi, seçim bilimini (Psephology)), politika-ve-karar oluşturmayı, insan kaynakları yönetimini, kamu yönetimini, beşeri ekolojiyi ve bunun gibi pek çok alt dalı da içermektedir. Bu tür merkezler, bir düzine veya daha fazla sayıdaki bu uzmanlıkların hepsinden yararlanarak bir takım raporlar ve çalışmalar üretmektedir. Bu çabaların içerisinde yer alan uzmanlıkların nelerden oluştuğunu seçmek bile çok ciddi bir sofistikasyon gerektirir ki nerede kaldı bulguların ve çıkarımların geçerliliğini değerlendirelim.

Peki, psikolojiyi nereye koymamız gerekir? Kendi alanlarını katı bir yorumlamaya tabi tutan sosyal bilimciler, birey olarak insanla ve kişisel karakteristiklerle ilgilendiği oysa sosyal bilimlerin alanının, kültürel, kurumsal ve çevresel faktörler olduğu temelinde psikolojiyi dışarda bırakma eğilimindedirler. Bu konuda o kadar katı olmayanlar, fizyolojik psikolojinin, biyoloji bilimleri altında değerlendirilmesi gerektiğini düşünmenin yanı sıra, bireyin sosyal çevresinden ayrı düşünülemeyeceği temelinde, hem normal hem de normal-dışı davranışları inceleyen psikolojinin sosyal bilimler kapsamında düşünülmesi gerektiği görüşündedirler.

Yeri gelmişken psikoloji, sosyal bilimler içerisindeki alanlardan, öğrenciler arasında giderek popülerlik kazanmakta olan bir örnektir. ABD genelinde psikolojiye kayıt yaptıran öğrenciler her geçen yıl diğer sosyal bilim dallarıyla arayı açmaktadır. Ve psikoloji literatürü, en tekniğinden en popülerine kadar her düzeyde muazzam bir yekûn teşkil etmektedir.

Diğer davranış bilimlerine ne diyeceğiz? Bunlar, sosyal bilim resmi içinde nereye oturmaktadır? Orijinal kullanım biçimiyle, davranış bilimi kavramı sosyolojiyi, antropolojiyi ve diğer biyoloji,

ekonomi, coğrafya, hukuk, psikoloji, psikiyatri ve siyaset biliminin davranışsal kısımlarını içermekteydi. Davranış kısmının öne çıkarılması, gözlemlenebilir, sistematik olarak soruşturulabilme niteliğine sahip bir şekilde ölçülebilir ve sınanabilir bulgular üretilmesine vurgu yapmaya hizmet etmektedir. Yakın zamanlarda, davranış bilimleri kavramı, neredeyse sosyal bilimlerle eş anlamlı kullanılır oldu ancak pek çok katılık yanlısı, bu kullanıma karşı çıktı.

Son olarak, tarihi nereye koymamız gerekir? Sosyal bilimlerin veri elde etme ve genellemelere dair örnekler getirme anlamında tarihe dayandığı kabul edilir. Bununla birlikte, her ne kadar tarih, belirli olayların ve kişilerin anlatıları olarak görülmekteyse de sistematik bilgi üretme olarak en yalın anlamıyla bilimsel olabilmekte ancak davranışın ve gelişimin yasalarına veya kaidelerine dair sistematik bilgi sağlamak anlamında bir bilim olarak görülmemektedir.

O halde sosyal bilimler ile kastettiğimiz şeyi tanımlamak mümkün müdür? Biz, en azından bu bölümün amaçları açısından öyle olduğunu düşünüyoruz. Antropoloji, ekonomi, siyaset ve sosyoloji gibi alanlar, neredeyse bütün sosyal bilimcilerin belirli bir tanımda yer alacakları bir tür, sosyal bilimlerin özünü oluştururlar. Buna ilaveten, çoğunluk sosyal bilimcilerce, hukuk, eğitim ve kamu yönetimi gibi alanlardaki literatürün hepsi değilse bile çoğunluğu ve işletme ve sosyal hizmetler alanındaki literatürün bir kısmıyla birlikte, psikoloji literatürünün ciddi bir kısmı, makul bir tanım içerisinde kendine yer bulabilmektedir. Her ne kadar yeterince net değilse de bu tür bir tanımlamanın, bundan sonra söyleyeceklerimizle ilgili olarak yeterli açıklığı sağladığını düşünüyoruz.

Sosyal Bilimler Okumanın Kolaylığı

Sosyal bilimler yazımının büyük bir kısmı, okunabilecek en kolay materyal gibi bir görüntü sergiler. Buradaki veriler çoğunlukla okuyucunun aşina olduğu tecrübelerden elde edilmiştir -bu

bağlamda, sosyal bilimler de şiir veya felsefe gibidir- ve açıklama biçimi genellikle, biz okuyucuların daha önce bahsettiğimiz kurgu ve tarih okumasından aşina olduğumuz şekilde, anlatısaldır.

Buna ek olarak, hepimiz sosyal bilimlerin jargonuna ve onun sık kullanımına aşina hale geldik. Kültür (alt-kültür, karşıt-kültür ve kültürlerarası da dâhil), hizip, yabancılaşma, statü, girdi/çıktı, alt-yapı, etnik, davranışsal, uzlaşma ve bu tür pek çok başka kelimeyi neredeyse her türden konuşmada ve okuduğumuz her şeyde görür olduk.

'Toplum' kelimesini düşünelim örneğin. Bu o kadar bukelemunvari hale geldi ki bir taraftan hâlâ kendi başınadan ziyade bir arada yaşayan bir insan topluluğu anlamını barındırmayı sürdürürken diğer taraftan, önüne hangi sıfatı koysak kaldırır oldu. Sapmış toplum, abortif toplum, uysal toplum, haris toplum, refah toplumu gibi şeyler duyar olduk ve alfabeyi takip ettiğimizde bizimkinden çok da farklı olmayan bir biçimde sürekli bir mayalanma halindeki, *zimotik* topluma kadar varabiliriz.

'Sosyal' ayrıca bir sıfat olarak pek çok ve aşina olduğumuz anlama da gelen bir kelimedir. Sosyal güç, sosyal baskı ve sosyal vaat de söz konusudur -ve elbette bir de hiç bitmeyen sosyal problemler. Bu son ifade gerçekten de sosyal bilimler literatürünün hem okunmasında hem de yazımında var olan görünüşteki kolaylığa dair çok iyi bir örnektir. Eminiz ki, son birkaç haftada değilse bile birkaç ayda mutlaka ki 'siyasal, ekonomik ve sosyal problemler' gibi bir şeyler duymuşsunuzdur. Bunu okuduğunuzda veya yazdığınızda, ekonomik ve siyasal problemlerle ne kastedildiği konusunda yeterince açık bir fikriniz olmuştur. Ancak gerçekte siz veya yazar, sosyal problemler derken ne anlamaktadır?

Çoğu sosyal bilim yazılarında yer alan jargon ve metaforların bilindiğine dair var olan derin bir duygu, aldatıcı bir şekilde bu tür okumaların kolay olduğu hissi verir. Yapılan göndermeler okuyucuların bildikleri konulardadır; gerçekten de bu konuda neredeyse

günlük olarak bir şeyler okumakta ya da duymaktadırlar. Dahası, bunlara dair okuyucuda var olan tutum ve duygular genellikle kesin bir biçimde gelişmektedir. Felsefe de hepimizin bildiği bir dünyayla ilgilenir ancak her birimizin sıradan bir şekilde felsefi sorular 'kurmamız' mümkün değildir. Fakat hepimiz, sosyal bilimlerin ilgilendiği konular üzerinde güçlü görüşler oluşturmuş olabiliriz.

Sosyal Bilimler Okumanın Zorlukları

Çelişkili bir biçimde, buraya kadar tartışmış olduğumuz, sosyal bilimlerin okunmasını kolaymış gibi gösteren etkenler aynı zamanda onun okunmasını zorlaştıran şeylerdir. En son ele aldığımız etkeni ele alalım örneğin -bir okuyucu olarak yazarınızın sahip olduğu kimi görüşleri paylaşmaya olan bağlılığınızı. Pek çok okuyucu, yazarla ayrı düşmeyi ve okuduklarını kişisel olmayan bir biçimde sorgulamayı bu bağlılığa bir sadakatsizlik olabileceğinden korkmaktadır. Oysa analitik okuma için bu gerekli bir durumdur. Bu tür bir duruşun gerekliliği, en azından yapısal genel hatları ortaya koyma ve yorumlama gibi okuma kurallarıyla sezdirilmektedir. Eğer, okuduğunuz şeylerle ilgili sormanız gereken ilk iki soruyu cevaplandıracaksanız, daha önce de belirttiğimiz gibi daha başta görüşlerinizi kontrol etmelisiniz. Bir kitabın ne söylediğini reddederek onu anlayamazsınız.

Sosyal bilim yazılarının içeriklerine ve kavramlarına fazla aşina olunması aynı zamanda anlama önünde bir engel oluşturur. Pek çok sosyal bilimci bizatihi bu durumu yaşar. Büyük bir gayretle, popüler gazetecilikte ve diğer yazımlarda az ya da çok teknik terimler kullanılmasına itiraz ederler. Bu tür kavramlara bir örnek Gayrisafi Yurtiçi Hasıla (GSYH)'dır. Ciddi bir ekonomi yazısında, bu kavram nispeten daha sınırlı bir anlamda kullanılır. Fakat pek çok köşe yazarı ve muhabir, buna bazı sosyal bilimciler de dâhil edilebilir, bu kavrama çok daha fazla şey atfederler. Gerçekte ne anlama geldiği-

ni tam olarak anlamaksızın oldukça geniş şekilde kullanırlar. Kuşkusuz eğer ki okuduğunuz bir yazarın kullandığı bir kavramla ilgili kafası net değilse, bir okuyucu olarak sizin de kafanız karışacaktır.

İsterseniz bir yanda sosyal bilimler ile diğer yanda *kesin* bilimler denen -fizik, kimya ve benzeri- arasında bir ayrıma giderek bu konuyu daha net hale getirelim. Bilimsel (burada 'bilimsel'i bu ikinci kısımdaki anlamıyla alınız lütfen) bir kitabın yazarının varsaydıklarını ve kanıtlamak istediklerini açıkça ortaya koyduğunu ve kullandığı kavramlar ile önermelerinin herkesçe takip edilebilir olmasını sağladığını görmüştük. Kavramlarda buluşmak ve önermeleri bulmak herhangi açıklayıcı bir kitap okumanın ana kısmını oluşturduğundan, bu demektir ki bu tür kitaplar pek çok şeyi önünüze hazır halde sunmaktadırlar. Buna rağmen matematik bir sunuş biçiminden dolayı problem yaşayabilirsiniz; ve eğer savları ve deneysel veya gözleme dayalı çıkarımları kaçırmadan yakalayamazsanız, kitabı eleştirmekte zorlanabilirsiniz -yani, Bu gerçekten böyle mi?, Bunun farkı ne? sorularına cevap veremeyebilirsiniz. Ancak yine de bu tür bilimsel kitapların diğer pek çok açıklayıcı çalışmadan daha kolay okunmasını sağlayan önemli bir neden vardır.

Bunu söylemenin bir başka yolu ise, kesin bilimcinin yaptığı şey olan 'kullanımını garanti altına almaktır' -yani, ortaya koyduğu bir sav içim gerekli olan kavramlar ve bunları nasıl kullandığı hakkında sizi bilgilendirmesi. Bu tür garantilemeler, genellikle kitabın başında, tanımlar, varsayımlar, aksiyomlar ve benzeri biçimlerde yapılır. Bu tür garantili kullanım, bu gibi alanların karakteristiği olduğundan, bunların oyuna benzedikleri veya 'oyun yapısı' gösterdikleri söylenmiştir. Kullanımın garanti altına alınması, bir oyunun kurallarının koyulması gibidir. Eğer poker oynuyorsanız, üç çiftin iki çiftten daha iyi olduğu kuralıyla çelişemezsiniz; yok eğer briç oynuyorsanız, kızın aynı renkteki oğlanı aldığı veya en büyük kozun her şeyi alabileceği şeklindeki alışılmış kurala karşı çıkmazsınız. Bunun gibi, bir kitabı okurken de kesin bir bilim insanının

garantilemelerine ses çıkarmazsınız. Onları kabul eder ve okumanızı sürdürürsünüz.

Oldukça yakın bir zamana kadar, sosyal bilimlerde kullanım garantilemeleri, kesin bilimlerde olduğu kadar yaygın değildi. Bunun bir nedeni, sosyal bilimlerin tipik olarak matematikleştirilememesiydi. Bir başka neden, sosyal ve davranış bilimlerinde kullanım garantilemeleri yapmanın *daha zor* oluşuydu. Bir daireyi veya ikizkenar üçgeni tanımlamak matematiksel bir iştir; oysa ekonomik gerilemeyi veya zihin sağlığını tanımlamak çok başka bir şeydir. Bir sosyal bilimci bu tür kavramları tanımlamaya koyulsa bile okuyucuları onun kullanımını sorgulama eğilimi gösterecektir. Bunun bir sonucu olarak, sosyal bilimcinin, çalışması boyunca kullandığı kavramlarıyla bir mücadele içerisinde olması şarttır -ve bu mücadele de okuyucuları için çeşitli problemler doğurucudur.

Sosyal bilimler okumalarının en önemli zorlaştırıcı nedeni, bu alandaki literatürün saf olmaktan çok karışık bir açıklayıcı yazım türü olması gerçeğinden kaynaklanmaktadır. Tarihin nasıl kurgu ve bilimin bir karışımı olduğunu ve bunu aklımızda tutarak okumamız gerektiğini görmüştük. Bu tür bir karışıma aşinayız; bu konuda epey bir tecrübemiz var. Sosyal bilimlerdeki durum ise oldukça farklı. Sosyal bilim büyük ölçüde bilimin, felsefenin, tarihin ve çoğunlukla da dikkatli yazılmış kurguların bir karışımıdır.

Eğer sosyal bilimler her zaman için bu tür bir karışım halinde karşımıza çıkarsa onunla da tarihle olduğu gibi bir aşinalık kurabiliriz. Ancak durum böyle olmaktan çok uzaktır. Karışımın içeriği, kitaptan kitaba değişmekte ve okuyucu, okuduğu şeyi anlamlandırmak için çeşitli hatlardan giderek bir anlamlandırma çabasına girişme işiyle karşı karşıya kalmaktadır. Bu hatlar da farklı kitaplarda farklı şekillerde olabildiği gibi aynı kitap boyunca da değişebilmektedir. Bütün bunları birbirinden ayırmak hiç de kolay bir iş değildir.

Analitik bir okuyucunun atması gereken ilk adımın Bu ne tür bir kitap? sorusunu cevaplandırmak olduğunu anımsayacaksınız.

Söz konusu olan kurgu bir eser olduğunda bu soruyu cevaplamak nispeten kolaydır. Bilim ve felsefede de nisbi bir kolaylık söz konusudur ve hatta karışık bir yapıdaki tarih okumalarında bile okuyucu okuduğunun tarih metni olduğunu nispeten kolayca bilebilmektedir. Ne var ki sosyal bilim metinlerinin içeriğini oluşturan çeşitli hatlardan gelen karışımlar -bazen bu şekilde bir örüntü söz konusudur, bazen başka ve hâlâ bazen de daha başka- bu alanda okuduğunuz bir kitapla ilgili bu soruyu cevaplandırmanızı oldukça zorlaştırmaktadır. Buradaki problem aslında, *tam da sosyal bilimi tammlamak kadar zordur.*

Ancak her şeye rağmen analitik okuyucunun, bir şekilde bu soruya cevap bulması gerekir. Bu onun sadece yapması gereken ilk işi değil aynı zamanda en önemli işidir de. Eğer okuduğu kitabın içeriğini oluşturan hatların neler olduğunu söyleyebilirse, anlamaya dönük olarak da önemli bir mesafe katetmiş demektir.

Sosyal bilimlerde bir çalışmanın genel hatlarını ortaya çıkarmak özel bir problem doğurmaz ancak yazarın kavramlarında buluşmak daha önce de belirttiğimiz gibi, yazarın kullanımlarını garanti altına almaktaki görece yetersizliğine bağlı olarak son derece zor olabilir. Ancak yine de bazı anahtar kavramlar konusunda her zaman için ortak bir anlayış söz konusudur. Kavramlardan önermelere ve savlara doğru ilerledikçe de burada bir kez daha yineleyelim ki eğer kitap iyiyse herhangi bir sorun yaşanmaz. Ancak bu son soru olan Bunun farkı ne?, okuyucu açısından ciddi kısıtlamalar getirir. Daha önce ortaya koyduğumuz durum -tam olarak söylersek okuyucunun, 'yazarın çıkarımlarına katılmamamazlık edemem fakat yine de ona katılmıyorum' dediği- işte bu anda meydana gelir. Bu durum elbette okuyucuda yazarın yaklaşımına ve çıkarımlarına dair var olan ön yargılar nedeniyle yaşanır.

Sosyal Bilim Literatürü Okumak

Bu bölümde birden çok kez 'sosyal bilim kitabı' yerine 'sosyal bilim literatürü' demeyi yeğledik. Bunun nedeni, sosyal bilimlerde bir konu üzerinde aynı anda birden çok kitap okumanın alışılmış bir şey oluşudur. Bu yalnızca sosyal bilimin henüz nispeten yeni bir bilim oluşundan değil aynı zamanda çok az klasiğin söz konusu olmasındandır da. Ayrıca, sosyal bilim okurken çok sık olarak gözümüz ilk başta, *belirli bir kitabı veya yazarı* arar. Kolluk güçlerinin uygulamalarına ilgi göstermekteyizdir örneğin ve bu takdirde konu üzerinde yarım düzine kitap okumaya koyuluruz. Veya ilgi alanımız ırk ilişkileri, eğitim, vergi veya yerel idarelerin sorunları olabilir. Tipik olarak bu konu başlıklarından hiçbirinde tam bir yetkinliğe sahip bir kitap söz konusu değildir ve bu nedenle okumamız gereken pek çok şey vardır. Bunun bir göstergesi, bizatihi sosyal bilim yazarlarının bizim zamana ayak uydurmamızı sağlamak için sürekli olarak çalışmalarının yeni, gözden geçirilmiş edisyonlarını yayınlamalarıdır; ve yeni çalışmaların, eskileri saf dışı ederek hızla kullanımdan düşürmesidir.

Daha önce gözlemlediğimiz gibi aynı durum belli ölçüde felsefe için de geçerlidir. Bir filozofu tam olarak anlamak için okuduğunuz yazarın yararlandığı, onu etkilemiş olan diğer filozofları da belli ölçüde okumalısınızdır. Bu durum ayrıca, belli ölçüde, geçmişteki bir gerçeği keşfetmek istiyorsanız o konuda birden çok kitabı okumanızı salık verdiğimiz tarih için de geçerlidir. Ancak bu iki alanda herhangi bir konu üzerinde otorite olan, yetkin tek bir kitaba rastlama ihtimaliniz çok daha büyüktür. Sosyal bilimlerde bu, o kadar yaygın değildir ve o nedenle de bir konu üzerinde birden çok kitap okuma çok daha zorlayıcı bir gerekliliktir.

Analitik okumanın kuralları aynı konu başlığı üzerinde birden fazla kitap okuması yapmaya kendiliğinden uygulanabilir değildir. Elbette okunan her bir esere ayrı ayrı uygulanabilir ve bun-

lardan birini okumak istediğinizde bu kurallardan faydalanmanız mümkündür. Fakat üçüncü okuma düzeyinden (analitik okuma) dördüncü okuma düzeyine (çoğul okuma) geçerken yeni bir takım okuma kurallarına ihtiyacımız vardır. Şimdi artık önümüze çıkmış olan dördüncü düzey okumayı ele almaya hazırız demektir çünkü sosyal bilimlerde bu şekilde yapılacak okumaların karakteristiğinde buna ihtiyaç duyma vardır.

Bu noktaya işaret ederek sosyal bilimleri ele almayı neden üçüncü kısmın son bölümüne bıraktığımızı da sanırız netleştirmiş olduk. Bu tartışmayı bu şekilde ele almış olmamız şimdi daha açık olmalı. İlk olarak, okuyucunun diğer kitaplardan farklı olarak okuduklarını kabul etmek ve yazara katılma konusunda üzerinde özel bir yükümlülük hissetme durumunda olduğu pratik kitapların okunmasıyla başladık. Daha sonra, açıklayıcı kitaplardakinden farklı problemler doğuran kurgu ve şiir eserleriyle devam ettik. En son olarak da teorik, açıklayıcı yazımın üç ayrı türü -bilim ve matematik, felsefe ve sosyal bilim- üzerinde durduk. Sosyal bilim, çoğul okumaya duyduğu ihtiyaç nedeniyle en son olarak gözüktü. Dolayısıyla, bu bölüm hem Üçüncü Kısmın son bölümü ve hem de Dördüncü Kısmın ilk bölümü olmak gibi bir işlev görmüş oldu.

DÖRDÜNCÜ KISIM

OKUMANIN NİHAİ AMAÇLARI

18

DÖRDÜNCÜ DÜZEY OKUMA: ÇOĞUL (SİNTOPİK) OKUMA

Şu ana kadar, spesifik olarak aynı konu üzerinde iki ya da daha fazla kitabın okunmasıyla ilgili bir şey söylemedik. Belirli konu başlıkları ele alınırken o konuda birden fazla kitaba bakılmasını ve ayrıca zaman zaman da, oldukça enformel bir biçimde çeşitli alanlardaki ilgili kitap ve yazarların da işe dahil edilmesini önermeye çalıştık. Her türden çoğul okuma için ilk gereklilik, belirli bir soruyla ilişkili olarak birden fazla kitabın olduğunu bilmektir. Genel anlamda hangi kitapların okunması gerektiğini bilmek ise ikinci gerekli olan şeydir. Bu ikinci gerekliliği yerine getirmek birinciye kıyasla daha zordur.

Buradaki zorluk, 'aynı konu üzerinde iki ya da daha fazla kitap' ifadesini incelemeye alır almaz kendini gösterir. 'Aynı konu' derken ne kastederiz? Belki bu, konu tek bir tarihsel döneme veya olaya dair olduğunda yeterince nettir ancak diğer durumlarda bunun bu kadar net olduğunu söylemek o kadar kolay değildir. *Rüzgar Gibi Geçti* ve *Savaş ve Barış*'ın her ikisi de büyük bir savaş hakkındaki romanlardır -fakat hepsi budur, birbirilerine çok benzemezler. Stendhal'ın *Parma Manastırı* da Tolstoy'un romanıyla aynı çatışma -yani, Napolyon savaşları- 'hakkında'dır. Fakat elbette bunların hiçbiri savaş veya gerçek anlamıyla, genel manada savaş hakkında eserler değildir. Savaş, her iki hikâyenin bağlamını veya arka planını oluşturmakta -tıpkı büyük ölçüde insan yaşamında da olduğu gibi- ancak her iki yazar da dikkatlerimizi hikâyeye odaklamak-

tadır. Bu eserlerde, savaş hakkında bir şeyler öğrenebiliriz belki -gerçekten de Tolstoy bir keresinde, savaş konusunda bildiklerini büyük ölçüde Stendhal'in Waterloo Savaşı'na dair olan anlatılarına borçlu olduğu söylemiştir- ancak başlıca amacımız savaşı çalışmaksa bu romanlara veya buna benzer çalışmalara müracaat etmeyiz.

Bu durumun, kurmaca eserlere özgü bir şey olduğunu düşünmüş olabilirsiniz. Gerçekten de romancının bir inceleme yazarıyla aynı şekilde iletişim kurmaması bu hissi verir. Ancak bu durum, inceleme çalışmalarında da böyledir.

Örneğin, sevgi konusunda bir şeyler okumaya ilgi gösterdiğinizi düşünelim. Sevgi üzerine literatür çok geniş olduğu için okunacak kitaplar konusunda bir liste oluşturuken nispeten çok az bir zorluk çekeceksinizdir. Birilerine sorarak, iyi bir kütüphanede tarama yaparak ve o konuda yazılmış ciddi bir inceleme eserinin kaynakçasından yararlanarak bunu yaptınız diyelim. Ve buna ilaveten, o konuda romancıların ve şairlerin de kuşkusuz ilgi göstermiş olabilmelerine karşın sizin kendinizi inceleme kitaplarıyla sınırladığınızı düşünelim. (Neden böyle yapmanızı istediğimizi daha sonra açıklayacağız). Şimdi oluşturduğunuz kaynakçadaki kitapları incelemeye geçebilirsiniz. Ne gördünüz?

Üstünkörü bir inceleme bile oldukça geniş yelpazede bir referans ortaya koyabilir. Sevgi eylemi içermeyen -öyle veya böyle- tek bir insan ediminden söz etmek zordur. İnsani denen alan da bununla çepeçevre sarılmıştır. Eğer okumalarınızda yeterince kuşatıcı bir yere gelirseniz neredeyse evrendeki her şeyin gelip sevgiye dayandığını görürsünüz; yani, var olan her şey, seven sevilen ya da her ikisine birden sahip olan birilerinin söylediklerinden ibarettir.

Çekirdek, dünyanın merkezinin sevgilisidir. Ateşin havaya doğru savruluşu, sevgisinin bir ifadesi. Demir tozlarının mıknatısa olan yapışması da bir sevgi eylemidir. Bırakın diğer, daha gelişkin hayvanların sahipleriyle kurdukları ilişkiyi, amiplerin, terliksilerin, sümüklü böceklerin ve karıncaların kendi aralarındaki aşk yaşam-

larına dair bile bir şeyler bulabilirsiniz. İnsanoğluna gelince, erkeklere, kadınlara, bir kadına, bir erkeğe, çocuklara, kendilerine, insanoğluna, paraya, sanata, eve-aileye, ilkelere, sebeplere, bir mesleğe veya bir işe, maceraya, güvende olmaya, düşünceye, köy yaşamına, bizzatihi sevginin kendisine, bifteğe veya şaraba sevgi duyan yazarlar görürsünüz. Bazı risalelerde göksel varlıkların aslında bir sevgi ifadesi olduğu, melek ve şeytanın sadece duydukları sevgiye bağlı olarak farklılaştıkları yazılıdır. Ve elbette Tanrı, Sevgi'nin ta kendisidir.

Bu muzzam genişlikteki yelpazede yer alan referansları gördükten sonra, soruşturduğumuz konuyu nasıl ifadeye dökebiliriz ki? Tek bir konu başlığı olduğundan bile emin olabilir miyiz? Bir kimse 'peynir severim' derken, bir başkası 'futbolu severim' ve bir başkası da 'insanı severim' dediğinde bunların kullandığı aynı kelime, üç farklı cümlede hâlâ aynı anlamı taşımakta mıdır? Hepsinden ötesi, bir kimse peyniri yiyebilir ama futbolu veya insanı yiyemez; bir kimse futbol oynayabilir ama peynirle ya da insanla oynayamaz ve 'insanı severim' ne anlama gelirse gelsin, bunun anlamının peynirle ya da futbolla bir ilgisinin olmadığı gayet açıktır. Şimdi gerçekten de bu üç kullanım aynı kelimeye mi aittir? Gerçekte bunun böyle olmasının derinlerde, yüzeyden bakınca ilk etapta görünür olmayan bir nedeni mi vardır? Böylesine zor bir soru ortada dururken, bunu cevaplandırmaksızın hâlâ 'aynı konu' üzerinde olduğumuzdan bahsedebilir miyiz?

Bu kaotik durumla karşılaştığınızda, soruşturmanızı insan sevgisiyle -karşı cinsler veya aynı cins, aynı yaş veya farklı yaşlardan ve bunun gibi insanlar arasındaki sevgiyle- sınırlamaya karar verebilirsiniz. Bu durumda az önce ele aldığımız diğer üç ifadeyi dışarda bırakmış olursunuz. Fakat, konu hakkında eldeki kitaplardan ancak küçük bir kısım okumuş olsanız bile henüz çok geniş bir referans listesi olduğunu görmektesinizdir. Bazı yazarların sevginin, bütünüyle bir sahip olma arzusu, genellikle de cinsel bir sahip oluş

arzusu olduğunu yazdıklarını görürsünüz örneğin; buna göre sevgi sadece neredeyse bütün hayvanların karşı cinsin üyelerine karşı duydukları çekimin adıdır. Fakat yanı sıra sevginin, gerçek anlamıyla hiçbir şekilde içine alma arzusu olmayıp, saf bir kendini verme olduğunu yazan yazarlara da rastlarsınız. Sahip olma arzusunun her zaman *kendi için iyi olam* istemeyi içerirken kendini verme *bir başkası için iyi olam* ima ettiği düşünüldüğünde, sahip olma ile kendini verme arasında hâlâ ortak bir yandan söz edilebilir mi?

Buradaki sahip olma arzusu ile kendini verme hiç değilse kavramın en soyut haliyle bir arzuyu içermesi bakımından ortak bir yan taşıma eğilimi göstermektedir. Oysa sizin konu üzerinde yaptığınız literatür araştırması çok geçmeden sevginin özünü bedensel olmaktan çok zihinsel olarak gören yazarlar olduğunu ortaya çıkaracaktır. Bu yazarlara göre sevgi, duygusal değil, entelektüel bir eylemdir. Diğer bir deyişle, bir başka kimsenin arzulanır olduğunu *bilme* her zaman için her iki anlamıyla onu *arzulamaktan* önce gelir. Bu tür yazarlar, resme arzuyu dâhil etmeyi reddetmemekte fakat bu arzunun sevgi olarak adlandırılmasına karşı çıkmaktadırlar.

Diyelim ki insanlar arasındaki sevgiye dair tüm bu çeşitlilik gösteren algılamalarda ortak bir anlam bulabildiniz -gerçekten de bunu yapabileceğinizi düşünerek söylüyoruz bunu. Onun sonrasında da probleminiz çözülmüş olmuyor. Bu kez de karşınıza insanlar arasındaki sevginin, kendini ortaya koyma biçimleri çıkıyor. Bir kadınla bir erkek arasındaki sevgi, evlendikten sonra birbirlerine karşı duyduklarıyla aynı şey midir veya yirmilerinde ne hissediyorlarsa yetmişlerinde de onu mu hissetmektedirler? Bir kadının kocasına duyduğu sevgi ile çocuklarına duyduğu aynı şey midir? Bir annenin çocukları büyüdükçe onlara duyduğu sevgi de değişmekte midir? Bir erkek çocuğunun kız kardeşine duyduğu sevgi ile babasına duyduğu aynı mıdır? Bir çocuğun anababasına duyduğu sevgi, büyüdükçe değişir mi? Bir erkeğin karısı ya da bir başka kadına olan sevgisi ile onun dostlarına duyduğu aynı mıdır ve dostla-

rıyla olan ilişkisinin türü -aynı iş yerinde çalıştığı, bovling oynamaya gittiği veya entelektüel bir paylaşımda bulunmaktan hoşlandığı gibi- bir fark yaratır mı? 'Sevgi' ve 'dostluk'un iki farklı kelime oluşu, bu iki kelimenin adlandırdıkları duyguların da farklı olmasını gerektirmekte midir? Farklı yaşlardan iki insan dost olabilir mi? Aynı şekilde, zekâ kapasitesi veya gelir durumu açısından belirgin bir farklılık gösteren iki insan dostluk kurabilir mi? Kadınların dost olabilmesi mümkün müdür? Kardeşler birbirleriyle dostluk kurabilirler mi veya erkek kardeşler ya da kız kardeşler kendi aralarında dost olabilirler mi? Borç aldığınız ya da verdiğiniz birileriyle olan dostluğunuzu sürdürmeniz her zaman mümkün müdür? Eğer değilse, neden değildir? Bir oğlan, öğretmenine aşık olabilir mi? Bu öğretmenin bir kadın ya da erkek oluşu durumu değiştirir mi? İnsanın, insansı robotlara aşık olması düşünülebilir mi? Mars'ta veya baka gezegenlerde akla sahip başka canlılar bulunsa bunlara aşık olabilir miyiz? Bir film yıldızı ya da Başkan gibi birebir hiç tanışmadığımız birilerine aşık olabilir miyiz? Eğer, birilerinden nefret ettiğimizi hissediyorsak bu gerçekten bir sevgi ifadesi olabilir mi?

Bunlar, sevgi üzerine olan inceleme eserleri literatüründen sadece bir bölüm okuduğunuzda bile ortaya çıkabilecek olan sorulardan birkaçı. Sorulabilecek pek çok başka soru da söz konusu elbette. Ancak sanıyoruz vermek istediğimizi ortaya koyduk. Çoğul okumanın içerisinde tuhaf bir çelişki, saklı halde yer almaktadır. Her ne kadar bu düzey okuma, konu başlığının okumaya başlamadan önce ortaya çıktığını sezdirir şekilde aynı konu üzerinde iki ya da daha fazla kitabın okunmasıyla tanımlanıyorsa da, konu başlığının, okumadan önce değil onun peşinden ortaya çıkması anlamında doğrudur. Sevgi söz konusu olduğunda, okuduğunuz şeyin ne hakkında olduğuna karar verebilir hale gelmezden önce bir düzine veya yüzlerce kitap okumanız gerekebilir. Ve bunu yaptığınızda, okuduğunuz kitapların yarısının konuyla hiçbir şekilde ilgili olmadığı sonucuna varabilirsiniz.

Çoğul Okumada İncelemenin Rolü

Okuma düzeylerinin kümülatif, yani en üstteki düzeyin onun öncesindeki veya temelini oluşturan bütün diğer düzeyleri içerdiğini birkaç kez ifade etmiştik. Şimdi çoğul okuma söz konusu olduğunda bunun ne anlama geldiğini açıklamaya geçelim.

İnceleyici okuma ile analitik okuma arasındaki ilişkiyi açıklarken inceleyici okumadaki ilk iki adımın -tarama ve ikinci olarak da yüzeysel okuma- analitik okumadaki ilk iki adımı öngördüğüne işaret ettiğimizi hatırlayacaksınız. Tarama, size okuduğunuz şey her neyse onun ele aldığı konuyu tespit etme, o kitabın türünü belirleme ve yapısını genel hatlarıyla ortaya koymayı içeren analitik okumanın ilk adımında size yardım eder. Yüzeysel okuma ise, analitik okumanın ilk adımında yardımcı olsa da temelde, yazarın kavramlarında buluşarak kitabın içindekileri yorumlamanız, önermelerini ifadelendirmeniz ve savlarını izlemenizi gerektiren ikinci adım için bir hazırlıktır.

Bir dereceye kadar paralel bir şekilde inceleyici ve analitik okumanın her ikisi de çoğul okuma için öngörmeler ve hazırlanmalar olarak düşünülebilir. Aslına bakılırsa, inceleyici okuma bu noktada okuyucu için temel bir araç veya cihaz haline gelir.

Şimdi bir kez daha elinizde, hepsi de sevgi konusu üzerine, yüz veya ona yakın bir başlıktan oluşan bir kaynakça olduğunu düşünelim. Eğer bunların her birini analitik olarak okursanız, sadece soruşturduğunuz konuya -ki bu konu çoğul okumadaki 'aynı konu'dur- dair nispeten daha net bir fikir edinmekle kalmaz aynı zamanda eğer varsa okuduğunuz kitaplardan, konuyla ilgili olmayanları bilebilir ve dolayısıyla ihtiyacınız olmayanları ayıklayabilirsiniz. Fakat yüz kitabı analitik bir şekilde okumak onlarca yılınıza mâl olabilir. Eğer bütün zamanınızı bu işe ayırabilseniz bile yine de bu, aylarınızı alabilir. Burada daha önce bahsettiğimiz çoğul okumada var olan çelişki karşısında bazı kısa yollara duyulan ihtiyaç açıkça kendini göstermektedir.

Bu kısa yol, sizin inceleyici okuma beceriniz tarafından sağlanır. Kaynakça yığınının altında kaldığınızı hissettiğinizde yapılacak ilk şey, *listenizdeki bütün kitapları gözden geçirmektir. Hepsini* bu şekilde incelemedikçe içlerinden birini analitik okumaya geçmemelisiniz. İnceleyici okuma, üzerinde durduğunuz konu başlığının girift yanlarından veya yazarın size sağlayabileceği bütün içgörülerden haber vermez ancak iki gerekli işlevi yerine getirir. Birincisi, listenizdeki kimi kitaplara dair daha sonradan yapacağınız analitik okumanızın verimli olmasını sağlayacak şekilde konuyla ilgili yeterince net bir fikir edinmenizi sağlar. Ve ikincisi, kaynakçanızı daha yönetilebilir bir ölçüye indirgemenize imkân verir.

Eğer gerçekten uyarlarsa, öğrenciler, özellikle de lisans ve araştırma aşamasındakiler için bundan daha kullanılışlı bir tavsiye olduğunu pek sanmıyoruz. Bizim tecrübelerimize göre, eğitimin ileri aşamalarındaki belli sayıda bir öğrenci aktif ve analitik okuma becerisine sahip oluyor. Belki yeterli sayıda değil ve belki mükemmel okuyucular olmanın uzağındalar ama en azından makul ifadelerle konuyu anlatmak ve ele aldıkları konuyla ilgili bir plan çıkarıp, bir taslak oluşturmak için bir kitabı nasıl kullanmak gerektiğini biliyorlar. Ancak, onların bu çabaları inanılmaz bir şekilde boşa gidiyor çünkü *bazı kitapları nasıl ötekilerden daha hızlı okuyacaklarını* bilmiyorlar. Okudukları her kitap ya da makaleye aynı oranda bir zaman ve çaba harcıyorlar. Bunun bir sonucu olarak, gerçekten iyi bir okuma gerektiren kitapları hak ettikleri şekilde okumuyor ve yanı sıra daha az dikkat göstermeleri gerekenlere de gereksiz bir çaba sarf ediyorlar.

Yetenekli bir inceleyici okuyucu, bir kitabı zihnindeki katalog kartlarında sınıflandırmaktan ve içindekilere dair yüzeysel bir bilgi edinmekten daha fazlasını yapar. O ayrıca, inceleme için sarf ettiği çok kısa zaman içerisinde *kitabın ele aldığı konuyla ilgili önemli bir* şeyler söyleyip söylemediğini de keşfeder. Henüz tam olarak neler söylediğini bilmiyordur -bunun keşfi için muhtemelen bir başka okuma yapmayı beklemesi gereklidir. Fakat bu arada şu iki şeyden

birini öğrenmiştir. Ya kitap sonra yeniden dönüp okuması gereken bir önemdedir veya ne kadar eğlendirici veya bilgilendirici olursa olsun konuyla ilgili aydınlatıcı değildir ve bu nedenle de tekrar okumasını gerektiren bir durum yok demektir.

Bu tavsiyeye sık sık uymamanın bir nedeni vardır. Analitik okumayla ilgili olarak, yetenekli okuyucunun, başlangıç aşamasındaki kişinin ayrı ayrı ele alması gerekli olan pek çok adımı bir arada sergilediğini söylemiştik. Buradan bir çıkarımla, çoğul okuma için -herhangi birisinin analitik okumasını yapmadan önce bütün kitapları inceleme- de bu tür bir hazırlık, analitik okumayla bir arada yapılabilir gibi görünebilir. Fakat ne kadar yetenekli olursa olsun biz bunu yapabilecek bir okuyucu olduğuna inanmıyoruz. Ve bu gereçekten de pek çok genç araştırmacının yaptığı bir hatadır. Bu iki adımı teke düşürdüklerini, kimi kitapları daha yavaş ya da daha hızlı okuyabilseler de her şeye aynı oranda zaman ayırdıklarını düşünsenize.

Bir kere, incelemek suretiyle, ele aldığınız konu başlığıyla ilgili olan kitapları tespit ederseniz daha sonrasında bunları çoğul olarak okumaya geçebilirsiniz. Dikkat ederseniz bu son cümlede, beklentinizin aksine, 'analitik olarak okumaya geçebilirsiniz' demedik. Bir anlamda elbette ele aldığınız konuya dair literatürü oluşturmak için her bireysel çalışmayı, analitik okumanın kurallarını uygulayarak edindiğiniz becerileri kullanarak bir arada okumanız gerekir. Fakat, şu hiçbir zaman unutulmamalıdır ki *analitik okuma sanatı, amaç okunan kitabı anlamak olduğunda ancak tek bir kitaba uygulanması gereken* bir şeydir. Oysa göreceğimiz gibi çoğul okumanın amacı oldukça farklıdır.

Çoğul (Sintopik) Okumada Yer Alan Beş Adım

Şimdi çoğul olarak nasıl okuyacağımızı açıklamak için hazırız. Bir dizi kitabı inceledikten sonra en azından içlerinden bazılarının

ne hakkında olduğuna dair oldukça iyi bir fikir edindiğinizi ve dahası bunların sizin soruşturmak istediğiniz konular olduğunu varsayacağız. Sonrasında ne yaparsınız?

Çoğul okuma içerisinde, beş adım yer alır. Bunları kurallar olarak da adlandırabiliriz belki ama öyle yapmayacağız çünkü bu adımlardan birini atmadığınız takdirde çoğul okuma çok daha zor bir hale gelir ve belki de imkânsızlaşır. Bunları kabaca oluş sırasına göre ele alacağız, her ne kadar bir anlamda hepsinin aynı anda gerçekleşmesi gerekirse de.

1.ADIM: İLGİLİ BÖLÜMLERİ BULMA. Analitik okuma yapmayı bildiğinizi varsaydığımız için istediğiniz takdirde ilgili bulduğunuz bir kitabı da kapsamlı bir şekilde okuyabileceğinizi düşünüyoruz. Fakat bu durumda önce, önceliklerinize göre bireysel olarak kitapları bir sıraya koyarsınız, probleminizi ise daha sonra ele alırsınız. Aslına bakarsanız burada sıralama tersine dönmüştür. *Çoğul okumada, ilk olarak hizmet etmeniz gereken bizatihi kendiniz ve sizin kaygılarınızdır, okuduğunuz kitaplar değil.*

Bu yüzden, bu okuma düzeyindeki ilk adım, ilgili bulduğunuz bütün çalışmaları incelemenizle başlar. Burada amacınız, ihtiyaçlarınızla en ilgili olan bölümleri bulmaktır. Kitaplardan birinin bütünüyle seçtiğiniz veya zihninizi uğraştıran konu üzerinde olmasını beklemeyin. Nadiren olmakla birlikte bu böyle olsa bile, kitabı hızlıca okumalısınız. Kitabı kendisi için değil bir başka nihai amaç için -tam olarak söylersek, probleminizi aydınlatması için- okuduğunuz gerçeğine dair görüş açınızı kaybetmemeniz gerekir.

Bu adım, daha önce betimlenen, kitabın amaçlarınızla ilgili olup olmadığını tespit etmek için yapılan kitap incelemesiyle aynı anda atılabilirlir gibi gelebilir. Pek çok açıdan bu söylenebilir. Fakat bunun her zaman böyle olacağını düşünmek pek akıllıca değildir. Kitabı incelemekteki ilk amacınızın çoğul okuma işinizle ilgili çalışma konunuz olduğunu hatırlayın. Orijinal listenizdeki pek çok kitabı incelemedikçe probleme dair yeterli bir anlamaya ulaşama-

yacağınızı söylemiştik. Bu nedenle, ilgili kitapları tespit ederken bir taraftan da ilgili bölümleri bulmaya çalışmak oldukça riskli olacaktır. Çok yetenekli veya konuya daha önceden bir hayli aşina olmadıkça bu iki adımı ayrı tutmanızda yarar vardır.

Burada önemli olan şey, çoğul okuma esnasında okuduğunuz ilk kitaplarla konu üzerinde pek çok kitap okuduktan sonra elinize aldıklarınız arasındaki farkı gözden kaçırmamanızdır. Bu sonuncu kitaplarla ilgili olarak, probleminizle ilgili muhtemelen evvelce net bir fikriniz vardır ve bu durumda her iki adımı da bir ada atmanız mümkündür. Fakat ilk başta bu iki adımı kesin bir biçimde ayrı tutmanız gerekir. Değilse, ilgili pasajları tespit etmede, ancak daha sonradan ayırmanız gereken bir zaman ve çabayla düzeltebileceğiniz ciddi hatalar yapabilirsiniz.

Her şeyin ötesinde, buradaki başlıca görevinizin bir kitabı bütün içeriğiyle anlamak değil *yazarın onu yazarken amaçladıklarının sizin ihtiyacınızla olan bağlantısını kurmak* olduğunu hatırlayın. Bu aşamada bu da o kadar önemli bir mesele değildir. Yazar istemeden sizin bir problemi çözmenize yardımda bulunabilir. Daha önce kaydettiğimiz gibi çoğul okumada, okuduğunuz kitaplar size hizmet etmek için vardır, başka bir şey için değil. Bu anlamda çoğul okuma, yapabileceğiniz en aktif okumadır. Elbette analitik okuma da aktiftir. Ancak bir kitabı analitik bir şekilde okuduğunuzda kendinizi öğrenciden ustaya doğru ilişkilendiren bir yere koyarsınız. Oysa çoğul okuma yaparken durumun ustasısınızdır.

Bu böyle olduğu için, okuduğunuz yazarlarla kavramlarda buluşma işine eskisinden belli ölçüde farklı yaklaşmanız gerekir.

2.ADIM: YAZARI KAVRAMLARA GETİRME. Yorumlayıcı okumada (analitik okumanın ikinci aşaması) birinci kural, anahtar kelimeleri tespit etme ve onları nasıl kullandığını ortaya çıkarma anlamına gelecek şekilde yazarın kavramlarında buluşmanızı gerektirir. Oysa şimdi, bir dizi farklı yazarla karşı karşıyasınızdır ve hepsinin kelimeleri ve hatta kavramları aynı anlamda kullanmaları

düşük bir olasılıktır. *Dolayısıyla, kavramları oturtması ve diğer türlü davranmaktansa yazarı bu kavramlarla buluşturma işi size düşmektedir.*

Bu belki de çoğul okumanın en zor adımıdır. Gerçekten de zor olan, *yazarın dilini kullanmaktan çok onu sizin dilinizi kullanmaya zorlamaktır.* Bizim bütün normal okuma alışkanlıklarımız bunun tam zıttıdır. Çeşitli defalar işaret ettiğimiz gibi, analitik olarak okumak istediğimiz bir kitabı ötekilerinden daha iyi bulduğumuzu varsayıyoruz ve eğer bu büyük bir çalışmaysa bu özellikle doğrudur. Yazarı anlamak için ne kadar aktif bir çaba gösterirsek gösterelim, genel eğilimimiz, yazarın kavramlarını ve ele aldığı konuyu düzenleyiş biçimini kabul etmeye dönüktür. Bununla birlikte çoğul okumada, eğer ki yazarın terminolojisini kabul edersek çok kısa bir süre sonra kendimizi kaybederiz. Bu takdirde o kitabı anlayabiliriz belki ama diğerlerini anlamakta sıkıntıya düşeriz ve ilgi gösterdiğimiz konuyu çok aydınlatıcı olmadıkları sonucuna varırız.

Sadece herhangi bir yazarın terminolojisini kabul etmeye kararlı bir şekilde karşı çıkmakla kalmaz; aynı zamanda hiçbir yazarın terminolojisinin bizim için kullanışlı olmayabileceği ihtimaliyle yüzleşme konusunda da istekli olmamız gerekir. Başka bir ifadeyle, bizimle yazarlar arasında terminolojilerin örtüşmesinin sadece bir tesadüf olduğu gerçeğini kabul etmeliyizdir. Gerçekten de sıkça, bu tür bir örtüşme zorluk çıkartıcıdır; bir yazarın bir kavramını veya kavramlar dizisini kullandığımızda onun başka kavramlarını da kullanma isteği duyarız ve bu da bize faydadan çok zarar verebilir.

Kısacası, çoğul okuma büyük ölçüde bir çeviri işidir. Elbette bu Fransızca ve İngilizce gibi iki doğal dil arasında yapılan bir çeviri değildir. Ancak, ortak olarak paylaştıkları doğal dilleri ne olursa olsun, spesifik olarak bizim çözmeye çalıştığımız problemlerle ilgilenmeyen ve bu nedenle de bu konuyu ele almak için ideal bir terminoloji oluşturmamış olan bir dizi yazar üzerinden ortak bir terminoloji kurmaktayızdır.

Bu da demektir ki çoğul okuma işimize devam ettikçe, ilk ola-

rak, sadece bir veya birkaçı değil diğer bütün yazarları anlamamıza yardım eden ve ikinci olarak da elimizdeki problemi çözmemize imkân veren bir kavramlar dizisi inşa etmeye başlamamız gerekmektedir. Bu içgörü bizi üçüncü adıma getirir.

3.ADIM: SORULARI NETLEŞTİRMEK. Yorumlayıcı okumanın ikinci kuralı, yazarın anahtar kelimelerini bulmamızı ve bunlar arasından onun önermelerine dair bir anlayış geliştirmemizi gerektirir. Bu önermeler, kavramlardan oluşmuştur ve elbette çoğul olarak okuduğumuz çalışmalar üzerinde de benzer bir işi yapmamız gereklidir. Fakat bu durumda kendi başımıza bir terminoloji oluşturduğumuz için aynı zamanda, *bir yansız önermeler dizisi oluşturma işiyle de yüz yüzeyizdir.* Bunu yapmanın en iyi yolu, problemimizi aydınlatıcı ve okuduğumuz yazarların her birine yönelik cevaplar verdikleri bir dizi soru oluşturmaktır.

Bunu yapmak da yine zordur. Bu sorular öylesine bir şekilde ve düzenlemeyle ifade edilmelilerdir ki başlangıçta ele aldığımız problemi çözmemize yardım etsin fakat aynı zamanda da öyle bir şekilde kurgulanmalıdır ki okuduğumuz yazarların hepsi veya çoğunluğu, bu sorulara cevap verir şekilde yorumlanabilsin. Buradaki zorluk şu ki cevaplandırılmasını istediğimiz sorular yazarlarca birer soru olarak görülmemişlerdir. Onların o konu üzerindeki görüşleri bizimkilerden çok farklı olabilir.

Bazen gerçekten de okuduğumuz bir yazarın, sorularımızın biri veya daha fazlasına hiçbir cevap vermediği gerçeğini kabul etmek durumunda kalırız. Bu durumda, onun soru üzerinde sessiz kaldığı ya da kararsız olduğu hükmüne varırız. Fakat yazar o soruyu açıktan tartışmasa bile kitabını okuduğumuzda dolaylı cevaplar verdiğini görürüz. Bunun üzerine eğer ki o soruyu ele alsaydı şöyle şöyle cevaplar verirdi gibi bir sonuca varabiliriz. Bu noktada temkinli olmak gerekir; yazarların kafalarına düşünceler sokamaz veya ağızlarına kelimeler tıkamayız. Fakat bütünüyle onların konu üzerinde açıktan söylediklerine de dayanamayız. Eğer bunlardan her-

hangi birine bu şekilde dayanırsak muhtemelen elimizde çözecek bir problem kalmayacaktır.

Soruların, soruşturmamıza yardımcı olacak bir düzen içerisinde olması gerektiğinden bahsettik. Bu düzen elbette konuya bağlıdır ancak yine de bazı genel yönlendirmeler ileri sürülebilir. Birinci soru genellikle *soruşturduğumuz olgunun varlığı veya karakteri ve düşünce ile ilgili olmak* durumundadır. Eğer bir yazar, o olgunun var olduğunu veya o düşüncenin belirli bir karakteri olduğunu söylüyorsa sonrasında onun kitabıyla ilgili daha ileri başkaca sorular sorabiliriz. Bu sorular, *o olgunun nasıl bilindiği veya o düşüncenin nasıl yansıdığı* ile ilgili olabilir. Son bir soru dizisi de *daha önceki sorulara verilen cevapların* sonuçlarıyla ilgili olabilir.

Okuduğumuz bütün yazarların sorularımızı aynı şekilde cevaplandırmasını beklememeliyiz. Eğer öyle olsaydı, bir kez daha çözecek bir problemimiz olmazdı; uzlaşmayla çözülmüş olurdu. Yazarlar farklı farklı olduklarından bu noktada, çoğul okumanın bir sonraki adımına geçmemiz gerekecektir.

4.ADIM: KONULARI TANIMLAMAK. Eğer soru netse ve yazarların o soruyu farklı şekillerde cevaplandırdıklarını açık seçik görebiliyorsak o takdirde, konu tanımlanmış demektir. Bu konu, söz konusu soruyu bu şekilde cevaplandıran yazar ile başka ve karşıt şekillerde cevaplandıranlar arasında bir meseledir artık.

İncelenen bütün yazarlarca sadece iki cevabın verildiği durumlarda konu nispeten daha kolaydır. Çoğunlukla bir soruya ikiden fazla alternatif cevap verilir. Bu durumda, karşıt cevaplar, birbirleriyle olan ilişkisine göre düzenlenmelidir ve bunları benimseyen yazarlar da kendi görüşlerine göre sınıflandırılmalıdır.

Bir soruyu aynı şekilde anlayıp, birbirine zıt veya karşıtlık doğuracak şekilde cevaplandıran iki yazar olduğunda mesele ikisi arasında belirginlik kazanır. Fakat bu, ne yazık ki o kadar sık olmaz. Genellikle cevaplardaki farklılıklar, *konu üzerindeki farklı görüşler kadar soruya dair farklı algılayışlara da* bağlıdır. Çoğul okuyucunun

buradaki görevi, olabildiğince çok yazarı kendi görüşüyle işin içine katabilmeyi sağlayacak şekilde konuları tanımlamaktır. Zaman zaman bu görev onu yazar tarafından açıkça ele alınmamış olan bir soruyu kurgulamaya zorlar.

Burada ele aldığımız problemin tartışılmasında pek çok konu yer alabilir fakat bunları gruplara ayırmak mümkündür. Üzerine kafa yorulan düşüncenin karakteri hakkındaki sorular örneğin, bağlantılı bir dizi konu ortaya çıkarır. Birbiriyle yakından bağlantılı sorular etrafında dönen bir dizi mesele, konunun o boyutu hakkındaki bir *uyuşmazlık* olarak kavramlaştırılabilir. Bu tür bir uyuşmazlık oldukça karmaşık olabilir ve bunu çözüme kavuşturmak ve sıralı ve açık seçik bir şekilde düzenlemek çoğul okuyucunun görevidir. Bu uyuşmazlıkları çözme ve düzenleme, diğer oluşturulmuş olan meselelerle birlikte bizi çoğul okumanın son adımına getirir.

5.ADIM: TARTIŞMAYI ANALİZ ETME. Şu ana kadar incelediğimiz çalışmalarda ilgili bölümleri bulduk, incelediğimiz yazarların hepsine veya çoğuna uygulanabilir olan yansız bir terminoloji oluşturduk, çoğunluğu cevap olarak yorumlanabilecek olan bir dizi soru kurguladık, düzenledik; konuları, sorulara verilen farklı cevaplarca üretilen şekilde tanımladık ve düzenledik.

Bu ilk dört adım, analitik okumanın ilk iki grubunda yer alan kurallara karşılık geliyor. Herhangi bir kitaba uygulanarak takip edildiğinde bu kurallar bize şu sorulara cevaplar verme imkânı sağlar: Bu kitapta ne söyleniyor? ve Bunu nasıl söylüyor? Çoğul bir okuma yaptığımızda ise, bu noktada benzer şekilde problemimize ilişkin tartışma hakkında aynı soruları cevaplandırabiliriz. Tek bir çalışmanın analitik okunmasında, tam olarak söylersek Bu doğru mu? ve Bu ne diyor? şeklinde cevaplanması gereken iki soru daha kalmaktadır. Çoğul okumada ise artık tartışmayla ilgili benzer soruları kendi başımıza ele almaya hazır hale gelmişiz demektir.

Şimdi gelin, başlarken var olan problemin basit bir problem olmadığı, onun yerine, düşünürlerin yüzyıllar boyu üzerine kafa yor-

dukları, mücadele verdikleri ve gelinen noktada sağ duyu sahiplerinin bir türlü üzerinde uzlaşamadıkları ve uzlaşamamaya da devam ettikleri bir mesele olduğunu varsayalım. Bu varsayım üzerinde çoğul okuyucular olarak görevimizin salt var olan soruları -konu üzerindeki tartışmayı ve konu başlığının kendisine açıklık kazandırmak için oldukça dikkatli bir şekilde oluşturduğumuz sorular- ve kendi başımıza cevaplandırmak olmadığının farkında olmamız gerekir. Bu türden bir problem hakkındaki gerçeklik, kolayca bulunabilir bir şey değildir. Aslına bakılırsa gerçeğin bir dizi sorulara verilecek cevaplarla bulunabileceğini umarak muhtemelen fazlaca haddimizi aşmış olabiliriz. Onun yerine gerçeğin, eğer varsa tabi, hepsi değilse bile pek çoğunun ikna edici deliller ve akla yatan nedenlerle destek verdiği *karşıt cevapların çatışmasında bulunabileceğini düşünmek* daha doğru olacaktır.

O halde gerçek, ulaşılabildiği ölçüde bir konu hakkındaki önermeler veya iddialar dizisinden çok *bizatihi düzenli bir tartışmanın içinde* yatmaktadır. Dolayısıyla, bu gerçeği zihinlerimizin -ve tabii başkalarının zihnindekilerin- önüne sermek için sadece sorular sormak ve bu sorulara cevaplar vermenin ötesine geçmek gerekir. Bir kere bu soruları belirli bir düzen içerisinde sorma ve bu düzen içerisinde savunmamız gerekir; cevapların nasıl farklı olabildiğini göstermeli ve bunun neden böyle olduğunu anlatmaya çalışmalıyız; ve sınıflandırdığımız cevapları destekleyen metinlerin okuduğumuz kitapların hangi bölümlerinde olduğuna işaret edebilmeliyiz. Ancak bütün bunları yaptıktan sonra elimizdeki problemi analiz ettiğimizi ileri sürebiliriz. Ve ancak bundan sonra onu tam olarak anlamış olduğumuzu.

Aslına bakılırsa bundan daha fazlasını bile yapmış olabiliriz. Bir problemle ilgili bir tartışmaya dair kapsamlı bir analiz, o problem üzerinde başkalarınca yapılacak daha ileri, üretken çalışmaların alt zeminini sağlayabilir. Çalı çırpıyı ortadan kaldırarak yolu özgün bir düşünürün büyük bir hamle yapması için temizleyerek hazır

hale getirebilir. Analiz çalışması olmadan, problemin farklı boyutları gizli kalacağından bu mümkün olmayabilir.

Nesnellik İhtiyacı

Bir problem veya konu hakkındaki tartışmaya dair yeterli bir analiz, o tartışmada yer alan temel meseleleri veya entelektüel karşıtlıkları tespit eder ve aktarır. Bu, uyuşmazlığın her tartışmanın baskın olan özelliği olduğu anlamına gelmez. Tam aksine, çoğu durumda uzlaşmalar, bu uyuşmazlıklar sayesinde mümkün olur; yani, çoğu meselede, pek çok fikir ve görüş anlaşmazlığın karşıt taraflarındaki pek çok yazarca paylaşılır. Nadiren, tek başına uzlaşmaz bir konumda kalan bir örneğe rastlarız.

Soruşturma konusu yapılan herhangi bir alanda insanlar arasında bir şeylerin doğasına dair oluşan uzlaşma, o kimselerce ortak olarak paylaşılan düşüncelerin gerçekliğine dair bazı yanılsamalar doğurur. Ancak bunlara karşıt görüşler de aynı şekilde yanılsama yaratabilir -ister paylaşılsın ister karşı görüşten olsun çatışma halindeki *hiçbir* görüş bütünüyle doğru değildir. Çatışan görüşler arasından biri elbette bütünüyle doğru ve geri kalanlar da yanlış olabilir; ancak her biri gerçeğin belli bir kısmını ifade ediyor da olabilir; ve köşeli ve izole çelişmeler (ki burada ele aldığımız türde problemlerin tartışılmasında bu ender bir durumdur) hariç tutulursa, çatışma halindeki bütün görüşlerin yanlış olma ihtimali de vardır, tıpkı üzerinde herkesin uzlaştığı görüşlerin doğru olmama ihtimali olduğu gibi. Bütün tartışma içerisinde henüz ifade edilmeyen bir başka görüş, gerçeği yansıtabilir veya gerçeğe diğer görüşlerin hepsinden daha yakın bir yerde olabilir.

Bu aslında, çoğul okuma projesinin amacının, o esnada gelişen sorulara nihai cevaplar vermek veya projenin başında var olan bir probleme nihai bir çözüm getirmek olduğunu söylemenin bir başka şeklidir. Bu durum, bu tür bir çoğul okumayla oluşturmaya

çalışacağımız bir rapor için özellikle böyledir. Tespit ya da analiz ettiği, gerçekliğini veya sahteliğini kanıtlamaya ya da yanlışlamaya çalıştığı ya da bu tür bir iddiada bulunduğunda dialektik değil dogmatik olacaktır. Eğer böyle yapılmış olsaydı, çoğul analiz, çoğul olarak kalırdı; tartışmaya bir ses daha katılır ve böylece mesafeli ve nesnel karakterini kaybetmiş olurdu.

Buradaki husus, önemli tartışmalarda yeni bir sesin eklenmesinin herhangi bir öneminin olmadığı değildir. Asıl konu, anlama arayışında yeni bir katkı tipinin daha yapılabileceği ve yapılması gerektiğidir. Ve bu katkı, baştan sona nesnel ve mesafeli olmayı içerir. Çoğul bir analizin yapmaya çalıştığı şeyin özel niteliğini şu iki kelimede özetlemek mümkündür: 'dialektik nesnellik'.

Kısacası çoğul okuyucu, *bütün tarafları değerlendirmeye ve hiçbir taraf tutmamaya* çalışır. Elbette, bu zahmetli ideale ulaşmakta başarısızlığa düşecektir. Ele aldığı konuları herhangi partizanca bir ön yargıyla yansıtmayarak ve karşıt fikirlere de tarafsız bir şekilde yaklaşarak taraf tutmama konusunu halledebilir belki. Ancak taraf tutmamak bütün tarafları değerlendirmeye tabi tutmaktan daha kolaydır. Bu ikincisinde çoğul okuyucu hiç kuşkusuz tökezleyecektir. Bir konuyla ilgili olası bütün tarafların işe dahil edilmesi mümkün değildir. Ancak yine de bu denenmelidir.

Taraf tutmamanın, bütün tarafları değerlendirmekten daha kolay olduğunu söyledik ancak bunu yapmak da o kadar kolay değildir. Çoğul okuyucunun, belirli çeldiricilere karşı durması ve kendi başına düşünmeye çalışması gerekir. Çatışan görüşlerin gerçeği üzerine yapılacak *doğrudan* değerlendirmelerden kaçınmak en iyi dialektik nesnelliği garanti etmez. Tarafgirlik çok çeşitli ince yollarla -savların özetleniş tarzıyla, yapılan vurgulamalar ya da yok saymalarla, sorunun tonu veya değerlendirmenin veriliş biçimiyle ve anahtar sorulara verilen çeşitli cevapların sıralamasıyla- işin içine sızabilir.

Bu tehlikelerin bazılarından kaçınmak için vicdan sahibi çoğul bir okuyucu, elinin altında bulunan bir araca başvurabilir ve müm-

kün olduğunca bunu kullanabilir. Bu yolla, *sürekli olarak geriye dönüp, okuduğu yazarların asıl metinlerine atıf yapmalıdır*, ilgili pasajları tekrar be tekrar okumalı ve çalışmasının sonuçlarını daha geniş bir okur kitlesine sunarken yazarın kendi dilinden bir başka yazarın görüş veya savını alıntılamalıdır. Bunu yapıyor gibi gözükebilse bile bu durum, problemi analiz etmek için yansız bir terminoloji bulma gerekliliği hakkında daha önce söylediklerimizle çelişmez. Bu gereklilik yerini korumaktadır ve bir yazarın özetlemeleri ortaya konulduğunda, bunların yazarın dilinde değil o dilde verilmesi gereklidir. Bağlamın dışına çıkmaması için dikkatli bir şekilde alıntılanan yazarın kendi kelimeleri, bu özete eşlik etmelidir ki okuyucu yazarın doğru olup olmadığını kendi başına yorumlayabilsin.

Dialektik nesnelliğin diğer türlülerini engellemek ancak çoğul okuyucunun bunlardan uzak durma konusundaki kesin niyetiyle mümkündür. Bu ideal, soruya karşı soruyla denge kurmak, ön yargı içerebilecek herhangi bir yorumda bulunmamak, aşırı ya da eksik vurgulama eğilimi olup olmadığını kontrol etmek gibi temkinli bir çaba gerektirir. Son tahlilde, her ne kadar okuyucu, diyalektik bir anlatım içeren yazılı bir raporun etkinliğini değerlendiren olabilmekteyse de ancak o metnin yazarı -bizatihi çoğul bir okuyucu- gerekliliklerı yerine getirip getirmediğini bilebilir.

Çoğul Okuma Çalışmasına Bir Örnek: İlerleme Fikri

Çoğul okumanın nasıl işlediğini açıklamak için bir örnek vermek yararlı olabilir. İlerleme fikrini düşünelim. Bu konuyu rastgele seçmiyoruz. Bunun üzerinde kapsamlı bir araştırma yaptık.[4] Eğer böyle yapmasaydık vereceğimiz örnek sizin için o kadar yardımcı olmayabilirdi.

Bu tarihi ve felsefi fikrin soruşturulması birkaç yılımızı aldı. İlk olarak, bir kaynakça oluşturabilmek amacıyla ilgili bölümler

4 Bu araştırmanın sonuçları için bkz. *The Idea of Progress*, New York: Praeger, 1967.

barındıran çalışmaların listesini çıkardık (en sonunda 45'den fazla bir kaynak çıktı ortaya). Bu işi tamamlayabilmemiz ancak pek çok kitap, makale ve diğer kaynakları inceleyici tarzda birkaç kez okuyarak mümkün oldu. Diğer önemli pek çok fikirle ilgili olduğu gibi ilerleme fikrinde de ilgili gördüğümüz pek çok bölümü daha sonradan tesadüfle ya da eğitim geçmişimizin yardımıyla değerlendirdiğimizi fark ettik. İşe nereden başlayacağımızı açıkça ifade eden eserler vardı zira o tarihlerde yayınlanan pek çok kitabın başlığında 'ilerleme' kelimesi yer alıyordu. Fakat bunun yer almadığı da çoktu ve daha eski kitapların çoğu her ne kadar konuyla ilgili olsa da bu kavrama, içeriğinde bile yer vermeyebiliyordu.

Birkaç kurmaca ve şiirsel çalışma okundu fakat bütünüyle açıklayıcı kitaplara yoğunlaşılmasına karar verildi. Daha önceden, çoğul bir okuma projesinde pek çok nedene bağlı olarak, roman, şiir ve oyun gibi eserlerin yer almasının zor olduğunu gözlemlemiştik. Her şeyden önce, bir hikâyenin omurgası veya özünü onun olay örgüsü oluşturuyordu, meseleler karşısındaki tutumu değil. İkinci olarak, en konuşkan karakterler bile zaman zaman bir konu üzerinde açık bir pozisyon alsalar bile, hikâye ilerledikçe aslolarak duygusal konular gibi başka şeylerden söz ediyorlardı. Üçüncü olarak, bir karakter bu tür bir konuşma yapsa bile -Settembrini, Thomas Mann'ın *Büyülü Dağ*'ında böyle bir konuşma yapar- bu yansıtılanın yazarın görüşü olup olmadığını hiçbir zaman bilemeyiz. Yazar, karakterine bunları söylerken ironik bir tutum takınmış olamaz mı? Yoksa size takınılan bu tutumun akıllıca oluşundan çok yersizliğini göstermeye çalışıyor olmasın? Genel anlamda, bir konuyla ilgili kurmaca bir eseri bir yere oturtmak için yapay bir yorumlamaya dair yoğun bir çabaya ihtiyaç vardır. Bu çaba öylesine yorucu ve sonuçta ortaya çıkan sonuçlar öylesine şüphe doludur ki genellikle buna hiç bulaşmamak en iyisidir.

İncelediklerimiz arasında ilerleme konusunu tartışan pek çok çalışma, genellikle olduğu gibi, oldukça düzensiz bir görüntü içeri-

sindeydi. Bu gerçekle karşılaşınca belirttiğimiz gibi yansız/yüksüz bir terminoloji oluşturma işine koyulduk. Bu karmaşık bir işe kalkışmaydı fakat yapılan işi açıklamak için bir örnek yardımcı olabilir.

'İlerleme' kelimesi yazarlarca farklı anlamlara gelecek şekilde kullanılmaktadır. Bütün bu farklı kullanımların çoğu, küçük anlam farklılıklarını yansıtmaktadır ve analiz içerisinde bunu dikkate almak zor değildir. Fakat aynı kelime kimi yazarlarca, tarih içerisinde herhangi bir ilerleme olmayan ileri doğru herhangi bir hareketi ifade etmek için kullanılmıştır. Çoğunluk yazarlar kelimeyi insanın koşullarını daha iyi kılan tarihsel bir değişim için kullandıklarından ve kavramın özünü de bu iyileşme oluşturduğundan, aynı kelime farklı görüşlere göre farklılık göstermekteydi. Bu durumda, çoğunluk kullanıma yer verdik ve azınlıktaki gruba, 'iyileşme olmayan ilerleme' görüşünde olan yazarlar olarak atıfta bulunduk. Buradaki husus, azınlıktaki grubun görüşlerini tartışırken, *yazarlar bunu kullanmış olsalar bile 'ilerleme' kelimesine başvuramayacağımızdır.*

Daha önce kaydettiğimiz gibi çoğul okumanın üçüncü adımı, soruları netleştirmektir. İlerleme konusundaki ilk sorumuzun inceleme neticesinde doğruluğu ortaya çıktı. Burada sorulacak ilk soru, yazarların çeşitli cevaplar verebilecekleri, Tarihte ilerleme gerçekleşir mi?'dir. Genel olarak tarihsel değişmeler, insanların koşullarında bir iyileşme getirir mi? Bu soruya konuyla ilgili literatüre baktığımızda üç farklı cevabın verildiğini görürüz: (1) Evet, (2) Hayır, ve (3) Bunu bilemeyiz. Bununla birlikte, Evet ya da hayır demenin pek çok farklı biçimi ve insanın ilerleyip ilerlemediği konusunu bilemeyeceğimizi söylemenin de en az üç farklı yolu vardır.

Bu birincil soruya verilen muhtelif ve birbiriyle ilişkili cevaplar, ilerleme hakkındaki genel uyuşmazlık dediğimiz şey hakkında vardığımız kararı oluşturur. Konu hakkında söyleyecek önemli bir şeyi olan, çalıştığımız her yazarın çeşitli konularla ilgili belli taraflarda olması anlamında bu, *genel* bir durumdur. Fakat bunun yanında ilerlemeyle ilgili olarak, sadece ilerleme yazarlarınca -iler-

lemenin olduğunu ileri süren yazarlar- katılınan konulardan oluşan özel bir uyuşmazlık da vardır. Tüm bu konular, ilerlemenin doğası veya özellikleriyle ilgilidir; ilerleme yazarları da tarihsel bir gerçektir. Her ne kadar her biri üzerinde dönen tartışmalar oldukça karmaşık ise de burada sadece üç konu söz konusudur: (1) İlerleme gerekli mi veya diğer gerçekleşen şeylere tabi midir? (2) İlerleme sonsuza dek devam eder mi veya bir yerde nihayetlenir ya da bir 'son bulur' mu? (3) İnsani kurumların yanı sıra insan doğası için de bir ilerleme söz konusu mudur?

Son olarak, bizim adlandırdığımız şekliyle, bir kez daha sadece ilerlemeci yazarlar arasında ilerlemenin gerçekleştiği çeşitli yönler hakkında bir dizi ikinci konu vardır. Biz, bu tür yazarların gerçekleştiğini söyledikleri altı alan tespit ettik her ne kadar diğer yazarlar, alanlardan biri veya daha fazlasına karşı çıksalar da. Bu altı alan şöyle: (1) bilgide ilerleme, (2) teknolojik ilerleme, (3) ekonomik ilerleme, (4) siyasal ilerleme, (5) ahlaki ilerleme ve, (6) güzel sanatlarda ilerleme. Bizim görüşümüze göre, her ne kadar kimi yazarlar bu anlamda bir ilerlemeyi *reddetseler* de hiçbir yazar hakiki olarak bu tür estetik bir ilerleme meydana geldiğini *ileri sürmemektedir*.

Bu betimlediğimiz ilerleme analizinin yapısı bu konuya dair tartışmamız içinde yer alan konuları tanımlamak ve tartışmanın kendisini analize tabi tutmak -diğer bir deyişle, çoğul okumanın dördüncü ve beşinci adımlarını ele almak- için sarf ettiğimiz çabayı göstermektedir. Ve bu tür bir şeyin her zaman çoğul bir okuyucu tarafından yapılması gereklidir her ne kadar elbette bu kişi her zaman araştırmalarını aktaran uzun bir kitap yazmak zorunda olmasa da.

Çoğul Okuma Referans Kitabı ve Nasıl Kullanılacağı

Eğer bu bölümü dikkatli bir şekilde okuduysanız, çoğul okumanın çelişkisi olarak adlandırdığımız durumu tartıştığımızı ancak bu

problemi henüz gerçek anlamda bir çözüme kavuşturmadığımızı not etmişsinizdir. Bu çelişkiyi şöyle de ifade etmek mümkündür: hangi kitapları okuyacağınızı bilmedikçe çoğul bir okuma yapamazsınız ancak çoğul bir okuma yapmadıkça da hangi kitapları okumanız gerektiğini bilemezsiniz. Bunu ifade etmenin bir başka yolu da çoğul okumanın temel problemi olarak adlandırılan ve açmak gerekirse, nereden başlayacağınızı bilmedikçe çoğul bir okuma yapamayacağınızı ve nereden başlayacağınıza dair kabaca bir fikre sahip olsanız bile ilgili kitapları ve o kitaplardaki ilgili bölümleri bulmak için gerekli olan zamanın, diğer bütün adımları eş zamanlı olarak atmanız için gerekli olan zamandan daha fazla olacağını dile getiren görüşe başvurmak olabilir.

Aslına bakılırsa elbette bu çelişkinin ve problemin en azından teorik bir çözümü mümkündür. Teorik olarak, çalıştığınız konudaki temel literatürü kapsamlı bir şekilde bilebilir ve ihtiyaç duyduğunuzda hangi fikrin nerede tartışıldığına dair fikir sahibi olabilirsiniz. Fakat eğer siz bu tür bir kişiyseniz, kimsenin yardımına ihtiyaç duymazsınız ve bizim de size çoğul okumayla ilgili söyleyeceğimiz bir şey yok demektir.

Diğer taraftan, bu bilgiye kendi başınıza sahip değilseniz bile, buna sahip olan bir başkasına başvurabilirsiniz. Fakat bilmeniz gerekir ki bu tür bir kişiye başvurduğunuzda aldığınız tavsiye yardımcı olduğu kadar sizi hedefinizden engelleyici de olabilir. Eğer çalıştığınız konu o kimsenin üzerinde araştırma yaptığı bir başlıktaysa, bu takdirde o kimse için *nasıl okumamız gerektiğini* -ve bunları işinizde nasıl kullanabileceğinizi- söylemeksizin sadece ilgili bölümlerin yerlerini belirtmek kolay bir iş olmayacaktır. Fakat eğer o konuda özel bir araştırma yapmamışsa, muhtemelen sizin bildiğinizden daha fazlasını bilmeyecektir gerçi bu durum her ikiniz açısından da anlaşılmaz bir şey olmayacaktır.

Bu nedenledir ki asıl ihtiyaç olan şey, ilgi duyulabilecek konu başlıkları üzerinde, pasajların nasıl okunması gerektiğini söyleme-

den -onların anlamlarına ya da önemlerine dair ön yargılı bir tutum içine girmeden- ilgili bölümleri nerelerde bulabileceğini gösteren bir referans kitabıdır. Çoğul Referans Kitabı (the syntopicon) bu tür bir çalışma örneğidir. 1940'larda hazırlanmış olan eser, *Batı Dünyasının Büyük Kitapları* başlıklı bir dizi kitaba dair başlıksal bir dizindir. Her bir başlık altında 3,000 alt başlık ya da konu yer alır, ele alınan konu başlığıyla ilgili bölümlerin sayfa numaraları yazılıdır. Bazı referanslar birkaç sayfadan oluşan pasajlar, diğerleriyse anahtar paragraflar ve hatta paragrafların parçaları şeklindedir. Böylelikle, ilgili bölümlerin nerelerde olduğunu bulmak ve bunları kayıt altına almak için fazladan bir zaman harcanmamış olur.

Elbette, Çoğul Referans Kitabı'nın önemli bir eksiği de vardır. O, (her ne kadar büyük bir sayıda olsa da) sadece bir kitap dizisine dair bir dizin sunuyordu ve ilgili pasajların yer alabileceği diğer kitaplara yer verilmemişti. Ancak ne olursa olsun bu eser size en azından çoğul bir okumaya nereden başlamanız gerektiğine dair bir fikir verebilir. Ve ayrıca şu da bir gerçek ki bu dizilerde yer alan kitaplar neredeyse her zaman için okumak istediğiniz kitaplar oluyordu. Böylelikle bu referans eser belli bir konuda araştırma yapmaya başlayan kişilerin önlerine o konuyla ilgili olan biteni koyarak onların bir an önce özgürce düşünmeye başlamalarını sağlıyordu çünkü o kişiler evvelce düşünülmüş olanları bilmiş oluyorlardı.

Bu eser, araştırmasını belli yere getirmiş olanlara yardımcı olmakla birlikte asıl başlangıç aşamasındaki araştırmacıların işine yarıyordu. Bu tür araştırmacılara üç şekilde yardım ediyordu: nereden başlayacağını bildirerek, yönledirerek ve bilgilendirerek.

İşe *nereden başlanacağını bildirerek*, çok sayıdaki klasik kitap arasından hangisiyle işe başlamak gerektiğine dair karar verme zorluğundan kurtarıyordu. Bu eserlerin hepsi de o kadar vazgeçilmez şeyler değildir. O nedenle, belki onları okumayı istemiş olsak da çoğu için bu henüz mümkün olmamıştır. Herkes onları okumamız tavsiyesinde bulunur ve hatta en kolaylarından başlayarak en zor

olanlarına doğru ilerlemeyi hedefleyen okuma programları oluşturulur. Ancak bütün bu tür programlar, bütün kitapları, en azından olmazsa olmaz olanlardan epey bir kısmını okumayı gerektirir. Genel olarak yaşanan şey, bu tür bir çözümün nadiren istenen sonuca götürdüğüdür.

Bu tür bir kaynak eser yardımıyla belli başlı temel çalışmalara dair çoğul bir okuma yapma ise, radikal derecede farklı bir çözüm sunar. Çoğul Referans Kitabı, belli başlı okunması gereken kitapları ortaya koyarak kişiye, konusuna dair ilgi duyduğu bir kitapla işe başlama ve tüm bu konular üzerinde çok sayıda yazardan nispeten kısa bölümler okuma imkânı verir. Bu bize büyük kitaplardan anlam çıkarmaya başlamadan önce yardımcı olur.

Bu tür bir referans eser yardımıyla büyük kitapları çoğul bir şekilde okuma ayrıca *yönlendirici* de olabilir. Okuyucunun belli bir konuda var olan ilgisiyle başlayarak sonrasında ilişkili başka konularda başka ilgiler doğurabilmekte veya açığa çıkarabilmektedir. Ve bir yazar okunmaya başlandığında bağlamı ortaya çıkarmamak zordur. Oysa normalde bunu bilebilmek için bir kitabın epey bir bölümünü okumanız gerekir.

Son olarak, üç ayrı şekilde öğretici bir yardımda bulunur. Bu aslında bu düzey bir okumayla sağlanan temel yararlardan biridir.

Birincisi, okunmakta olan bölümle bağlantılı başlık okuyucuya pasajı yorumlamada yönlendirici bir işlev görür. Fakat o pasaj konuyla farklı pek çok açıdan ilgili olduğu için pasajın ne anlama geldiğini söylemez. O nedenledir ki *pasajın konu başlığıyla tam olarak nasıl bir ilgisinin olduğunu tespit etmek* okuyucuya kalan bir iştir. Bunu öğrenmek, okuma sanatındaki temel bir beceriyi edinmeyi gerektirir.

İkinci olarak, aynı başlık altında fakat farklı yazar ve çalışmalardan bir dizi pasajı toplamak, okuyucunun okuduğu pasajları yorumlama yetisini keskinleştirir. Bazen, aynı kitaptan pasajlar arka arkaya ve birbirilerinin bağlamında okunduğunda, her biri daha net

hale gelir. Zaman zaman da farklı kitaplardan birbirleriyle çelişen veya uyuşmazlık gösteren her bir dizinin anlamı, karşılıklı olarak okunduğunda daha bir belirginlik kazanır. Ve bazen de, bir yazara ait olan pasajlar, bir başkasının pasajları yorumlanarak veya ayrıntılandırılarak okuyucunun ikinci yazarı anlamasına yardım eder.

Üçüncü olarak da, eğer ki çoğul okuma, bir dizi farklı konu başlığında yapılırsa, Çoğul Referans Kitabı'nda aynı pasaja iki veya üç farklı konu başlığında atıf yapılmış olduğundan yeni şeyler öğretici bir etkisi vardır. Pasajın anlamı, okuyucunun onu belli ölçüde farklı konu başlıklarına göre yorumlara tabi tutmasıyla genişler. Bu çoklu yorumlama, sadece okuma sanatındaki temel edim değil aynı zamanda herhangi bir zengin ya da karmaşık pasajın taşıyabileceği pek çok anlam yüküne karşı zihni sürekli olarak uyanık kılıcıdır.

Bu tür bir referans kitabının, ister başlangıç araştırmacısı isterse de olgun bir bilim insanı olsun, bu bölümde anlatılan türde okuma yapmak isteyen herkese yardımcı olacağına inandığımız için, bu düzey okumaya verdiğimiz adı da o kitaptan alma konusunda bir beis görmedik. Biraz muğlâklığı olan bu adı verdiğimiz için okuyucuların bizi affetmesini ümit ederiz. Onların bu affedişinin karşılığında da önemli bir gerçeğe işaret etmek isteriz. O da şu ki küçük 'ç' ile yazılan çoğul okuma ile Çoğul Referans Kitabı kullanılarak, büyük 'Ç' ile yazılan Çoğul okuma arasında bir fark vardır. Bu ikinci anlamıyla Çoğul okuma, bir önceki anlamıyla her türden çoğul okumanın bir parçasını oluşturur ve belki her zaman için bununla başlamak da akıllıca olacaktır. Küçük 'ç' ile yazılan çoğul okuma, daha yaygın bir kullanıma sahiptir.

Çoğul Okumanın Altında Yatan İlkeler

Çoğul okumanın (geniş anlamıyla) imkânsız olduğunu söyleyenler var. Bu kişiler, 'yansız' olsa bile (ki böyle bir şey varsa tabii) bir yazara terminoloji empoze etmenin yanlış olduğunu söylerler. On-

lara göre yazarın kendi terminolojisine saygı gösterilmelidir çünkü kitaplar asla kendi bağlamları dışında okunmamalıdır ve onun da ötesinde bir kavram dizisinden bir başkasında aktarım yapma her zaman için tehlikelidir çünkü, kelimeler, matematik semboller gibi kontrol edilebilir şeyler değildir. Karşı çıkanlar, daha ileri olarak, çoğul okumanın, yazarları mekân ve zaman bakımından ayırarak okumayı barındırdığını ve sanki kendileri aynı söylem evreninin üyeleriymiş ya da birbirleriyle konuşurlarmış gibi tarz ve yaklaşım olarak oldukça radikal bir yerde durduğunu ve bunun da meselenin özünü tahrif edici olduğunu dile getirirler. Her yazar kendi içinde küçük bir evrendir ve aynı yazar tarafından farklı zamanlarda kaleme alınmış farklı kitaplar arasında bağlantılar kurmak mümkünse de (gerçi bunun tehlikelerine dair de uyarıda bulunurlar) bir yazarın bir başka yazarla arasında o kadar net bağlantılar bulunmamaktadır. Son olarak da, yazarların tartıştıkları konuların, o konuları tartışma biçimleri kadar önemli olmadığını ileri sürerler. Tarz onlara göre kişinin kendisidir ve bir yazarın ne söylediğini anlamaya çalışırken nasıl yazdığını görmezsek her ikisini de kaçırırız.

Bütün bu karşı çıkmaların hiçbirine katılmadığımız sanırız açıkça görülüyor olmalı ve bu nedenle, sırasıyla her birine ayrı ayrı cevaplar vereceğiz.

İsterseniz önce *terminoloji*ye işaret ederek başlayalım. Bir fikrin bir dizi kavramdan daha fazlasıyla ifade edilebileceğine karşı çıkmak doğal bir dilden ötekine çeviri yapılabileceğine karşı çıkmaya benzer. Elbette buna da karşı çıkanlar vardır. Örneğin, yakın zamanlarda, Kur'an'ın yeni bir çevirisine yazılan bir girişin, Kur'an'ı çevirmek imkânsızdır cümlesiyle başladığını gördük. Ancak sonrasında yazarının o çeviriyi nasıl yaptığına ilişkin açıklamalar yapmaya çalışmasından, aslında söylemek istediğinin Kur'an gibi geniş kesimlerce kutsal kabul edilen bir kitabın çevirisinin ne denli zor bir iş olduğu sonucunu çıkardık. Bu konuda ona katılıyoruz. Ancak zor demek imkânsız demek değildir.

Aslına bakılırsa, bir yazarın kendi kavramlarına olduğu gibi saygı gösterilmesi görüşü denebilir ki bir terminolojiyi bir başkasına çevirmenin zor olduğunu söylemenin bir başka şeklidir. Buna da katılıyoruz ancak yine belirtmek gerekirse zor, imkânsız demek değildir.

İkincisi, *yazarların* özgünlüğü ve kendi başınalığı noktasıdır. Bu, örneğin Aristo bir anda, yanında hem İngilizce hem de klasik Yunanca'yı bilen bir çevirmenle birlikte, beyaz elbisesiyle ofisimizden içeri girse ne biz ondan ne de o bizden bir şey anlardı demek gibidir. Bunun olacağına tabiki inanmayız. Herhalde Aristo, gördüğü bazı şeyler karşısında büyülenirdi ancak biz de eğer istersek on beş dakika içerisinde paylaştığımız problemler hakkında felsefi bir sohbet yapabileceğimiz konusunda oldukça kendimize güveniriz. Belirli kavramlar hakkında sürekli kendini gösteren zorluklar olurdu ama bunları farkeder etmez çözüme kavuşturabilirdik.

Eğer bu mümkünse (ve kimsenin gerçekte buna karşı çıkacağını düşünmüyorsak), o halde bir çevirmen aracılığıyla -yani, siz çoğul okuyucularla- bir kitabı bir başkasına çevirmek de imkânsız olmasa gerektir. Elbette bunun için biraz cesaret gerekir ve mümkün olduğunca her iki 'dili' de bilmek. Fakat buradaki problem, başa çıkılamaz bir şey değildir ve bunu öyle göstermek mantıksızdır.

Son olarak, *tarz* veya *stil*le ilgili bir husus vardır. Bunun, insanlar arasında rasyonel bir iletişim olmadığı, bütün insanların, evcil hayvanlarla ilişki kurma düzeyi olan duygusal bir düzeyde iletişim kurduklarını söylemekle eşdeğer olduğunu düşünürüz. Eğer köpeğinize kızgın bir tonda 'seni seviyorum' derseniz, sinme davranışı gösterir; fakat sizi anlamaz. İnsanlar arasındaki sözlü iletişimin ses tonu ve mimiklerden ibaret olmadığını ciddi bir biçimde ileri sürebilecek kimse çıkar mı dersiniz? Ses tonu, özellikle duygusal ilişkiler iletişimin başlıca içeriğini oluşturuyorsa özellikle önemlidir; ve vücut dili de ona kulak verdiğimizde (baktığımızda) bize bir şeyler ifade eder. Fakat insanlar arasındaki iletişimde bir şeyler daha söz konusudur. Eğer bir kimseye çıkışın neresi olduğunu sorarsanız ve

o da size B Koridoru'nu izleyin derse burada sesinin tonunun çok bir önemi yoktur. Ya doğru söylüyordur ya yanlış; yalan söylüyor ya da gerçeği ifade ediyordur ancak buradaki husus şu ki çok kısa bir süre sonra B Koridoru'nu izleyerek bunun doğru olup olmadığını görürsünüz. Söylediğinin gerçek mi yalan mı olduğunu ve söyleyiş biçimini anlarsınız.

O halde çevirinin mümkün olduğuna (ki zaten sürekli yapılan bir şeydir), kitapların birbirleriyle 'konuştuklarına' (çünkü insanlar da böyle yapmaktadır), ve rasyonel olmaya çalıştıklarında (çünkü birbirimizden bir şeyler öğrenebiliriz ve öğreniriz) insanlar arasındaki iletişimin nesnel, rasyonel bir içeriğinin olduğuna inanıyorsanız, öyle sanıyoruz ki çoğul okuma da mümkün demektir.

Çoğul Okumanın Özeti

Şu anda çoğul okumayla ilgili tartışmamızı tamamlamış bulunuyoruz. Bu nedenle isterseniz şimdi bu okuma düzeyinde atılması gereken adımları genel başlıklar halinde hatırlayalım.

Gördüğümüz gibi, çoğul okumanın iki temel aşaması vardır. Biri, hazırlayıcı ve diğeri de uygun bir çoğul okuma yapmaktır. Şimdi tüm bu adımları yazıya dökelim.

I. Aşama: Alanı Gözden Geçirmek

Çoğul Okumaya Hazırlık

1. Kütüphane taraması yaparak, tavsiyeler alarak ve kitapların kaynakçalarından yararlanarak kendi konunuzla ilgili geçici bir kaynakça oluşturun.
2. Hangilerinin tam olarak sizinle ilgili olduğunu ortaya çıkarmak ve ayrıca konuya dair daha net bir fikir edinmek için tüm bu kitapları inceleyin.

NOT: Bu iki adım, kronolojik olarak, birbirinden ayrı zamanlarda yapılmazlar; yani, her iki adımın da birbiri üzerinde etki-

leri vardır, özellikle bu ikincisi birincisini değiştirici bir işleve sahiptir.

II.Aşama: I. Aşamada Toplanan Kaynakçanın Çoğul Okunması

1. I.Aşamada sizinle ilgili olduğunu gördüğünüz kitaplar içerisindeki ilgili pasajları bulmak için inceleyin.
2. Yazarlar gerçekte o kelimeleri kullansalar da kullanmasalar da hepsi veya büyük çoğunluğunu kullanıyormuş gibi düşünerek yansız/yüksüz bir terminoloji inşa ederek yazarın kavramlarını ortaya çıkarın.
3. Gerçekte soruları açıkça ele alsalar da almasalar da yazarların tamamı veya büyük çoğunluğunun bunlara cevaplar veriyormuş gibi yorumlanabilmesini mümkün kılan soru dizileri oluşturarak bütün yazarlar için yansız bir önerme dizisi kurun.
4. Çeşitli sorulara dair yazarların verdikleri cevapları karşılıklı olarak sıralamak suretiyle önemli ve önemsiz konuları tanımlayın. Bu noktada, bir konunun her zaman için yazarlar tarafından açıkça ele alınmadığını, onların başlıca ilgi alanları olarak doğrudan ele almadıkları konuların bazen söyledikleri başka şeylere dair yapılan yorumlamalarla oluşturulabildiğini hatırlayın.
5. Soruları ve konuları, konu üzerinde en yüksek aydınlatmayı sağlayacak şekilde düzenleyerek tartışmayı analiz edin. Daha genel konular daha az genel olanlardan önce gelmelidir ve konular arasındaki ilişkiler de net olarak belirtilmelidir.

NOT: İdeal olan bütün bunları yaparken diyalektik mesafeyi veya nesnelliği korumaktır. Bunu yapmanın bir yolu, yazarın metninden yapılacak birebir alıntı ile birlikte bir konu üzerindeki görüşlerinin yanı sıra başka yorumları da işin içine dahil etmektir.

19

OKUMAK VE ZİHNİN GELİŞİMİ

Şu anda kitaba başlarken ele almak istediğimiz konuları tamamlamış bulunuyoruz. İyi bir okumanın özünde aktiflik olduğunu ve daha aktif olundukça daha iyi bir okuma yapma imkânı bulunduğunu ortaya koyduk.

Aktif okumayı, sorular sormak olarak tanımladık ve herhangi bir kitabı okurken ne tür soruların sorulması ve bu soruların farklı kitap türlerine göre nasıl farklı şekillerde cevaplandırılması gerektiğini belirttik.

Dört okuma düzeyi belirledik, bunları tartıştık ve her bir üst ya da yüksek düzeyin altındaki veya öncesindeki bütün düzeyleri içermesi anlamında, kümülatif olduğunu gösterdik. Başlangıçta ortaya koyduğumuz amacımıza bağlı olarak ilk iki düzeyden çok son iki düzeye ağırlık verdik ve bu nedenle de daha çok analitik ve çoğul okumalara vurgu yaptık. Analitik okuma muhtemeldir ki okuyucuların en az aşina oldukları okuma biçimi olduğundan bu düzeyi, diğer bütün düzeylerden daha ayrıntılı bir şekilde ele alarak kurallarını verdik ve bu kuralları, uygulanması gereken sırası içerisinde açıkladık. Fakat analitik okumayla ilgili neredeyse her şeyin, bir önceki bölümde bahsettiğimiz belirli uyumlaştırmalarla çoğul okumaya da uygulanabileceğini söyledik.

Biz işimizi bitirdik ancak sizin işiniz henüz tamamlanmamış olabilir. Bu elinizdekinin, pratik bir kitap olduğunu hatırlatmamıza gerek olduğunu sanmıyoruz; ne de pratik bir kitap okuyucusunun bu konuda özel bir yükümlülüğe sahip olduğunu. Eğer pratik bir

kitap okuyucusu, en sonunda kitapta önerilen şeyleri kabul etmiş ve tavsiye edilen araçları uygun ve etkili bulmuşsa o takdirde o şekilde hareket etmek durumundadır dedik. Bizim arkasında durduğumuz başlıca amacı -tam olarak söylersek, olabildiğince fazla okuma yapabilmeniz- ve ne de ona ulaşmak için önerdiğimiz araçları -tam adıyla, inceleyici, analitik ve çoğul okumanın kurallarını- kabul etmemiş olabilirsiniz. (Gerçi böyle olsaydı şu anda bu pasajı okumuyor olmanız gerekirdi). Fakat eğer bu amacı kabul ediyor ve önerdiğimiz araçları uygun buluyorsanız o halde artık muhtemelen daha önce hiç yapmadığınız bir şekilde okumaya çalışmak durumundasınız.

Bu sizin için artık bir görev ve yükümlülüktür. Bu konuda size daha fazla bir yardımda bulunabilir miyiz peki?

Biz bulunabileceğimizi düşünüyoruz. Burada görev temelde size düşüyor -o nedenle bütün işi sizin yapmanız (ve bütün faydalarını edinmeniz) gerekiyor. Ne var ki elde edilen sonuç ve araçlar hakkında söylenmesi gereken birkaç şey daha var. İsterseniz önce bu ikincisini ele alalım.

İyi Kitaplar Bizim İçin Neler Yapabilir?

'Araçlar', iki şekilde yorumlanabilir. Bir önceki paragrafta bu kavramı, okumanın kurallarına yani, daha iyi bir okuyucu olmanızı sağlayacak *yönteme* atfen kullandık. Fakat 'araçlar' ayrıca *okuduğunuz şeylere ilişkin olarak da* yorumlanabilir. Uygulanabileceği materyaller olmaksızın bir yönteme sahip olmak, bir yöntem olmaksızın materyallere sahip olmak kadar kullanışsızdır.

Kavramın bu ikinci anlamıyla, okumanızı daha ileri boyutta geliştirmeye hizmet edecek olan araçlar, okuyacağınız kitaplardır. Okuduğunuz her şeye uygulayacağınız bir yöntemden bahsettik; eğer, bundan okuduğunuz her türden kitabı -kurgusal veya kurgu-dışı, hayali veya açıklayıcı, pratik veya teorik- anlarsanız bu

takdirde bunun doğru olduğunu görürsünüz. Fakat aslında, en azından analitik ve çoğul okuma üzerine yapmış olduğumuz tartışmalarda yer aldığı şekliyle söz konusu yöntem, *her kitaba uygulanmamaktadır*. Bunun nedeni bazı kitaplar için buna ihtiyaç olmamasıdır.

Bu noktaya daha önce de değinmiştik fakat şimdi önünüze gelecek olan işle ilgili olduğu için bir kez daha belirtmek istedik. *Eğer daha iyi bir okuyucu olmak için okuyorsanız, her önünüze çıkan kitap ya da makaleyi okumakla yetinemezsiniz.* Eğer bütün okuduğunuz, kendi kapasitenizi aşmayan kitaplarsa bu sizi bir okuyucu olarak ileri görütmeyecektir. Sizi aşan veya daha önce söylediğimiz gibi boyunuzu aşan kitapları elinize almalısınız. Ancak bu tür kitaplar, zihninizi zorlayıcıdır. Ve zihninizi zorlamadıkça, öğrenemezsiniz.

O nedenledir ki sadece iyi bir okuma yapmanız değil aynı zamanda sizi zorlayacak, zihninizi geliştirecek kitaplar okumanız kritik bir öneme sahip hale gelir. Sadece hoşça vakit geçirmenizi sağlayan veya sizi bir süreliğine eğlendiren bir kitap, boş zamanınızda eğlenceli bir vakit doldurma olabilir ancak bu tür bir kitaptan, eğlenmenin ötesinde birşeyler beklemeyin. Kendi içerisinde eğlenceye karşı olduğumuz sanılmasın ancak vurgulamak istediğimiz şey, *daha gelişmiş bir okuma becerisinin bu şekilde elde edilemeyeceğidir.* Aynı şey, sadece daha önce bilmediğiniz bir takım gerçeklikleri önünüze koyan ancak o gerçeklikleri anlamanız için bir şey yapmayan bir kitap için de geçerlidir. Salt bilgi için okumak da tıpkı hoşça vakit geçirmek için okumakta olduğu gibi zihninizi zorlamaz. Öyleymiş gibi olur ancak bunun nedeni zihninizin o kitabı okumadan önce sahip olmadığı gerçekliklerle dolmasıdır. Buna karşın zihniniz aslında özü itibariyle o kitabı okumadan önceki halindedir. Nicel bir değişiklik söz konusu olmuştur ancak okuma becerinizde bir ilerleme yaşanmamıştır.

Çeşitli defalar, iyi bir okuyucunun, okurken kendisini zorlayan olduğunu söylemiştik. Aktif bir şekilde, çaba sarf ederek okuyan

kişidir. Şimdiyse buna bir şeyler daha ekliyoruz. Okuma becerinizi, özellikle de analitik okumanızı üzerinde uygulayacağınız kitapların da *sizi zorluyor olması gerekir*. Sizin kapasitenizin ötesinde gibi görünmelidirler. Ancak bunun böyle olması gözünüzü korkutmamalıdır çünkü buraya kadar anlattığımız okuma kurallarını kullandığınız takdirde size bütünüyle anlaşılmaz gelecek bir kitap söz konusu değildir. Elbette bu demek değildir ki bu kurallar sizin için mucizeler yaratacaktır. Hiç şüphesiz ne kadar iyi bir okuyucu olursanız olun her zaman için sizi aşan kitaplar olmaya devam edecektir. Aslına bakarsanız bu kitapları bulmaya çalışmalısınız çünkü çok daha beceri sahibi bir okuyucu olmanız için size en çok yardım edebilecek olanlar, bu kitaplardır.

Bazı okuyucular, bu tür kitapların -yani, becerilerini sürekli ve bitmez şekilde zorlayıcı olacakların- her zaman için nispeten aşina olmadıkları alanlara ait olduklarını düşünmek gibi bir hataya düşerler. Pratikte ise, bu inanç yerini çoğu okuyucu için bu kriteri sadece bilimsel ve belki bir de felsefi kitapların karşıladığı inancına bırakır. Fakat durum böyle olmaktan oldukça uzaktır. Daha önce üzerinde durduğumuz gibi büyük bilimsel kitaplar, yazarlarının, kavramlarıyla buluşabilmeniz için göstermiş olduğu özen, önermelerini ortaya koyma çabası ve temel savlarını vurgulaması nedeniyle pek çok açıdan bilimsel-dışı kitaplardan daha kolay okunmaktadır. Tüm bu yardımlar poetik çalışmalarda söz konusu değildir ve bu nedenle de uzun vadede bu tür eserler, okuyabileceğiniz en zor ve en zorlayıcı kitaplardır. Homer örneğin, ilk kez okuduktan sonra aklınızda daha fazla şey kalma ihtimaline karşın yine de pek çok açıdan Newton'u okumaktan daha zordur. Bunun nedeni Homer'in, üzerine yazılması kolay olmayan konuları ele alıyor olmasıdır.

Burada üzerinde konuştuğumuz zorluklar, kötü bir kitabın barındırdığı zorluklardan oldukça farklıdır. Kötü bir kitabın okunması da zordur ancak bu zorluk, onu analiz etme çabalarınıza kar-

şılık vermemesinden ve tam elinizde tuttuğunuzu sandığınız anda parmaklarınızın arasından kayıp gitmesinden kaynaklanmaktadır. Aslına bakılırsa, kötü bir kitap söz konusu olduğunda, eline alabilmek diye bir şey yoktur. Bunu yapmaya çalışmaya değmez. Bu mücadelenizin karşılığında da elinize bir şey geçmez.

İyi bir kitapsa onu okuma çabalarınızı karşılıksız bırakmaz. En iyi kitaplarsa hayat boyu size bunun karşılığını verirler. Elbette bu karşılık iki türlüdür. Birincisi, iyi, zor bir kitabı layıkıyla okuduğunuzda okuma beceriniz gelişir. İkinci olarak ise -ki uzun vadede bu daha önemlidir- iyi bir kitap size bütün bir dünyayı ve kendi kendinizi öğreticidir. Bu sayede iyi bir okumadan çok daha fazlasını yapar ve yaşamın kendisini okursunuz. Daha keskin bir bakış kazanırsınız. Bu keskinlik sadece bilgi sahibi olduğunuz için değildir -içinde sadece bilgi barındıran kitaplar da bu tür bir sonuç sağlayabilirler. Ancak buradaki keskin bakış, insan yaşamının büyük ve kalıcı gerçeklerini daha derinden hissetmek ve farkında olmakla ilgilidir.

Ancak unutulmamalıdır ki çözümü olmayan bazı insani problemler vardır. İnsanlar içerisinde, insanların kendi aralarında ve insanın dışında kalan canlılarla olan alışverişlerinde kimsenin son sözü söyleyemeceği bazı ilişkiler vardır. Bu sadece, doğa ve onun yasaları, oluş ve var oluş hakkında kimsenin nihai bir anlayışa erişemediğinin çok açık olduğu bilim ve felsefe için geçerli değildir; erkek ve kadın ilişkisi, çocuklar ile anababalar arasındaki ilişki ve insan ve Tanrı arasındaki ilişki gibi daha aşina olduğumuz ve gündelik konularda da böyledir. Bunlar, üzerinde çok fazla kafa yoramayacağınız veya çok fazla bir açıklama getiremeyeceğiniz konulardır. En büyük kitaplar, bu konularda daha iyi düşünmenize yardım ederler çünkü bu eserler bu konularda diğer insanlardan daha iyi düşünmüş olan kimselerce kaleme alınmışlardır.

Kitaplar Piramidi

Sadece Batı geleneği içerisinde yazılmış olan birkaç milyon kitabın büyük çoğunluğu -yüzde 99'dan fazlası- bile tek başına okuma becerinizi arttırma konusunda sizi yeterince zorlayıcı değildir. Bu acıklı bir vakadır ve verdiğimiz bu yüzdeler size abartılmış gibi gelebilir. Fakat ne yazık ki bu yüzdelerin içine giren sayılar düşünüldüğünde bunun doğruluğu açıktır. Bunlar sadece keyif veya bilgi edinmek için okunan kitaplardır. Bu keyfin pek çok türü olabilir ve bilgiler de pek çok açıdan ilginçlik taşıyabilir. Fakat bunlardan önemli bir şeyler öğrenmeyi beklememelisiniz. Aslına bakılırsa bunları analitik olarak okumanız da hiçbir şekilde gerekmez. Şöyle bir göz gezdirmek yeterlidir.

Nasıl okunacağını ve nasıl yaşanacağını öğrenebileceğiniz ikinci bir kitaplar sınıfı vardır. Her yüz kitaptan birinden daha azı bu sınıfa aittir -belki binde biri veya on binde biri demek daha doğrudur. Bunlar iyi kitaplardır, yazarları tarafından dikkatle kaleme alınanlar, okuyucu için insanlık tarihi boyunca var olan ilgi alanlarına dair önemli içgörüler barındıranlardır. Bunların sayısı bütün kitaplar arasında birkaç bini geçmez. Bunlar, okuyucuyu bir hayli zorlarlar. Bunları -en azından bir kez- analitik okumaya değer. Eğer beceriniz yeterliyse bir okumada içlerinde verebilecekleri her şeyi edinebilirsiniz. Bunlar, bir kere okuduktan sonra kitaplığınızın bir köşesine koyduğunuz kitaplardır. Bunları bir daha hiç bir zaman yeniden okuma ihtiyacınız olmayacağını bilirsiniz, gerçi zaman zaman belirli noktaları netleştirmek veya belirli fikir ve epizotlarla ilgili hafızamızı tazelemek için baktığımız olabilmektedir. (Kenarlarına veya boş bulduğunuz yerlerine düştüğünüz notlar, bu tür kitaplarda özellikle değerlidir).

Bu tür kitapları hiçbir şekilde tekrar okumak zorunda kalmayacağınızı nasıl bilebilirsiniz? Bunu, onları okuma deneyiminiz sırasında zihninizin gösterdiği reaksiyondan anlayabilirsiniz. Bu tür

bir kitap zihninizi zorlar ve anlamanızı arttırır. Fakat zihniniz zorlanıp anlamanız arttıkça, az veya çok gizemli bir süreçle bu kitapla birlikte gelecekte değişmeyeceğinizin farkına varırsınız. Kitabı bütünüyle kavradığınızı farkedersiniz. İçinde ne varsa son damlasına kadar sağmışsınızdır. Onun size verdikleri için minnettarsınızdır ama verebileceği başkaca bir şey olmadığını da bilirsiniz.

Birkaç bin olan bu tür kitaplar içerisinde çok daha az sayıda bazı kitaplar vardır ki bunları en iyi okumanızla bile bir defada tüketemezsiniz. Bu kitapları nasıl bilebilirsiniz? Bu da yine esrarengiz bir şeydir fakat becerinizi sonuna kadar zorlayarak onu analitik bir biçimde okuyup raftaki yerine kaldırdığınızda, içinde henüz alamadığınız bir şeyler kaldığına dair inceden bir şüphe duyarsınız. 'Şüphe' diyoruz çünkü bu esnada bütün hissettiğiniz sadece bir şüpheden ibarettir. Çünkü eğer alamadığınız şeyin ne olduğunu bilseniz analitik bir okuyucu olarak yükümlülüğünüz sizi derhal kitaba dönmeye ve bu eksiği gidermeye götürürdü. Aslına bakılırsa bu eksik her neyse parmağınızı tam olarak üzerine koyamazsınız ancak nerede yattığını bilebilirsiniz. Kitabı unutamadığınızı, onun hakkında düşünmeye ve tepki vermeye devam ettiğinizi görürsünüz. En sonunda, ona bir kez daha dönersiniz. Ve bunun arkasından oldukça fevkalade bir durum gerçekleşir.

Eğer bu kitap daha önce göndermede bulunduğumuz ikinci sınıf kitaplardan biriyse, ona bir kez daha döndüğünüzde içerisinde *akhmzda kaldığından daha az şey olduğunu* görürsünüz. Elbette bunun nedeni, bu arada sizin gelişme göstermiş olmanızdır. Zihniniz daha dolu, anlamanız daha yüksektir. Değişen kitap değil bizzatihi sizsinizdir. Bu tür bir durum kaçınılmaz olarak hayal kırıklığı yaratıcı olacaktır.

Fakat eğer ki kitap en üst sınıfa aitse -oldukça az sayıda olan tüketilemez eserlerden ise-, yeniden ele aldığınızda *kitap da bu arada sizinle birlikte kendini geliştirmiş gibi gelecektir.* İçerisinde daha önce görmediğiniz yeni şeyler -bütün bir yenilikler dizisi- olduğu-

nu görürsünüz. Kitaba ilişkin daha önceki anlamanız geçerliliğini yitirmemiş (tabii birinci okuyuşunuzu layıkıyla yaptığınızı varsayıyoruz), eskiden olduğu gibi yine doğruluklar taşımaktadır. Ancak artık başka şekillerde de geçerliliğe sahip hale gelmektedir.

Sizinle birlikte bir kitabın gelişmesi nasıl olabilir? Elbette bu mümkün değildir; bir kitap bir kere yazılıp basıldıktan sonra değişmez. Fakat şimdi sizin fark etmeye başladığınız şey, boyunuzu aşan bir kitabın hâlâ boyunuzu aşmakta olduğu ve belki her zaman da öyle kalacağıdır. Bu gerçekten iyi bir kitap olduğundan -büyük bir kitap da diyebiliriz- farklı düzeylerde bir şeyler alınabilir bir nitelik taşır. Daha önceki okumanızda anlamanızın artmış olmasına dair kapıldığınız his, yanlış değildir. Demek ki kitap, gerçekten sizi yukarı çıkarmıştır. Fakat şimdi, daha keskin bir görüş ve daha bilgi sahibi bir noktaya gelmiş olsanız bile kitap sizi bir kez daha yukarı kaldırabilir. Ve bu, siz ölünceye kadar böyle devam edecektir.

Bunu, bizler için yapabilecek çok fazla kitap yoktur. Bizim tahminimiz bu sayının yüzden daha az olduğudur. Fakat bu sayı *herhangi bir okuyucu için bunun da çok altındadır*. İnsanlar, zihinsel güçlerinin dışında pek çok açıdan daha, farklılık gösterirler. Farklı zevkleri vardır; farklı şeyler birine iyi gelirken ötekine gelmeyebilir. Newton için hissettiklerinizi hiçbir zaman Shakespeare için hissetmeyebilirsiniz çünkü ya Newton'a dair o kadar iyi bir okuma yapmışsınızdır ki onu bir daha okuma ihtiyacı duymamışsınızdır veya dünyanın matematiksel sistemleri ilginizi çekmemektedir. Veya, bu ikisi de değilse -Charles Darwin bu tür bir kişidir örneğin-, o halde Newton sizin için büyük denebilecek yüz kitaptan biriyken Shakespeare böyle değil demektir.

Bu anlamda, belirli bir kitabın veya kitaplardan oluşan bir listenin sizin için büyük kitaplar olduğu gibi bir görüşü kuvvetle ileri sürmek istemeyiz her ne kadar pek çok insanın kendi tecrübelerinden hareketle, farklı kitapları büyük olarak gördüğünü bilsek de. Bizim daha ziyade üzerinde durduğumuz nokta, sizin, kendiniz için

bu tür bir değer taşıyan az sayıdaki kitapların arayışında olabileceğinizdir. Bunlar, size okumak ve yaşam hakkında en fazla şey öğretebilecek olan eserlerdir. Bunlar, dönüp dönüp okumak isteyeceğiniz kitaplardır. Bunlar, sizi büyütecek olan kitaplardır ve de.

Yaşam ve Zihnin Gelişimi

Bunu sizin için hangi kitapların yapabileceğini ortaya çıkarmak için hazırlanmış olan eski bir test vardır -ki eski kuşaklar arasında oldukça popülerdi. Bu testte olduğu gibi bir adada mahsur kalacağınızı ve yaşamınızın geri kalanını veya oldukça uzun bir kısmını orada geçireceğinizi baştan bildiğinizi düşünelim. Ve bu tecrübenin öncesinde hazırlık yapma şansınız olsun. Elbette yanınıza almanız gereken bir takım kullanışlı ve pratik malzemeler vardır. Bir de on kitap almanıza izin verilse, hangilerini seçerdiniz?

Tekrar tekrar okumak isteyeceğiniz kitaplardan çok öğretici olabilecek bir liste hazırlamaya çalışın. Çünkü rutin olarak etrafınızı saran eğlence, bilgi ve anlama kaynaklarından ayrı kaldığınızda yaşama dair kendi başınıza öğreneceklerinizi düşünüldüğünde bu, orada o kadar da önemli olmayacaktır. Adada televizyon ya da radyo veya ödünç veren bir kütüphane bulunmadığını unutmayın. Sadece siz ve on adet kitap.

Onun hakkında düşünmeye başladığınızda bu hayali durum, garip ve gerçek dışı gelecektir. Fakat bu gerçekten o kadar gerçek dışı mıdır? Biz öyle düşünmüyoruz. Hepimiz aslında belli ölçülerde ıssız bir adada mahsur kalmış insanlarızdır. Hepimiz ıssız bir adada karşı karşıya olunan aynı zorluklarla -iyi bir yaşam sürmek için kendi kendimize kaynak bulma zorlukları- yüzyüzeyizdir.

İnsan zihnine dair, onu keskin bir şekilde parçası olduğu vücuttan ayıran garip bir gerçek vardır. Zihnimiz, vücudumuzun sahip olduğu sınırlılıklara zihnimiz sahip değildir. Bunun bir göstergesi olarak vücut, güç, beceri ve sıhhat açılarından sonsuz bir gelişme

göstermez. İnsanlar otuzuna geldiklerinde vücutları, olabilecek en iyi halindedir; gerçek şu ki o dönemden itibaren pek çok insanın vücudu bozulmaya başlar. *Fakat zihnin büyümesi ve gelişmesinin bir sınırı yoktur.* Zihinsel gelişim, herhangi bir yaşa gelindiğinde son bulmaz; sadece beyin kuvvetini, dinçliğini kaybettiğinde zihin de beceri ve anlayış olarak gelişme gücünü yitirir.

Bu, insanoğlu hakkındaki en dikkate değer şeylerden biridir ve aslına bakılırsa bu durum, *homo sapiens* ile kendi gelişimleri içerisinde belli bir yaşın ötesinde zihinsel gelişimleri olmayan hayvanlar arasındaki temel farklılığı oluşturmaktadır. Fakat insanın sahip olduğu bu büyük avantaj aynı zamanda içerisinde büyük bir tehlike de barındırmaktadır. Zihin *kullanılmadığında*, tıpkı kaslarda olduğu gibi *dumura uğrayabilmektedir.* Zihinsel kasların dumura uğraması, onları çalıştırmamamızın cezasıdır. Ve bu zihnin dumura uğraması, ölümcül bir hastalık olduğundan bu korkunç bir bedeldir. Pek çok yoğun şekilde çalışan insanın emekli olduktan çok kısa bir süre sonra yaşamlarını kaybetmelerinin başkaca bir açıklaması yok gibi görünmektedir. Bu kişiler, işlerinin taleplerini karşılamak için çalıştıkları sırada zihinlerini canlı tutabilmişlerdir; ancak aslında bu canlılık, dışsal kuvvetlerle yapay bir şekilde desteklenmiştir. Ancak bu ihtiyaç ortadan kalkar kalkmaz, bu kişiler kendi içlerinde zihinsel uğraş konusu olacak bir şey bulamaz, düşünmeyi bırakır ve emekliliğe çekilirler.

Televizyon ve radyo gibi gündelik yaşamımız içerisinde etrafımızı kuşatmış olan her türlü bilgi ve eğlence kaynağı da aslında yapay uyarıcılardır. Bütün bunlar bizim zihnimizin aktif olduğu gibi bir hisse kapılmamıza neden olur çünkü dışardan aldığımız uyaranlara tepki verme ihtiyacı duyarız. Fakat bizi harekete sevk eden tüm bu dış uyaranların gücü sınırlıdır. Bunlar uyuşturucu gibidir. Kullandıkça alışır ve her defasında daha yüksek bir doza ihtiyaç duyarız. En sonunda çok az veya hiç etki göstermez olurlar. O halde, eğer kendi içimizdeki kaynaklardan yoksun isek, entelek-

tüel, ahlaki ve ruhsal olarak gelişmemizi sonlandırmış oluruz. Ve gelişmemizi sonlandırdığımızda ise ölmeye başlarız.

Dolayısıyladır ki aktif bir şekilde okumak demek olan iyi okuma, sadece kendi içerisinde iyi veya salt bizim işlerimizde ya da kariyerimizde ilerlememizi sağlayıcı bir araç değildir. O aynı zamanda zihnimizi canlı ve gelişme halinde tutan şeydir.

EK
OKUMA LİSTESİ ÖNERİSİ

Aşağıdaki sayfalarda okumanıza değecek bir kitap listesi göreceksiniz. "Okumanıza değecek" derken gayet ciddiyiz. Her ne kadar listede yer alan kitapların tamamı kavramın genel kabul edildiği anlamda 'büyük' olmasalar da hepsi okumak için göstereceğiniz çabaya değecek eserler. Bu kitapların hepsinin insanların kafasında bir yeri vardır -o nedenledir ki okurların bu kitapları anlamak ve değerini teslim etmek için zihinlerini zorlamaya çalışmaları her halükârda yeterince işe yarar bir çabadır. Ve elbette bunlar, eğer ki okuma becerinizi arttırmak ve edebi geleneğimiz içerisindeki en iyi düşünceleri ve sözleri keşfetmek istiyorsanız arayıp bulmanız gereken türden kitaplardır.

Bu kitaplardan bazıları, son bölümde ele aldığımız, kavramın özel manasıyla büyüktürler. Onlara yeniden bakarken her zaman yeni bir şeyler ve çoğu zaman da pek çok şey bulacaksınız. Bunlar döne döne okunası şeylerdir. Bir başka ifadeyle, kimi kitaplar vardır ki -bunların tam olarak kaç tane olduğunu söylemek ya da hangileri olduğunu bulmak gibi bir şey söylemiyoruz çünkü nihayetinde bu bireysel bir değerlendirmeye dayanacaktır- hünerleri ne olursa olsun okurların kafasında yer etmişlerdir. Son bölümde gözlemlediğimiz gibi, bütün bunlar herkesin özel bir çaba sarf edip ulaşmaya çalışması gereken çalışmalardır. Gerçek anlamda büyük kitaplardır; herkesin kendi ıssız çölüne çekildiğinde yanına almak isteyeceği kitaplardır.

Liste uzun ve belki biraz da bunaltıcı gözükebilir. Böyle düşünmekten kendinizi alıkoymaya çalışmamanızı istirham ediyoruz. İlk

olarak listedeki pek çok yazarın ismine aşina olmanız muhtemel. Buradaki hiçbir şey o kadar bilinmeyen ya da ezoterik değil. Daha önemlisi, sebebi ne olursa olsun işe sizi en fazla çeken kitaplarla başlamanızın akıllıca olacağını hatırlatmak isteriz. Defalarca işaret ettiğimiz gibi okumanın başlıca amacı iyi okumaktır, çok okumak değil. Bir yıl boyunca okuduğunuz kitap sayısı bir elin parmaklarını geçmiyordur belki ama bu bir hayal kırıklığı nedeni değildir. Bu listenin elde edilmesi için belirli bir zaman söz konusu değildir. Bu kitabı satır satır okuyup bitirince üstesinden gelinecek bir meydan okuma da değildir. Ondansa bu, nazikçe kabul edip kendinizi evinizde hissettiren hangisiyse onunla başlayabileceğiniz bir davettir.

Yazarlar, bilinen ya da varsayılan doğum tarihlerine göre sıralanmışlardır. Bir yazarın birden fazla kitabı sıralandığında da mümkün olduğunca aynı şekilde kronolojik bir düzenlemeye gidilmiştir. Bilim insanları her zaman kitapların ilk baskılarının tarihleri üzerinde mutabık değillerdir fakat buna takılmak gereksiz. Buradaki önemli olan nokta bu listenin bir bütün olarak zamanda ileri doğru ilerlediğidir. Elbette bu illa kronolojik bir sıra içerisinde okumanız gerektiği anlamına gelmez. Dilerseniz listenin en sonundaki bir kitapla da başlayabilir ve geriye doğru giderek Homer'e ve Eski Ahit'e varabilirsiniz.

Her yazarın her çalışmasını da listeye almış değiliz. Genellikle en önemli olanları seçerken, açıklayıcı kitaplar söz konusu olduğunda, yazarın farklı öğrenme alanlarına yaptığı katkının çeşitliliğini gösteren başlıkları buraya aldık. Bazı durumlarda, bir yazarın çalışmalarını listeye aldık ve bunlar içerisinde özellikle önemli ya da kullanışlı olanları ayrıca belirttik.

Böyle bir liste hazırlarken en büyük zorluk her zaman için nisbeten çağdaş denebilecek başlıklara dair ortaya çıkar. Yazar, yaşadığımız zamana yaklaştıkça ona dair mesafeli bir değerlendirme yapmak zorlaşır. En doğru şeyi zamanın söyleyeceğini biliriz ama bu zamanın gelmesini beklemek istemeyiz. O nedenle de daha yakın

zamanlı kitap ve yazarlara dair daha geniş bir farklı görüş alanı bulunmaktadır ve biz de listemizdeki geç dönem başlıklar için önceki dönemdekilere benzer bir biçimde kendimizi otorite sayıp ahkam kesmek istemedik.

Elbette geçmişteki konularla ilgili de görüş farklılıkları olabilir ve listede hiç yer vermediğimiz bazı yazarlarla ilgili ön yargılı olmakla suçlanabiliriz. Bazı durumlar için bunun doğru olabileceğini seve seve kabul edebiliriz. Sonuçta bu bizim listemiz ve başkaları tarafından yapılacak listeler çeşitli açılardan bundan farklı olacaktır. Fakat eğer ciddi bir biçimde bütün bir hayatı adamaya değecek bir okuma programı yapma gibi bir amaçla yola çıkıldığında çok büyük bir farklılık da göstermeyecektir. Elbette nihayetinde herkes kendi listesini yapabilir ve onun üzerinde çalışmaya koyulabilir. Bununla birlikte kendi listenizin biraz dışına çıkarak başkalarınca ortaklaşa kabul edilen kitaplardan yeter sayıda okumak da akıllıca olacaktır. Bu liste bunun için bir başlangıç teşkil edebilir.

Bu noktada kimi okurlarca büyük bir talihsiz olarak görülebilecek bir eksikten de bahsetmek istiyoruz. Bu liste yalnızca Batılı yazarları ve kitapları kapsıyor; Çince, Japonca ya da Hintçe eserler yer almıyor. Bunun çeşitli nedenleri var. Bunun bir nedeni Batı edebiyat geleneği dışındaki dünyaya dair özel bir bilgiye sahip olmamamız ve dolayısıyla tavsiyelerimizin çok bir ağırlığının olmayacak olması. Bir diğeri, Doğu'da Batı'da olduğu gibi tek bir gelenekten söz edemiyor oluşumuz ve işimizi iyi yapmak istiyorsak bütün Doğu geleneklerini öğrenmemiz gerekliliği. Böylesi bir hepsiyle aşinalığa sahip çok az bilim insanı vardır. Üçüncü olarak, dünyanın başka yerlerinde gelenekleri anlamaya çalışmaktan önce kendinizinkini biraz bilmeniz gerektiğidir. Bugün *I Ching* veya *Bhagavad-Gita* gibi kitaplar okuyan pek çok kişi, yalnızca bu eserlerin kendisinden kaynaklanan zorluklar nedeniyle değil aynı zamanda kendi kültürlerinin iyi bilinen -daha kolay olabilecek- eserlerine dair yeterli çalışmayı yapmadıkları için bocalamaktadırlar. Ve son olarak, liste bu haliyle bile yeterince uzun zaten.

Bir başka eksiklikten daha bahsetmek gerekir. Kitaplara dair bu liste bilinen lirik şairlere ait çok az kitap içermektedir. Kuşkusuz listede yer alan kimi yazarlar lirik şiirler yazmışlardır ancak onların tanınma nedeni diğer daha uzun eserleridir. Bunun bizim lirik şairlere kaşı bir ön yargımız gibi algılanmasını hiç istemeyiz. Bu noktada tek bir yazarın toplanmış çalışmaları yerine iyi bir şiir antolojisiyle işe başlanmasını öneririz. Palgrave'in *The Golden Treasury*'si [Büyük Antoloji] ve *The Oxford Book of English Verse* [Oxford İngiliz Şiiri Kitabı] başlamak için harika seçimler olacaktır. Bu eski antolojilere daha modern olanlar eşlik etmelidirler -örneğin, Selden Rodman'ın, karton kapaklı olarak kolayca bulunabilecek olan, lirik şiir anlayışının ilginç açılardan ötesine geçen, *One Hundred Modern Poems* [Yüz Modern Şiir] derlemesi gibi. Lirik şiir okumak özel bir beceri gerektirdiğinden bu erişilebilir baş ucu kitaplarının yanı sıra Mark Van Doren'in pek çok meşhur şiirin nasıl okunması gerektiğine dair kısa tartışmalar da içeren antolojisi, *Introduction to Poetry*'sini [Şiir Sanatına Giriş] de önermek isteriz.

Burada kitapları yazar ve başlığa göre listeye koyduk fakat herhangi bir yayıncı veya belirli bir baskısını belirtmedik. Listedeki neredeyse bütün kitaplar bir biçimde erişilebilir durumdadır ve pek çoğunun hem karton hem de sert kapaklı çok çeşitli baskıları bulunmaktadır. Bununla birlikte, bizim editörü olduğumuz iki dizide yer alan yazar ve başlıkların hangi baskıya ait olduğunu belirttik. *Great Books of the Western World*'de [Batı Dünyasının Büyük Kitapları] yer alan *Başlıklar*, tek bir yıldız ile belirtilmekte; *Gateway to the Great Books*'da [Büyük Kitaplara Giden Yol] yer alan *yazarlar* ise iki yıldızla belirtilmektedir.

OKUMA ÖNERİLERİ

Homeros (M.Ö. 9.yüzyıl?)
- İlyada
- Odysseia

Eski Ahit

Aeschylus (M.Ö.525-456)
- Tragedyaları

Sophocles (M.Ö. 495-406)
- Tragedyaları

Heredot (M.Ö. 484-425)
- *Tarih* (Pers Savşları)

Euripides (M.Ö. 484-406)
- Tragedyaları (özl. *Medea, Hippolitus, Bacchae*)

Thukydides (M.Ö. 460-400)
- *Pelopponnes Savaşları Tarihi*

Hipokrat (M.Ö. 460-377)
- Tıp yazıları

Aristofanes (M.Ö. 448-380)
- Komedyaları

(özl. *Bulutlar, Kuşlar, Kurbağalar*)

Platon (M.Ö. 427-347)
- Diyaloglar

(özl. *Devlet, Sempozyun, Phaedo, Meno, Apoloji, Phaedrus, Protagoras, Gorgias, Sophist, Theaetetus*)

Aristoteles (M.Ö. 384-322)
- Bütün eserleri

(özl. *Organon, Fizik, Metafizik, Ruha Üzerine, Nicomakos Etiği, Politika, Retorik, Poetika*)

** Epicurus (M.Ö. 341-270)
- *Heredot'a Mektup*
- *Menoseus'a Mektup*

Öklid (M.Ö.300)
- *Geometrinin Unsurları*

Arşimet (M.Ö. 287-212).
- Bütün eserleri

(özl. *Düzlemlerin Dengesi Üzerine, Yüzen Cisimler Üzerine, Kum-saati*)

Pergeli Apollonius (M.Ö. 240)
- *Konik Kesitler Üzerine*

**Çiçero (M.Ö.106-43).
- Bütün eserleri

(özl. *Söylevler, Arkadaşlık Üzerine, Yaşlılık Üzerine*)

Lucretius (M.Ö. 95-55)
- *Şeylerin Doğası Üzerine*

Virgil (M.Ö. 70-19)
- Bütün eserleri

Horace (M.Ö. 65-8)
- Bütün eserleri

(özl. *Odes ve Epodes, Şiir Sanatı*)
Livy (M.Ö. 59- M.S. 17)
• *Roma Tarihi*
Ovid (M.Ö.43-M.S.17)
• Bütün eserleri
(özl.*Metamorfozlar*)
**Plutarch (45-120)
• *Soylu Yunanlılar ve Romalıların Hayatı*
Moralia
**Tacitus (55-117)
• *Tarihler*
• *Yıllıklar*
Agricola
Germenia
Geresalı Nicomachus (M.S.100)
• *Aritmetiğe Giriş*
**Epiktetus (60-120)
• *Söylevler*
Encheiridion (el kitabı)
Ptolemy (100-178)
• *Almagest*
**Lucian (120-190)
Bütün eserleri
(özl. *Tarih Yazma Biçimi, Gerçek Tarih, İnancın Düşüşü)*
Marcus Aurelius (121-180)
• Meditasyonlar
Galen (130-200)
• *Doğal Fakülteler Üzerine*
Yeni Ahit
Plotinus (205-270)
• *Enneadlar*
Aziz Agustinus (354-430)
• Bütün eserleri
(özl. *Öğretici Üzerine, *İtiraflar, Tanrı'nın Şehri, *Hristiyan Öğretisi*)
Roland'ın Şarkısı (12.Yüzyıl?)
Nibelungenlied (13.Yüzyıl)
• *Völsunga Saga* aynı efsanenin İskandinav versiyonu)
Burnt Njal Sagası
Aziz Thomas Aquinas (1225-1274)
• *Summa Theologica*
**Dante Alighieri (1265-1321)
Bütün eserleri
(özl.*Yeni Hayat, Monarşi Üzerine, *İlahi Komedya*)
Geoffrey Chaucer (1340-1400)
Bütün eserleri
(özl.**Troilus ve Criseyde, *Cantebury Masalları*)
Leonardo da Vinci (1452-1519)
• *Notdefterleri*
Niccolò Machiavelli (1452-1519)
• *Prens*
• *Livy'nin İlk On Kitabı Üzerine Söylevler*
Desideris Erasmus (1469-1536)
• Deliliğe Övgü

Kopernik (1473-1543)
- *Göksel Kürelerin Devinimleri Üzerine*

Thomas More (1478-1535)
- *Ütopya*

Martin Luther (1483-1546)
- *Üç Risale*
- *Masabaşı-Konuşması*

François Rebelais (1495-1553)
- *Gargantua ve Pantegruel*

John Calvin (1509-1564)
Hıristiyanlığın Kurumları

Michel de Montaigne (1533-1592)
- *Denemeler*

William Gilbert (1540-1603)
- *Mıknatıs ve Manyetik Cisimler Üzerine*

Miguel de Cervantes (1547-1616)
- *Don Kişot*

Edmund Spenser (1552-1599)
- *Prothalamion*
- *Faërie Kraliçesi*

**Francis Bacon (1561-1626)
- *Denemeler*
- *Öğrenmenin İlerletilmesi*
- *Novum Organum*
- *Yeni Atlantis*

William Shakespeare (1564-1616)
- Bütün eserleri

**Galileo Galilei (1564-1642)
- *Starry Messenger*
- *İki Yeni Bilim Üzerine Diyaloglar*

Johannes Kepler (1571-1630)
- *Kopernik Astronomisi'nin Hülasası*
- *Dünyanın Uyumlulukları Üzerine*

William Harvey (1578-1657)
- *Hayvanlarda Kalbin ve Kanın Hareketi Üzerine*
- *Kan Dolaşımı Üzerine*
- *Hayvanların Canlılığı Üzerine*

Thomas Hobbes (1588-1679)
- *Leviathan*

René Descartes (1596-1650)
- *Zihnin İşleyişi Kuralları*
- *Yöntem Üzerine Konuşma*
- *Geometri*
- *İlk Felsefe Üzerine Meditasyonlar*

John Milton (1608-1674)
- Bütün eserleri

(özl.*Küçük Şiirler, * *Areopagitica,* *Kaybedilen Cennet * Samson Agonistes)*

**Molière (1622-1673)
- Güldürüleri

(özl.*Cimri, Kadınlar Mektebi, İnsandan Kaçan, Kendisine Karşı*

Doktor, Tartuff)
Blaise Pascal (1623-1662)
- *Düşünceler*
- *Risaleler*
- *Bilimsel Risaleler*

Christiaan Huygens (1629-1695)
- *Işık Üzerine İnceleme*

Benedict de Spinoza (1632-1677)
- *Etik*

John Locke (1632-1704)
- *Hoşgörü Üzerine Mektup*
- *Sivil Hükümet Üzerine*
- *İnsanın Anlama Yetisi üzerine Deneme*
- *Eğitime Dair Düşünceler*

Jean Baptiste Racine (1639-1699)
- Tragedyalar

(özl. *Andromache, Phaedra*)
Isaac Newton (1642-1727)
- *Doğal Felsefenin Matematiksel İlkeleri*
- *Mercekler*

Gottried Wilhelm von Leibniz (1646-1716)
- *Metafizik Üzerine Söylev*
- *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Yeni Denemeler*
- *Monadoloji*

**Daniel Defoe (1660-1731)
- *Robinson Crusoe*

**Jonathan Swift (1667-1745)
- *Bir Fıçının Masalı*
- *Stella'ya Günce*
- *Güliver'in Gezileri*
- *Mütavazi Bir Öneri*

William Congreve (1670-1729)
- *Dünyanın İşleyişi*

George Berkeley (1685-1753)
- *İnsan Bilgisinin İlkeleri*

Alexander Pope (1688-1744)
- *Eleştiri Üzerine Deneme*
- *Rape of the Lock*
- *İnsan Üzerine Deneme*

Charles de Secondat, Baron de Montesquieu (1689-1755)
- *İran Mektupları*
- *Kanunların Ruhu*

**Voltaire (1694-1778)
İngilizce mektuplar
Candide
Felsefi Sözlük
Henry Fielding (1707-1784)
Joseph Andrews
- *Tom Jones*

** Samuel Johnson (1709-1784)
İnsani Arzuların Gösterişi
Sözlük
Resselas
Şairlerin Hayatları
(özl. Milton ve Papa üzerine

olan makaleleri)
**David Hume (1711-1776)
• *İnsan Doğası Üzerine Deneme*
• *Ahlaki ve Siyasi Denemeler*
**İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma*
**Jean Jacques Rousseau (1712-1778)
• *Eşitsizliğin Kaynağı Üzerine*
• *Politik Ekonomi Üzerine*
Emile
• *Toplum Sözleşmesi*
Laurence Sterne (1713-1768)
• *Tristram Shandy*
Fransa ve İtalya'ya Duygusal Bir Yolculuk
Adam Smith (1723-1790)
Ahlaki Duyguların Teorisi
• *Ulusların Zenginliğinin Doğası ve Nedenleri Üzerine Bir Soruşturma*
**Immanuel Kant (1724-1804)
• *Saf Akıl Eleştirisi*
• *Ahlaki Metafiziğin Temel İlkeleri*
• *Pratik Akıl Eleştirisi*
• *Doğruluk Bilimi*
• *Yargılamanın Eleştirisi*
• *Ebedi Barış*
Edward Gibbon (1737-1794)
• *Roma İmparatorluğunun Düşüşü ve Çöküşü*
Otobiyografi
James Boswell (1740-1795)
Jurnal
(özl.Londra Jurnali)
• *Samuel Johnson'un Hayatı*
Antoine Laurent Lavoisser (1743-1794)
• *Kimyanın Unsurları*
John Jay (1745-1829), James Madison (1751-1836)
Ve Alexander Hamilton (1757-1804)
• *Federal Dosyalar*
(*Konfederasyona Dair Makaleler, Birleşik Devletler Anayasası ve*
Bağımsızlık Bildirgesi ile birlikte)
Jeremy Bentham (1748-1832)
Ahlak ve Yasamaya Giriş
Kurmacanın Teorisi
Johann Wolfgang von Goethe (1749-1832)
• *Faust*
Şiir ve Hakikat
Jean Baptiste Joseph Fourier (1768-1830)
• *Isının Analitik Teorisi*
Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770-1831)
Ruhun Fenomenolojisi
• *Doğruluk Felsefesi*
• *Tarih Felsefesi Üzerine Dersler*

William Wordsworth (1770-1850)
Şiirleri
(özl. *Lirik Baladlar, Lucy şiirleri, soneler; Prelüd*)
Samuel Taylor Coleridge (1772-1834)
Şiirleri
(özl."Kubla Kaan"
Antik Denizcinin Gizemi)
Biographia Literaria
Jane Austen (1775-1817)
Guru ve Ön Yargı
Emma
**Karl von Clausewitz (1780-1831)
Savaş Üzerine
Stendhal (1783-1842)
Kırmızı ve Siyah
Parma Manastırı
Aşk Üzerine
George Gordon, Lord Byron (1788-1824)
Don Juan
**Arthur Schopenhauer (1788-1860)
Karamsarlık üzerine çalışmaları
**Michael Faraday (1791-1867)
Mumun Kimyasal Tarihi
**Elektrik Üzerine Deneysel Araştırmalar*
**Charles Lyell (1797-1875)
Jeolojinin İlkeleri
Auguste Comte (1798-1857)
Pozitif Felsefe
**Honoré de Balzac (1799-1850)
Goriot Baba
Eugénie Grandet
**Ralph Waldo Emerson (1803-1882)
Vekil İnsan
Denemeler
Jurnal
**Nathaniel Hawthorne (1804-1864)
Scarlet Mektubu
**Alexis de Tocqueville (1805-1859)
Amerika'da Demokrasi
**John Stuart Mill (1806-1873)
Bir Mantık Sistemi
Özgürlük Üzerine
Temsili Hükümet
Faydacılık
Kadının İkincil Konumu
Otobiyografi
**Charles Darwin (1809-1882)
- *Türlerin Kökeni*
- *İnsanın Düşüşü*

Otobiyografi
**Charles Dickens (1812-1870)
Bütün eserleri

(özl.*Pickwick Dosyaları, David Copperfield, Zor Zamanlar*)
**Claude Bernard (1813-1878)
Deneysel Tıp Çahşmasına Giriş
**Henry David Thoreau (1817-1862)
Sivil İtaatsizlik
Walden
Karl Marx (1818-1883)
• *Kapital*
• *Komünist Manifesto*
George Eliot (1819-1880)
Adam Bede
Middlemarch
**Herman Melville (1919-1891)
• *Moby Dick*
Billy Budd
**Fyodor Dostoyevsky (1821-1881)
Suç ve Ceza
Budala
• Karamazov Kardeşler
**Gustave Flaubert (1821-1880)
Madame Bovary
Üç Hikaye
**Henrik Ibsen (1828-1906)
• Oyunları
(özl.*Hedda Gabler, Bir Kukla'nın Evi, Vahşi Ördek*)
**Leo Tolstoy (1828-1910)
• *Savaş ve Barış*
Anna Karenina
Sanat Nedir?
Yirmi-Üç Hikaye
**Mark Twain (1835-1910)
Huckleberyy Finn'in Maceraları
Gizemli Yabancı
**William James (1842-1910)
• Psikolojinin İlkeleri
Dini Tecrübenin Değişkenliği
Pragmatizm
Radikal Ampirizm Makaleleri
**Henry James (1843-1916)
Amerikalı
Büyükelçiler
Friedrich Wilhelm Nietzsche (1844-1900)
Böyle Buyurdu Zerdüşt
İyinin ve Kötünün Ötesinde
Ahlakın Soyağacı
Güç İstenci
Jules Henri Poincaré (1854-1912)
Bilim ve Hipotez
Bilim ve Yöntem
Sigmund Freud (1856-1939)
• *Rüyaların Yorumu*
• *Psikanaliz Derslerine Giriş*
• *Psikanaliz Derslerine Yeni Giriş*
**George Bernard Shaw (1856-1950)

• *Oyunları (ve Önsözleri)*
(özl.İnsan ve Süperinsan, Büyük Barbara,
Sezar ve Kleopatra, Pygmalion, Aziz Joan)
**Max Planck (1858-1947)
Quantum Teorisinin Doğuşu ve Gelişimi
Bilim Nasıl Gidiyor?
Bilimsel Otobiyografi
Henri Bergson (1859-1941)
Zaman ev Özgür İrade
Madde ve Hafıza
Yaratıcı Evrim
Ahlakın ve Dinin İki Kaynağı
**John Dewey (1859-1952)
Nasıl Düşünürüz
Demokrasi ve Eğitim
Tecrübe ve Doğa
Mantık, Sorgulamanın Teorisi
**Alfred North Whitehead (1861-1947)
Matematiğe Bir Giriş
Bilim ve Modern Dünya
Eğitimin Amacı ve Diğer Makaleler
Fikirlerin Serüveni
**George Santayana (1863-1952)
Akılın Yaşamı
Şüphecilik ve Hayvan İnancı
Kişiler ve Yerler
Nikolai Lenin (1870-1924)
Devlet ve Devrim
Marcel Proust (1871-1922)
Geçmiş Zamanın Peşinde
**Bertrand Russell (1872-1970)
Felsefenin Problemleri
Zihnin Analizi
Anlam ve Hakikate Dair Bir Soruşturma
İnsani Bilgi; Kapsamı ve Sınırları
**Thomas Mann (1875-1955)
Büyülü Dağ
Joseph ve Erkek Kardeşleri
**Albert Einstein (1879-1955)
Göreceliğin Anlamı
Teorik Fiziğin Yöntemi Üzerine
Fiziğin Evrimi (L.Infeld ile birlikte)
**James Joyce (1882-1941)
Dublinliler içinde "Ölü"
Sanatçının Bir Genç Adam Olarak Portresi
Ulysses
Jacques Maritain (1882-)
Sanat ve Skolastikçilik
Bilginin Dereceleri
İnsanın Hakları ve Doğal Hukuk
Gerçek Hümanizm
Franz Kafka (1883-1924)
Dava
Şato
Arnold Toynbee (1889-)

Bir Tarih Çahşması
Uygarlık Yargılamyor
Jean Paul Sartre (1905-)
Nausea
Çıkış Yok

Olmak ve Hiçlik
Aleksandr I. Solzhenitsyn (1918-)
- *İlk Çember*
- *Kanser Koğuşu*

DİZİN

A

Adam Smith 56, 84, 104, 128, 129, 172, 397
Aklın Eleştirisi 88, 109, 172, 327, 397
Albert Einstein 292
Aldous Huxley 249
Alexander Pope 28, 396
Alexander Solzhenitsyn 249
Alfred North Whitehead 400
Andrew Marvell 266
Andromeda Strain 80
Apology 325
Archibald MacLeish 266
Aristo 84, 92, 101, 103, 109, 111, 115, 171, 172, 173, 185, 189, 200, 216, 229, 239, 243, 276, 284, 289, 308, 318, 319, 320, 321, 322, 326, 331, 375
Arşimet 393
Arthur C. Clarke 80
A.S. Eddington 125
Augustine 85, 283

B

Barry Commoner 305
Basil Willey 325
Batı Dünyasının Büyük Kitapları 371, 392
Böyle Buyurdu Zerdüşt 323, 400

C

Cesur Yeni Dünya 249
Charles Darwin 385, 399
Charles Lyell 398, 405
Christiaan Huygens 396
Cumhuriyet 325

D

David Hume 184, 397
Denemeler 283, 395, 396, 397, 399
Don Juan 255, 398
Dylan Thomas 263

E

Edmund Burke 227
Edward Gibbon 397
Elements of Chemistry 297
Elements of Geometry 299
Etik 91, 103, 111, 115, 172, 200, 320, 322, 326, 396
Euripides 393

F
Faust 284, 398
Francis Bacon 37, 395

G
Gateway to the Great Books 392
Geoffrey Chaucer 394
Geometri 85, 396
George Berkeley 396
George Bernard Shaw 294, 400
George Herbert 282
George Orwell 249

H
Hamlet 55, 116, 252, 257, 312
Hayvan Çiftliği 249
Henry Fielding 397
Henry James 245, 400
Herodot 103
Hipokrat 304, 393
Homer 100, 101, 255, 256, 283, 381, 390
Horace Mann 39

I
Idea of Progress 366
İlahi Komedya 237, 394
İlyada 207, 255, 393
Immanuel Kant 88, 320, 397
İncil 256, 332, 334
İnsan Ne İle Yaşar 206
Introduction to Mathematics 305, 306
Introduction to Poetry 392
Isaac Newton 294, 396
İtiraflar 283, 394
Izaak Walton 282

J
James Boswell 397
James Joyce 401
Jeremy Collier 102
Johannes Kepler 395
Johann Wolfgang von Goethe 398
John Dewey 400
John Donne 282
John Locke 89, 396
John Milton 396
John Stuart Mill 399
John Tyndall 282

K
Kapital 89, 104, 172, 399
Karl Marx 172, 227, 399
Komünist Manifesto 89, 172, 227, 399
Kur'an 374

L
Leaves of Grass 284
Leo Tolstoy 399
Leviathan 85, 229, 395
Life of Johnson 281
Lincoln Barnett 305
Lives 282
Lives of the Noble Grecians and Romans 282
Lucretius 324, 393

M
Machiavelli 395
Main Street 80
Mao Tse-tung 333
Marcel Proust 401
Marcus Aurelius 189, 394

Mark Van Doren 238, 392
Mathematical Principles of Natural Philosophy 294
Michael Faraday 282, 398
Michel de Montaigne 395
Middletown 80
Miguel de Cervantes 395
Monarşi 394

N
Naked Lunch 80
Nicomachus 302, 394

O
Odyssey 100, 101, 255
Oedipus Rex 260
Öklid 128, 131, 132, 147, 156, 160, 189, 242, 299, 301, 302, 322, 393
One Hundred Modern Poems 392
On the Motion of the Heart 158
On the Soul 320
Optics 93
Oresteia 259
Organon 326, 393
Othello 239, 240
Otobiyografi 8, 280, 397, 399, 400
Oxford Book of English Verse 392

P
Parma Manastırı 349, 398
Plato 172, 173, 315
Pliny 212
Plutarch 282, 283, 394
Portnoy's Complaint 80
Pratik Aklın Eleştirisi 88, 172, 397
Prens 143, 186, 395
Principia 95, 302
Protagoras 325, 393

R
Ralph Waldo Emerson 398
Reader's Digest 290
Retorik 393
Roman Sanatı 245
Rüzgar Gibi Geçti 80, 349

S
Savaş ve Barış 251, 252, 349, 399
Science 304
Scientific American 304
Selden Rodman 392
Seventh Letter 325
Sigmund Freud 40
Sophocles 259, 260, 393
Stendhal 349, 350, 398
Suç ve Ceza 101, 399
Summa Theologica 147, 284, 321, 322, 394

T
The Nature of the Physical World 125
The Universe and Dr. Einstein 80, 306
Thomas Aquinas 147, 284, 321, 394
Thomas Hobbes 194, 395
Thomas Mann 367
Thucydides 275, 276, 277, 286
Tom Jones 101, 258, 397
Toplumsal Sözleşme 201
T.S. Eliot 263
Türlerin Kökeni 82, 93, 104, 115, 156, 184, 399

Two New Sciences 93, 158, 303

U

Ulusların Zenginliği 56, 84, 104, 172
Ulysses 100, 101, 401

V

Virgil 255, 256, 393

W

Walter Scott 165
William Faulkner 81
William Gilbert 304, 395
William Harvey 158, 304, 395
William James 84, 94, 400
William Shakespeare 395
William Wordsworth 398

Y

Yasaların Ruhu 201
"You, Andrew Marvell"

KİTAPLARI NASIL OKUMALI

Mortimer J. Adler
Charles Van Doren

Pek çok insan ne tür kitaplar okuması gerektiği konusunda büyük bir kaygı taşır. Kütüphanelerin ya da kitabevlerinin raflarını dolduran binlerce kitap arasından kendi yolunu aydınlatacak olanları bulmak için yoğun bir çaba harcaması gerektiğini düşünür. Yazarlara en çok sorulan sorulardan biri, kimleri ya da neleri okuduklarına dairdir hep. Hiç şüphesiz, doğru kitapları bulmak ve boşa zaman kaybetmeksizin, sınırlı zamanda 'en iyileri' okumak önemlidir ancak 'ne tür' veya 'hangi' kitapların okunmasına olan odaklanma hemen her zaman okumanın nasıl yapılması gerektiği konusunun üstünkörü geçilmesine ve sonuçta, doğru kitaplara ulaşılmış olsa bile büyük bir zaman kaybına ve kafa karışıklığına sebep olur. Böylesi bir durumda ilk başvurulan savunma o kitabın 'doğru kitap' olmadığı şeklindedir. İnsanların o kitapta 'ne bulduklarını' bir türlü anlayamamaktadır okur. Elindeki 'sıradan' görünümlü kitap nasıl olup da yüzyıllara dayanmış ve büyük bir eser olarak kendisine ayrılan başköşeye kurulmuştur. Derken, o kitap bırakılır, yeni bir 'doğru kitap' için yeni bir arayış..bu böyle sürer gider.

Her kitap ayrı bir dünyadır. Kağıt üzerinde yazılı her metni aynı şekilde okumak mümkün olsa bile, aynı şekilde anlamına varmak ve tam bir kavrayışla, yazarın vermek istediklerini almak mümkün değildir. Shakespeare'nin onca çağrışımlara açılan soneleriyle, herhangi bir yemek kitabını aynı şekilde okumak elbette mümkün değildir. Balzac'tan, Tolstoy'dan, Stendhal'dan okumakla, bir toplantı raporu okumak nasıl bir tutulabilir. Benzer şekilde, bir kimsenin her gece uykuya dalmadan önce sevdiği bir kitaptan belli bir bölüm okumasıyla bir akademisyenin, çalışma konusu üzerine aynı anda beş on makaleyi eşzamanlı olarak okuması aynı okuma eylemi midir?

Buradan yola çıkan Adler ve Van Doren'in, yazıldıktan kısa bir süre sonra büyük bir etki alanına ulaşmış olan bu kitabı, hangi kitapların nasıl okunması veya okunmaması gerektiğini, klasik eserlerden yola çıkarak, zengin örneklemelerle ve insanı içine kolayca alan bir dille ele alıyor. Öncelikle, genel anlamda doğru ve derinlemesine bir okumanın nasıl yapılması gerektiğini, 'başlangıç okuması', 'incelemeci okuma', 'aktif okuma' ve 'analitik okuma' gibi başlıklar altında inceledikten sonra şiir, tarih, roman, felsefe, sosyal bilim, pratik kitaplar gibi pek çok kategoriyi ayrı ayrı ele alarak her biri için farklı ve üzerinde düşünmeye değer yaklaşımlar önerirken aslında her kitabın içerisinde apayrı bir dünyayı barındırdığını ve okuma uğraşının sanılanın aksine en az yazmak kadar etkin bir eylem biçimi olduğunu net bir biçimde ortaya koymuş oluyor. Buradan hareketle belki de doğru kitapları bulmadan önce yapılacak işin doğru bir okuma yapmayı öğrenmeye çalışmak olduğu konusunda hepimizi ikna ediyor.

[a]tif

ÖRNEK AKADEMİ DAĞITIM
Adres İnkılap sk. 19/B Kızılay-Ankara
Tel (0312) 431 02 80 - (0530) 467 61 93
E-posta info@atifyayinlari.com / www.atifyayinlari.com

ISBN: 978-605-5515-44-7